നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മപിടകേ

ധമ്മസങ്ഗണീ-മൂലടീകാ

വീസതിഗാഥാവണ്ണനാ

൧. ധമ്മസംവണ്ണനായം സത്ഥരി പണാമകരണം ധമ്മസ്സ സ്വാക്ഖാതഭാവേന സത്ഥരി പസാദജനനത്ഥം, സത്ഥു ച അവിതഥദേസനഭാവപ്പകാസനേന ധമ്മേ പസാദജനനത്ഥം. തദുഭയപ്പസാദാ ഹി ധമ്മസമ്പടിപത്തി മഹതോ ച അത്ഥസ്സ സിദ്ധി ഹോതീതി. അഥ വാ രതനത്തയപണാമവചനം അത്തനോ രതനത്തയപസാദസ്സ വിഞ്ഞാപനത്ഥം, തം പന വിഞ്ഞൂനം ചിത്താരാധനത്ഥം, തം അട്ഠകഥായ ഗാഹണത്ഥം, തം സബ്ബസമ്പത്തിനിപ്ഫാദനത്ഥന്തി. ഇദം പന ആചരിയേന അധിപ്പേതപ്പയോജനം അന്തരായവിസോസനം. വക്ഖതി ഹി ''നിപച്ചകാരസ്സേതസ്സ...പേ॰... അസേസതോ''തി. രതനത്തയപണാമകരണഞ്ഹി അന്തരായകരാപുഞ്ഞവിഘാതകരപുഞ്ഞവിസേസഭാവതോ മങ്ഗലഭാവതോ ഭയാദിഉപദ്ദവനിവാരണതോ ച അന്തരായവിസോസനേ സമത്ഥം ഹോതി. കഥം പനേതസ്സാപുഞ്ഞവിഘാതകരാദിഭാവോ വിജാനിതബ്ബോതി? ''യസ്മിം മഹാനാമ സമയേ അരിയസാവകോ തഥാഗതം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതീ''തിആദിവചനതോ (അ॰ നി॰ ൬.൧൦; ൧൧.൧൧), ''പൂജാ ച പൂജനേയ്യാനം, ഏതം മങ്ഗലമുത്തമ''ന്തി (ഖു॰ പാ॰ ൫.൩; സു॰ നി॰ ൨൬൨) ച, ''ഏവം ബുദ്ധം സരന്താനം, ധമ്മം സങ്ഘഞ്ച ഭിക്ഖവോ. ഭയം വാ ഛമ്ഭിതത്തം വാ, ലോമഹംസോ ന ഹേസ്സതീ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൯) ച വചനതോതി.

തത്ഥ യസ്സ സത്ഥുനോ പണാമം കത്തുകാമോ, തസ്സ ഗുണവിസേസദസ്സനത്ഥം **''കരുണാ വിയാ''**തിആദിമാഹ. ഗുണവിസേസവാ ഹി പണാമാരഹോ ഹോതി, പണാമാരഹേ ച കതോ പണാമോ വുത്തപ്പയോജനസിദ്ധികരോവ ഹോതീതി. ഭഗവതോ ച ദേസനാ വിനയപിടകേ കരുണാപ്പധാനാ, സുത്തന്തപിടകേ പഞ്ഞാകരുണാപ്പധാനാ. തേനേവ ച കാരണേന വിനയപിടകസ്സ സംവണ്ണനം കരോന്തേന കരുണാപ്പധാനാ ഭഗവതോ ഥോമനാ കതാ, ആഗമസംവണ്ണനഞ്ച കരോന്തേന ഉഭയപ്പധാനാ, അഭിധമ്മദേസനാ പന പഞ്ഞാപ്പധാനാതി കത്വാ പഞ്ഞാപ്പധാനമേവ ഥോമനം കരോന്തോ **''കരുണാ വിയ സത്തേസൂ''**തി കരുണം ഉപമാഭാവേന ഗഹേത്വാ പഞ്ഞായ ഥോമേതി.

തത്ഥ **കരുണാ വിയാ**തി നിദസ്സനവചനമേതം, യസ്സ യഥാ കരുണാ സബ്ബേസു സത്തേസു പവത്തിത്ഥ, ഏവം സബ്ബേസു ഞേയ്യധമ്മേസു പഞ്ഞാപി പവത്തിത്ഥാതി അത്ഥോ. **സത്തേസൂ**തി വിസയനിദസ്സനമേതം. **പഞ്ഞാ**തി നിദസ്സേതബ്ബധമ്മനിദസ്സനം. **യസ്സാ**തി തദധിട്ഠാനപുഗ്ഗലനിദസ്സനം. **മഹേസിനോ**തി തബ്ബിസേസനം. **ഞേയ്യധമ്മേസൂ**തി പഞ്ഞാവിസയനിദസ്സനം. **സബ്ബേസൂ**തി തബ്ബിസേസനം. **പവത്തിത്ഥാ**തി കിരിയാനിദസ്സനം. **യഥാരുചീ**തി വസീഭാവനിദസ്സനം.

തത്ഥ കിരതീതി **കരുണാ,** പരദുക്ഖം വിക്ഖിപതി അപനേതീതി അത്ഥോ. രൂപാദീസു സത്താ വിസത്താതി **സത്താ**. തസ്സാ പന പഞ്ഞത്തിയാ ഖന്ധസന്താനേ നിരുള്ഹഭാവതോ നിച്ഛന്ദരാഗാപി "സത്താ"തി വുച്ചന്തി. പജാനാതീതി **പഞ്ഞാ,** യഥാസഭാവം പകാരേഹി പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. **യസ്സാ**തി അനിയമനം. "തസ്സ പാദേ നമസ്സിത്വാ"തി ഏതേന നിയമനം വേദിതബ്ബം. **മഹേസീ**തി മഹന്തേ സീലക്ഖന്ധാദയോ ഏസി ഗവേസീതി മഹേസി. ഞാതബ്ബാതി ഞേയ്യാ, സഭാവധാരണാദിനാ അത്ഥേന ധമ്മാ. തത്ഥ "ഞേയ്യാ"തി വചനേന ധമ്മാനം അഞേയ്യത്തം പടിക്ഖിപതി. "ധമ്മാ"തി വചനേന ഞേയ്യാനം സത്തജീവാദിഭാവം പടിക്ഖിപതി. ഞേയ്യാ ച തേ ധമ്മാ ചാതി **ഞേയ്യധമ്മാ. സബ്ബേസൂ**തി അനവസേസപരിയാദാനം. തേന അഞ്ഞാതാഭാവം ദസ്സേതി. **പവത്തിത്ഥാ**തി ഉപ്പജ്ജിത്ഥ. **യഥാരുചീ**തി യാ യാ രുചി യഥാരുചി, രുചീതി ച ഇച്ഛാ, കത്തുകാമതാ സാ. യാ യാ പവത്താ തപ്പഭേദാ, യഥാ വാ രുചി തഥാ, രുചിഅനുരൂപം പവത്താ "യഥാരുചി പവത്തിത്ഥാ"തി വുച്ചതി. യഥാ യഥാ വാ രുചി പവത്താ, തഥാ തഥാ പവത്താ പഞ്ഞാ "യഥാരുചി പവത്തിത്ഥാ"തി വുച്ചതി.

തത്ഥ ഭഗവതി പവത്താവ കരുണാ ഭഗവതോ പഞ്ഞായ നിദസ്സനന്തി ഗഹേതബ്ബാ. സാ ഹി അസാധാരണാ മഹാകരുണാ, ന അഞ്ഞാ. **യസ്സാ**തി ച കരുണാപഞ്ഞാനം ഉഭിന്നമ്പി ആധാരപുഗ്ഗലനിദസ്സനം. ന ഹി നിരാധാരാ കരുണാ അത്ഥീതി "കരുണാ"തി വുത്തേ തദാധാരഭൂതോ പുഗ്ഗലോ നിദസ്സേതബ്ബോ ഹോതി, സോ ച ഇധ അഞ്ഞോ വുത്തോ നത്ഥി, ന ച ആസന്നം വജ്ജേത്വാ ദൂരസ്സ ഗഹണേ പയോജനം അത്ഥീതി "യസ്സാ"തി നിദസ്സിതപുഗ്ഗലോവ കരുണായ ആധാരോ. തേന ഇദം വുത്തം ഹോതി "യസ്സ അത്തനോ കരുണാ വിയ പഞ്ഞാപി പവത്തിത്ഥാ"തി. കഥം പന കരുണാ സത്തേസു പവത്തിത്ഥ യഥാ പഞ്ഞാപി ധമ്മേസു പവത്തിത്ഥാതി? നിരവസേസതോ യഥാരുചി ച. ഭഗവതോ ഹി കരുണാ കഞ്ചി സത്തം അവജ്ജേത്വാ സബ്ബേസു സത്തേസു നിരവസേസേസു പവത്തതി, പവത്തമാനാ ച രുചിവസേന ഏകസ്മിം അനേകേസു ച അഞ്ഞേഹി അസാധാരണാ പവത്തതി. ന ഹി അഞ്ഞേസം "മഹോഘപക്ഖന്ദാനം സത്താനം നത്ഥഞ്ഞോ കോചി ഓഘാ ഉദ്ധതാ അഞ്ഞത്ര മയാ"തി പസ്സന്താനം കരുണോക്കമനം ഹോതി യഥാ ഭഗവതോതി. പഞ്ഞാപി ഭഗവതോ സബ്ബേസു ധമ്മേസു നിരവസേസേസു പവത്തതി, പവത്തമാനാ ച ഏകസ്മിം അനേകേസു ച ധമ്മേസു സഭാവകിച്ചാദിജാനനേന അനാവരണാ അസാധാരണാ പവത്തതി യഥാരുചി, യഥാ ച പസ്സന്തസ്സ ഭഗവതോ കരുണാ യഥാരുചി പവത്തതി. തം സബ്ബം **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** മഹാകരുണാഞാണവിഭങ്ഗവസേന ജാനിതബ്ബം, പഞ്ഞായ ച യഥാരുചി പവത്തി സേസാസാധാരണഞാണവിഭങ്ഗാദിവസേന. പഞ്ഞാഗഹണേന ച തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണം ചതുസച്ചഞാണം ചതുപടിസമ്ഭിദാഞാണം, കരുണാഗഹണേന മഹാകരുണാസമാപത്തിഞാണസ്സ ഗഹിതത്താ തം വജ്ജേത്വാ അഞ്ഞാനി അസാധാരണഞാണാനി ചതുവേസാരജ്ജഞാണം ദസബലാനി ഛ അഭിഞ്ഞാ ചതുചത്താലീസ ഞാണവത്ഥൂനി സത്തസത്തതി ഞാണവത്ഥൂനീതി ഏവമാദയോ അനേകേ പഞ്ഞാപ്പഭേദാ സങ്ഗയ്ഹന്തി, തസ്മാ തസ്സാ തസ്സാ പഞ്ഞായ പവത്തിവസേന യഥാരുചി പവത്തി വേദിതബ്ബാ. തേനാഹ "കരുണാ വിയ...പേ॰... യഥാരുചീ"തി.

തത്ഥ **കരുണാ**ഗഹണേന മഹാബോധിയാ മൂലം ദസ്സേതി. മഹാദുക്ഖസമ്ബാധപ്പടിപന്നഞ്ഹി സത്തനികായം ദിസ്വാ “തസ്സ നത്ഥഞ്ഞോ കോചി സരണം, അഹമേതം മുത്തോ മോചേസ്സാമീ”തി കരുണായ സഞ്ചോദിതമാനസോ അഭിനീഹാരം ദീപങ്കരസ്സ ഭഗവതോ പാദമൂലേ കത്വാ ബോധിസമ്ഭാരേ സമോധാനേത്വാ അനുപുബ്ബേന സമ്ബോധിം പത്തോതി കരുണാ മഹാബോധിയാ മൂലന്തി. **സത്തേസൂ**തി ഏതേന മഹാബോധിയാ പയോജനം ദസ്സേതി. സത്താ ഹി മഹാബോധിം പയോജേന്തി. സത്തസന്താരണത്ഥഞ്ഹി സബ്ബഞ്ഞുതാ അഭിപത്ഥിതാ. യഥാഹ -

“കിം മേ ഏകേന തിണ്ണേന, പുരിസേന ഥാമദസ്സിനാ;
സബ്ബഞ്ഞുതം പാപുണിത്വാ, സന്താരേസ്സം സദേവക”ന്തി. (ബു॰ വം॰ ൨. ൫൬);

പഞ്ഞാഗഹണേന മഹാബോധിം ദസ്സേതി. സബ്ബഞ്ഞുതായ ഹി പദട്ഠാനഭൂതം മഗ്ഗഞാണം, മഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനഞ്ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം “മഹാബോധീ”തി വുച്ചതീതി. **ഞേയ്യധമ്മേസു സബ്ബേസൂ**തി ഏതേന സന്താരേതബ്ബാനം സത്താനം അഭിഞ്ഞേയ്യപരിഞ്ഞേയ്യപഹാതബ്ബഭാവേതബ്ബസച്ഛികാതബ്ബേ ഖന്ധായതനധാതുസച്ചിന്ദ്രിയപടിച്ചസമുപ്പാദസതിപട്ഠാനാദിഭേദേ കുസലാദിഭേദേ ച സബ്ബധമ്മേ ദസ്സേതി. **പവത്തിത്ഥ യഥാരുചീ**തി ഏതേന പടിവേധപച്ചവേക്ഖണപുബ്ബങ്ഗമദേസനാഞാണപ്പവത്തിദീപനേന പയോജനസമ്പത്തിം ദസ്സേതി. സബ്ബധമ്മാനഞ്ഹി പടിവേധഞാണം ബോധിപല്ലങ്കേ അഹോസി. മഗ്ഗഞാണമേവ ഹി തന്തി. പച്ചവേക്ഖണഞാണഞ്ച വിസേസേന രതനഘരസത്താഹേ അഹോസി. ഏവം പടിവിദ്ധപച്ചവേക്ഖിതാനം ധമ്മാനം ധമ്മചക്കപ്പവത്തനാദീസു ദേസനാഞാണം അഹോസി, വിസേസേന ച പണ്ഡുകമ്ബലസിലായം സത്തപ്പകരണദേസനായന്തി. ദേസനാഞാണേന ച ദേസേന്തോ ഭഗവാ സത്തേസു ഹിതപടിപത്തിം പടിപജ്ജതീതി. ഏതേന സബ്ബേന അത്തഹിതപടിപത്തിം പരഹിതപടിപത്തിഞ്ച ദസ്സേതി. മഹാബോധിദസ്സനേന ഹി അത്തഹിതപടിപത്തി, ഇതരേഹിപി പരഹിതപടിപത്തി ദസ്സിതാതി. തേന അത്തഹിതപടിപന്നാദീസു ചതൂസു പുഗ്ഗലേസു ഭഗവതോ ചതുത്ഥപുഗ്ഗലഭാവം ദസ്സേതി, തേന ച അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യഭാവം നിരതിസയപുഞ്ഞാമാരഹഭാവഞ്ച അത്തനോ ച കിരിയായ ഖേത്തങ്ഗതഭാവം ദസ്സേതി.

ഏത്ഥ ച **കരുണാ**ഗഹണേന ലോകിയേസു മഹഗ്ഗതഭാവപ്പത്താസാധാരണഗുണദീപനതോ സബ്ബലോകിയഗുണസമ്പത്തി ഭഗവതോ ദസ്സിതാ ഹോതി, **പഞ്ഞാ**ഗഹണേനപി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനമഗ്ഗഞാണദീപനതോ സബ്ബലോകുത്തരഗുണസമ്പത്തി. കരുണാവചനേന ച ഉപഗമനം നിരുപക്കിലേസം, പഞ്ഞാവചനേന അപഗമനം ദസ്സേതി. ഉപഗമനം ദസ്സേന്തോ ച ലോകേ സഞ്ജാതസംവഡ്ഢഭാവം ദസ്സേതി, അപഗമനം ദസ്സേന്തോ ലോകേന അനുപലിത്തതം. “കരുണാ വിയ സത്തേസൂ”തി ച ലോകസമഞ്ഞാനുരൂപം ഭഗവതോ പവത്തിം ദസ്സേതി, “ഞേയ്യധമ്മേസു സബ്ബേസു യഥാരുചി പഞ്ഞാ പവത്തിത്ഥാ”തി ഏതേന സമഞ്ഞായ അനതിധാവനം. സബ്ബധമ്മസഭാവാനവബോധേ ഹി സതി സമഞ്ഞം അതിധാവിത്വാ “സത്തോ ജീവോ അത്ഥീ”തി പരാമസനം ഹോതീതി.

സബ്ബേസഞ്ച ബുദ്ധഗുണാനം കരുണാ ആദി തന്നിദാനഭാവതോ, പഞ്ഞാ പരിയോസാനം തതോ ഉത്തരികരണീയാഭാവതോ. ആദിപരിയോസാനദസ്സനേന ച സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാവ ഹോന്തി. കരുണാഗഹണേന ച സീലക്ഖന്ധപുബ്ബങ്ഗമോ സമാധിക്ഖന്ധോ ദസ്സിതോ ഹോതി. കരുണാനിദാനഞ്ഹി സീലം തതോ പാണാതിപാതാദിവിരതിപ്പവത്തിതോ തസ്സാ ച ഝാനത്തയസമ്പയോഗതോ. പഞ്ഞാവചനേന പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ. സീലഞ്ച സബ്ബബുദ്ധഗുണാനം ആദി, സമാധി മജ്ഝം, പഞ്ഞാ പരിയോസാനന്തി ഏവമ്പി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണാ സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി.

൨. ഏവം സങ്ഖേപേന സബ്ബബുദ്ധഗുണേഹി ഭഗവന്തം ഥോമേത്വാ യസ്സാ സംവണ്ണനം കത്തുകാമോ, തായ അഭിധമ്മദേസനായ അഞ്ഞേഹി അസാധാരണായ ഥോമേതും **"ദയായ തായാ"**തിആദിമാഹ. തസ്സാ പന ദേസനായ നിദാനഞ്ച സമുട്ഠാനഞ്ച ദസ്സേതും **"ദയായ തായാ"**തിആദി വുത്തം. നിദാനഞ്ച ദുവിധം അബ്ഭന്തരം ബാഹിരഞ്ചാതി. അബ്ഭന്തരം കരുണാ, ബാഹിരം ദേസകാലാദി. സമുട്ഠാനം ദേസനാപഞ്ഞാ. തത്ഥ അബ്ഭന്തരനിദാനം ദസ്സേന്തോ **"ദയായ തായ സത്തേസു, സമുസ്സാഹിതമാനസോ"**തി ആഹ. തത്ഥ **ദയാ**തി കരുണാ അധിപ്പേതാ. തായ ഹി സമുസ്സാഹിതോ അഭിധമ്മകഥാമഗ്ഗം സമ്പവത്തയീതി. **തായാ**തി അയം **ത**-സദ്ദോ പുബ്ബേ വുത്തസ്സ പടിനിദ്ദേസോ ഹോതി.

പുരിമഗാഥായ ച പധാനഭാവേന പഞ്ഞാ നിദ്ദിട്ഠാ, തബ്ബിസേസനഭാവേന കരുണാ. സാ ഹി തസ്സാ നിദസ്സനഭൂതാ അപ്പധാനാ തം വിസേസേത്വാ വിനിവത്താ, തസ്മാ ''തായാ''തി പടിനിദ്ദേസം നാരഹതി. യാ ച പധാനഭൂതാ പഞ്ഞാ, സാ ദേസനായ സമുട്ഠാനം, ന സമുസ്സാഹിനീതി തസ്സാ ച പടിനിദ്ദേസോ ന യുത്തോതി? പഞ്ഞായ താവ പടിനിദ്ദേസോ ന യുത്തോതി സുവുത്തമേതം, കരുണായ പന പടിനിദ്ദേസോ നോ ന യുത്തോ ''ദയായ തായാ''തി ദ്വിന്നം പദാനം സമാനാധികരണഭാവതോ. സമാനാധികരണാനഞ്ഹി ദ്വിന്നം പദാനം രൂപക്ഖന്ധാദീനം വിയ വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവോ ഹോതി. രൂപ-സദ്ദോ ഹി അഞ്ഞക്ഖന്ധനിവത്തനത്ഥം വുച്ചമാനോ വിസേസനം ഹോതി, ഖന്ധ-സദ്ദോ ച നിവത്തേതബ്ബഗഹേതബ്ബസാധാരണവചനഭാവതോ വിസേസിതബ്ബോ, ഏവമിധാപി ''ദയായ തായാ''തി ദ്വിന്നം പദാനം ഏകവിഭത്തിയുത്താനം സമാനാധികരണഭാവതോ വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവോ ഹോതി. തത്ഥ ദയാ സമുസ്സാഹിനീതി പധാനാ, നിവത്തേതബ്ബഗഹേതബ്ബസാധാരണവചനഞ്ചിദം. തസ്മാ ''ദയായാ''തി വിസേസിതബ്ബവചനമേതം, തസ്സ ച യഥാ വിസേസനം ഹോതി ''തായാ''തി ഇദം വചനം, തഥാ തസ്സ പടിനിദ്ദേസഭാവോ യോജേതബ്ബോ. ന ഹി പഞ്ഞാപടിനിദ്ദേസഭാവേ ദയാവിസേസനം ത-സദ്ദോ ഹോതി, കരുണാപടിനിദ്ദേസഭാവേ ച ഹോതീതി. പധാനഞ്ച പഞ്ഞം വജ്ജേത്വാ ''ദയായാ''തി ഏതേന സമ്ബജ്ഝമാനോ ''തായാ''തി അയം ത-സദ്ദോ അപ്പധാനായ കരുണായ പടിനിദ്ദേസോ ഭവിതുമരഹതി. അയമേത്ഥ അത്ഥോ - യായ ദയായ സമുസ്സാഹിതോ, ന സാ യാ കാചി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ പന നിദസ്സനഭൂതാ മഹാകരുണാ, തായ സമുസ്സാഹിതോതി.

കഥം പന കരുണാ ''ദയാ''തി ഞാതബ്ബാ, നനു വുത്തം ''ദയാപന്നോ''തി ഏതസ്സ **അട്ഠകഥായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൮) ''മേത്തചിത്തതം ആപന്നോ''തി, തസ്മാ ദയാ മേത്താതി യുജ്ജേയ്യ, ന കരുണാതി? യദി ഏവം

‘‘അദയാപന്നോ’’തി ഏതസ്സ അട്ഠകഥായം ‘‘നിക്കരുണതം ആപന്നോ’’തി വുത്തന്തി ദയാ മേത്താതി ച ന യുജ്ജേയ്യ, തസ്മാ ദയാ-സദ്ദോ യത്ഥ യത്ഥ പവത്തതി, തത്ഥ തത്ഥ അധിപ്പായവസേന യോജേതബ്ബോ. ദയാ-സദ്ദോ ഹി അനുരക്ഖണത്ഥം അന്തോനീതം കത്വാ പവത്തമാനോ മേത്തായ ച കരുണായ ച പവത്തതീതി നോ ന യുജ്ജതി. ഏവഞ്ഹി അട്ഠകഥാനം അവിരോധോ ഹോതീതി. കരുണാ ച ദേസനായ നിദാനഭാവേന വുത്താ, ന മേത്താ ‘‘അച്ചന്തമേവ ഹി തം സമയം ഭഗവാ കരുണാവിഹാരേന വിഹാസീ’’തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧ മൂലപരിയായസുത്തവണ്ണനാ; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧) ഏവമാദീസു, തസ്മാ ഇധ കരുണാവ ദയാവചനേന ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. സാ ഹി സമുസ്സാഹിനീ, ന മേത്താ, മേത്താ പന പഞ്ഞാഗതികപവത്തിനീ ഹോതീതി.

‘‘സത്തേസൂ’’തി കസ്മാ ഏവം വുത്തം, നനു ‘‘ദയായാ’’തി ഏതേന വചനേന സത്തവിസയാ കരുണാ ഗഹിതാതി? നോ ന ഗഹിതാ, പുരിമഗാഥായ പന ‘‘സത്തേസു കരുണാ യഥാരുചി പവത്തിത്ഥാ’’തി സപ്പദേസസത്തവിസയാ നിപ്പദേസസത്തവിസയാ ച സബ്ബാ വുത്താ, ഇധ പന നിപ്പദേസസത്തവിസയതം ഗഹേതും ‘‘സത്തേസൂ’’തി നിപ്പദേസസത്തവിസയഭൂതാ ദസ്സിതാ. തേന സബ്ബസത്തവിസയായ കരുണായ സമുസ്സാഹിതോ അഭിധമ്മകഥാമഗ്ഗം ദേവാനം സമ്പവത്തയി, ന ദേവവിസയായ ഏവ, തസ്മാ സബ്ബസത്തഹിതത്ഥം അഭിധമ്മകഥാമഗ്ഗം ദേവാനം സമ്പവത്തയി, ന ദേവാനംയേവ അത്ഥായാതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോവ ഹോതി. അഥ വാ ‘‘സത്തേസൂ’’തി ഇദം ന ദയായ ആലമ്ബനനിദസ്സനം, സമുസ്സാഹനവിസയോ പന ഏതേന ദസ്സിതോ. അഭിധമ്മകഥാമഗ്ഗപ്പവത്തനത്ഥഞ്ഹി ഭഗവാ കരുണായ ന ദേവേസുയേവ സമുസ്സാഹിതോ , സബ്ബബോധനേയ്യേസു പന സത്തേസു സമുസ്സാഹിതോ സബ്ബേസം അത്ഥായ പവത്തത്താ, തസ്മാ **സത്തേസു സമുസ്സാഹിതമാനസോ**തി സത്തേസു വിസയഭൂതേസു നിമിത്തഭൂതേസു വാ സമുസ്സാഹിതമാനസോ ഉയ്യോജിതചിത്തോതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഏവം അബ്ഭന്തരനിദാനം ദസ്സേത്വാ ബാഹിരനിദാനം ദസ്സേന്തോ **‘‘പാടിഹീരാവസാനമ്ഹീ’’**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യസ്മിം കാലേ ഭഗവതാ അഭിധമ്മകഥാമഗ്ഗോ പവത്തിതോ, തം ദസ്സേതും **‘‘പാടിഹീരാവസാനമ്ഹി വസന്തോ’’**തി വുത്തം. ‘‘അവസാനമ്ഹി വസന്തോ തിദസാലയേ’’തി വചനതോ യസ്സാവസാനമ്ഹി തിദസാലയേ വസി, തം കണ്ഡമ്ബമൂലേ കതം യമകപാടിഹാരിയം ഇധ **‘‘പാടിഹീര’’**ന്തി വുത്തം, ന ബോധിമൂലാദീസു കതം പാടിഹാരിയം, നാപി ആദേസനാനുസാസനിയോതി വിഞ്ഞായതി, പാകടത്താ ച ആസന്നത്താ ച തദേവ ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. പാടിഹാരിയപദസ്സ വചനത്ഥം (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൧; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ നിദാനവണ്ണനാ) ‘‘പടിപക്ഖഹരണതോ രാഗാദികിലേസാപനയനതോ പാടിഹാരിയ’’ന്തി വദന്തി, ഭഗവതോ പന പടിപക്ഖാ രാഗാദയോ ന സന്തി യേ ഹരിതബ്ബാ. പുഥുജ്ജനാനമ്പി ഹി വിഗതുപക്കിലേസേ അട്ഠങ്ഗഗുണസമന്നാഗതേ ചിത്തേ ഹതപടിപക്ഖേ ഇദ്ധിവിധം പവത്തതി, തസ്മാ തത്ഥ പവത്തവോഹാരേന ച ന സക്കാ ഇധ ‘‘പാടിഹാരിയ’’ന്തി വത്തും. സചേ പന മഹാകാരുണികസ്സ ഭഗവതോ വേനേയ്യഗതാ ച കിലേസാ പടിപക്ഖാ, തേസം ഹരണതോ **‘‘പാടിഹാരിയ’’**ന്തി വുത്തം, ഏവം സതി യുത്തമേതം. അഥ വാ ഭഗവതോ ച സാസനസ്സ ച പടിപക്ഖാ തിത്ഥിയാ, തേസം ഹരണതോ പാടിഹാരിയം. തേ ഹി

ദിട്ഠിഹരണവസേന ദിട്ഠിപ്പകാസനേ അസമത്ഥഭാവേന ച ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീഹി ഹരിതാ അപനീതാ ഹോന്തീതി. അഥ വാ **പടീ**തി അയം സദ്ദോ "പച്ഛാ"തി ഏതസ്സ അത്ഥം ബോധേതി "തസ്മിം പടിപവിട്ഠമ്ഹി, അഞ്ഞോ ആഗഞ്ഛി ബ്രാഹ്മണോ"തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൻവ്വ൭; ചൂളനി॰ പാരായനവഗ്ഗ, വത്ഥുഗാഥാ ൪) വിയ, തസ്മാ സമാഹിതേ ചിത്തേ വിഗതുപക്കിലേസേ ച കതകിച്ചേന പച്ഛാ ഹരിതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി പടിഹാരിയം, അത്തനോ വാ ഉപക്കിലേസേസു ചതുത്ഥജ്ഝാനമഗ്ഗേഹി ഹരിതേസു പച്ഛാ ഹരണം പടിഹാരിയം, ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിയോ ച വിഗതുപക്കിലേസേന കതകിച്ചേന ച സത്തഹിതത്ഥം പുന പവത്തേതബ്ബാ, ഹരിതേസു ച അത്തനോ ഉപക്കിലേസേസു പരസത്താനം ഉപക്കിലേസഹരണാനി ഹോന്തീതി പടിഹാരിയാനി ഭവന്തി, പടിഹാരിയമേവ **പാടിഹാരിയം**. പടിഹാരിയേ വാ ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിസമുദായേ ഭവം ഏകേകം **പാടിഹാരിയ**ന്തി വുച്ചതി. പടിഹാരിയം വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം മഗ്ഗോ ച പടിപക്ഖഹരണതോ, തത്ഥ ജാതം, തസ്മിം വാ നിമിത്തഭൂതേ, തതോ വാ ആഗതന്തി **പാടിഹാരിയം**. പാടിഹാരിയമേവ ഇധ "പാടിഹീര"ന്തി വുത്തം. **അവസാനമ്ഹി വസന്തോ**തി ഏതേഹി കാലം നിദസ്സേതി. പാടിഹീരകരണാവസാനേന ഹി തിദസാലയവാസേന ച പരിച്ഛിന്നോ അഭിധമ്മകഥാമഗ്ഗപ്പവത്തനസ്സ കാലോതി . **തിദസാലയേ**തി ദേസം നിദസ്സേതി. സോ ഹി അഭിധമ്മകഥാമഗ്ഗപ്പവത്തനസ്സ ദേസോ തത്ഥ വസന്തേന പവത്തിതത്താതി.

൩. തത്ഥാപി ദേസവിസേസദസ്സനത്ഥം **"പാരിച്ഛത്തകമൂലമ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **യുഗന്ധരേ**തി സീതപബ്ബതേസ്വേകോ ദ്വേചത്താലീസയോജനസഹസ്സുബ്ബേധോ, ആദിച്ചോ ച തദുബ്ബേധമഗ്ഗചാരീ, സോ സതി സമ്ഭവേ യഥാ യുഗന്ധരേ സോഭേയ്യ, ഏവം സോഭമാനോ നിസിന്നോതി അത്ഥോ.

൪-൫. ഇദാനി പുഗ്ഗലേ ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകേ അപദിസന്തോ **"ചക്കവാളസഹസ്സേഹീ"**തിആദിമാഹ. **സബ്ബസോ**തി സമന്തതോ ആഗമ്മ സബ്ബേഹി ദിസാഭാഗേഹി, സന്നിവേസവസേന വാ സമന്തതോ സന്നിവിട്ഠേഹി ദസഹി ചക്കവാളസഹസ്സേഹീതി അധിപ്പായോ, ന സബ്ബസോ ചക്കവാളസഹസ്സേഹി ദസഹി ദസഹീതി. ഏവം സതി ചത്താലീസചക്കവാളസഹസ്സേഹി അധികേഹി വാ ആഗമനം വുത്തം സിയാ, ന ചേതം അധിപ്പേതന്തി. സമന്തതോ സന്നിസിന്നേനാതി വാ യോജേതബ്ബം. സമം, സമ്മാ വാ നിസിന്നേന **സന്നിസിന്നേന,** അഞ്ഞമഞ്ഞം അബ്യാബാധേത്വാ ഭഗവതി ഗാരവം കത്വാ സോതം ഓദഹിത്വാ നിസജ്ജദോസേ വജ്ജിതബ്ബേ വജ്ജേത്വാ നിസിന്നേനാതി അത്ഥോ. മാതരം പമുഖം കത്വാ സന്നിസിന്നേന ദേവാനം ഗണേന പരിവാരിതോതി വാ, മാതരം പമുഖം കത്വാ അഭിധമ്മകഥാമഗ്ഗം സമ്പവത്തയീതി വാ യോജനാ കാതബ്ബാ.

ഇദാനി ദേസനായ സമുട്ഠാനം ദസ്സേന്തോ **"തസ്സാ പഞ്ഞായ തേജസാ"**തി ആഹ. യാ സാ ആദിമ്ഹി കരുണായ ഉപമിതാ സബ്ബഞ്ഞേയ്യധമ്മാനം യഥാസഭാവജാനനസമത്ഥാ, തേസം ദേസേതബ്ബപ്പകാരജാനനസമത്ഥാ, ബോധേതബ്ബപുഗ്ഗലാനം ആസയാധിമുത്തിയാദിവിഭാവനസമത്ഥാ ച പഞ്ഞാ, തസ്സാ ച യഥാവുത്തബലയോഗതോതി അത്ഥോ. തേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ

അഭിധമ്മകഥായ സമുട്ഠാനഭാവേ സമത്ഥം, നാഞ്ഞന്തി ഇമമത്ഥം ദീപേന്തോ അഭിധമ്മകഥായ അസാധാരണഭാവം ദസ്സേതി. **മഗ്ഗോ**തി ഉപായോ. ഖന്ധായതനാദീനം കുസലാദീനഞ്ച ധമ്മാനം അവബോധസ്സ, സച്ചപ്പടിവേധസ്സേവ വാ ഉപായഭാവതോ **"അഭിധമ്മകഥാമഗ്ഗോ"**തി വുത്തോ. പബന്ധോ വാ "മഗ്ഗോ"തി വുച്ചതി. സോ ഹി ദീഘത്താ മഗ്ഗോ വിയാതി **മഗ്ഗോ,** തസ്മാ അഭിധമ്മകഥാപബന്ധോ **"അഭിധമ്മകഥാമഗ്ഗോ"**തി വുത്തോ. **ദേവാനം ഗണേന പരിവാരിതോ**തി വത്വാ പുന **ദേവാനന്തി** വചനം തേസം ഗഹണസമത്ഥതം ദീപേതി. ന හි അസമത്ഥാനം ഭഗവാ ദേസേതീതി.

൩. ഏവം കരുണാപഞ്ഞാമുഖേഹി ഗുണേഹി ഭഗവതോ അഭിധമ്മകഥാമഗ്ഗപ്പവത്തനേന ച ഹിതപ്പടിപത്തിയാ പരമപണാമാരഹതം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അധിപ്പേതം പണാമം കരോന്തോ ആഹ **"തസ്സ പാദേ നമസ്സിത്വാ"**തി. ഭഗവതോ ഥോമനേനേവ ച ധമ്മസ്സ സ്വാക്ഖാതതാ സങ്ഘസ്സ ച സുപ്പടിപന്നതാ ദസ്സിതാ ഹോതി തപ്പഭവസ്സ അനഞ്ഞഥാഭാവതോ, തസ്മാ പണാമാരഹം തഞ്ച രതനദ്വയം പണമന്തോ **"സദ്ധമ്മഞ്ചസ്സ...പേ॰... ചഞ്ജലി"**ന്തി ആഹ. തഥ യസ്മാ ബുദ്ധോ "സദേവകേ ലോകേ തഥാഗതോ വന്ദനീയോ"തി, സങ്ഘോ ച "സുപ്പടിപന്നോ...പേ॰... അഞ്ജലികരണീയോ"തി (അ॰ നി॰ ൩.൧) വുത്തോ, തസ്മാ **"തസ്സ പാദേ നമസ്സിത്വാ, കത്വാ സങ്ഘസ്സ ചഞ്ജലി"**ന്തി വുത്തം. ധമ്മോ പന സ്വാക്ഖാതതാദിഗുണയുത്തോ തദനുസ്സരണേന പൂജേതബ്ബോ ഹോതി "തമേവ ധമ്മം സക്കത്വാ ഗരുംകത്വാ ഉപനിസ്സായ വിഹരേയ്യ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൭൩; അ॰ നി॰ ർ.൨൧) വചനതോ, കായവാചാചിത്തേഹി സബ്ബഥാ പൂജേതബ്ബോ, തസ്മാ **"സദ്ധമ്മഞ്ചസ്സ പൂജേത്വാ"**തി വുത്തം. **സിരീമതോ**തി ഏത്ഥ **സിരീ**തി പഞ്ഞാപുഞ്ഞാനം അധിവചനന്തി വദന്തി. അഥ വാ പുഞ്ഞനിബ്ബത്താ സരീരസോഭഗ്ഗാദിസമ്പത്തി കതപുഞ്ഞേ നിസ്സയതി, കതപുഞ്ഞേഹി വാ നിസ്സീയതീതി "സിരീ"തി വുച്ചതി, സാ ച അതിസയവതീ ഭഗവതോ അത്ഥീതി സിരീമാ, ഭഗവാ, തസ്സ **സിരീമതോ**.

൪. **നിപച്ചകാരസ്സാ**തി പണാമകിരിയായ. **ആനുഭാവേനാ**തി ബലേന. **സോസേത്വാ**തി സുക്ഖാപേത്വാ അന്തരധാപേത്വാ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീതി സമ്ബന്ധോ. **അന്തരായേ**തി അത്ഥപ്പകാസനസ്സ ഉപഘാതകേ. **അസേസതോ**തി നിസ്സേസേ സകലേ.

൫. ഇദാനി അഭിധമ്മസ്സ ഗമ്ഭീരത്ഥത്താ അത്ഥപ്പകാസനസ്സ ദുക്കരഭാവം ദീപേതും **"വിസുദ്ധാചാരസീലേനാ"**തിആദിനാ അഭിയാചനം ദസ്സേതി. ഥുല്ലച്ചയാദിവിസുദ്ധിയാ **വിസുദ്ധാചാരോ,** പാരാജികസങ്ഘാദിസേസവിസുദ്ധിയാ **വിസുദ്ധസീലോ**. ചാരിത്തവാരിത്തവിസുദ്ധിയാ വാ **വിസുദ്ധാചാരസീലോ,** തേന. **സക്കച്ച**ന്തി ചിത്തിം കത്വാ. **അഭിയാചിതോ**തി അഭിമുഖം യാചിതോ. തേന അനാദരിയം അത്ഥപ്പകാസനേ കാതും അസക്കുണേയ്യം ദസ്സേതി.

൬. ഇദാനി യസ്സ അത്ഥം പകാസേതുകാമോ, തം ദസ്സേതും **"യം ദേവദേവോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യ**ന്തി അഭിധമ്മം. **ദേവദേവോ**തി വിസുദ്ധിസമ്മുതിഉപപത്തിദേവാനം ദേവോ. ലോകേ ഹി യേ "സരണം പരായണ"ന്തി ഗന്തബ്ബാ ഗതിഭൂതാ, തേ "ദേവാ"തി വുച്ചന്തി, ഭഗവാ ച സബ്ബദേവാനം ഗതിഭൂതോതി . **നയതോ**തി സങ്ഖേപതോ. **സമാചിക്ഖീ**തി

സമ്മാ ആചിക്ഖി യഥാ ഥേരോ ബുജ്ഝതി. വേനേയ്യസത്തേ വിനേതീതി **വിനായകോ,** നായകവിരഹിതോ വാ, സയമ്ഭൂതി അത്ഥോ.

൧൦-൧൨. **യഞ്ചാ**തി യഞ്ച അഭിധമ്മം ഭിക്ഖൂനം പയിരുദാഹാസീതി സമ്ബന്ധോ. **പയിരുദാഹാസീ**തി കഥേസി. **ഇതീ**തി ഇമിനാ അനുക്കമേന. ''യോ ധാരിതോ''തി **യന്തി** ഉപയോഗവസേന വുത്തോ യം-സദ്ദോ **ധാരിതോ**തി പച്ചത്തേന സമ്ബജ്ഝമാനോ പച്ചത്തവസേന പരിണമതി, തസ്മാ യോ ധാരിതോ, യോ ച സങ്ഗീതോ, തസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീതി യോജനാ കാതബ്ബാ. വേദേന പഞ്ഞായ ഈഹതി പവത്തതീതി **വേദേഹോ,** തേന മുനിനാ. **അഭിണ്ഹസോ**തി ബഹുസോ. **അഭിധമ്മസ്സാ**തി ഏതം ''അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ''തി ഏതേന യോജേതബ്ബം. ഇദാനി യോ അത്ഥപ്പകാസനസ്സ നിസ്സയോ, തം ദസ്സേതും **''ആദിതോ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ആദിതോ**തി ആദിമ്ഹി പഠമസങ്ഗീതിയം.

൧൩. യാ അട്ഠകഥാ സങ്ഗീതാ, കസ്സ പന സാ അട്ഠകഥാതി? അഞ്ഞസ്സ വുത്തസ്സ അഭാവാ ''യസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ''തി വുത്തം, അധികാരവസേന ''തസ്സ അഭിധമ്മസ്സാ''തി വിഞ്ഞായതി. **സങ്ഗീതാ**തി അത്ഥം പകാസേതും യുത്തട്ഠാനേ ''അയം ഏതസ്സ അത്ഥോ, അയം ഏതസ്സ അത്ഥോ''തി സങ്ഗഹേത്വാ വുത്താ, പച്ഛാപി ച ദുതിയതതിയസങ്ഗീതീസു **അനുസങ്ഗീതാ**.

൧൪-൧൬. **അഭിസങ്ഖതാ**തി രചിതാ. **തതോ**തി അട്ഠകഥാതോ. **തന്തിനയാനുഗ**ന്തി തന്തിഗതിം അനുഗതം. **ഭാസ**ന്തി മാഗധഭാസം. **നികായന്തരലദ്ധീഹീ**തി അന്തരന്തരാ അനുപ്പവേസിതാഹി. **അസമ്മിസ്സ**ന്തി അവോകിണ്ണം. **അനാകുല**ന്തി സനികായേപി അനാവിലം പരിച്ഛിന്നം. അസമ്മിസ്സോ അനാകുലോ ച യോ മഹാവിഹാരവാസീനം അത്ഥവിനിച്ഛയോ, തം ദീപയന്തോ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീതി . ഏതേന **തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരാ**ദീഹി വുത്തോ ഥേരവാദോപി സങ്ഗഹിതോ ഹോതി. അഥ വാ തമ്ബപണ്ണിഭാസം അപനേത്വാ മാഗധഭാസഞ്ച ആരോപേത്വാ പകാസിയമാനോ യോ അഭിധമ്മസ്സ അത്ഥോ അസമ്മിസ്സോ അനാകുലോയേവ ച ഹോതി മഹാവിഹാരവാസീനഞ്ച വിനിച്ഛയഭൂതോ, തം അത്ഥം ''ഏസോ മഹാവിഹാരവാസീനം വിനിച്ഛയോ''തി ദീപയന്തോ പകാസയിസ്സാമി. തപ്പകാസനേനേവ ഹി സോ തഥാ ദീപിതോ ഹോതീതി.

൧൭. **തോസയന്തോ വിചക്ഖണേ**തി വിചക്ഖണേ തോസയന്തോ ഗഹേതബ്ബം ഗഹേത്വാനാതി ഏവം യോജേത്വാ ''ഗഹേതബ്ബട്ഠാനേയേവ ഗഹിതം സുട്ഠു കത''ന്തി ഏവം തോസയന്തോതി അത്ഥം വദന്തി. ഏവം സതി ഗഹേതബ്ബഗ്ഗഹണേനേവ തോസനം കതം, ന അഞ്ഞേന അത്ഥപ്പകാസനേനാതി ഏതം ആപജ്ജേയ്യ. തോസയന്തോ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീതി ഏവം പന യോജനായ സതി ഗഹേതബ്ബഗ്ഗഹണം അഞ്ഞഞ്ച സബ്ബം അത്ഥപ്പകാസനം ഹോതീതി സബ്ബേന തേന തോസനം കതം ഹോതി, തസ്മാ തോസയന്തോ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീതി യുത്തരൂപാ.

൧൮-൨൦. ഇദാനി യം അത്ഥപ്പകാസനം കത്തുകാമോ, തസ്സ മഹത്തം പരിഹരിതും **''കമ്മട്ഠാനാനീ''**തിആദിമാഹ. **അത്ഥവണ്ണന**ന്തി ഏത്ഥ വണ്ണനാ നാമ വിവരിത്വാ വിത്ഥാരേത്വാ വചനം. **ഇതീ**തി ''അപനേത്വാ തതോ ഭാസ''ന്തി ഏവമാദിനാ യഥാദസ്സിതപ്പകാരേന. ഇതി സോതൂനം ഉസ്സാഹുപ്പാദനസ്സ ഹേതും

ദസ്സേതി. **അഭിധമ്മകഥ**ന്തി അഭിധമ്മട്ഠകഥം. **നിസാമേഥാ**തി സുണാഥ. ഇദാനി അവസ്സം അയം സോതബ്ബായേവാതി ദള്ഹം ഉസ്സാഹേന്തോ ആഹ **"ദുല്ലഭാ ഹി അയം കഥാ"**തി.

വീസതിഗാഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ

അട്ഠസാലിനിം താവ വണ്ണേന്തേഹി ആചരിയേഹി തസ്സാ സന്നിവേസോ വിഭാവേതബ്ബോ. തസ്മാ ഇദം വുച്ചതി -

''വചനത്ഥോ പരിച്ഛേദോ, സന്നിവേസോ ച പാളിയാ;
സാഗരേഹി തഥാ ചിന്താ, ദേസനാഹി ഗമ്ഭീരതാ.

''ദേസനായ സരീരസ്സ, പവത്തിഗ്ഗഹണം തഥാ;
ഥേരസ്സ വാചനാമഗ്ഗ-തപ്പഭാവിതതാപി ച.

''പടിവേധാ തഥാ ബുദ്ധ-വചനാദീഹി ആദിതോ;
ആഭിധമ്മികഭാവസ്സ, സാധനം സബ്ബദസ്സിനോ.

''വിനയേനാഥ ഗോസിങ്ഗ-സുത്തേന ച മഹേസിനാ;
ഭാസിതത്തസ്സ സംസിദ്ധി, നിദാനേന ച ദീപിതാ.

''പകാസേത്വാ ഇമം സബ്ബം, പടിഞ്ഞാതകഥാ കതാ;
അട്ഠസാലിനിയാ ഏതം, സന്നിവേസം വിഭാവയേ''തി.

വചനത്ഥവിജാനനേന വിദിതാഭിധമ്മസാമഞ്ഞത്ഥസ്സ അഭിധമ്മകഥാ വുച്ചമാനാ സോഭേയ്യാതി അഭിധമ്മപരിജാനനമേവ ആദിമ്ഹി യുത്തരൂപന്തി തദത്ഥം പുച്ഛതി **"തത്ഥ കേനട്ഠേന അഭിധമ്മോ"**തി. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി ''അഭിധമ്മസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ''തി യദിദം വുത്തം, തസ്മിം. ''യസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ''തി പടിഞ്ഞാതം, സോ അഭിധമ്മോ കേനട്ഠേന അഭിധമ്മോതി അത്ഥോ. **തത്ഥാ**തി വാ ''അഭിധമ്മകഥ''ന്തി ഏതസ്മിം വചനേ യോ അഭിധമ്മോ വുത്തോ, സോ കേനട്ഠേന അഭിധമ്മോതി അത്ഥോ. **ധമ്മാതിരേകധമ്മവിസേസട്ഠേനാ**തി ഏത്ഥ ധമ്മോ അതിരേകോ ധമ്മാതിരേകോ, സുത്തന്താധികാ പാളീതി അത്ഥോ. ധമ്മോ വിസേസോ ധമ്മവിസേസോ ധമ്മാതിസയോ, വിചിത്താ പാളീതി അത്ഥോ, ധമ്മാതിരേകധമ്മവിസേസാ ഏവ അത്ഥോ **ധമ്മാതിരേകധമ്മവിസേസട്ഠോ**. ദ്വിന്നമ്പി അത്ഥാനം അഭിധമ്മസദ്ദസ്സ അത്ഥഭാവേന സാമഞ്ഞതോ ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ''അഭിക്കമന്തി, അഭിക്കന്തവണ്ണാ''തിആദീസു വിയ അതിരേകവിസേസട്ഠദീപകോ അഭിസദ്ദോ, തസ്മാ അയമ്പി ധമ്മോ ധമ്മാതിരേകധമ്മവിസേസട്ഠേന ''അഭിധമ്മോ''തി വുച്ചതീതി സമ്ബന്ധോ.

തത്ഥ സിയാ - ''അഭിക്കമന്തി, അഭിക്കന്തവണ്ണാ''തി ഏത്ഥ ധാതുസദ്ദസ്സ പുരതോ പയുജ്ജമാനോ അഭിസദ്ദോ കിരിയായ അതിരേകവിസേസഭാവദീപകോ ഹോതീതി യുത്തം ഉപസഗ്ഗഭാവതോ, ധമ്മസദ്ദോ പന ന ധാതുസദ്ദോതി ഏതസ്മാ പുരതോ അഭിസദ്ദോ പയോഗമേവ നാരഹതി. അഥാപി പയുജ്ജേയ്യ, കിരിയാവിസേസകാ ഉപസഗ്ഗാ, ന ച ധമ്മോ

കിരിയാതി ധമ്മസ്സ അതിരേകവിസേസഭാവദീപനം ന യുത്തന്തി? നോ ന യുത്തം. അഞ്ഞസ്സപി ഹി ഉപസഗ്ഗസ്സ അധാതുസദ്ദാ പുരതോ പയുജ്ജമാനസ്സ അകിരിയായപി അതിരേകവിസേസഭാവദീപകസ്സ ദസ്സനതോതി ഏതമത്ഥം വിഭാവേതും അതിഛത്താദിഉദാഹരണം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"യഥാ"**തിആദി. **ഏവമേവാ**തി യഥാ ഛത്താതിരേകഛത്തവിസേസാദിഅത്ഥേന അതിഛത്താദയോ ഹോന്തി അതിസദ്ദസ്സ ഉപസഗ്ഗസ്സ അധാതുസദ്ദസ്സപി പുരതോ പയുജ്ജമാനസ്സ അകിരിയായ ച തബ്ഭാവദീപകത്താ, ഏവമയമ്പി ധമ്മോ ധമ്മാതിരേകധമ്മവിസേസട്ഠേന **"അഭിധമ്മോ"**തി വുച്ചതി അഭി-സദ്ദസ്സ ഉപസഗ്ഗസ്സ അധാതുസദ്ദസ്സപി പുരതോ പയുജ്ജമാനസ്സ അകിരിയായ ച തബ്ഭാവദീപകത്താതി അധിപ്പായോ.

ഏകദേസേനേവ വിഭത്തോതി "കതമേ ച, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചക്ഖന്ധാ? രൂപക്ഖന്ധോ…പേ॰… വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ. കതമോ ച, ഭിക്ഖവേ, രൂപക്ഖന്ധോ? യം കിഞ്ചി രൂപം അതീതാ…പേ॰… സന്തികേ വാ, അയം വുച്ചതി രൂപക്ഖന്ധോ"തിഏവമാദിനാ (സം॰ നി॰ ൩.൪൮; വിഭ॰ ൨) ഉദ്ദേസനിദ്ദേസമത്തേനേവ വിഭത്തോ, "തത്ഥ കതമം രൂപം അതീത"ന്തിഏവമാദിനാ (വിഭ॰ ൩) പടിനിദ്ദേസസ്സ അഭിധമ്മഭാജനീയസ്സ പഞ്ഹപുച്ഛകസ്സ ച അഭാവാ ന നിപ്പദേസേന. അഭിധമ്മം പത്വാ പന…പേ॰… നിപ്പദേസതോവ വിഭത്തോ, തസ്മാ അയമ്പി ധമ്മോ ധമ്മാതിരേകധമ്മവിസേസട്ഠേന **"അഭിധമ്മോ"**തി വുച്ചതി നിപ്പദേസാനം തിണ്ണമ്പി നയാനം അതിരേകപാളിഭാവതോ വിസേസപാളിഭാവതോ ചാതി അധിപ്പായോ. സുത്തന്തേ ബാവീസതിയാ ഇന്ദ്രിയാനം ഏകതോ അനാഗതത്താ ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗേ സുത്തന്തഭാജനീയം നത്ഥി. "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ സമ്ഭവന്തീ"തിആദിനാ പടിച്ചസമുപ്പാദേ തസ്സ തസ്സ പച്ചയധമ്മസ്സ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം പച്ചയഭാവോ ഉദ്ദിട്ഠോ, ഉദ്ദിട്ഠധമ്മാനഞ്ച കുസലാദിഭാവോ പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജേതബ്ബോ, ന ചേത്ഥ "അവിജ്ജാസങ്ഖാരാ"തി ഏവം വുത്തോ ഉദ്ദേസോ അത്ഥീതി പഞ്ഹപുച്ഛകം നത്ഥി. സുത്തന്തേ പഞ്ച സിക്ഖാപദാനി ഉദ്ദിട്ഠാനി പാണാതിപാതാ വേരമണീതിആദീനി. സാ പന വേരമണീ യദി സഭാവകിച്ചാദിവസേന വിഭജീയേയ്യ, "ആരതി വിരതീ"തിആദിനാ അഭിധമ്മഭാജനീയമേവ ഹോതി. അഥാപി ചിത്തുപ്പാദവസേന വിഭജീയേയ്യ, തഥാപി അഭിധമ്മഭാജനീയമേവ ഹോതി. അഞ്ഞോ പന വേരമണീനം വിഭജിതബ്ബപ്പകാരോ നത്ഥി, യേന പകാരേന സുത്തന്തഭാജനീയം വത്തബ്ബം സിയാ. തസ്മാ സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗേ സുത്തന്തഭാജനീയം നത്ഥി.

വചനത്ഥതോ അഭിധമ്മേ ഞാതേ പരിച്ഛേദതോ ഞാപേതും ആഹ **"പകരണപരിച്ഛേദതോ"**തിആദി. **കതിപയാവ പഞ്ഹവാരാ അവസേസാ**തി ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ അനാഗതാ ഹുത്വാ മഹാധമ്മഹദയേ ആഗതാ ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗവചനവസേന അവസേസാ കതിപയാവ പഞ്ഹവാരാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹിതാതി **"അപുബ്ബം നത്ഥീ"**തി വുത്തം. **അപ്പമത്തികാവ തന്തി അവസേസാ**തി ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ അനാഗന്ത്വാ മഹാധമ്മഹദയേ ആഗതതന്തിതോ യദി പഥവീആദീനം വിത്ഥാരകഥാ മഹാധാതുകഥാ രൂപകണ്ഡധാതുവിഭങ്ഗാദീസു, അഥ ധാതുകഥായ വിത്ഥാരകഥാ ധാതുകഥായ അനാഗന്ത്വാ മഹാധാതുകഥായ ആഗതതന്തി അപ്പമത്തികാവാതി അധിപ്പായോ.

യം പന വുത്തം ‘‘സാവകഭാസിതത്താ ഛരസ്സേഥ ന’’ന്തി, തം ബുദ്ധഭാസിതഭാവദസ്സനേന പടിസേധേതും **‘‘സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഹീ’’**തിആദിമാഹ. **ചതൂസു പഞ്ഹേസൂ**തി ‘‘ഉപലബ്ഭതി നുപലബ്ഭതീ’’തി പടിഞ്ഞായ ഗഹിതായ പടിക്ഖേപഗഹണത്ഥം ‘‘യോ സച്ചികട്ഠോ’’തി വുത്തം സച്ചികട്ഠം നിസ്സയം കത്വാ ഉപാദായ പവത്താ ദ്വേപി പഞ്ചകാ ഏകോ പഞ്ഹോ, ‘‘സബ്ബത്ഥാ’’തി സരീരം സബ്ബം വാ ദേസം ഉപാദായ പവത്താ ഏകോ, ‘‘സബ്ബദാ’’തി കാലമുപാദായ ഏകോ, ‘‘സബ്ബേസൂ’’തി യദി ഖന്ധായതനാദയോ ഗഹിതാ, തേ ഉപാദായ പവത്താ, അഥ പന ‘‘യോ സച്ചികട്ഠോ സബ്ബത്ഥ സബ്ബദാ’’തി ഏതേഹി ന കോചി സച്ചികട്ഠോ ദേസോ കാലോ വാ അഗ്ഗഹിതോ അത്ഥി, തേ പന സാമഞ്ഞവസേന ഗഹേത്വാ അനുയോഗോ കതോ, ന ഭേദവസേനാതി ഭേദവസേന ഗഹേത്വാ അനുയുഞ്ജിതും ‘‘സബ്ബേസൂ’’തി വുത്താ സച്ചികട്ഠദേസകാലപ്പദേസേ ഉപാദായ ച പവത്താ ഏകോതി ഏതേസു ചതൂസു. **ദ്വിന്നം പഞ്ചകാന**ന്തി ഏത്ഥ ‘‘പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി...പേ॰... മിച്ഛാ’’തി ഏകം, ‘‘പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതി...പേ॰... മിച്ഛാ’’തി (കഥാ॰ ൧൧) ഏകം, ‘‘ത്വം ചേ പന മഞ്ഞസി...പേ॰... ഇദം തേ മിച്ഛാ’’തി (കഥാ॰ ൩) ഏകം, ‘‘ഏസേ ചേ ദുന്നിഗ്ഗഹിതേ...പേ॰... ഇദം തേ മിച്ഛാ’’തി ഏകം, ‘‘ന ഹേവം നിഗ്ഗഹേതബ്ബേ, തേന ഹി യം നിഗ്ഗണ്ഹാസി...പേ॰... സുകതാ പടിപാദനാ’’തി (കഥാ॰ ൧൦) ഏകന്തി ഏവം നിഗ്ഗഹകരണം, പടികമ്മകരണം, നിഗ്ഗഹസ്സ സുനിഗ്ഗഹഭാവം ഇച്ഛതോ പടിഞ്ഞാഠപനേന പടികമ്മവേഠനം, പടികമ്മസ്സ ദുപ്പടികമ്മഭാവം ഇച്ഛതോ തംനിദസ്സനേന നിഗ്ഗഹസ്സ ദുന്നിഗ്ഗഹഭാവദസ്സനേന നിഗ്ഗഹനിബ്ബേഠനം, അനിഗ്ഗഹഭാവാരോപനാദിനാ ഛേദോതി അയം ഏകോ പഞ്ചകോ, യോ അട്ഠകഥായം അനുലോമപഞ്ചകപടികമ്മചതുക്കനിഗ്ഗഹചതുക്കഉപനയനചതുക്കനിഗമനചതുക്ക നാമേഹി സകവാദിപുബ്ബപക്ഖേ അനുലോമപച്ചനീകപഞ്ചകോതി വുത്തോ, പരവാദിപുബ്ബപക്ഖേ ച ഏവമേവ പച്ചനീയാനുലോമപഞ്ചകോതി വുത്തോ. ഏവം ദ്വേ പഞ്ചകാ വേദിതബ്ബാ. ഏവം സേസപഞ്ഹേസുപീതി അട്ഠ പഞ്ചകാ **അട്ഠമുഖാ വാദയുത്തീ**തി വുത്താ. **യുത്തീ**തി ഉപായോ, വാദസ്സ യുത്തി **വാദയുത്തി,** വാദപ്പവത്തനസ്സ ഉപായോതി അത്ഥോ.

അനുലോമപച്ചനീകപഞ്ചകേ ആദിനിഗ്ഗഹം ദസ്സേത്വാ പച്ചനീയാനുലോമപഞ്ചകേ ച ആദിനിഗ്ഗഹമേവ ദസ്സേത്വാ മാതികം ദീപേതും **‘‘സാ പനേസാ’’**തിആദിമാഹ. **പുഗ്ഗലോ**തി അത്താ സത്തോ ജീവോ. **ഉപലബ്ഭതീ**തി പഞ്ഞായ ഉപഗന്ത്വാ ലബ്ഭതി. **സച്ചികട്ഠപരമട്ഠേനാ**തി മായാമരീചിആദയോ വിയ നാഭൂതാകാരേന, അനുസ്സവാദീഹി ഗഹേതബ്ബാ വിയ ന അനുത്തമത്ഥഭാവേന, അഥ ഖോ ഭൂതേന ഉത്തമത്ഥഭാവേന ഉപലബ്ഭതീതി പുച്ഛതി. ഇതരോ താദിസം ഇച്ഛന്തോ പടിജാനാതി. പുന യോ സച്ചികട്ഠപരമട്ഠേന ഉപലബ്ഭതി, സോ സച്ചികട്ഠപരമട്ഠതോ അഞ്ഞോ തദാധാരോ, അഞ്ഞത്ര വാ തേഹി, തേസം വാ ആധാരഭൂതോ, അനഞ്ഞോ വാ തതോ രുപ്പനാദിസഭാവതോ സപ്പച്ചയാദിസഭാവതോ വാ ഉപലബ്ഭമാനോ ആപജ്ജതീതി അനുയുഞ്ജതി **‘‘യോ സച്ചികട്ഠോ...പേ॰... പരമട്ഠേനാ’’**തി. ഇതരോ പുഗ്ഗലസ്സ രൂപാദീഹി അഞ്ഞത്തം അനഞ്ഞത്തഞ്ച അനിച്ഛന്തോ **‘‘ന ഹേവ’’**ന്തി പടിക്ഖിപതി. പുന സകവാദീ പടിഞ്ഞായ ഏകത്താപന്നം അപ്പടിക്ഖിപിതബ്ബം പടിക്ഖിപതീതി കത്വാ നിഗ്ഗഹം ആരോപേന്തോ ആഹ **‘‘ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ’’**ന്തി. **‘‘പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതീ’’**തി പുട്ഠോ സകവാദീ പുഗ്ഗലദിട്ഠിം പടിസേധേന്തോ **‘‘ആമന്താ’’**തി പടിജാനാതി. പുന ഇതരോ യോ സച്ചികട്ഠേന

നുപലബ്ഭതി പുഗ്ഗലോ, സോ സച്ചികട്ഠപരമട്ഠതോ അഞ്ഞോ വാ അനഞ്ഞോ വാ നുപലബ്ഭതീതി ആപജ്ജതി അഞ്ഞസ്സ പകാരസ്സ അഭാവാതി അനുയുഞ്ജതി **"യോ സച്ചികട്ഠോ...പേ॰... പരമട്ഠേനാ"**തി. യസ്മാ പന പുഗ്ഗലോ സബ്ബേന സബ്ബം നുപലബ്ഭതി, തസ്മാ തസ്സ അഞ്ഞത്താനഞ്ഞത്താനുയോഗോ അനനുയോഗോ പുഗ്ഗലലദ്ധിം പടിസേധേന്തസ്സ അനാപജ്ജനതോതി **"ന ഹേവ"**ന്തി പടിക്ഖിപതി. ഇതരോ പടിഞ്ഞായ ആപജ്ജനലേസമേവ പസ്സന്തോ അവിപരീതം അത്ഥം അസമ്ബുജ്ഝന്തോയേവ നിഗ്ഗഹം ആരോപേതി **"ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ"**ന്തി.

ഇതീതി യം ദിസ്വാ മാതികാ ഠപിതാ, ഏവം ദേസിതത്താതി അധിപ്പായോ. **യഥാ കി**ന്തി യേന പകാരേന ബുദ്ധഭാസിതം നാമ ജാതം, തം നിദസ്സനം കിന്തി അത്ഥോ. **യതോനിദാന**ന്തി യംകാരണാ ഛഅജ്ഝത്തികബാഹിരായതനാദിനിദാനന്തി അത്ഥോ. **പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാ**തി തണ്ഹാമാനദിട്ഠിപപഞ്ചസമ്പയുത്താ സഞ്ഞാകോട്ഠാസാ. **സമുദാചരന്തീ**തി അജ്ഝാചരന്തി. **ഏത്ഥ ചേ**തി ഏതേസു ആയതനാദീസു തണ്ഹാമാനദിട്ഠീഹി അഭിനന്ദിതബ്ബം അഭിവദിതബ്ബം അജ്ഝോസിതബ്ബഞ്ച നത്ഥി ചേ . നനു നത്ഥിയേവ, കസ്മാ ''നത്ഥി ചേ''തി വുത്തന്തി? സച്ചം നത്ഥി, അപ്പഹീനാഭിനന്ദനാഭിവദനജ്ഝോസാനാനം പന പുഥുജ്ജനാനം അഭിനന്ദിതബ്ബാദിപ്പകാരാനി ആയതനാദീനി ഹോന്തീതി തേസം ന സക്കാ ''നത്ഥീ''തി വത്തും, പഹീനാഭിനന്ദനാദീനം പന സബ്ബഥാ നത്ഥീതി ''നത്ഥി ചേ''തി വുത്തം. **ഏസേവന്തോ**തി അഭിനന്ദനാദീനം നത്ഥിഭാവകരോ മഗ്ഗോ തപ്പടിപ്പസ്സദ്ധിഭൂതം ഫലം വാ രാഗാനുസയാദീനം അന്തോ അവസാനം, അപ്പവത്തീതി അത്ഥോ.

ജാനം ജാനാതീതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ജാനിതബ്ബം ജാനാതി. ന ഹി പദേസഞാണവാ ജാനിതബ്ബം സബ്ബം ജാനാതീതി. **പസ്സം പസ്സതീ**തി ദിബ്ബചക്ഖുപഞ്ഞാചക്ഖുധമ്മചക്ഖുബുദ്ധചക്ഖുസമന്തചക്ഖുസങ്ഖാതേഹി പഞ്ചഹി ചക്ഖൂഹി പസ്സിതബ്ബം പസ്സതി. അഥ വാ **ജാനം ജാനാതീ**തി യഥാ അഞ്ഞേ സവിപല്ലാസാ കാമരൂപപരിഞ്ഞാവാദിനോ ജാനന്താപി വിപല്ലാസവസേന ജാനന്തി, ന ഏവം ഭഗവാ , ഭഗവാ പന പഹീനവിപല്ലാസത്താ ജാനന്തോ ജാനാതിയേവ, ദിട്ഠിദസ്സനസ്സ ച അഭാവാ പസ്സന്തോ പസ്സതിയേവാതി അത്ഥോ. **ചക്ഖുഭൂതോ**തി പഞ്ഞാചക്ഖുമയത്താ സത്തേസു ച തദുപ്പാദനതോ ലോകസ്സ ചക്ഖുഭൂതോ. **ഞാണഭൂതോ**തി ഏതസ്സ ച ഏവമേവ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **ധമ്മാ** ബോധിപക്ഖിയാ. **ബ്രഹ്മാ** മഗ്ഗോ, തേഹി ഉപ്പന്നത്താ ലോകസ്സ ച തദുപ്പാദനതോ തബ്ഭൂതോ. **വത്താ**തി ചതുസച്ചധമ്മേ വദതീതി വത്താ. **പവത്താ**തി ചിരം സച്ചപ്പടിവേധം പവത്തേന്തോ വദതീതി പവത്താ. **അത്ഥസ്സ നിന്നേതാ**തി അത്ഥം ഉദ്ധരിത്വാ ദസ്സേതാ, പരമത്ഥം വാ നിബ്ബാനം പാപയിതാ. **അമതസ്സ ദാതാ**തി അമതസച്ഛികിരിയം സത്തേസു ഉപ്പാദേന്തോ അമതം ദദാതീതി അമതസ്സ ദാതാ. ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം തദായത്തഭാവതോ **ധമ്മസ്സാമീ**. **സുവണ്ണാലിങ്ഗ**ന്തി സുവണ്ണമയം ആലിങ്ഗം ഖുദ്ദകമുദിങ്ഗം. സുപുപ്ഫിതസതപത്തപദുമമിവ സസ്സിരികം സസോഭം **സുപുപ്ഫിതസതപത്തസസ്സിരികം**.

അനുമോദിതകാലതോ പട്ഠായ...പേ॰... ബുദ്ധഭാസിതം നാമ ജാതന്തി ഏതേന അനുമോദനാ ബുദ്ധഭാസിതഭാവസ്സ കാരണന്തി അയമത്ഥോ വുത്തോ വിയ

ദിസ്സതി, ഏവഞ്ച സതി കഥാവത്ഥുസ്സ ബുദ്ധഭാസിതഭാവോ ന സിയാ അനനുമോദിതത്താ, തസ്മാ ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ - "മഹാകച്ചായനോ ഏവം വിഭജിസ്സതീ"തി ദിസ്വാ ഭഗവാ മാതികം നിക്ഖിപിത്വാ വിഹാരം പവിട്ഠോ, തഥേവ ച ഥേരോ ഭഗവതാ ദിന്നനയേന ഠപിതമാതികായ വിഭജീതി ബുദ്ധഭാസിതം നാമ ജാതം, തം പന അനുമോദനായ പാകടം ജാതന്തി ഏതമത്ഥം സന്ധായ "ഏവം സത്ഥാരാ...പേ॰... നാമ ജാത"ന്തി വുത്തന്തി.

ഇദാനി പാളിയാ സന്നിവേസം ദസ്സേതും **"തത്ഥ ധമ്മസങ്ഗണീപകരണേ"**തിആദിമാഹ. **കാമാവചരകുസലതോ അട്ഠാ**തി കാമാവചരകുസലേ ചത്താരോ ഖന്ധേ ഗഹേത്വാ തതോ അട്ഠ ചിത്താനി ഉദ്ധരതി. പഠമാ വിഭത്തീതിപി വദന്തി. **ഏകൂനനവുതി ചിത്താനീ**തി യത്ഥ ഏതാനി ചിത്താനി വിഭത്താനി, തേ പാളിപ്പദേസാ "ഏകൂനനവുതി ചിത്താനീ"തി വുത്താ. തേസഞ്ച സമുദായോ ചിത്തവിഭത്തി, തസ്മാ ഉപപന്നമേതം **"ഏകൂനനവുതി ചിത്താനി ചിത്തവിഭത്തീ"**തി. മാതികഞ്ച ഉദ്ദിസിത്വാ തത്ഥ ഏകേകം പദം ഉദ്ധരിത്വാ യസ്മാ ചിത്താനി വിഭത്താനി, തസ്മാ മാതികാപി ചിത്തവിഭത്തിഅന്തോഗധായേവാതി ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡം മാതികാപദഭാജനീയവസേന ദുവിധന്തി ഇദമ്പി വചനം യുജ്ജതി.

മൂലതോതി "തീണി കുസലമൂലാനീ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൻവ്വ൭) കുസലാദീനം മൂലവസേന സങ്ഖിപിത്വാ വചനം. "വേദനാക്ഖന്ധോ"തിആദിനാ **ഖന്ധതോ**. "കായകമ്മ"ന്തിആദിനാ **ദ്വാരതോ**. "സുഖഭൂമിയം കാമാവചരേ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൻവ്വ്വ) **ഭൂമിതോ. അത്ഥോ**തി ഹേതുഫലം. **ധമ്മോ**തി ഹേതു . "തീണി കുസലമൂലാനി തീണി അകുസലമൂലാനീ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൻവ്വ൭-ൻവ്വന്ന) ഹേതുവസേന സങ്ഗഹോ **ധമ്മതോ** നിക്ഖേപോ. "തംസമ്പയുത്തോ, തംസമുട്ഠാനാ തദേകട്ഠാ ച കിലേസാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൻവ്വ൭-ൻവ്വന്ന) ഹേതുഫലവസേന സങ്ഗഹോ **അത്ഥതോ** നിക്ഖേപോ. അഥ വാ **ധമ്മോ**തി ഭാസിതോ. **അത്ഥോ**തി ഭാസിതത്ഥോ. "തയോ കുസലഹേതൂ"തി (ധ॰ സ॰ ൃ൦൬ൻ) **ധമ്മോ**. "തത്ഥ കതമേ തയോ കുസലഹേതൂ അലോഭോ"തിആദി (ധ॰ സ॰ ൃ൦ന്നം) **അത്ഥോ,** സോ ച **ധമ്മോ**. "തത്ഥ കതമോ അലോഭോ"തിആദി (ധ॰ സ॰ ൃ൦ന്നൃ) **അത്ഥോ**തി ഏവം അത്ഥധമ്മവസേന നിക്ഖേപോ വേദിതബ്ബോ. **നാമതോ**തി "തീണി കുസലമൂലാനീ"തി വുത്തധമ്മാനം അലോഭോതിആദിനാമവസേന. **ലിങ്ഗതോ**തി ഉദ്ദിട്ഠസ്സ ഏകസ്സേവ ധമ്മസ്സ "അലോഭോ അലുബ്ഭനാ അലുബ്ഭിതത്ത"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൃ൦ന്നൃ) പുരിസാദിലിങ്ഗവസേന നിക്ഖേപോ.

ഗണനചാരന്തി ഗണനപ്പവത്തിം. **സമാനേന്തീ**തി സമാനം കരോന്തി പൂരേന്തി, തഥാ **സമാനേതബ്ബ**ന്തി ഏത്ഥാപി. "വിജ്ജാഭാഗിനോ അവിജ്ജാഭാഗിനോ"തി (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൃ൦ൃ) ഏവമാദീസു ഏത്ഥ വിഞ്ഞാതേസു ആഭിധമ്മികത്ഥേരാ സുത്തന്തം സുണന്താ ചിന്തേന്താ ച സുത്തന്തേസു "വിജ്ജാഭാഗിനോ"തിആദീസു ആഗതേസു അത്ഥസ്സ വിഞ്ഞാതത്താ ന കിലമന്തീതി ഏതമത്ഥം സന്ധായ വുത്തം **"ആഭിധമ്മികത്ഥേരാനം...പേ॰... അകിലമത്ഥം ഠപിതാ"**തി.

അനമതഗ്ഗോതി അഞ്ഞാതഗ്ഗോ. **ഖന്ധന്തര**ന്തി ഖന്ധനാനത്തം, ഖന്ധമേവ വാ. ഗഹേതും അസക്കുണേയ്യത്താ സണ്ഹം, സുഖുമായ പഞ്ഞായ ഗഹേതബ്ബതോ സുഖുമഞ്ച ധമ്മം **സണ്ഹസുഖുമധമ്മം**. ബലവതാ ഞാണവേഗേന പവത്തത്താ

ബലവതോ ഞാണവേഗസ്സ നിമിത്തഭാവതോ ച **ബലവം**. ഗമ്ഭീരമേവ **ഗമ്ഭീരഗതം,** ഗമ്ഭീരാനി വാ ഗതാനി ഗമനാനി ഏതസ്സ സന്തീതി **ഗമ്ഭീരഗതം. യഥാനുപുബ്ബ**ന്തി യഥാനുപുബ്ബേന. **നിഖിലേനാ**തി നിരവസേസേന ദേസിതം, പഞ്ചഖിലരഹിതേന വാ ഭഗവതാ ദേസിതം. **രൂപഗതംവാ**തി ഹത്ഥഗതം രൂപം വിയ ചക്ഖുനാ. ''പടിവേധഞാണേന സമന്തപട്ഠാനം യോ പസ്സതി, സോ അത്ഥേവ, നോ നത്ഥീ''തി അത്ഥാനം സന്ധായ ഥേരോ വദതീതി.

ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗേ ആഗതേസു ഏകാധികേസു അട്ഠസു കിലേസസതേസു അട്ഠസതതണ്ഹാവിചരിതാനി അപനേത്വാ സേസാ ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ ച ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നഭാവേന ദിഗുണിതാനി ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സാനി ദസാധികാനി ഹോന്തി, അപ്പകം പന ഊനമധികം വാ ന ഗണനൂപഗം ഹോതീതി **''ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സ''**ന്തി വുത്തം. ഇതരേസം അതീതാദിഭാവാമസനാ അഗ്ഗഹണം ഖേപനേ ദട്ഠബ്ബം.

മേചകപടാതി നീലനിഭാ പടാ. **ചിത്തസമുട്ഠാനാ വണ്ണധാതൂ**തി ചിത്തപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനാ വണ്ണധാതൂതി അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. കസ്മാ? ന ഹി ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം ബഹി നിഗച്ഛതീതി, ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപപരമ്പരായ ആഗതത്താ പന ഏവം വുത്തം. അഥ വാ **ചിത്തസമുട്ഠാനാ വണ്ണധാതൂ**തി ഏത്ഥ പച്ചയഉതുസദ്ദാനം ലോപം കത്വാ സോയേവ പുബ്ബേ വുത്തോ അത്ഥോ സുവണ്ണതാ സുസ്സരതാ വിയ. ഏത്ഥ ഹി ''സുസ്സരതാ''തി ഉപാദിന്നകാധികാരേ ആഗതം, ന ച സദ്ദോ ഉപാദിന്നകോ അത്ഥി, തസ്മാ ഉപാദിന്നകരൂപങ്ഗാട്ഠതാലുആദിനിസ്സയത്താ ഏവം വുത്തന്തി, ഏവമേത്ഥാപി ചിത്തപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം സന്ധായ ''ചിത്തസമുട്ഠാനാ വണ്ണധാതൂ''തി വദതി.

കായസക്ഖിന്തി പച്ചക്ഖം. **ദന്താവരണ**ന്തി ഓട്ഠദ്വയം. **മുഖാദാന**ന്തി മുഖവിവരം. **സിലിട്ഠ**ന്തി സംഗതം സുസണ്ഠിതം. **സരേ നിമിത്തം ഗഹേത്വാ**തി ''ധമ്മോ ഏസോ വുച്ചതീ''തി ധമ്മസ്സരവസേന നിമിത്തം ഗഹേത്വാ, ന കിലേസാനുബ്യഞ്ജനവസേന. **ഏകപ്പഹാരേനാ**തി ഏത്ഥ **പഹാരോ**തി ദിവസസ്സ തതിയോ ഭാഗോ വുച്ചതി. **ഏവം സന്തേ**തി പുബ്ബേ വുത്തമഗ്ഗഹേത്വാ വാചനാമഗ്ഗസ്സ ഥേരപ്പഭവത്തവചനമേവ ഗഹേത്വാ തേന പുരിമവചനഞ്ച പടിക്ഖിപന്തോ ചോദേതി.

തേനേതമേതസ്സാതി വിനയസ്സ. **അത്തത്ഥപരത്ഥാദിഭേദേ**തി യോ തം സുത്തം സജ്ഝായതി സുണാതി വാചേതി ചിന്തേതി ദേസേതി, സുത്തേന സങ്ഗഹിതോ സീലാദിഅത്ഥോ തസ്സപി ഹോതി, തേന പരസ്സ സാധേതബ്ബതോ പരസ്സപി ഹോതീതി തദുഭയം തം സുത്തം സൂചേതി ദീപേതി. തഥാ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികത്ഥേ ലോകിയലോകുത്തരത്ഥേതി ഏവമാദിഭേദേ അത്ഥേ **ആദി**സദ്ദേന സങ്ഗണ്ഹാതി. **അത്ഥ**സദ്ദോ ചായം ഹിതപരിയായവചനം, ന ഭാസിതത്ഥവചനം. യദി സിയാ, സുത്തം അത്തനോപി ഭാസിതത്ഥം സൂചേതി പരസുത്തസ്സപീതി അയമത്ഥോ സിയാ, സുത്തേന ച യോ അത്ഥോ പകാസിതോ, സോ തസ്സേവ ഹോതീതി ന തേന പരത്ഥോ സൂചിതോ ഹോതി, തേന ച സൂചേതബ്ബസ്സ പരത്ഥസ്സ നിവത്തേതബ്ബസ്സ അഭാവാ അത്തഗ്ഗഹണം ന കത്തബ്ബം, അത്തത്ഥപരത്ഥവിനിമുത്തസ്സ ഭാസിതത്ഥസ്സ അഭാവാ ആദിഗ്ഗഹണഞ്ച ന കത്തബ്ബം, തസ്മാ യഥാവുത്തസ്സേ അത്ഥസ്സ സുത്തേ അസമ്ഭവതോ സുത്താധാരസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വസേന അത്തത്ഥപരത്ഥാ വുത്താ.

അഥ വാ സുത്തം അനപേക്ഖിത്വാ യേ അത്തത്ഥാദയോപി അത്ഥപ്പഭേദാ വുത്താ **നിദ്ദേസേ** (മഹാനി॰ ൩൯; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫) "അത്തത്ഥോ പരത്ഥോ ഉഭയത്ഥോ ദിട്ഠധമ്മികോ അത്ഥോ സമ്പരായികോ അത്ഥോ ഉത്താനോ അത്ഥോ ഗമ്ഭീരോ അത്ഥോ ഗുള്ഹോ അത്ഥോ പടിച്ഛന്നോ അത്ഥോ നേയ്യോ അത്ഥോ നീതോ അത്ഥോ അനവജ്ജോ അത്ഥോ നിക്കിലേസോ അത്ഥോ വോദാനോ അത്ഥോ പരമത്ഥോ അത്ഥോ"തി, തേ സുത്തം സൂചേതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ "അത്തനാ ച അപ്പിച്ഛോ ഹോതീ"തി അത്തത്ഥം, "അപ്പിച്ഛകഥഞ്ച പരേസം കത്താ ഹോതീ"തി പരത്ഥം സൂചേതീതി. ഏവം "അത്തനാ ച പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ ഹോതീ"തിആദിസുത്താനി (അ॰ നി॰ ൪.൯൯) യോജേതബ്ബാനി. വിനയാഭിധമ്മേഹി ച വിസേസേത്വാ സുത്തസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വത്തബ്ബോ, തസ്മാ വേനേയ്യജ്ഝാസയവസപ്പവത്തായ ദേസനായ അത്തഹിതപരഹിതാദീനി സാതിസയം പകാസിതാനി ഹോന്തി, ന ആണാധമ്മസഭാവവസപ്പവത്തായാതി ഇദമേവ **"അത്ഥാനം സൂചനതോ സുത്ത"**ന്തി വുത്തം.

സുത്തേ ച ആണാധമ്മസഭാവാ വേനേയ്യജ്ഝാസയം അനുവത്തന്തി, ന വിനയാഭിധമ്മേസു വിയ വേനേയ്യജ്ഝാസയോ ആണാധമ്മസഭാവേ അനുവത്തതി, തസ്മാ വേനേയ്യാനം ഏകന്തഹിതപടിലാഭസംവത്തനികാ സുത്തന്തദേസനാ ഹോതീതി **"സുവുത്താ ചേത്ഥ അത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. **പസവതീ**തി ഫലതി . **"സുത്താണാ"**തി ഏതസ്സ അത്ഥം പകാസേതും **"സുട്ഠു ച നേ തായതീ"**തി വുത്തം. അത്തത്ഥപരത്ഥാദിവിധാനേസു ച സുത്തസ്സ പമാണഭാവോ തേസഞ്ച സങ്ഗാഹകത്തം യോജേതബ്ബം, തദത്ഥപ്പകാസനേ പധാനത്താ സുത്തസ്സ ഇതരേഹി വിസേസനഞ്ച. **ഏത**ന്തി "അത്ഥാനം സൂചനതോ"തിആദികം അത്ഥവചനം. **ഏതസ്സാ**തി സുത്തസ്സ.

അഭിക്കമന്തീതി ഏത്ഥ **അഭി**-സദ്ദോ കമനസ്സ വുഡ്ഢിഭാവം അതിരേകത്തം ദീപേതി. **അഭിക്കന്തേനാ**തി ച ഏത്ഥ കന്തിയാ അധികത്തം വിസേസഭാവന്തി യുത്തം കിരിയാവിസേസകത്താ ഉപസഗ്ഗസ്സ. **അഭിഞ്ഞാതാ, അഭിരാജാ, അഭിവിനയേ**തി ഏത്ഥ ലക്ഖണപൂജിതപരിച്ഛിന്നേസു രത്തിആദീസു **അഭി**-സദ്ദോ വത്തതീതി കഥമേതം യുജ്ജേയ്യാതി? ലക്ഖണകരണഞാണപൂജനപരിച്ഛേദകിരിയാദീപനതോ താഹി ച കിരിയാഹി രത്തിരാജവിനയാനം യുത്തത്താ. ഭാവനാഫരണവുഡ്ഢീഹി **വുഡ്ഢിമന്തോ. ആരമ്മണാദീഹീ**തി ആരമ്മണസമ്പയുത്തകമ്മദ്വാരപടിപദാദീഹി. **അവിസിട്ഠ**ന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞവിസിട്ഠേസു വിനയസുത്തന്താഭിധമ്മേസു അവിസിട്ഠം സമാനം പിടകസദ്ദന്തി അത്ഥോ. **യഥാവുത്തേനേവാ**തി "ഏവം ദുവിധത്ഥേനാ"തിആദിനാ നയേന.

കഥേതബ്ബാനം അത്ഥാനം ദേസകായത്തേന ആണാദിവിധിനാ അതിസജ്ജനം പബോധനം **ദേസനാ**. സാസിതബ്ബപുഗ്ഗലഗതേന യഥാപരാധാദിനാ സാസിതബ്ബഭാവേന അനുസാസനം വിനയനം **സാസനം**. കഥേതബ്ബസ്സ സംവരാസംവരാദിനോ അത്ഥസ്സ കഥനം വചനപടിബദ്ധകരണം **കഥാ. ഭേദ**-സദ്ദോ വിസും വിസും യോജേതബ്ബോ "ദേസനാഭേദം സാസനഭേദം കഥാഭേദഞ്ച യഥാരഹം പരിദീപയേ"തി. **ഭേദ**ന്തി നാനത്തം, നാനാകരണന്തി അത്ഥോ. സിക്ഖാ ച പഹാനാനി ച ഗമ്ഭീരഭാവോ ച **സിക്ഖാപഹാനഗമ്ഭീരഭാവം,**

തഞ്ച **പരിദീപയേ.** **യന്തി** പരിയത്തിആദിം. **യഥാതി** ഉപാരമ്ഭാദിഹേതു പരിയാപുണനാദിപ്പകാരേഹി.

തീസുപി ചേതേസു ഏതേ ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധാതി ഏത്ഥ തന്തിഅത്ഥോ തന്തിദേസനാ തന്തിഅത്ഥപടിവേധോ ച തന്തിവിസയാ ഹോന്തീതി വിനയപിടകാദീനം അത്ഥദേസനാപടിവേധാധാരഭാവോ യുത്തോ, പിടകാനി പന തന്തിയോയേവാതി ധമ്മാധാരഭാവോ കഥം യുജ്ജേയ്യാതി? തന്തിസമുദായസ്സ അവയവതന്തിയാ ആധാരഭാവതോ, ധമ്മാദീനഞ്ച ദുക്ഖോഗാഹഭാവതോ തേഹി വിനയാദയോ ഗമ്ഭീരാതി വിനയാദീനഞ്ച ചതുബ്ബിധോ ഗമ്ഭീരഭാവോ വുത്തോ, തസ്മാ "ധമ്മാദയോ ഏവ ദുക്ഖോഗാഹത്താ ഗമ്ഭീരാ, ന വിനയാദയോ"തി ന ചോദേതബ്ബമേതം. തത്ഥ പടിവേധസ്സ ദുക്കരഭാവതോ ധമ്മത്ഥാനം, ദേസനാഞാണസ്സ ദുക്കരഭാവതോ ദേസനായ ച ദുക്ഖോഗാഹഭാവോ വേദിതബ്ബോ. പടിവേധസ്സ പന ഉപ്പാദേതും അസക്കുണേയ്യത്താ തബ്ബിസയഞാണുപ്പത്തിയാ ച ദുക്കരഭാവതോ ദുക്ഖോഗാഹതാ വേദിതബ്ബാ.

ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാതി ഏതേന വചനത്ഥേന ധമ്മസ്സ ഹേതുഭാവോ കഥം ഞാതബ്ബോതി? "ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തി ഏതസ്സ സമാസപദസ്സ അവയവപദത്ഥം ദസ്സേന്തേന "ഹേതുമ്ഹി ഞാണ"ന്തി വുത്തത്താ. "ധമ്മേ പടിസമ്ഭിദാ"തി ഏത്ഥ ഹി "ധമ്മേ"തി ഏതസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തേന "ഹേതുമ്ഹീ"തി വുത്തം, "പടിസമ്ഭിദാ"തി ഏതസ്സ ച അത്ഥം ദസ്സേന്തേന "ഞാണ"ന്തി, തസ്മാ ഹേതുധമ്മസദ്ദാ ഏകത്ഥാ ഞാണപടിസമ്ഭിദാസദ്ദാ ചാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തേന സാധിതോ ധമ്മസ്സ ഹേതുഭാവോ. അത്ഥസ്സ ഹേതുഫലഭാവോ ച ഏവമേവ ദട്ഠബ്ബോ. **യഥാധമ്മ**ന്തി ഏത്ഥ **ധമ്മ**-സദ്ദോ ഹേതും ഹേതുഫലഞ്ച സബ്ബം ഗണ്ഹാതി. സഭാവവാചകോ ഹേസ, ന പരിയത്തിഹേതുഭാവവാചകോ, തസ്മാ **യഥാധമ്മ**ന്തി യോ യോ അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദിധമ്മോ, തസ്മിം തസ്മിന്തി അത്ഥോ. **ധമ്മാഭിലാപോതി** അത്ഥബ്യഞ്ജനകോ അവിപരീതാഭിലാപോ. ഏതേന "തത്ര ധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭം ൭൧൮-൭൨൦) ഏത്ഥ വുത്തധമ്മനിരുത്തിം ദസ്സേതി. **അനുലോമാദിവസേന വാ കഥന**ന്തി ഏതേന തസ്സാ ധമ്മനിരുത്തിയാ അഭിലാപം കഥനം തസ്സ വചനസ്സ പവത്തനം ദസ്സേതി. **അധിപ്പായോ**തി ഏതേന "ദേസനാതി പഞ്ഞത്തീ"തി ഏതം വചനം ധമ്മനിരുത്താഭിലാപം സന്ധായ വുത്തം, ന തബ്ബിനിമുത്തം പഞ്ഞത്തിം സന്ധായാതി ദസ്സേതി.

സോ ച ലോകിയലോകുത്തരോതി ഏവം വുത്തം അഭിസമയം യേന പകാരേന അഭിസമേതി, യഞ്ച അഭിസമേതി, യോ ച തസ്സ സഭാവോ, തേഹി പാകടം കാതും **"വിസയതോ അസമ്മോഹതോ ച അത്ഥാദിഅനുരൂപം ധമ്മാദീസു അവബോധോ"**തി ആഹ. തത്ഥ ഹി **വിസയതോ** അത്ഥാദിഅനുരൂപം ധമ്മാദീസു അവബോധോ അവിജ്ജാദിധമ്മസങ്ഖാരാദിഅത്ഥതദുഭയപഞ്ഞാപനാരമ്മണോ ലോകിയോ അഭിസമയോ. **അസമ്മോഹതോ** അത്ഥാദിഅനുരൂപം ധമ്മാദീസു അവബോധോ നിബ്ബാനാരമ്മണോ മഗ്ഗസമ്പയുത്തോ യഥാവുത്തധമ്മത്ഥപഞ്ഞത്തീസു സമ്മോഹവിദ്ധംസനോ ലോകുത്തരോ അഭിസമയോതി. അഭിസമയതോ അഞ്ഞമ്പി പടിവേധത്ഥം ദസ്സേതും **"തേസം തേസം വാ"**തിആദിമാഹ.

“പടിവേധനം പടിവേധോ”തി ഇമിനാ ഹി വചനത്ഥേന അഭിസമയോ, പടിവിജ്ഝീയതീതി പടിവേധോതി ഇമിനാ തംതംരൂപാദിധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവോ ച പടിവേധോതി യുജ്ജതി.

യഥാവുത്തേഹി ധമ്മാദീഹി പിടകാനം ഗമ്ഭീരഭാവം ദസ്സേതും **“ഇദാനി യസ്മാ ഏതേസു പിടകേസൂ”**തിആദിമാഹ. **യോ ചേത്ഥാ**തി ഏതേസു തംതംപിടകഗതേസു ധമ്മാദീസു യോ പടിവേധോ ഏതേസു ച പിടകേസു തേസം തേസം ധമ്മാനം യോ അവിപരീതസഭാവോതി യോജേതബ്ബോ. ദുക്ഖോഗാഹതാ ച വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. അയം പനേത്ഥ വിസേസോ “അവിപരീതസഭാവസങ്ഖാതോ പടിവേധോ ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യതായ ഏവ ദുക്ഖോഗാഹോ”തി.

യന്തി പരിയത്തിദുഗ്ഗഹണം സന്ധായ വുത്തം. **അത്ഥ**ന്തി ഭാസിതത്ഥം പയോജനത്ഥഞ്ച. **ന ഉപപരിക്ഖന്തീ**തി ന വിചാരേന്തി. **ന നിജ്ഝാനം ഖമന്തീ**തി നിജ്ഝാനപഞ്ഞം ന ഖമന്തി, നിജ്ഝായിത്വാ പഞ്ഞായ ദിസ്വാ രോചേത്വാ ന ഗഹേതബ്ബാ ഹോന്തീതി അധിപ്പായോ. **ഇതീ**തി ഏവം ഏതായ പരിയത്തിയാ **വാദപ്പമോക്ഖാനിസംസാ** അത്തനോ ഉപരി പരേഹി ആരോപിതവാദസ്സ നിഗ്ഗഹസ്സ പമോക്ഖപ്പയോജനാ ഹുത്വാ ധമ്മം പരിയാപുണന്തി. **വാദപ്പമോക്ഖോ**തി വാ നിന്ദാപമോക്ഖോ. **യസ്സ ചത്ഥായാ**തി യസ്സ ച സീലാദിപരിപൂരണസ്സ അനുപാദാവിമോക്ഖസ്സ വാ അത്ഥായ. **ധമ്മം പരിയാപുണന്തീ**തി ഞായേന പരിയാപുണന്തീതി അധിപ്പായോ. **അസ്സാ**തി അസ്സ ധമ്മസ്സ. **നാനുഭോന്തീ**തി ന വിന്ദന്തി. തേസം തേ ധമ്മാ ദുഗ്ഗഹിതത്താ ഉപാരമ്ഭമാനദപ്പമക്ഖപലാസാദിഹേതുഭാവേന ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തന്തി. ഭണ്ഡാഗാരേ നിയുത്തോ ഭണ്ഡാഗാരികോ, ഭണ്ഡാഗാരികോ വിയാതി ഭണ്ഡാഗാരികോ, ധമ്മരതനാനുപാലകോ. അഞ്ഞം അത്ഥം അനപേക്ഖിത്വാ ഭണ്ഡാഗാരികസ്സേവ സതോ പരിയത്തി **ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തി**.

താസംയേവാതി അവധാരണം പാപുണിതബ്ബാനം ഛളഭിഞ്ഞാചതുപടിസമ്ഭിദാനം വിനയേ പഭേദവചനാഭാവം സന്ധായ വുത്തം. വേരഞ്ജകണ്ഡേ ഹി തിസ്സോ വിജ്ജാവ വിഭത്താതി. ദുതിയേ **താസംയേവാ**തി അവധാരണം ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ അപേക്ഖിത്വാ കതം, ന തിസ്സോ വിജ്ജാ. താ ഹി ഛസു അഭിഞ്ഞാസു അന്തോഗധാതി സുത്തേ വിഭത്തായേവാതി. ഞത്വാ സങ്ഗയ്ഹമാനന്തി യോജനാ. **തേസ**ന്തി തേസം പിടകാനം. **സബ്ബമ്പീ**തി സബ്ബമ്പി ബുദ്ധവചനം.

അത്ഥാനുലോമനാമതോ **അനുലോമികോ**. അനുലോമികത്തംയേവ വിഭാവേതും **“കസ്മാ പനാ”**തിആദി വുത്തം. **ഏകനികായമ്പീ**തി ഏകസമൂഹമ്പി. പോണികാ ച ചിക്ഖല്ലികാ ച ഖത്തിയാ, തേസം നിവാസോ **പോണികനികായോ ചിക്ഖല്ലികനികായോ** ച. ഏവം ധമ്മക്ഖന്ധതോ ചതുരാസീതി ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനീതി ബുദ്ധവചനപിടകാദീനി നിട്ഠാപേത്വാ അനേകച്ഛരിയപാതുഭാവപടിമണ്ഡിതായ സങ്ഗീതിയാ പഠമബുദ്ധവചനാദികോ സബ്ബോ വുത്തപ്പഭേദോ അഞ്ഞോപി ഉദ്ദാനസങ്ഗഹാദിഭേദോ സങ്ഗീതിയാ ഞായതീതി ഏതസ്സ ദസ്സനത്ഥം **“ഏവമേതം സബ്ബമ്പീ”**തിആദി ആരദ്ധം. **അയം അഭിധമ്മോ പിടകതോ അഭിധമ്മപിടക**ന്തിആദിനാ പിടകാദിഭാവദസ്സനേനേവ

മജ്ഝിമബുദ്ധവചനഭാവോ തഥാഗതസ്സ ച ആദിതോ ആഭിധമ്മികഭാവോ ദസ്സിതോതി വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥ സിയാ "യദി തഥാഗതഭാസിതഭാവോ അഭിധമ്മസ്സ സിദ്ധോ സിയാ, മജ്ഝിമബുദ്ധവചനഭാവോ ച സിദ്ധോ ഭവേയ്യ, സോ ഏവ ച ന സിദ്ധോ"തി തസ്സ വിനയാദീഹി ബുദ്ധഭാസിതഭാവം സാധേതും വത്ഥും ദസ്സേന്തോ **"തം ധാരയന്തേസു ഭിക്ഖൂസൂ"**തിആദിമാഹ. **സബ്ബസാമയികപരിസായാ**തി സബ്ബനികായികപരിസായ പഞ്ചപി നികായേ പരിയാപുണന്തിയാ. **ന ഉഗ്ഗഹിത**ന്തി സകലസ്സ വിനയപിടകസ്സ അനുഗ്ഗഹിതത്താ ആഹ. **വിനയമത്തം ഉഗ്ഗഹിത**ന്തി വിഭങ്ഗദ്വയസ്സ ഉഗ്ഗഹിതത്താ ആഹ. വിനയം അവിവണ്ണേതുകാമതായ "അഭിധമ്മം പരിയാപുണസ്സൂ"തി ഭണന്തസ്സ അനാപത്തിം, അഭിധമ്മേ അനോകാസകതം ഭിക്ഖും പഞ്ഹം പുച്ഛന്തിയാ പാചിത്തിയഞ്ച വദന്തേന ഭഗവതാ അഭിധമ്മസ്സ ബുദ്ധഭാസിതഭാവോ ദീപിതോ ബുദ്ധഭാസിതേഹി സുത്താദീഹിസഹ വചനതോ, ബാഹിരകഭാസിതേസു ച ഈദിസസ്സ വചനസ്സ അഭാവാ.

ഇതോപി ബലവതരം ആഭിധമ്മികസ്സ സാധുകാരദാനേന വിചികിച്ഛാവിച്ഛേദസ്സ കതത്താ. കമ്മതോ അഞ്ഞം കമ്മം **കമ്മന്തരം,** തം കാമാവചരാദിം രൂപാവചരാദിഭാവേന, കണ്ഹവിപാകാദിം സുക്കവിപാകാദിഭാവേന കഥേന്തോ ആലോളേതി.

ജിനചക്കേതി ജിനസാസനേ. **വിസംവാദേതീ**തി വിപ്പലമ്ഭേതി. **ഭേദകരവത്ഥൂസു ഏകസ്മി**ന്തി "ഭാസിതം ലപിതം തഥാഗതേന അഭാസിതം അലപിതം തഥാഗതേനാതി ദീപേതീ"തി ഏകസ്മിം സന്ദിസ്സതി. **ഉത്തരിപി ഏവം വത്തബ്ബോ...പേ॰... ന അഞ്ഞേസം വിസയോ...പേ॰... നിദാനകിച്ചം നാമ നത്ഥീ**തി അപാകടാനം കാലദേസദേസകപരിസാനം പാകടഭാവകരണത്ഥം തദുപദേസസഹിതേന നിദാനേന ഭവിതബ്ബം, അഞ്ഞേസം അവിസയത്താ ദേസകോ പാകടോ, ഓക്കന്തികാലാദീനം പാകടത്താ കാലോ ച, ദേവലോകേ ദേസിതഭാവസ്സ പാകടത്താ ദേസപരിസാ ച പാകടാതി കിം നിദാനകിച്ചം സിയാതി.

യഥാ ഖന്ധാദയോ നിപ്പദേസേന വിഭത്താ, സോ അഭിധമ്മോ നാമ, തസ്മാ തസ്സ നിദാനേന ഖന്ധാദീനം നിപ്പദേസതോപി പടിവിദ്ധട്ഠാനേന ഭവിതബ്ബന്തി അധിപ്പായേന ഥേരോ **"മഹാബോധിനിദാനോ അഭിധമ്മോ"**തി ദസ്സേതി. "സോ ഏവം പജാനാമി സമ്മാദിട്ഠിപച്ചയാപി വേദയിത"ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൧൨) നയേന പച്ചയാദീഹി വേദനം ഉപപരിക്ഖന്തോ ഖന്ധാദിപദേസാനം വേദനാക്ഖന്ധാദീനം വസേന വിഹാസി. **ധമ്മേ**തി കുസലാദിഅരണന്തേ.

ധമ്മം പരിവത്തേന്തോതി സാട്ഠകഥം പാളിം പരിവത്തേന്തോ ഏതം പരവാദീചോദനം പത്വാ **"അയം പരവാദീ"**തിആദിമാഹ. അമ്ഹാദിസേസു നിദാനം ജാനന്തേസു പടിസരണേസു വിജ്ജമാനേസു അപ്പടിസരണോ അരഞ്ഞേ കന്ദന്തോ വിയ നിദാനസബ്ഭാവേ സക്ഖിഭൂതേസുപി അമ്ഹേസു വിജ്ജമാനേസു അസക്ഖികം അഡ്ഡം കരോന്തോ വിയ ഹോതി, നിദാനസ്സ അത്ഥിഭാവമ്പി ന ജാനാതി, നനു ഏതം നിദാനന്തി കഥേന്തോ ഏവമാഹ. **ഏകമേവാ**തി ദേസനാനിദാനമേവ അജ്ഝാസയാനുരൂപേന ദേസിതത്താ. **ദ്വേ നിദാനാനീ**തി അധിഗന്തബ്ബദേസേതബ്ബധമ്മാനുരൂപേന ദേസിതത്താ.

അഭിധമ്മാധിഗമസ്സ മൂലം അധിഗമം നിദേതീതി **അധിഗമനിദാനം.** **ബോധിഅഭിനീഹാരസദ്ധായാ**തി യായ സദ്ധായ ദീപങ്കരദസബലസ്സ സന്തികേ ബോധിയാ ചിത്തം അഭിനീഹരി പണിധാനം അകാസി.

സുമേധകഥാവണ്ണനാ

ചതുരോ ച അസങ്ഖിയേതി (ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൨.൧-൨) ഉദ്ധം ആരോഹനവസേന അതിക്കമിത്വാ അമരം നാമ നഗരം അഹോസീതി വചനസേസയോജനാ കാതബ്ബാ. **ദസഹീ**തി ഹത്ഥിഅസ്സരഥഭേരീസങ്ഖമുദിങ്ഗവീണാഗീതസമ്മതാളേഹി ''അസ്നാഥ പിവഥ ഖാദഥാ''തി ദസമേന സദ്ദേന. തേ പന ഏകദേസേന ദസ്സേതും **''ഹത്ഥിസദ്ദ''**ന്തിആദി വുത്തം. **ഹത്ഥിസദ്ദ**ന്തി കരണത്ഥേ ഉപയോഗോ ദട്ഠബ്ബോ. ഭേരീസങ്ഖരഥാനഞ്ച സദ്ദേഹി അവിവിത്തന്തി വാ ഘോസിതന്തി വാ യോജേതബ്ബം. **ഹത്ഥിസദ്ദ**ന്തി വാ ഹത്ഥിസദ്ദവന്തം നഗരം. **ഖാദഥ പിവഥ ചേവാ**തി ഇതി-സദ്ദോ ഞാതത്ഥത്താ അപ്പയുത്തോ ദട്ഠബ്ബോ.

സബ്ബങ്ഗസമ്പന്നം ഉയ്യാനപോക്ഖരണീആദിസമ്പന്നത്താ. **ലക്ഖണേ**തി ഇത്ഥിലക്ഖണേ പുരിസലക്ഖണേ ച. **ഇതിഹാസേ**തി പോരാണേ. **സധമ്മേ**തി അത്തനോ തേവിജ്ജധമ്മേ ച യഞ്ഞവിധിആദികേ ച. **പാരമി**ന്തി പാരഞാണം പാരാധിഗമം ഗതോ. **ചിന്തേസഹ**ന്തി ചിന്തേസിം അഹം സുമേധഭൂതോതി സത്ഥാ വദതി. **അത്ഥി ഹേഹിതീ**തി സോ വിജ്ജമാനോ ഭവിസ്സതി. **ന ഹേതുയേ**തി അഭവിതും. **ഏവമേവാ**തി ഏവമേവം. **ന ഗവേസതീ**തി ന ഗന്തും ഏസതി ന ഇച്ഛതി നാനുഗച്ഛതി വാ. **ധോവേ**തി ധോവന്തേ. **സേരീ**തി സായത്തികോ. **സയംവസീ**തി സവസോ. **മഹാചോരസമോ വിയാ**തി കായസാരാഗവസേന ദുച്ചരിതാനേസനേഹി കുസലഭണ്ഡച്ഛേദനാ. **നാഥാ**തി നാഥവന്തോ. **പഞ്ചദോസവിവജ്ജിത**ന്തി ഏവമാദികസ്സ അത്ഥോ കേസുചി അട്ഠകഥാപോത്ഥകേസു ലിഖിതോതി കത്വാ ന വക്ഖാമ.

സാസനേതി ഏത്ഥ താപസസാസനം ഝാനാഭിഞ്ഞാ ച. **വസീഭൂതസ്സ** സതോ. മയി ഏവംഭൂതേ ദീപങ്കരോ ജിനോ ഉപ്പജ്ജി. സോധേതി ജനോ. **അഞ്ജസം വടുമായന**ന്തി പരിയായവചനേഹി മഗ്ഗമേവ വദതി. **മാ നം അക്കമിത്ഥാ**തി ഏത്ഥ **ന**ന്തി പദപൂരണമത്തേ നിപാതോ. **ഘാതിയാമഹ**ന്തി ഏത്ഥ ച **അ**-ഇതി ച **ഹം**-ഇതി ച നിപാതാ, **അഹം**-ഇതി വാ ഏകോ നിപാതോ സാനുനാസികോ കതോ. **ആഹുതീന**ന്തി ദക്ഖിണാഹുതീനം. **മ**ന്തി മമ, മം വാ അബ്രവി.

കപ്പേ അതിക്കമിത്വാ വുത്തേപി ബോധിമ്ഹി മാതാദിസംകിത്തനേ സങ്ഗണ്ഹിതും **''ബോധി തസ്സ ഭഗവതോ''**തിആദിമാഹ. **സുഖേനാ**തി ഉത്തമേന സുഖേന. **അസമോ**തി താപസേഹി അസമോ. അഭിഞ്ഞാസുഖതോപി വിസിട്ഠം **ഈദിസം** ബുദ്ധത്തബ്യാകരണജം **സുഖം അലഭിം**. **യാ**തി യാനി നിമിത്താനി. **ആഭുജതീ**തി ആവത്തതി. **അഭിരവന്തീ**തി സദ്ദം കരോന്തി. **ഛുദ്ധാ**തി നിക്ഖന്താ. **നുദ്ധംസതീ**തി ന ഉദ്ധം ഗച്ഛതി. **ഉഭയ**ന്തി ഉഭയവചനം. **ധുവസസ്സത**ന്തി ഏകന്തസസ്സതം, അവിപരീതമേവാതി അത്ഥോ. **ആപന്നസത്താന**ന്തി ഗബ്ഭിനീനം. **യാവതാദസ** ദിസാ, തത്ഥ. **ധമ്മധാതുയാ**തി ധമ്മധാതുയം, സബ്ബേസു ധമ്മേസു വിചിനാമീതി അത്ഥോ.

യസ്സ സമ്പുണ്ണോ, തം **വമതേവ** ഉദകം നിസ്സേസം. **ഏതേതി** ഏകിസ്സാപി ദാനപാരമിതായ അനേകപ്പകാരതായ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ കതോ. **പടിലഗ്ഗിതം** രക്ഖതീതി വചനസേസോ, ഭുമ്മത്ഥേ വാ ഉപയോഗോ . **ചതൂസു ഭൂമീസൂ**തി പാതിമോക്ഖാദീസു സംവരഭൂമീസു. **അദ്വേജ്ഝമാനസോ**തി കദാചി ഖമനം കദാചി അക്ഖമനം, കസ്സചി ഖമനം കസ്സചി അക്ഖമനന്തി ഏവം ദ്വേധാഭാവം അനാപന്നമാനസോ ഹുത്വാ. സച്ചസ്സ വീഥി നാമ ദിട്ഠാദി ച അദിട്ഠാദി ച യഥാഭൂതംവ വത്ഥു. **അധിട്ഠാനന്തി** കുസലസമാദാനാധിട്ഠാനം, സമാദിന്നേസു കുസലേസു അചലതാ അധിട്ഠാനം നാമ. **പഥവിയാ ഉപേക്ഖനം** നാമ വികാരാനാപത്തി. **അഞ്ഞത്രാ**തി അഞ്ഞം. **സഭാവരസലക്ഖണേ**തി ഏത്ഥ **ഭാവോ**തി അവിപരീതതാ വിജ്ജമാനതാ, സഹ ഭാവേന സഭാവോ, അവിപരീതോ അത്തനോ ബോധിപരിപാചനകിച്ചസങ്ഖാതോ രസോ, അനവജ്ജവത്ഥുപരിച്ചാഗാദിസങ്ഖാതം ലക്ഖണഞ്ച **സഭാവരസലക്ഖണം,** തതോ **സമ്മസതോ. ധമ്മതേജേനാ**തി ഞാണതേജേന. **ചലതാ**തി ചലതായ കമ്പനതായ. **സേസീ**തി സയി. **മാ ഭാഥാ**തി മാ ഭായിത്ഥ. **സബ്ബീതിയോ**തി സബ്ബാ ഈതിയോ ഉപദ്ദവാ തം വിവജ്ജന്തു.

സുമേധകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പവച്ഛതീതി ദേതി. **യോഗേനാ**തി ഉപായേന. **സമിംസൂ**തി സന്നിപതിംസു. **അപ്പത്തമാനസാ**തി അപ്പത്തഅരഹത്താ ഭിക്ഖൂ ഗരഹിതാ ഭവന്തി. **രിത്താ**തി സുഞ്ഞാ അന്തരഹിതാ. **സാലകല്യാണീ** നാമ ഏകോ രുക്ഖോ. ബുദ്ധചക്കവത്തികാലേയേവ കിര ഏകാഹേനേവ ഉപ്പജ്ജതി.

ലിങ്ഗസമ്പത്തീതി പുരിസലിങ്ഗതാ. **ഹേതൂ**തി തിഹേതുകപടിസന്ധിതാ. **ഗുണസമ്പത്തീ**തി അഭിഞ്ഞാസമാപത്തിലാഭിതാ. **അധികാരോ**തി ബുദ്ധാനം സക്കാരകരണം. **ഛന്ദതാ**തി ബുദ്ധത്തപ്പത്തിയം ഛന്ദസമായോഗോ. **സബ്ബങ്ഗസമ്പന്നാ**തി അട്ഠങ്ഗാനി സമോധാനേത്വാ കതപണിധാനാ. **പക്ഖികാ**തി പീഠസപ്പികാ. **പണ്ഡകാ**തി ഉഭയലിങ്ഗരഹിതാ. ബോധിസത്താ ച ബ്രഹ്മലോകൂപപത്തിപഠമകപ്പികേസു കാലേസു ഉഭയലിങ്ഗരഹിതാ ഹോന്തി, ന പന പണ്ഡകപരിയാപന്നാതി ഏതമത്ഥം ദസ്സേതും **"പരിയാപന്നാ ന ഭവന്തീ"**തി വുത്തം, യഥാവുത്തേസു വാ ദോസേസു സബ്ബേസു **പരിയാപന്നാ ന ഭവന്തി,** ബോധിസത്തേസു വാ പരിയാപന്നാ തദന്തോഗധാ, പരിച്ഛിന്നസംസാരത്താ വാ പരിയാപന്നാ ബോധിസത്താ ഉഭതോബ്യഞ്ജനപണ്ഡകാ ന ഭവന്തീതി അത്ഥോ. **സബ്ബത്ഥ സുദ്ധഗോചരാ** യസ്മാ, തസ്മാ **മിച്ഛാദിട്ഠിം ന സേവന്തി. മിച്ഛാദിട്ഠി**ന്തി നത്ഥികാഹേതുകാകിരിയദിട്ഠിം. **ഭവാഭവേ**തി ഖുദ്ദകേ ചേവ മഹന്തേ ച ഭവേ. **ഭോജപുത്തേ**തി ലുദ്ദകേ. **ലഗന**ന്തി സങ്ഗോ. **അഞ്ഞഥാ**തി ലീനതാ. **ഗാമണ്ഡലാ**തി ഗാമദാരകാ. **രൂപ**ന്തി വിപ്പകാരം. അയം താവ നിദാനകഥാ യായ അഭിധമ്മസ്സ ബുദ്ധഭാസിതതാസിദ്ധീതി അത്ഥയോജനാ കാതബ്ബാ.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡം

തികമാതികാപദവണ്ണനാ

ഇദാനി പടിഞ്ഞാതകഥം കാതും **"ഇദാനി ഇതി മേ...പേ... കഥനോകാസോ സമ്പത്തോ"**തിആദിമാഹ. **ഇതോ പട്ഠായാ**തി കുസലധമ്മപദതോ പട്ഠായ.

൧. സബ്ബപദേഹി ലദ്ധനാമോതി തീസുപി പദേസു വേദനാസദ്ദസ്സ വിജ്ജമാനത്താ തേന ലദ്ധനാമോ സബ്ബപദേഹി ലദ്ധനാമോ ഹോതി. നനു സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ ധമ്മാതി ചത്താരി പദാനി, ഏവം സേസേസുപീതി ദ്വാദസേതാനി പദാനി, ന തീണീതി വേദനാസദ്ദസ്സ പദത്തയാവയവത്തം സന്ധായ "സബ്ബപദേഹീ"തി വുച്ചേയ്യ, ന യുത്തം. "വേദനായാ"തി ഹി വിസും പദം ന കസ്സചി പദസ്സ അവയവോ ഹോതി, നാപി സുഖാദിപദഭാവം ഭജതീതി തേന ലദ്ധനാമോ കഥം സബ്ബപദേഹി ലദ്ധനാമോ സിയാതി? അധിപ്പേതപ്പകാരത്ഥഗമകസ്സ പദസമുദായസ്സ പദത്താ. പജ്ജതി അവബുജ്ഝീയതി ഏതേനാതി ഹി പദം, "സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ ധമ്മാ"തി ഏതേന ച പദസമുദായേന യഥാധിപ്പേതോ അത്ഥോ സമത്തോ വിഞ്ഞായതി, തസ്മാ സോ പദസമുദായോ "പദ"ന്തി വുച്ചതി. ഏവം ഇതരേപി വേദിതബ്ബാ. തസ്മാ തേസം തിണ്ണം സമുദായാനം അവയവേന ലദ്ധനാമോ സബ്ബപദേഹി ലദ്ധനാമോതി യുത്തോ.

ഗന്ഥതോ ച അത്ഥതോ ചാതി ഏത്ഥ ഹേതുപദസഹേതുകപദാദീഹി സമ്ബന്ധത്താ ഗന്ഥതോ ച ഹേതുഅത്ഥസഹേതുകത്ഥാദീഹി സമ്ബന്ധത്താ അത്ഥതോ ച അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. സഹേതുകഹേതുസമ്പയുത്തദുകാ ഹി ഹേതുദുകേ ഹേതൂഹി സമ്ബന്ധത്താ ഹേതുദുകസമ്ബന്ധാ, ഹേതുസഹേതുകദുകോ ഹേതുദുകസഹേതുകദുകസമ്ബന്ധോ ഉഭയേകപദവസേന. തഥാ ഹേതുഹേതുസമ്പയുത്തദുകോ ഹേതുദുകഹേതുസമ്പയുത്തദുകസമ്ബന്ധോ , നഹേതുസഹേതുകദുകോ ഏകദ്വിപദവസേന ഹേതുദുകസഹേതുകദുകസമ്ബന്ധോതി. **കണ്ണികാ വിയാ**തി പുപ്ഫമയകണ്ണികാ വിയ. **ഘടാ വിയാ**തി പുപ്ഫഹത്ഥകാദീസു പുപ്ഫാദീനം സമൂഹോ വിയ. കണ്ണികാഘടാദീസു ഹി പുപ്ഫാദീനി വണ്ടാദീഹി അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്ബന്ധാനി ഹോന്തീതി തഥാസമ്ബന്ധതാ ഏതേസം ദുകാനം വുത്താ. **ദുകസാമഞ്ഞതോ**തി അഞ്ഞേഹി ഹേതുദുകാദീഹി ദുകവസേന സമാനഭാവാ. **അഞ്ഞേഹീ**തി സാരമ്മണദുകാദീഹി. അസങ്ഗഹിതോ പദേസോ യേസം അത്ഥി, തേ **സപ്പദേസാ**. യേസം പന നത്ഥി, തേ **നിപ്പദേസാ**.

"കച്ചി നു ഭോതോ കുസല"ന്തി ഏവം പുച്ഛിതമേവത്ഥം പാകടം കത്വാ പുച്ഛിതും "കച്ചി ഭോതോ അനാമയ"ന്തി വുത്തം, തസ്മാ കുസലസദ്ദോ അനാമയത്ഥോ ഹോതി. **ബാഹിതികസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൨.൩൬൧) ഭഗവതോ കായസമാചാരാദയോ വണ്ണേന്തേന ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന "യോ ഖോ, മഹാരാജ, കായസമാചാരോ അനവജ്ജോ"തി കുസലോ കായസമാചാരോ വുത്തോ. ന ഹി ഭഗവതോ സുഖവിപാകം കമ്മം അത്ഥീതി സബ്ബസാവജ്ജരഹിതാ കായസമാചാരാദയോ കുസലാതി വുത്താ. **കുസലേസു ധമ്മേസൂ**തി ച ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ "കുസലാ"തി വുത്താ. തേ ച വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലസമ്പയുത്താ ന ഏകന്തേന സുഖവിപാകായേവാതി അനവജ്ജത്ഥോ കുസലസദ്ദോ. **അങ്ഗപച്ചങ്ഗാന**ന്തി കുസലസദ്ദയോഗേന

ഭുമ്മത്ഥേ സാമിവചനം, അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം വാ നാമകിരിയാപയോജനാദീസൂതി അത്ഥോ. **നച്ചഗീതസ്സാ**തി ച സാമിവചനം ഭുമ്മത്ഥേ, നച്ചഗീതസ്സ വിസേസേസൂതി വാ യോജേതബ്ബം. കുസലാനം ധമ്മാനം സമാദാനഹേതു ഏവമിദം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീതി പുഞ്ഞവിപാകനിബ്ബത്തകകമ്മം "കുസല"ന്തി വുത്തം. **ധമ്മാ ഹോന്തീ**തി സുഞ്ഞധമ്മത്താ സഭാവമത്താ ഹോന്തീതി അത്ഥോ. ഏവം **ധമ്മേസു ധമ്മാനുപസ്സീ**തി ഏത്ഥാപി സുഞ്ഞതത്ഥോ ധമ്മസദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ.

സലയന്തി...പേ... വിദ്ധംസേന്തീതി ഏത്ഥ പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ പച്ഛിമം പച്ഛിമം അത്ഥവചനം. അഥ വാ സലനസ്സ അത്ഥദീപനാനി ചലനാദീനി തീണി തദങ്ഗപ്പഹാനാദീഹി യോജേതബ്ബാനി. അപ്പഹീനഭാവേന സന്താനേ സയമാനാ അകുസലാ ധമ്മാ രാഗാദിഅസുചിസമ്പയോഗതോ നാനാവിധദുക്ഖഹേതുതോ ച **കുച്ഛിതേന ആകാരേന സയന്തി**. ഞാണവിപ്പയുത്താനമ്പി ഞാണം ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ഹോതീതി സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ **കുസേന** ഞാണേന പവത്തേതബ്ബാതി **കുസലാ**. ഉപ്പന്നംസാനുപ്പന്നംസഭാഗേസു സങ്ഗഹിതത്താ **ഉഭയഭാഗഗതം സംകിലേസപക്ഖം** പഹാനാനുപ്പാദനേഹി **ലുനന്തി** സമ്മപ്പധാനദ്വയം വിയ.

സത്താദിഗാഹകാനം ചിത്താനം ഗോചരാ സത്താദയോ വിയ പഞ്ഞായ ഉപപരിക്ഖിയമാനാ ന നിസ്സഭാവാ, കിന്തു അത്തനോ സഭാവം ധാരേന്തീതി **ധമ്മാ**. ന ച ധാരിയമാനസഭാവാ അഞ്ഞോ ധമ്മോ നാമ അത്ഥി. ന ഹി രുപ്പനാദീഹി അഞ്ഞേ രൂപാദയോ, കക്ഖളാദീഹി ച അഞ്ഞേ പഥവീആദയോ ധമ്മാ വിജ്ജന്തീതി. അഞ്ഞഥാ പന അവബോധേതും ന സക്കാതി നാമവസേന വിഞ്ഞാതാവിഞ്ഞാതേ സഭാവധമ്മേ അഞ്ഞേ വിയ കത്വാ "അത്തനോ സഭാവം ധാരേന്തീ"തി വുത്തം. സപ്പച്ചയധമ്മേസു വിസേസം ദസ്സേന്തോ **"ധാരീയന്തി വാ പച്ചയേഹീ"**തി ആഹ. **ധാരീയന്തീ**തി ഉപധാരീയന്തി, ലക്ഖീയന്തീതി അത്ഥോ.

അകുസലാതി കുസലപടിസേധനമത്തം കുസലാഭാവമത്തവചനം തദഞ്ഞമത്തവചനം വാ ഏതം ന ഹോതി, കിന്തു തപ്പടിപക്ഖവചനന്തി ദസ്സേതും **"മിത്തപടിപക്ഖാ അമിത്താ വിയാ"**തിആദി വുത്തം. തപ്പടിപക്ഖവചനതാ ച അബ്യാകതതതിയരാസിവചനേന വിഞ്ഞായതി. യദി ഹി കുസലാഭാവമത്തവചനം അകുസലസദ്ദോ, തേന ന കോചി ധമ്മോ വുത്തോതി അബ്യാകതവചനേനേവ ച തതിയോ രാസി വുത്തോ ന സിയാ, കുസലാ ചേവ ധമ്മാ അബ്യാകതാ ചാതി ദുകോവായം ആപജ്ജതി, ന തികോ, ഏവഞ്ച സതി അകുസലവചനേന ന കോചി അത്ഥോ. അഥ സിയാ, "അനബ്യാകതാ"തി ച വത്തബ്ബം സിയാ കുസലാനം വിയ അബ്യാകതാനഞ്ച അഭാവമത്തസമ്ഭവാ, തസ്മാ അഭാവമത്തവചനേ അബ്യാകതഭാവമത്തം വിയ കുസലാഭാവമത്തം അകുസലം ന കോചി രാസീതി "അബ്യാകതാ"തി തതിയോ രാസി ന സിയാ. തതിയരാസിഭാവേന ച അബ്യാകതാ വുത്താതി അകുസലോ ച ഏകോ രാസീതി വിഞ്ഞായതി. തസ്മാ നാഭാവവചനതാ, സഭാവധാരണാദിഅത്ഥേന ധമ്മസദ്ദേന സമാനാധികരണഭാവതോ ച അകുസലസദ്ദസ്സ കുസലാഭാവമത്തവചനതാ ന ഹോതി, നാപി തദഞ്ഞമത്തവചനതാ തതിയരാസിവചനതോ ഏവ. യദി ഹി കുസലേഹി അഞ്ഞേ അകുസലാ ചേതസികേഹി അഞ്ഞേ അചേതസികാ വിയ, കുസലാകുസലവചനേഹി സബ്ബേസം ധമ്മാനം സങ്ഗഹിതത്താ അസങ്ഗഹിതസ്സ തതിയരാസിസ്സ അഭാവാ ചേതസികദുകോ വിയ അയഞ്ച ദുകോ വത്തബ്ബോ

സിയാ ''കുസലാ ധമ്മാ അകുസലാ ധമ്മാ''തി, ന ''അബ്യാകതാ''തി തതിയോ രാസി വത്തബ്ബോ, വുത്തോ ച സോ, തസ്മാ ന തദഞ്ഞമത്തവചനം അകുസലസദ്ദോ, പാരിസേസേന തപ്പടിപക്ഖേസു അ-കാരസ്സ പയോഗദസ്സനതോ ലോകേ ''അമിത്താ''തി സാസനേ ''അലോഭോ''തി ഇധാപി തപ്പടിപക്ഖവചനതാ അകുസലസദ്ദസ്സ സിദ്ധാ, തത്ഥ നിരുള്ഹത്താ ച ന ഇതരവചനതാ, തപ്പടിപക്ഖഭാവോ ച വിരുദ്ധസഭാവത്താ തപ്പഹേയ്യഭാവതോ ച വേദിതബ്ബോ, ന കുസലവിനാസനതോ. ന ഹി കുസലാ അകുസലേഹി പഹാതബ്ബാ, മഹാബലവതായ പന കുസലായേവ പയോഗനിപ്ഫാദിതാ സദാനുസയിതേ അകുസലേ തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദവസേന പജഹന്തീതി.

ന ബ്യാകതാതി അകഥിതാ. കഥം പനേതേ അകഥിതാ ഹോന്തി, നനു ''സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ''തിആദീഹി തികദുകപദേഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിവചനേഹി ഫസ്സാദിവചനേഹി ച കഥിതാതി? നോ ന കഥിതാ, താനി പന വചനാനി ഇധ അനധിപ്പേതാനി അവുത്തത്താ അനനുവത്തനതോ. ന ഹി ''സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ ധമ്മാ''തിആദിം വത്വാ ''അബ്യാകതാ''തി വുത്തം, തസ്മാ ന താനി ഇധ അനുവത്തന്തീതി തബ്ബചനീയഭാവേന അകഥിതതാ ന ഹോതി, കുസലാകുസലവചനാനി പന ഇധ വുത്തത്താ അനുവത്തന്തീതി തബ്ബചനീയഭാവേന അകഥിതതാ ഞായതീതി **''കുസലാകുസലഭാവേന അകഥിതാതി അത്ഥോ''**തി ആഹ. **ന ബ്യാകതാ**തി വാ അവിപാകാ, അബ്യാകതവചനേനേവ ച അവിപാകത്ഥാ ഞായന്തി. ന ഹി ഭഗവതോ വചനം ഞാപകസാധനീയം, ആസയാനുസയചരിയാദികുസലേന ഭഗവതാ യേസം അവബോധനത്ഥം ധമ്മാ വുത്താ തേസം വചനാനന്തരം തദത്ഥപടിവേധതോ, പച്ഛിമേഹി പന യഥാ തേസം അവബോധനത്ഥം ഭഗവതാ തം തം വചനം വുത്തം, യഥാ ച തേഹി തദത്ഥോ പടിവിദ്ധോ, തം സബ്ബം ആചരിയേ പയിരുപാസിത്വാ സുത്വാ വേദിതബ്ബം ഹോതി, തസ്മാ കാരണം അവത്വാ **''കുസലാകുസലഭാവേന അകഥിതാതി അത്ഥോ''**തി ആഹ. യോ ച വദേയ്യ ''അകുസലവിപാകഭാവേന അകഥിതത്താ, കുസലാ അബ്യാകതാതി ആപജ്ജന്തി, കുസലവിപാകഭാവേന അകഥിതത്താ അകുസലാപീ''തി, സോപി ''അഞ്ഞാപകസാധനീയവചനോ ഭഗവാ''തി നിവാരേതബ്ബോ അനുവത്തമാനവചനവചനീയഭാവേന അകഥിതസ്സ ച അബ്യാകതഭാവതോ. ന ഹി അവിപാകവചനം വുത്തം കുസലവചനഞ്ച അവുത്തം, യതോ അവിപാകവചനസ്സ അധികതഭാവോ കുസലസ്സ ച തബ്ബചനീയഭാവേന അകഥിതഭാവോ സിയാ, തസ്മാ ന കുസലാനം അബ്യാകതതാ, ഏവം അകുസലാനഞ്ച അനബ്യാകതഭാവേ യോജനാ കാതബ്ബാ.

അഥ വാ **വി**-സദ്ദോ വിരോധവചനോ, **ആ**-സദ്ദോ അഭിമുഖഭാവപ്പകാസനോ, തസ്മാ അത്തനോ പച്ചയേഹി അഞ്ഞമഞ്ഞവിരോധാഭിമുഖാ കതാ, ലക്ഖണവിരോധതോ വിനാസകവിനാസിതബ്ബതോ ചാതി ബ്യാകതാ, കുസലാകുസലാ. ന ബ്യാകതാതി **അബ്യാകതാ**. തേ ഹി ലക്ഖണതോ കുസലാകുസലാ വിയ വിരുദ്ധാ ന ഹോന്തി. ന ഹി അവിപാകതാ ദുക്ഖവിപാകതാ വിയ സുഖവിപാകതായ സുഖവിപാകതാ വിയ ച ദുക്ഖവിപാകതായ സുഖദുക്ഖവിപാകതാഹി വിരുജ്ഝതീതി നാപി തേ കിഞ്ചി പജഹന്തി, ന ച തേ കേനചി പഹാതബ്ബാതി അയമേത്ഥ അത്തനോമതി.

അനവജ്ജസുഖവിപാകലക്ഖണാതി ഏത്ഥ നത്ഥി ഏതേസം അവജ്ജന്തി അനവജ്ജാ, ഗരഹിതബ്ബഭാവരഹിതാ നിദ്ദോസാതി അത്ഥോ. തേന നേസം

അഗരഹിതബ്ബഭാവം ദസ്സേതി, ന ഗാരയ്ഹവിരഹമത്തം . അഞ്ഞേപി അത്ഥി നിദ്ദോസാ അബ്യാകതാതി അനവജ്ജവചനമത്തേന തേസമ്പി കുസലതാപത്തിദോസം ദിസ്വാ തം പരിഹരിതും സുഖവിപാകവചനം ആഹ. അവജ്ജപടിപക്ഖാ വാ ഇധ അനവജ്ജാതി വുത്താ, ന **ബാഹിതികസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൨.൩൬൩) വിയ പടിപ്പസ്സദ്ധാവജ്ജാ വിരഹിതാവജ്ജമത്താ വാ, തസ്മാ അനവജ്ജവചനേന അവജ്ജവിനാസനഭാവോ ദസ്സിതോ. അബ്യാകതേഹി പന വിസിട്ഠം കുസലാകുസലാനം സാധാരണം സവിപാകതാലക്ഖണന്തി തസ്മിം ലക്ഖണേ വിസേസദസ്സനത്തം സുഖവിപാകവചനം അവോച. സിദ്ധോ ഹി പുരിമേനേവ അകുസലാബ്യാകതേഹി കുസലാനം വിസേസോതി. സുഖോ വിപാകോ ഏതേസന്തി സുഖവിപാകാ. തേന കുസലാകുസലാനം സാമഞ്ഞേ വിപാകധമ്മഭാവേ സുഖവിപാകവിപച്ചനസഭാവം ദസ്സേതി, ന തേസം സുഖവിപാകസബ്ഭാവമേവ. അനവജ്ജാ ച തേ സുഖവിപാകാ ചാതി അനവജ്ജസുഖവിപാകാ. കുസലാ ലക്ഖീയന്തി ഏതേനാതി ലക്ഖണം, അനവജ്ജസുഖവിപാകലക്ഖണം ഏതേസന്തി **അനവജ്ജസുഖവിപാകലക്ഖണാ**. നനു തേ ഏവ കുസലാ അനവജ്ജസുഖവിപാകാ, കഥം തേ സയമേവ അത്തനോ ലക്ഖണം ഹോന്തീതി? വിഞ്ഞാതാവിഞ്ഞാതസദ്ദത്ഥഭാവേന ലക്ഖണലക്ഖിതബ്ബഭാവയുത്തിതോ. കുസലസദ്ദത്ഥവസേന ഹി അവിഞ്ഞാതാ കുസലാ ലക്ഖിതബ്ബാ ഹോന്തി, അനവജ്ജസുഖവിപാകസദ്ദത്ഥഭാവേന വിഞ്ഞാതാ ലക്ഖണന്തി യുത്തമേതം. അഥ വാ ലക്ഖീയതീതി ലക്ഖണം, സഭാവോ. അനവജ്ജസുഖവിപാകാ ച തേ ലക്ഖണഞ്ചാതി **അനവജ്ജസുഖവിപാകലക്ഖണാ,** അനവജ്ജസുഖവിപാകാ ഹുത്വാ ലക്ഖിയമാനാ സഭാവാ കുസലാ നാമാതി അത്ഥോ.

അഥ വാ അനവജ്ജവചനേന അനവജ്ജത്തം ആഹ, സുഖവിപാകവചനേന സുഖവിപാകത്തം, തസ്മാ അനവജ്ജഞ്ച സുഖവിപാകോ ച അനവജ്ജസുഖവിപാകം, തം ലക്ഖണം ഏതേസം കരണത്ഥേ ച കമ്മത്ഥേ ച ലക്ഖണസദ്ദേ സഭാവഭൂതന്തി **അനവജ്ജസുഖവിപാകലക്ഖണാ,** അനവജ്ജസുഖവിപാകസഭാവേന ലക്ഖിയമാനാ തംസഭാവവന്തോ ച കുസലാതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ അനവജ്ജവചനേന പവത്തിസുഖതം കുസലാനം ദസ്സേതി, സുഖവിപാകവചനേന വിപാകസുഖതം. പുരിമഞ്ഹി അത്തനോ പവത്തിസഭാവവസേന ലക്ഖണതാവചനം, പച്ഛിമം കാലന്തരേ വിപാകുപ്പാദനസമത്ഥതായാതി. തഥാ പുരിമേന കുസലാനം അത്തസുദ്ധിം ദസ്സേതി , പച്ഛിമേന വിസുദ്ധവിപാകതം. പുരിമേന ച കുസലം അകുസലസഭാവതോ നിവത്തേതി, പച്ഛിമേന അബ്യാകതസഭാവതോ സവിപാകത്തദീപകത്താ പച്ഛിമസ്സ. പുരിമേന വാ വജ്ജപടിപക്ഖഭാവദസ്സനതോ കിച്ചട്ഠേന രസേന അകുസലവിദ്ധംസനരസതം ദീപേതി, പച്ഛിമേന സമ്പത്തിഅത്ഥേന ഇട്ഠവിപാകരസതം. പുരിമേന ച ഉപട്ഠാനാകാരട്ഠേന പച്ചുപട്ഠാനേന വോദാനപച്ചുപട്ഠാനതം ദസ്സേതി, പച്ഛിമേന ഫലത്ഥേന സുഖവിപാകപച്ചുപട്ഠാനതം. പുരിമേന ച യോനിസോമനസികാരം കുസലാനം പദട്ഠാനം വിഭാവേതി. തതോ ഹി തേ അനവജ്ജാ ജാതാതി. പച്ഛിമേന കുസലാനം അഞ്ഞേസം പദട്ഠാനഭാവം ദസ്സേതി. തേ ഹി സുഖവിപാകസ്സ കാരണം ഹോന്തീതി. ഏത്ഥ ച സുഖവിപാകസദ്ദേ സുഖസദ്ദോ ഇട്ഠപരിയായവചനന്തി ദട്ഠബ്ബോ. ഇട്ഠചതുക്ഖന്ധവിപാകാ ഹി കുസലാ, ന സുഖവേദനാവിപാകാവ. സങ്ഖാരദുക്ഖോപസമസുഖവിപാകതായ ച സമ്ഭവോ ഏവ നത്ഥി. ന ഹി

തംവിപാകോതി. യദി പന വിപാകസദ്ദോ ഫലപരിയായവചനം, നിസ്സന്ദവിപാകേന ഇട്ഠരൂപേനാപി സുഖവിപാകതാ യോജേതബ്ബാ.

സാവജ്ജദുക്ഖവിപാകലക്ഖണാതി എത്ഥ ച വുത്തവിധിഅനുസാരേന അത്ഥോ ച യോജനാ ച യഥാസമ്ഭവം വേദിതബ്ബാ. വിപാകാരഹതാ കുസലാകുസലാനം ലക്ഖണഭാവേന വുത്താ, തബ്ഭാവേന അകഥിതാ അബ്യാകതാ അവിപാകാരഹസഭാവാ ഹോന്തീതി ആഹ **"അവിപാകലക്ഖണാ അബ്യാകതാ"**തി. യഥേവ ഹി സുഖദുക്ഖവിപാകാരഹാ സുഖദുക്ഖവിപാകാതി ഏവംലക്ഖണതാ കുസലാകുസലാനം വുത്താ, ഏവമിധാപി അവിപാകാരഹാ അവിപാകാതി ഏവംലക്ഖണതാ അബ്യാകതാനം വുത്താ. തസ്മാ "അഹോസി കമ്മം നാഹോസി കമ്മവിപാകോ ന ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ നത്ഥി കമ്മവിപാകോ, അത്ഥി കമ്മം നത്ഥി കമ്മവിപാകോ ന ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ, ഭവിസ്സതി കമ്മം ന ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൩൪) ഏവംപകാരാനം കുസലാകുസലാനം കുസലാകുസലഭാവാനാപത്തി അബ്യാകതഭാവാപത്തി വാ ന ഹോതി. ന ഹി തേ സുഖദുക്ഖവിപാകാരഹാ ന ഹോന്തി വിപാകധമ്മത്താ, അവിപാകാരഹാ വാ ന ഹോന്തി അവിപാകധമ്മത്താഭാവാതി.

കുസലാതി വാ ധമ്മാതി വാതിആദീനീതി കുസലധമ്മപദാനി ദ്വേ, അകുസലധമ്മപദാനി ദ്വേ, അബ്യാകതധമ്മപദാനി ദ്വേതി. **ഏകത്ഥനാനത്ഥാനീ**തി വിസും വിസും ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖം ഏകത്ഥനാനത്ഥതം ചോദേതി, ന ഛന്നം. ദോസമേത്ഥ വത്തുകാമോ ചോദകോ പുച്ഛതീതി ഞത്വാ ആചരിയോ ആഹ **"കിഞ്ചേത്ഥാ"**തി. ഏത്ഥ ഏകത്ഥനാനത്ഥതായം കിഞ്ചി വത്തബ്ബം അസമത്താ തേ ചോദനാ, അവസിട്ഠം താവ ബ്രൂഹീതി വുത്തം ഹോതി. യദി ഏകത്ഥാനി ഇന്ദസക്കസദ്ദാനം വിയ സദ്ദമത്തേ ഏവ ഭേദോ, ഏവം കുസലധമ്മസദ്ദാനം, ന അത്ഥേതി. യഥാ "ഇന്ദോ സക്കോ"തി വുത്തേ "ഇന്ദോ ഇന്ദോ"തി വുത്തസദിസം ഹോതി, ഏവം "കുസലാ ധമ്മാ"തി ഇദം വചനം "കുസലാ കുസലാ"തി വുത്തസദിസം ഹോതി. ഏവം ഇതരേസുപി "അകുസലാ അകുസലാ"തി വുത്തസദിസതാ "അബ്യാകതാ അബ്യാകതാ"തി വുത്തസദിസതാ ച യോജേതബ്ബാ. അഥ നാനത്ഥാനി, ഇന്ദകുവേരസദ്ദാനം വിയ സദ്ദതോ അത്ഥതോ ച കുസലധമ്മസദ്ദാനം ഭേദോ, തഥാ അകുസലധമ്മസദ്ദാദീനന്തി ഛഹി പദേഹി ചതൂഹി പദേഹി ച ഛ ചത്താരോ ച അത്ഥാ ഭിന്നാ വുത്താതി കുസലത്തികാദീനം കുസലഛക്കാദിഭാവോ, ഹേതുദുകാദീനഞ്ച ഹേതുചതുക്കാദിഭാവോ ആപജ്ജതീതി.

നനു തിണ്ണം ധമ്മസദ്ദാനം തിണ്ണം ഇന്ദസദ്ദാനം വിയ രൂപാഭേദാ അത്ഥാഭേദോതി ഛക്കഭാവോ ന ഭവിസ്സതി, തസ്മാ ഏവമിദം വത്തബ്ബം സിയാ "തികദുകാനം ചതുക്കതികഭാവോ ആപജ്ജതീ"തി, ന വത്തബ്ബം, തിണ്ണം ധമ്മസദ്ദാനം ഏകത്ഥാനം തിണ്ണം ഇന്ദസദ്ദാനം വിയ വചനേ പയോജനാഭാവാ വുത്താനം തേസം മാസസദ്ദാനം വിയ അഭിന്നരൂപാനഞ്ച അത്ഥഭേദോ ഉപപജ്ജതീതി, ഏവമപി യഥാ ഏകോ മാസസദ്ദോ അഭിന്നരൂപോ കാലം അപരണ്ണവിസേസം സുവണ്ണമാസഞ്ച വദതി, ഏവം ധമ്മസദ്ദോപി ഏകോ ഭിന്നേ അത്ഥേ വത്തുമരഹതീതി കാലാദീനം മാസപദത്ഥതായ വിയ തബ്ബചനീയഭിന്നത്ഥാനം ധമ്മപദത്ഥതായ അഭേദോതി ചതുക്കതികഭാവോ ഏവ

ആപജ്ജതീതി, നാപജ്ജതി ഏകസ്സ സദ്ദസ്സ ജാതിഗുണകിരിയാഭിന്നാനം അനഭിധാനതോ. ന ഹി മാസ-സദ്ദോ ഏകോ ജാതിഭിന്നാനം കാലാദീനം അന്തരേന സരൂപേകസേസം വാചകോ ഹോതി. ഇധ ച യദി സരൂപേകസേസോ കതോ സിയാ, ദുതിയോ തതിയോ ച ധമ്മ-സദ്ദോ ന വത്തബ്ബോ സിയാ, വുത്തോ ച സോ, തസ്മാ കുസലാദി-സദ്ദാ വിയ അഭിന്നകുസലാദിജാതീസു രൂപസാമഞ്ഞേപി മാസ-സദ്ദാ വിയ തയോ വിനിവത്തഅഞ്ഞജാതീസു വത്തമാനാ തയോ ദ്വേ ച ധമ്മ-സദ്ദാ ആപന്നാതി തികദുകാനം ഛക്കചതുക്കഭാവോ ഏവ ആപജ്ജതീതി.

പദാനഞ്ച അസമ്ബന്ധോതി കുസലധമ്മപദാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം തഥാ അകുസലധമ്മപദാനം അബ്യാകതധമ്മപദാനഞ്ച അസമ്ബന്ധോ ആപജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഭിന്നം ഭിന്നഞ്ഹി ഇച്ഛിതോ സമ്ബന്ധോ, ന സബ്ബേസം ഛന്നം ചതുന്നം വാ അഞ്ഞമഞ്ഞന്തി. ഇദം പന കസ്മാ ചോദേതി, നനു നാനത്ഥത്തേ സതി അത്ഥന്തരദസ്സനത്ഥം വുച്ചമാനേസു ധമ്മ-സദ്ദേസു കുസലാകുസലാബ്യാകത-സദ്ദാനം വിയ അസമ്ബന്ധോ വുത്തോ യുത്തോ ഏവാതി? സച്ചമേതം, അസമ്ബന്ധം പന സിദ്ധം കത്വാ പുരിമചോദനാ കതാ "തികദുകാനം ഛക്കചതുക്കഭാവോ ആപജ്ജതീ"തി, ഇധ പന തം അസമ്ബന്ധം സാധേതും ഇദം ചോദിതന്തി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ ഏവമേത്ഥ യോജനാ കാതബ്ബാ - യദി പന ഛക്കചതുക്കഭാവം ന ഇച്ഛസി, പദാനം സമ്ബന്ധേന ഭവിതബ്ബം യഥാവുത്തനയേന, സോ ച സമാനവിഭത്തീനം ഭിന്നം ഭിന്നം സമ്ബന്ധോ ഏകത്ഥത്തേ സതി യുജ്ജേയ്യ, ത്വം പന നാനത്ഥതം വദസീതി പദാനഞ്ച തേ അസമ്ബന്ധോ ആപജ്ജതി, നേവ നാപജ്ജതീതി. നിയമനത്ഥോ **ച**-സദ്ദോ. **പുബ്ബാപര...പേ॰... നിപ്പയോജനാനി നാമ ഹോന്തീ**തി ഛക്കചതുക്കഭാവം അനിച്ഛന്തസ്സ, നാനത്ഥതം പന ഇച്ഛന്തസ്സാതി അധിപ്പായോ. അവസ്സഞ്ച സമ്ബന്ധോ ഇച്ഛിതബ്ബോ പുബ്ബാപരവിരോധാപത്തിതോതി ദസ്സേതും **"യാപി ചേസാ"**തിആദിമാഹ. പുച്ഛാ ഹി പദവിപല്ലാസകരണേന ധമ്മാ ഏവ കുസലാതി കുസലധമ്മ-സദ്ദാനം ഇധ ഉദ്ദിട്ഠാനം ഏകത്ഥതം ദീപേതി, തവ ച നാനത്ഥതം വദന്തസ്സ നേവ ഹി ധമ്മാ കുസലാതി കത്വാ തായപി പുച്ഛായ വിരോധോ ആപജ്ജതി, വുച്ചതി ച തഥാ സാ പുച്ഛാതി ന നാനത്ഥതാ യുജ്ജതി.

അപരോ നയോതി "കുസലാ ധമ്മാ"തിആദീനം ഭിന്നം ഭിന്നം ഏകത്ഥത്തമേവ തിണ്ണം ധമ്മസദ്ദാനം ഏകത്ഥനാനത്ഥത്തേഹി ചോദേതി. **തിണ്ണം ധമ്മാനം ഏകത്താ**തിആദിമ്ഹി യഥാ തീഹി ഇന്ദ-സദ്ദേഹി വുച്ചമാനാനം ഇന്ദത്ഥാനം ഇന്ദഭാവേന ഏകത്താ തതോ അനഞ്ഞേസം സക്കപുരിന്ദദസഹസ്സക്ഖസദ്ദത്ഥാനം ഏകത്തം, ഏവം തിണ്ണം ധമ്മ-സദ്ദത്ഥാനം ധമ്മഭാവേന ഏകത്താ തതോ അനഞ്ഞേസം കുസലാകുസലാബ്യാകത-സദ്ദത്ഥാനം ഏകത്തം ആപജ്ജതീതി അത്ഥോ. **ധമ്മോ നാമ ഭാവോ**തി സഭാവധാരണാദിനാ അത്ഥേന ധമ്മോതി വുത്തോ, സോ ച സഭാവസ്സേവ ഹോതി, നാസഭാവസ്സാതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന വദതി. ഹോതു ഭാവോ, തതോ കിന്തി? യദി തിണ്ണം ധമ്മസദ്ദാനം നാനത്ഥതാ, തീസു ധമ്മേസു യോ കോചി ഏകോ ധമ്മോ ഭാവോ, തതോ അനഞ്ഞം കുസലം അകുസലം അബ്യാകതം വാ ഏകേകമേവ ഭാവോ. ഭാവഭൂതാ പന ധമ്മാ അഞ്ഞേ ദ്വേ അഭാവാ ഹോന്തീതി തേഹി അനഞ്ഞേ കുസലാദീസു ദ്വേ യേ കേചി അഭാവാ. യോപി ച സോ ഏകോ ധമ്മോ ഭാവോതി ഗഹിതോ, സോപി സമാനരൂപേസു തീസു ധമ്മസദ്ദേസു അയമേവ

ഭാവത്ഥോ ഹോതീതി നിയമസ്സ അഭാവാ അഞ്ഞസ്സ ഭാവത്ഥത്തേ സതി അഭാവോ ഹോതീതി തതോ അനഞ്ഞസ്സപി അഭാവത്തം ആപന്നന്തി കുസലാദീനം സബ്ബേസമ്പി അഭാവത്താപത്തി ഹോതി. ന ഹി ഇന്ദസ്സ അമനുസ്സത്തേ തതോ അനഞ്ഞേസം സക്കാദീനം മനുസ്സത്തം അത്ഥീതി.

നനു ഏവമപി ഏകസ്സ ഭാവത്തം വിനാ അഞ്ഞേസം അഭാവത്തം ന സക്കാ വത്തും, തത്ഥ ച ഏകേനേവ ഭാവേന ഭവിതബ്ബന്തി നിയമാഭാവതോ തിണ്ണമ്പി ഭാവത്തേ സിദ്ധേ തേഹി അനഞ്ഞേസം കുസലാദീനമ്പി ഭാവത്തം സിദ്ധം ഹോതീതി? ന ഹോതി തിണ്ണം ധമ്മ-സദ്ദാനം നാനത്ഥഭാവസ്സ അനുഞ്ഞാതത്താ. ന ഹി തിണ്ണം ഭാവത്തേ നാനത്ഥതാ അത്ഥി, അനുഞ്ഞാതാ ച സാ തയാതി. നനു തിണ്ണം ധമ്മാനം അഭാവത്തേപി നാനത്ഥതാ ന സിയാതി? മാ ഹോതു നാനത്ഥതാ, തവ പന നാനത്ഥതം പടിജാനന്തസ്സ "ഏസോ ദോസോ"തി വദാമി, ന പന മയാ നാനത്ഥതാ ഏകത്ഥതാ വാ അനുഞ്ഞാതാതി കുതോ മേ വിരോധോ സിയാതി. അഥ വാ **അഭാവത്തം ആപന്നേഹി ധമ്മേഹി അനഞ്ഞേ കുസലാദയോപി അഭാവാ ഏവ സിയുന്തി** ഇദം വചനം അനിയമേന യേ കേചി ദ്വേ ധമ്മാ അഭാവത്തം ആപന്നാ, തേഹി അനഞ്ഞേസം കുസലാദീസു യേസം കേസഞ്ചി ദ്വിന്നം കുസലാദീനം അഭാവത്താപത്തിം സന്ധായ വുത്തം ഏകസ്സ ഭാവത്താ. യമ്പി വുത്തം **"തേഹി ച അഞ്ഞോ കുസലപരോപി അഭാവോ സിയാ"**തി, തം അനിയമദസ്സനത്ഥം വുത്തം, ന സബ്ബേസം അഭാവസാധനത്ഥം. അയഞ്ഹി തത്ഥ അത്ഥോ അകുസലപരസ്സ വാ അബ്യാകതപരസ്സ വാ ധമ്മസ്സ ഭാവത്തേ സതി തേഹി അഞ്ഞോ കുസലപരോപി അഭാവോ സിയാതി.

സബ്ബമേതം അകാരണന്തി ഏത്ഥ കാരണം നാമ യുത്തി. കുസലകുസലസദ്ദാനം വിയ ഏകന്തഏകത്ഥതം, കുസലരൂപചക്ഖുമ-സദ്ദാനം വിയ ഏകന്തനാനത്ഥതഞ്ച വികപ്പേത്വാ യായം പുനരുത്തി ഛക്കചതുക്കാപത്തി അസമ്ബന്ധവിരോധാഭാവാപത്തി ദോസാരോപനയുത്തി വുത്താ, സബ്ബാ സാ അയുത്തി, തഥാ ഏകത്ഥനാനത്ഥതാഭാവതോതി വുത്തം ഹോതി. യാ യാ അനുമതി **യഥാനുമതി** അനുമതിയാ അനുമതിയാ വോഹാരസിദ്ധിതോ. അനുമതിയാ അനുരൂപം വാ **യഥാനുമതി,** യഥാ അനുമതി പവത്താ, തഥാ തദനുരൂപം വോഹാരസിദ്ധിതോതി അത്ഥോ. അനുമതി ഹി വിസേസനവിസേസിതബ്ബാഭാവതോ അച്ചന്തമഭിന്നേസു കത്ഥചി കിരിയാഗുണാദിപരിഗ്ഗഹവിസേസേന അവിവടസദ്ദത്ഥവിവരണത്ഥം പവത്താ യഥാ "സക്കോ ഇന്ദോ പുരിന്ദദോ"തി. കത്ഥചി അച്ചന്തം ഭിന്നേസു യഥാ "ധവോ ഖദിരോ പലാസോ ച ആനീയന്തൂ"തി. കത്ഥചി വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവതോ ഭേദാഭേദവന്തേസു സേയ്യഥാപി "നീലുപ്പലം പണ്ഡിതപുരിസോ"തി, തായ തായ അനുമതിയാ തദനുരൂപഞ്ച തേ തേ വോഹാരാ സിദ്ധാ. തസ്മാ ഇഹാപി കുസലധമ്മ-സദ്ദാനം വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവതോ വിസേസത്ഥസാമഞ്ഞത്ഥപരിഗ്ഗഹേന സമാനേ അത്ഥേ ഭേദാഭേദയുത്തേ പവത്തി അനുമതാതി തായ തായ അനുമതിയാ തദനുരൂപഞ്ച സിദ്ധോ ഏസോ വോഹാരോ. തസ്മാ വുത്തം "സബ്ബമേതം അകാരണ"ന്തി.

അത്തനോ അത്തനോ അത്ഥവിസേസം തസ്സ ദീപേന്തീതി അത്തനാ പരിഗ്ഗഹിതം അത്തനാ വുച്ചമാനം അനവജ്ജസുഖവിപാകാദികുസലാദിഭാവം ധമ്മ-സദ്ദസ്സ ദീപേന്തി തദത്ഥസ്സ തബ്ഭാവദീപനവസേനാതി അധിപ്പായോ. ന ഹി ധമ്മ-സദ്ദോ കുസലാദിഭാവോ ഹോതീതി. **ഇമിനാവാ**തി "ധമ്മ-സദ്ദോ പരിയത്തിആദീസു

ദിസ്സതീ"തിആദിനാ "അത്തനോ സഭാവം ധാരേന്തീ"തിആദിനാ ച നയേന. സോ ഹി സബ്ബത്ഥ സമാനോ, ന കുസല-സദ്ദോ ആരോഗ്യാദീസു ദിസ്സതീതി "കുച്ഛിതേ സലയന്തീ"തിആദികോ, സോ ച വിസേസനയോ "ഇതോ പരം വിസേസമത്തമേവ വക്ഖാമാ"തി ഏതേന അപനീതോതി ദട്ഠബ്ബോ. ന ഹി കുസലാദിവിസേസം ഗഹേത്വാ പവത്താ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താതിആദയോ വിസേസാതി.

൨. **സുഖസ്സ ച പഹാനാ**തി ഏത്ഥ സുഖിന്ദ്രിയം "സുഖ"ന്തി വുത്തം, തഞ്ച സുഖവേദനാവ ഹോതീതി **"സുഖവേദനായം ദിസ്സതീ"**തി വുത്തം, ന പന "തിസ്സോ ഇമാ, ഭിക്ഖവേ, വേദനാ സുഖാ വേദനാ"തിഏവമാദീസു (സം॰ നി॰ ൪.൨൪൯ ആദയോ) സുഖ-സദ്ദോ വിയ സുഖവേദനാസദ്ദേന സമാനത്ഥത്താ. അയഞ്ഹി സുഖിന്ദ്രിയത്ഥോ സുഖ-സദ്ദോ കായസുഖനം കായാനുഗ്ഗഹം സാതവിസേസം ഗഹേത്വാ പവത്തോ, ന പന സുഖാ വേദനാ "യം കിഞ്ചി വേദനം വേദേതി സുഖം വാ (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൯), യോ സുഖം ദുക്ഖതോ"തിഏവമാദീസു (സം॰ നി॰ ൪.൨൫൩) സുഖ-സദ്ദോ വിയ സാതസാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാ പവത്തോതി. യസ്മിം സതി സുഖഹേതൂനം പവത്തി, തം സുഖമൂലം. ബുദ്ധുപ്പാദേ ച കാമസമതിക്കമാദികേ വിരാഗേ ച സതി സുഖഹേതൂനം പുഞ്ഞപസ്സദ്ധിആദീനം പവത്തി ഹോതീതി തം **"സുഖമൂലം സുഖ"**ന്തി വുത്തം. സുഖസ്സ ച ആരമ്മണത്താ **"രൂപം സുഖ"**ന്തി വുത്തം. **പുഞ്ഞാനീ**തി യദിദം വചനം, തം **സുഖസ്സ ച അധിവചനം** ഇട്ഠവിപാകസ്സ അധിവചനം തദത്ഥസ്സ ഇട്ഠവിപാകവിപച്ചനതോതി അത്ഥോ. **സുഖപച്ചയാനം** രൂപാദീനം ഇട്ഠാനം **ഠാനം** ഓകാസോ സഗ്ഗാ നന്ദനഞ്ചാതി **"സുഖാ സഗ്ഗാ സുഖം നന്ദന"**ന്തി വുത്തം. **ദിട്ഠധമ്മേ**തി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ. **സുഖവിഹാരാ**തി പഠമജ്ഝാനവിഹാരാദീ. നീവരണാദിബ്യാബാധരഹിതത്താ **"അബ്യാബജ്ഝാ"**തി വുത്താ. സബ്ബസങ്ഖാരദുക്ഖനിബ്ബാപനതോ തംനിരോധത്താ വാ **"നിബ്ബാനം സുഖ"**ന്തി വുത്തം. **ആദി**-സദ്ദേന "അദുക്ഖമസുഖം സന്തം, സുഖമിച്ചേവ ഭാസിത"ന്തി അദുക്ഖമസുഖേ. "ദ്വേപി മയാ, ആനന്ദ, വേദനാ വുത്താ പരിയായേന സുഖാ വേദനാ ദുക്ഖാ വേദനാ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൬൭) സുഖോപേക്ഖാസു ച ഇട്ഠാസൂതി ഏവമാദീസു പവത്തി സങ്ഗഹിതാ.

ദുക്ഖവത്ഥൂതി ദുക്ഖസ്സ ഓകാസോ. അത്തനോ പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജമാനമ്പി ഹി തം ദുക്ഖം ജാതിആദീസു വിജ്ജമാനേസു തബ്ബത്ഥുകം ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതി. **ദുക്ഖപച്ചയേ**തി ദുക്ഖഹേതുമ്ഹി, ദുക്ഖസ്സ ജനകേതി അത്ഥോ. **ദുക്ഖപച്ചയട്ഠാനേ**തി ദുക്ഖജനകകമ്മസ്സ സഹായഭൂതാനം അനിട്ഠരൂപാദിപച്ചയാനം ഠാനേ. പച്ചയസദ്ദോ ഹി ജനകേ ജനകസഹായേ ച പവത്തതീതി. **ആദി**-സദ്ദേന "യദനിച്ചം തം ദുക്ഖ"ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൩.൧൫, ൪൫-൪൬, ൭൬) സങ്ഖാരദുക്ഖാദീസു പവത്തി ദട്ഠബ്ബാ. സമ്പയുത്തേ വത്ഥുഞ്ച കരജകായം സുഖയതി ലദ്ധസ്സാദേ അനുഗ്ഗഹിതേ കരോതീതി **സുഖാ**. സുഖാതി വേദനാസദ്ദമപേക്ഖിത്വാ സുഖഭാവമത്തസ്സ അപ്പകാസനേന നപുംസകലിങ്ഗതാ ന കതാ. സഭാവതോ സങ്കപ്പതോ ച യം ഇട്ഠം, തദനുഭവനം ഇട്ഠാകാരാനുഭവനം വാ **ഇട്ഠാനുഭവനം**.

സമന്തി അവിസമം. സമാ ഏകീഭാവൂപഗതാ വിയ യുത്താ, സമം വാ സഹ യുത്താതി യോജേതബ്ബം. **ഏകുപ്പാദാ**തി ഏകോ സമാനോ ഉപ്പാദോ

ഏ്തേസന്തി **ഏകുപ്പാദാ,** സമാനപച്ചയേഹി സഹുപ്പത്തികാതി അത്ഥോ. സഹുപ്പത്തികാനം രൂപാരൂപാനഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്പയുത്തതാ ആപജ്ജേയ്യാതി **"ഏകനിരോധാ"**തി വുത്തം, യേ സമാനുപ്പാദാ സമാനനിരോധാ ച, തേ സമ്പയുത്താതി രൂപാരൂപാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്പയോഗോ നിവാരിതോ ഹോതി. ഏവമപി അവിനിബ്ഭോഗരൂപാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്പയുത്തതാ ആപജ്ജേയ്യാതി **"ഏകവത്ഥുകാ"**തി വുത്തം, യേ ഏകുപ്പാദാ ഏകനിരോധാ ഏകവത്ഥുകാ ച, തേ സമ്പയുത്താതി. ഏവമപി അവിനിബ്ഭോഗരൂപേസു ഏകം മഹാഭൂതം സേസമഹാഭൂതോപാദാരൂപാനം നിസ്സയപച്ചയോ ഹോതീതി തേന താനി ഏകവത്ഥുകാനീതി, ചക്ഖാദിനിസ്സയഭൂതാനി വാ ഭൂതാനി ഏകം വത്ഥു ഏതേസു സന്നിസ്സിതന്തി ഏകവത്ഥുകാനീതി കപ്പേന്തസ്സ തേസം സമ്പയുത്തതാപത്തി സിയാതി തന്നിവാരണത്ഥം **"ഏകാരമ്മണാ"**തി വുത്തം, യേ ഏകുപ്പാദാ...പേ॰... ഏകാരമ്മണാ ച ഹോന്തി, തേ സമ്പയുത്താതി. പടിലോമതോ വാ **ഏകാരമ്മണാ**തി വുത്തേ ഏകവീഥിയഞ്ച പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനാനം നാനാവീഥിയം പരസന്താനേ ച ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ ഉപ്പജ്ജമാനാനം ഭിന്നവത്ഥുകാനം സമ്പയുത്തതാ ആപജ്ജേയ്യാതി **"ഏകവത്ഥുകാ"**തി വുത്തം, യേ ഏകവത്ഥുകാ ഹുത്വാ ഏകാരമ്മണാ, തേ സമ്പയുത്താതി. ഏവമപി സമ്പടിച്ഛനസന്തീരണാദീനം സമ്പയുത്തതാ ആപജ്ജേയ്യാതി **"ഏകനിരോധാ"**തി വുത്തം, യേ ഏകനിരോധാ ഹുത്വാ ഏകവത്ഥുകാ ഏകാരമ്മണാ, തേ സമ്പയുത്താതി. കിം പന നാനുപ്പാദാപി ഏവം തിവിധലക്ഖണാ ഹോന്തി, അഥ ഏകുപ്പാദാ ഏവാതി വിചാരണായ ഏകുപ്പാദാ ഏവ ഏവം തിവിധലക്ഖണാ ഹോന്തീതി ദസ്സനത്ഥം **"ഏകുപ്പാദാ"**തി വുത്തം.

൩. വിപക്കഭാവമാപന്നാനം അരൂപധമ്മാനന്തി യഥാ സാലിബീജാദീനം ഫലാനി തംസദിസാനി നിബ്ബത്താനി വിപക്കാനി നാമ ഹോന്തി, വിപാകനിരുത്തിഞ്ച ലഭന്തി, ന മൂലങ്കുരപത്തഖന്ധനാളാനി, ഏവം കുസലാകുസലാനം ഫലാനി അരൂപധമ്മഭാവേന സാരമ്മണഭാവേന സുക്കകണ്ഹാദിഭാവേന ച തംസദിസാനി വിപക്കഭാവമാപന്നാനീതി വിപാകനിരുത്തിം ലഭന്തി, ന രൂപധമ്മാ കമ്മനിബ്ബത്താപി കമ്മാസദിസാതി ദസ്സേതും വുത്തം. **ജാതിജരാസഭാവാ**തി ജായനജീരണസഭാവാ. **വിപാകപകതികാ**തി വിപച്ചനപകതികാ. വിപച്ചനസഭാവതാ ച അനുപച്ഛിന്നാവിജ്ജാതണ്ഹാമാനസന്താനേ സബ്യാപാരതാ, തേന അഭിഞ്ഞാദികുസലാനം ഭാവനായപഹാതബ്ബാദിഅകുസലാനഞ്ച വിപാകാനുപ്പാദനേപി വിപാകധമ്മതാ സിദ്ധാ ഹോതി. **വിപക്കഭാവ**ന്തി ചേത്ഥ **ഭാവ**-സദ്ദേന സഭാവോ ഏവ വുത്തോ. തം യഥാവുത്തം വിപക്കസഭാവം ദുതിയസ്സ വുത്തം വിപച്ചനസഭാവഞ്ച ഗഹേത്വാ **"ഉഭയസഭാവപടിക്ഖേപവസേനാ"**തി ആഹ.

൪. ഉപേതേന ആദിന്നാ ഉപാദിന്നാ. കിം പന തം ഉപേതം, കേന ച ഉപേതം, കഥഞ്ച ഉപേതം, കേ ച തേന ആദിന്നാതി? സതി ച ലോകുത്തരാനം കേസഞ്ചി ആരമ്മണഭാവേ തന്നിവത്തനത്ഥം ഉപേതസദ്ദസമ്ബന്ധിനാ ഉപയ-സദ്ദേന വുച്ചമാനാഹി ചതുബ്ബിധുപാദാനഭൂതാഹി തണ്ഹാദിട്ഠീഹി ഉപേതം, തേഹി ച ആരമ്മണകരണവസേന ഉപേതം, ന സമന്നാഗമവസേന. സതി ച സബ്ബതേഭൂമകധമ്മാനം ഉപാദാനാരമ്മണത്തേ യേഹി വിപാകകടത്താരൂപാനി അമ്ഹേഹി നിബ്ബത്തത്താ അമ്ഹാകം ഏതാനി ഫലാനീതി ഗണ്ഹന്തേഹി വിയ ആദിന്നാനി, താനി തേഭൂമകകമ്മാനി കമ്മഭാവേന ഏകത്തം ഉപനേത്വാ

ഉപേതന്തി ഇധ ഗഹിതാനി. തേഹി ച നിബ്ബത്താനി വിപാകകടത്താരൂപാനി ഉപാദിന്നാ ധമ്മാതി സബ്ബമേതം ദസ്സേതും **"ആരമ്മണകരണവസേനാ"**തിആദി വുത്തം. അയഞ്ച അത്ഥനയോ യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോ, ന വചനാനുപുബ്ബേനാതി. ഏത്ഥാഹ - യദി ആരമ്മണകരണവസേന തണ്ഹാദിട്ഠീഹി ഉപേതേന ആദിന്നാ ഉപാദിന്നാ, സബ്ബതേഭൂമകധമ്മാ ച തണ്ഹാദീനം ആരമ്മണാ ഹോന്തി, ന ച ഉപേതസദ്ദോ കമ്മേ ഏവ നിരുള്ഹോ, തേന കമ്മസ്സേവ ഗഹണേ കാരണം നത്ഥി, തസ്മാ സബ്ബതേഭൂമകധമ്മപച്ചയുപ്പന്നാനം അവിജ്ജാദിഹേതൂഹി നിബ്ബത്താനം സങ്ഖാരാദിഫലാനം ഉപാദിന്നത്തം ആപജ്ജതി തേസമ്പി തേഹിഫലഭാവേന ഗഹിതത്താ. **ഉപ**-സദ്ദേന ച ഉപേതതാമത്തം ജോതിതം, ന ആരമ്മണകരണം സമന്നാഗമനിവത്തകം, **ആദിന്ന**-സദ്ദേന ച ഗഹിതതാമത്തം വുത്തം, ന കമ്മസമുട്ഠാനതാവിസേസോ. തസ്മാ സബ്ബപച്ചയുപ്പന്നാനം ഉപാദിന്നത്തം ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി ബോധനേയ്യജ്ഝാസയവസേന ദേസനാപവത്തിതോ. യേസഞ്ഹി ബോധനത്ഥം "ഉപാദിന്നാ"തി ഏതം വുത്തം, തേ തേനേവ വചനേന യഥാവുത്തപ്പകാരേ ധമ്മേ ബുജ്ഝിംസു, ഏതരഹി പന താവതാ ബുജ്ഝിതും അസക്കോന്തേന സുത്വാ തദത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി ഏസാ അത്ഥവിഭാവനാ കതാ **"കമ്മുനാ"**തി.

അയം പന അപരോ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ - ഉപ-സദ്ദോ ഉപേതം ദീപേതി. അയഞ്ഹി ഉപ-സദ്ദോ സമാസേ പയുജ്ജമാനോ "അതിമാലാ"തിആദീസു അതി-സദ്ദോ വിയ അതിക്കമനം സസാധനം ഉപഗമനം സസാധനം വദതി, ഉപഗമനഞ്ച ഉപാദാനഉപയോ, തേന ഉപഗതം ഉപേതം. കിം പന തന്തി? യം അസതി ഉപാദാനേ ന ഹോതി, തം "ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ"തി ഏവം വുത്തം തേഭൂമകകമ്മം പച്ചയഭാവേന പുരിമജാതുപ്പന്നേന ഉപാദാനേന ഉപഗതത്താ "ഉപേത"ന്തി വുച്ചതി. ന ഹി കോചി അനുപഗ്ഗമ്മ അനിച്ഛന്തോ കമ്മം കരോതീതി. തേന **ഉപേതേന കമ്മുനാ** പുനബ്ഭവസ്സ ആദാനം ഹോതി. കമ്മുനാ ഹി സാസവേന സത്താ ആദിയന്തി പുനബ്ഭവം, തസ്മാ ആദാതബ്ബഭാവേന പാകടോ പുനബ്ഭവോ. സോ ച ഉപപത്തിഭവോ തേഭൂമകവിപാകകടത്താരൂപസങ്ഗഹോ "ഭവപച്ചയാ ജാതീ"തി ഏത്ഥ ജാതിവചനേ സമവരുദ്ധോതി ഉപാദിന്നവചനേന ഉപപത്തിഭവോ വുച്ചതി, ഉപപത്തിഭവോ ച തേഭൂമകവിപാകകടത്താരൂപാനീതി ധാതുകഥായം പകാസിതമേതം. തസ്മാ **ഉപേതേന ആദിന്നാ**തി തേ ഏവ ധമ്മാ വുച്ചന്തീതി സിദ്ധോ അയമത്ഥോതി. ഉപാദിന്ന-സദ്ദസ്സ അത്ഥം വത്വാ തം വിസ്സജ്ജേത്വാ ഉപാദാനിയ-സദ്ദസ്സ വിസും ഉപാദിന്നസദ്ദാനപേക്ഖം അത്ഥം വത്തും **"ആരമ്മണഭാവം ഉപഗന്ത്വാ"**തിആദിമാഹ. തസ്മാ ഏവ അവിസേസേത്വാ **"ഉപാദാനസ്സ ആരമ്മണപച്ചയഭൂതാനമേതം അധിവചന"**ന്തി വുത്തം. തം പന ഉപാദാനിയം ഉപാദിന്നം അനുപാദിന്നന്തി ദുവിധം. തസ്മാ തം വിസേസനേന ദസ്സേന്തോ **"ഉപാദിന്നാ ച തേ ഉപാദാനിയാ ചാ"**തിആദിമാഹ.

൬. **സംകിലേസോ**തി ദസ കിലേസവത്ഥൂനി വുച്ചന്തി. **സംകിലിട്ഠാ**തി തേഹി വിബാധിതാ ഉപതാപിതാ ച. തേ പന യസ്മാ സംകിലേസസമ്പയുത്താ ഏകുപ്പാദാദീഹി നിന്നാനത്താ ഏകീഭാവമിവ ഗതാ വിസാദീഹി വിയ സപ്പിആദയോ വിദൂസിതാ മലീനാ വിബാധിതാ ഉപതാപിതാ ച നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ ആഹ **"സംകിലേസേന സമന്നാഗതാ സംകിലിട്ഠാ"**തി. **സംകിലേസം അരഹന്തീ**തി സംകിലേസസ്സ ആരമ്മണഭാവേന തം ലദ്ധും അരഹന്തീതി

അത്ഥോ. **ആരമ്മണഭാവാനതിക്കമനതോ**തി ഏതേന സംകിലേസാനതിക്കമനമേവ ദസ്സേതി, വത്ഥയുഗികസുങ്കസാലികസദ്ദാനം വിയ സംകിലേസിക-സദ്ദസ്സ പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

൩. സഹ വിതക്കേന ഹോന്തീതി വചനസേസോ യോജേതബ്ബോ അവുച്ചമാനസ്സപി ഭവതി-അത്ഥസ്സ വിഞ്ഞായമാനത്താ. **മത്താ**തി പമാണവാചകം ഏകം പദന്തി ഗഹേത്വാ **"വിചാരോവ മത്താ ഏതേസ"**ന്തി അത്ഥോ വുത്തോ. അഞ്ഞത്ഥ അവിപ്പയോഗീസു വിതക്കവിചാരേസു വിചാരോവ ഏതേസം മത്താ, തതോ ഉദ്ധം വിതക്കേന സമ്പയോഗം ന ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. അയമപരോ അത്ഥോ - മത്ത-സദ്ദോ വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ. സവിതക്കസവിചാരാ ധമ്മാ ഹി വിതക്കവിസിട്ഠേന വിചാരേന സവിചാരാ, ഏതേ പന വിചാരമത്തേന വിതക്കസങ്ഖാതവിസേസരഹിതേന, തസ്മാ **"വിചാരമത്താ"**തി വുച്ചന്തി, വിചാരമത്തവന്തോതി അത്ഥോ. വിചാരമത്തവചനേന അവിതക്കത്തേ സിദ്ധേ അവിതക്കാനം അഞ്ഞേസമ്പി അത്ഥിഭാവജോതനത്ഥം അവിതക്കവചനം. അവിതക്കാ ഹി വിചാരമത്താ ച സന്തി അവിചാരാ ചാതി നിവത്തേതബ്ബാ ഗഹേതബ്ബാ ച ഹോന്തി, തേസു അവുച്ചമാനേസു നിവത്തേതബ്ബഗഹേതബ്ബസ്സ അദസ്സിതത്താ വിചാരമത്താവഅവിതക്കാതി ആപജ്ജേയ്യാതി. വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവോ പന യഥാകാമം ഹോതീതി സാമഞ്ഞേന അവിതക്കഭാവേന സഹ വിചാരമത്തതായ ധമ്മവിസേസനഭാവം ദസ്സേതും **"അവിതക്കവിചാരമത്താ"**തി പദാനുക്കമോ കതോ.

അഥ വാ സവിചാരാ ദുവിധാ സവിതക്കാ അവിതക്കാ ച, തേസു അവിതക്കേ നിവത്തേതും ആദിപദം വുത്തം. അവിചാരാ ച ദുവിധാ സവിതക്കാ അവിതക്കാ ച, തേസു സവിതക്കേ നിവത്തേതും തതിയപദം വുത്തം. യേ പന ദ്വീഹിപി നിവത്തിതാ അവിതക്കാ സവിതക്കാ ച സവിചാരാ അവിചാരാ ച, തേസു അഞ്ഞതരദസ്സനം വാ കത്തബ്ബം സിയാ ഉഭയദസ്സനം വാ. ഉഭയദസ്സനേ കരിയമാനേ യദി "സവിതക്കസവിചാരാ"തി വുച്ചേയ്യ, ആദിപദത്ഥതാവ ആപജ്ജതി. അഥ "അവിതക്കഅവിചാരാ"തി വുച്ചേയ്യ, അന്തപദത്ഥതാ. അഥ പന "അവിതക്കസവിചാരാ സവിതക്കഅവിചാരാ"തി വുച്ചേയ്യ, അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാനം വിയ അത്ഥന്തരാഭാവോ വാ സങ്കരദോസോ വാ ഏകസ്സേവ സവിതക്കാവിതക്കതാസവിചാരാവിചാരതാവിരോധോ വാ ആപജ്ജേയ്യ, തസ്മാ അഞ്ഞതരദസ്സനേന ഇതരമ്പി പകാസേതും അവിതക്കവചനേന ദ്വിപ്പകാരേസു വത്തബ്ബേസു സവിതക്കഅവിചാരേ നിവത്തേത്വാ അവിതക്കസവിചാരേ ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അവിതക്കവിചാരമത്താ"**തി. അഥ വാ വിതക്കാഭാവേന ഏതേ വിചാരമത്താ, ന വിചാരതോ അഞ്ഞസ്സ കസ്സചി ധമ്മസ്സ അഭാവാതി ദസ്സേതും അവിതക്കവചനേന വിചാരമത്താ വിസേസിതാ.

൭. ഉപേക്ഖതീതി വേദയമാനാപി മജ്ഝത്തവേദനാ സുഖാകാരേ ദുക്ഖാകാരേ ച ഉദാസിനാ ഹോതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ ഉപേതാ യുത്താ സുഖദുക്ഖാനം അവിരുദ്ധാ ഇക്ഖാ അനുഭവനം **ഉപേക്ഖാ. വിസേസദസ്സനവസേനാ**തി നാനത്തദസ്സനവസേന. യദി ഹി പീതിസഹഗതാ ഏവ സുഖസഹഗതാ സിയും, "പീതിസഹഗതാ"തി ഏതേനേവ സിദ്ധത്താ "സുഖസഹഗതാ"തി ഇദം ന വത്തബ്ബം സിയാ, "സുഖസഹഗതാ"തി വാ വുച്ചമാനേ "പീതിസഹഗതാ"തി ന വത്തബ്ബം, തതോ തികം പൂരേന്തേന

ദുക്ഖസഹഗതപദം വത്തബ്ബം സിയാ, ഏവഞ്ച സതി ''വേദനാത്തികോ ഏവായ''ന്തി വുത്തവചനം ആപജ്ജതി, തസ്മാ ''പീതിസഹഗതാ''തി വത്വാ ''സുഖസഹഗതാ''തി വദന്തോ പീതിവിപ്പയുത്തമ്പി സുഖം അത്ഥീതി തതിയജ്ഝാനകായവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തം സുഖം സപ്പീതികസുഖതോ ഭിന്നം കത്വാ ദസ്സേതീതി അധിപ്പായോ. അഥ വാ പീതിസുഖാനം ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യനാനത്താനം നാനത്തദസ്സനത്ഥം അയം തികോ വുത്തോ. ''പീതിസഹഗതാ''തി ഏത്ഥ ഹി സുഖേകദേസോ സങ്ഗഹിതോ, ന പീതി. ''സുഖസഹഗതാ''തി ഏത്ഥ പീതി സങ്ഗഹിതാ, ന സുഖം. പീതിവിപ്പയുത്തസുഖസഹഗതാ ച പുരിമേന അസങ്ഗഹിതാ പച്ഛിമേന സങ്ഗഹിതാതി സിദ്ധോ പീതിസുഖാനം വിസേസോതി.

൮. **നിബ്ബാനം ദസ്സനതോ**തി നിബ്ബാനാരമ്മണതം സന്ധായാഹ. അഥ വാ ധമ്മചക്ഖു പുനപ്പുനം നിബ്ബത്തനേന ഭാവനാഭാവം അപ്പത്തം ദസ്സനം നാമ, ധമ്മചക്ഖു ച പരിഞ്ഞാദികിച്ചകരണേന ചതുസച്ചധമ്മദസ്സനം തദതിസയോ, തസ്മാ നത്ഥേത്ഥ ഗോത്രഭുസ്സ ദസ്സനഭാവാപത്തീതി. **ഉഭയപടിക്ഖേപവസേനാ**തി ദ്വീഹി പദേഹി വുത്തധമ്മപടിക്ഖേപവസേന, ന പഹായകപടിക്ഖേപവസേന. തഥാ ഹി സതി ദസ്സനഭാവനാഹി അഞ്ഞോ സമുച്ഛേദവസേന പഹായകോ അത്ഥി, തേന പഹാതബ്ബാ നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബാതി അയമത്ഥോ ആപജ്ജതി, ന ച അഞ്ഞോ പഹായകോ അത്ഥി അഞ്ഞേഹി വിക്ഖമ്ഭിതാനഞ്ച പുനപ്പവത്തിസബ്ഭാവാ, നാപി പഹാതബ്ബാ തതിയപദേന സങ്ഗയ്ഹന്തി, കിന്തു അപ്പഹാതബ്ബാ ഏവാതി. തസ്മാ പഹാതബ്ബപദം പച്ചേകം യോജേത്വാ നേവ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബാതി ദസ്സനേന ഭാവനായ പഹാതബ്ബേഹി അഞ്ഞേ ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ.

൯. **ഏവമത്ഥം അഗ്ഗഹേത്വാ**തി അത്ഥായുത്തിതോ ച സദ്ദായുത്തിതോ ച അഗ്ഗഹേതബ്ബതം ദസ്സേതി. ദസ്സനഭാവനാഹി അപ്പഹാതബ്ബഹേതുമത്തേസു ഹി ഗയ്ഹമാനേസു അഹേതുകാ അസങ്ഗഹിതാതി യഥാധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ അപരിപുണ്ണത്താ അത്ഥായുത്തി, പഹാതബ്ബസദ്ദസ്സ നിച്ചസാപേക്ഖത്തേ ച സതി ന സമ്ബന്ധീസദ്ദതോ പഹായകതോ അഞ്ഞം പടിസേധം അപേക്ഖമാനസ്സ ഹേതുസദ്ദേന സമാസോ ഉപപജ്ജതീതി സദ്ദായുത്തി ച വേദിതബ്ബോ. **ഏവമത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ**തി പഹാതബ്ബ-സദ്ദം പടിസേധേന അയോജേത്വാ യേസം അഞ്ഞപദത്ഥേ സമാസോ, തബ്ബിസേസനം അത്ഥീതി ഇദം പടിസേധേന യോജേത്വാ ദസ്സനഭാവനാഹി പഹാതബ്ബോ ഹേതു ഏതേസം നേവത്ഥീതി അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോതി വുത്തം ഹോതി. ഏവഞ്ച സതി യഥാധിപ്പേതത്ഥോ സബ്ബോ സങ്ഗഹിതോതി. അത്ഥായുത്തി മാ ഹോതു, സദ്ദോ പന ഇധാപി ന യുത്തോ. ഏകന്തയോഗീനം അത്ഥി-സദ്ദമേവ ഹി അപേക്ഖമാനാനം ഉഭിന്നം പഹാതബ്ബഹേതു-സദ്ദാനം സമാസോ യുത്തോ, ന പടിസേധം അപേക്ഖമാനാനന്തി, തസ്മാ ഗഹേതബ്ബത്ഥദസ്സനമത്തം ഏതം കതം, സദ്ദോ പന യഥാ യുജ്ജതി, തഥാ യോജേതബ്ബോ. ഏവം പന യുജ്ജതി - പഹാതബ്ബോ ഹേതു ഏതേസം അത്ഥീതി പഹാതബ്ബഹേതുകാ. കേന പഹാതബ്ബോതി? ദസ്സനേന ഭാവനായ ച. തയിദം പഹാതബ്ബഹേതുകപദം ദസ്സനഭാവനാപദേഹി വിസും വിസും യോജേത്വാ തേഹി യുത്തേന യേ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബഹേതുകാ നേവ ഹോന്തി, ഭാവനായ പഹാതബ്ബഹേതുകാ ച ന ഹോന്തീതി പടിസേധഞ്ച വിസും വിസും യോജേത്വാ തേ നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബഹേതുകാതി വുച്ചന്തി. നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മവചനം വിയ

ഹി പുരിമപദദ്വയസങ്ഗഹിതധമ്മപടിസേധനേന തദഞ്ഞധമ്മനിദസ്സനമേതം ഹോതി, ന അഹേതുകപദം വിയ ഹേതുവിരഹപ്പകാസനേനാതി. ഏവഞ്ച കത്വാ ദ്വേ പടിസേധാ യുത്താ ഹോന്തി.

ഹേതുയേവ ഹി തേസം നത്ഥി, യോ ദസ്സനഭാവനാഹി പഹാതബ്ബോ സിയാതി പുരിമസ്മിഞ്ഹി അത്ഥേ ഹേതൂനം ദസ്സനഭാവനാഹി പഹാതബ്ബതാ പടിക്ഖിത്താ, പടിക്ഖേപോ ച പഹാതബ്ബാസങ്കാസബ്ഭാവേ ഹോതി, പഹാതബ്ബാസങ്കാ ച ഹേതുമ്ഹി സതി സിയാ, തേസം പന അഹേതുകാനം ഹേതുയേവ നത്ഥി, യോ ദസ്സനഭാവനാഹി പഹാതബ്ബോ സിയാ, തദഭാവാ പഹാതബ്ബാസങ്കാ നത്ഥീതി തംനിവാരണത്ഥോ പടിക്ഖേപോ ന സമ്ഭവതി, തസ്മാ "നേവദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബോ ഹേതു ഏതേസ"ന്തി ഏവം അഹേതുകാനം ഗഹണം ന ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ. അഥ വാ **ഇതരഥാ ഹി അഹേതുകാനം അഗ്ഗഹണം ഭവേയ്യാ**തി അത്ഥസ്സ പാകടത്താ ന കാരണസാധനീയോ ഏസോതി ഗഹേതബ്ബത്ഥസ്സേവ കാരണം വദന്തോ **"ഹേതുയേവ ഹി തേസം നത്ഥീ"**തിആദിമാഹ. തേസഞ്ഹി നേവദസ്സനേന ന ഭാവനായപഹാതബ്ബഹേതുകപദവചനീയാനം യോ ദസ്സനഭാവനാഹി പഹാതബ്ബോ സിയാ, സോ ഏവംപകാരോ ഹേതു നത്ഥി. തേ ഹി അനേകപ്പകാരാ സഹേതുകാ അഹേതുകാ ചാതി, തസ്മാ നേവദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബോ ഹേതു ഏതേസം അത്ഥീതി അയമത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോതി അത്ഥോ.

൧൨. തം ആരമ്മണം കത്വാതി ഇദം ചതുകിച്ചസാധനവസേന ആരമ്മണകരണം സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അഞ്ഞഥാ ഗോത്രഭുഫലപച്ചവേക്ഖണാദീനമ്പി അപചയഗാമിതാ ആപജ്ജേയ്യാതി. അഥ വാ ഹേതുഭാവേന അപചയം നിബ്ബാനം ഗച്ഛന്തീതി **അപചയഗാമിനോ**. നിബ്ബാനസ്സ ഹി അനിബ്ബത്തനിയത്തേപി സമുദയപ്പഹാനസമുദയനിരോധാനം അധിഗമഅധിഗന്തബ്ബഭാവതോ ഹേതുഹേതുഫലഭാവോ മഗ്ഗനിബ്ബാനാനം യുജ്ജതി. യഥാഹ "ദുക്ഖനിരോധേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭ॰ ൭൨൯). **അത്ഥോ**തി ഹി ഹേതുഫലം. **ധമ്മോ**തി ഹേതൂതി. പുരിമപച്ഛിമാനം പുരിമേ സസമ്പയുത്താ വുത്താ, പച്ഛിമേ കേവലാ. പുരിമേ വിയ പന പച്ഛിമേ അത്ഥേപി അരിയമഗ്ഗസീസേന സബ്ബലോകുത്തരകുസലചിത്തുപ്പാദാ ഗഹേതബ്ബാ. ദുതിയേ അത്ഥവികപ്പേ "ആചയം ഗാമിനോ"തി വത്തബ്ബേ അനുനാസികലോപോ കതോതി ദട്ഠബ്ബോ. ആചിനന്തീതി വാ ആചയാ, ആചയാ ഹുത്വാ ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീതിപി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

൧൩. സത്ത പന സേക്ഖാ സിക്ഖനസീലാതി സേക്ഖാ, തേസം ഇമേതി **സേക്ഖാ,** അഞ്ഞാസാധാരണാ മഗ്ഗഫലത്തയധമ്മാ. **സയമേവ സിക്ഖന്തീ**തി സിക്ഖനസീലാനമേതം നിദസ്സനം. യേ ഹി ധമ്മാ സിക്ഖന്തി, തേ സിക്ഖനസീലാ ഹോന്തീതി. അക്ഖരത്ഥോ പന സിക്ഖാ ഏതേസം സീലന്തി സേക്ഖാതി. **ന സേക്ഖാ**തി യത്ഥ സേക്ഖഭാവാസങ്കാ അത്ഥി, തത്ഥായം പടിസേധോതി ലോകിയനിബ്ബാനേസു അസേക്ഖഭാവാനാപത്തി ദട്ഠബ്ബാ. സീലസമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതാ ഹി സിക്ഖാ അത്തനോ പടിപക്ഖകിലേസേഹി വിപ്പമുത്താ പരിസുദ്ധാ ഉപക്കിലേസാനം ആരമ്മണഭാവമ്പി അനുപഗമനതോ ഏതാ സിക്ഖാതി വത്തും യുത്താ അട്ഠസു മഗ്ഗഫലേസു വിജ്ജന്തി, തസ്മാ

ചതുമഗ്ഗഹേട്ഠിമഫലത്തയധമ്മാ വിയ അരഹത്തഫലധമ്മാപി താസു സിക്ഖാസു ജാതാതി ച, തംസിക്ഖാസമങ്ഗിനോ അരഹതോ ഇതരേസം വിയ സേക്ഖത്തേ സതി സേക്ഖസ്സ ഏതേതി ച, സിക്ഖാ സീലം ഏതേസന്തി ച സേക്ഖാതി ആസങ്കിതബ്ബാ സിയുന്തി തദാസങ്കാനിവത്തനത്ഥം "അസേക്ഖാ"തി യഥാവുത്തസേക്ഖഭാവപടിസേധോ കതോ. അരഹത്തഫലേ ഹി പവത്തമാനാ സിക്ഖാ പരിനിട്ഠിതസിക്ഖാകിച്ചത്താ ന സിക്ഖാകിച്ചം കരോന്തി, കേവലം സിക്ഖാഫലഭാവേനേവ പവത്തന്തി, തസ്മാ താ ന സിക്ഖാവചനം അരഹന്തി, നാപി തംസമങ്ഗിനോ സേക്ഖവചനം, ന ച തംസമ്പയുത്താ സിക്ഖനസീലാതി സിക്ഖാസു ജാതാതിആദിഅത്ഥേഹി അഗ്ഗഫലധമ്മാ സേക്ഖാ ന ഹോന്തി, ഹേട്ഠിമഫലേസു പന സിക്ഖാ സകദാഗാമിമഗ്ഗവിപസ്സനാദീനം ഉപനിസ്സയഭാവതോ സിക്ഖാകിച്ചം കരോന്തീതി സിക്ഖാവചനം അരഹന്തി, തംസമങ്ഗിനോ ച സേക്ഖവചനം, തംസമ്പയുത്താ ച സിക്ഖനസീലവുത്തീതി തഥ ധമ്മാ യഥാവുത്തേഹി അത്ഥേഹി സേക്ഖാ ഹോന്തി ഏവ.

സേക്ഖാതി വാ അപരിയോസിതസിക്ഖാ ദസ്സിതാ. അനന്തരമേവ "അസേക്ഖാ"തി വചനം പരിയോസിതസിക്ഖാനം ദസ്സനന്തി ന ലോകിയനിബ്ബാനാനം അസേക്ഖതാപത്തി. **വുദ്ധിപ്പത്താ വാ സേക്ഖാ**തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ സേക്ഖധമ്മേസു ഏവ കേസഞ്ചി വുദ്ധിപ്പത്താനം അസേക്ഖതാ ആപജ്ജതി, തേന അരഹത്തമഗ്ഗധമ്മാ വുദ്ധിപ്പത്താ ച യഥാവുത്തേഹി ച അത്ഥേഹി സേക്ഖാതി കഥാ അസേക്ഖാ ആപന്നാതി? ന, തംസദിസേസു തബ്ബോഹാരാ. അരഹത്തമഗ്ഗതോ ഹി നിന്നാനാകരണം അരഹത്തഫലം ഠപേത്വാ പരിഞ്ഞാദികിച്ചകരണം വിപാകഭാവഞ്ച, തസ്മാ തേ ഏവ സേക്ഖാ ധമ്മാ അരഹത്തഫലഭാവം ആപന്നാതി സക്കാ വത്തും, കുസലസുഖതോ ച വിപാകസുഖം സന്തതരതായ പണീതതരന്തി വുദ്ധിപ്പത്താ ച തേ ധമ്മാ ഹോന്തീതി **അസേക്ഖാ**തി വുച്ചന്തീതി.

൧൨. കിലേസവിക്ഖമ്ഭനാസമത്ഥതാദീഹി **പരിത്താ**. "കിലേസ...പേ॰... തായാ"തി അത്ഥത്തയമ്പി കുസലേസു യുജ്ജതി, വിപാകകിരിയേസു ദീഘസന്താനതാവ. പമാണകരേഹി വാ ഓളാരികേഹി കാമതണ്ഹാദീഹി പരിച്ഛിന്നാ **പരിത്താ**. തേഹി അപരിച്ഛിന്നത്താ സുഖുമേഹി രൂപതണ്ഹാദീഹി പരിച്ഛിന്നാ പമാണമഹത്തം ഗതാതി **മഹഗ്ഗതാ**. അപരിച്ഛിന്നാ **അപ്പമാണാ**.

൧൪. **അതപ്പകട്ഠേനാ**തി ദിവസമ്പി പച്ചവേക്ഖിയമാനാ ലോകുത്തരധമ്മാ തിത്തിം ന ജനേന്തി സമാപജ്ജിയമാനാപി ഫലധമ്മാതി.

൧൬. മാതുഘാതാദീസു പവത്തമാനാപി ഹിതസുഖം ഇച്ഛന്താവ പവത്തന്തീതി തേ ധമ്മാ ഹിതസുഖാവഹാ മേ ഭവിസ്സന്തീതി ആസീസിതാ ഹോന്തി, തഥാ അസുഭാസുഖാനിച്ചാനത്തേസു സുഭാദിവിപരിയാസദള്ഹതായ ആനന്തരിയകമ്മനിയതമിച്ഛാദിട്ഠീസു പവത്തി ഹോതീതി തേ ധമ്മാ അസുഭാദീസു സുഭാദിവിപരീതപ്പവത്തികാ ഹോന്തി. **മിച്ഛാസഭാവാ**തി മുസാസഭാവാ. അനേകേസു ആനന്തരിയേസു കതേസു യം തത്ഥ ബലവം, തം വിപച്ചതി, ന ഇതരാനീതി ഏകന്തവിപാകജനകതായ നിയതതാ ന സക്കാ വത്തുന്തി **"വിപാകദാനേ സതീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഖന്ധഭേദാനന്തര**ന്തി ചുതിഅനന്തരം. ചുതി ഹി **മരണനിദ്ദേസേ** (വിഭ॰ ൧൯൩) "ഖന്ധാനം ഭേദോ"തി വുത്താതി. ഏതേന വചനേന സതി ഫലദാനേ ചുതിഅനന്തരോ ഏവ, ന അഞ്ഞോ ഏതേസം ഫലകാലോതി ഫലകാലനിയമേനേവ നിയതതാ വുത്താ

ഹോതി, ന ഫലദാനനിയമേനാതി നിയതഫലകാലാനം അഞ്ഞേസമ്പി ഉപപജ്ജവേദനീയാനം ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാനമ്പി നിയതതാ ആപജ്ജതി, തസ്മാ വിപാകധമ്മധമ്മാനം പച്ചയന്തരവികലതാദീഹി അവിപച്ചമാനാനമ്പി അത്തനോ സഭാവേന വിപാകധമ്മതാ വിയ ബലവതാ ആനന്തരിയേന വിപാകേ ദിന്നേ അവിപച്ചമാനാനമ്പി ആനന്തരിയാനം ഫലദാനേ നിയതസഭാവാ ആനന്തരിയസഭാവാ ച പവത്തീതി അത്തനോ സഭാവേന ഫലദാനനിയമേനേവ നിയതതാ ആനന്തരിയതാ ച വേദിതബ്ബാ. അവസ്സഞ്ച നിയതസഭാവാ ആനന്തരിയസഭാവാ ച തേസം പവത്തീതി സമ്പടിച്ഛിതബ്ബമേതം അഞ്ഞസ്സ ബലവതോ ആനന്തരിയസ്സ അഭാവേ ചുതിഅനന്തരം ഏകന്തേന ഫലദാനതോ.

നനു ഏവം അഞ്ഞേസമ്പി ഉപപജ്ജവേദനീയാനം അഞ്ഞസ്മിം വിപാകദായകേ അസതി ചുതിഅനന്തരമേവ ഏകന്തേന ഫലദാനതോ ആനന്തരിയസഭാവാ നിയതസഭാവാ ച പവത്തി ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി അസമാനജാതികേന ചേതോപണിധിവസേന ഉപഘാതകേന ച നിവത്തേതബ്ബവിപാകത്താ അനന്തരേകന്തഫലദായകത്താഭാവാ, ന പന ആനന്തരിയകാനം പഠമജ്ഝാനാദീനം ദുതിയജ്ഝാനാദീനി വിയ അസമാനജാതികം ഫലനിവത്തകം അത്ഥി സബ്ബാനന്തരിയകാനം അവീചിഫലത്താ, ന ച ഹേട്ഠുപപത്തിം ഇച്ഛതോ സീലവതോ ചേതോപണിധി വിയ ഉപരൂപപത്തിജനകകമ്മഫലം ആനന്തരിയകഫലം നിവത്തേതും സമത്ഥോ ചേതോപണിധി അത്ഥി അനിച്ഛന്തസ്സേവ അവീചിപാതനതോ, ന ച ആനന്തരിയകോപഘാതകം കിഞ്ചി കമ്മം അത്ഥി, തസ്മാ തേസംയേവ അനന്തരേകന്തവിപാകജനകസഭാവാ പവത്തീതി.

അനേകാനി ച ആനന്തരിയകാനി കതാനി ഏകന്തേ വിപാകേ സന്നിയതത്താ ഉപരതാവിപച്ചനസഭാവാസങ്കത്താ നിച്ഛിതാനി സഭാവതോ നിയതാനേവ. ചുതിഅനന്തരം പന ഫലം അനന്തരം നാമ തസ്മിം അനന്തരേ നിയുത്താനി തന്നിബ്ബത്തനേന അനന്തരകരണസീലാനി അനന്തരപ്പയോജനാനി ചാതി സഭാവതോ ആനന്തരിയകാനേവ ച ഹോന്തി. തേസു പന സമാനസഭാവേസു ഏകേന വിപാകേ ദിന്നേ ഇതരാനി അത്തനാ കത്തബ്ബസ്സ കിച്ചസ്സ തേനേവ കതത്താ ന ദുതിയം തതിയമ്പി ച പടിസന്ധിം കരോന്തി, ന സമത്ഥതാവിഘാതത്താതി നത്ഥി തേസം നിയതാനന്തരിയതാനിവത്തീതി. ന ഹി സമാനസഭാവം സമാനസഭാവസ്സ സമത്ഥതം വിഹനതീതി. ഏകസ്സ പന അഞ്ഞാനിപി ഉപത്ഥമ്ഭകാനി ഹോന്തീതി ദട്ഠബ്ബാനീതി. **സമ്മാ സഭാവാതി** സച്ചസഭാവാ.

൧൬൩. പരിപുണ്ണമഗ്ഗകിച്ചത്താ ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാവ ഇധ ''മഗ്ഗാ''തി വുത്താ. **പച്ചയട്ഠേനാ**തി മഗ്ഗപച്ചയട്ഠേന. നിക്ഖേപകണ്ഡേപി ഹി യേ മഗ്ഗപച്ചയം ലഭന്തി, ന പന സയം മഗ്ഗപച്ചയഭാവം ഗച്ഛന്തി, തേ മഗ്ഗഹേതുകാതി ദസ്സേതും ''അരിയമഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ മഗ്ഗങ്ഗാനി ഠപേത്വാ''തിആദി (ധ॰ സ॰ ൧൦൩൯) വുത്തം. യോ പന തത്ഥേവ ''അരിയമഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ അലോഭോ അദോസോ അമോഹോ, ഇമേ ധമ്മാ മഗ്ഗഹേതൂ''തി ആദിനയോ വുത്തോ, തം ദസ്സേതും **''മഗ്ഗസമ്പയുത്താ വാ''**തിആദി വുത്തം. ''അരിയമഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ സമ്മാദിട്ഠി മഗ്ഗോ ചേവ ഹേതു ചാ''തിആദിനാ പന വുത്തനയം ദസ്സേതും **''സമ്മാദിട്ഠി സയ''**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ പന അസങ്ഗഹിതസങ്ഗണ്ഹനവസേന പടിപാടിയാ

തയോ നയാ വുത്താ, ഹേതുബഹുതാവസേന തതിയോ നയോ ഇധ ദുതിയോ വുത്തോ.

അഭിഭവിത്വാ പവത്തനട്ഠേനാതി സഹജാതാധിപതിപി പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരവസേന ജേട്ഠകഭാവേ പവത്തമാനോ സഹജാതേ അത്തനോ വസേ അനുവത്തയമാനോ തേ അഭിഭവിത്വാ പവത്തതി, ആരമ്മണാധിപതിപി തദാരമ്മണേ ധമ്മേ തഥേവ അത്താനം അനുവത്തയമാനോ തേ ധമ്മേ അഭിഭവിത്വാ ആരമ്മണഭാവേന പവത്തതി, ന പച്ചുപ്പന്നഭാവേന, തസ്മാ അധിപതിദ്വയമ്പി സങ്ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. ''മഗ്ഗോ അധിപതി ഏതേസ''ന്തി അയഞ്ച അത്ഥോ നിക്ഖേപകണ്ഡേ ഉദാഹരണവസേന ആഗതം അത്ഥനയം ഗഹേത്വാ വുത്തോ. യസ്മാ പന **പട്ഠാനേ** (പട്ഠാ॰ ൨.൧൬.൧൧) ''മഗ്ഗാധിപതിം ധമ്മം പടിച്ച മഗ്ഗാധിപതി ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നാധിപതിപച്ചയാ, മഗ്ഗാധിപതീ ഖന്ധേ പടിച്ച മഗ്ഗാധിപതി അധിപതീ''തി വുത്തം, തസ്മാ മഗ്ഗോ അധിപതി മഗ്ഗാധിപതീതി അയമ്പി അത്ഥോ പാളിയം സരൂപേകസേസവസേന സമാനസദ്ദത്ഥവസേന വാ സങ്ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ.

൧൭. അനുപ്പന്നാതി ഏതേന സബ്ബോ ഉപ്പന്നഭാവോ പടിസിദ്ധോ, ന ഉപ്പന്നധമ്മഭാവോ ഏവാതി തേന ഉപ്പന്നാ വിഗതാ അതീതാപി ന സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. യദി ഹി സങ്ഗഹിതാ സിയും, ''അനുപ്പന്നോ ധമ്മോ ഉപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ''തിഏവമാദി വുച്ചേയ്യ, ന തു വുത്തന്തി. അനാഗതാനി വിപാകകടത്താരൂപാനി അതീതേ അനാഗതേ വാ കമ്മേ പുരിമനിപ്ഫന്നേ ഏവ ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തി , നാനിപ്ഫന്നേതി പരിനിട്ഠിതകാരണേകദേസാനേവ ഹോന്തി, തസ്മാ താനി **''അവസ്സം ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തീതി ഉപ്പാദിനോ ധമ്മാ''**തി വുച്ചന്തി.

൧൯. അത്തനോ സഭാവന്തി കക്ഖളഫുസനാദിസഭാവം.

൨൦. ഏവം പവത്തമാനാതി ഏവം ചക്ഖാദിഭാവേന ഫുസനാദിഭാവേന ച ഏകസന്തതിപരിയാപന്നതാവസേന പവത്തമാനാ. അത്താനം അധി **അജ്ഝത്താ**തി **അധി**-സദ്ദോ സമാസവിസയേ അധികാരത്ഥം പവത്തിഅത്ഥഞ്ച ഗഹേത്വാ പവത്തതീതി അത്താനം അധികിച്ച ഉദ്ദിസ്സ പവത്താ **അജ്ഝത്താ. തേനാ**തി യസ്സ ഝാനാ വുട്ഠഹിത്വാ അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ ച സുഞ്ഞതം ആനേഞ്ജഞ്ച മനസികരോതോ അജ്ഝത്തസുഞ്ഞതാദീസു ചിത്തം ന പക്ഖന്ദതി ന പസീദതി ന സന്തിട്ഠതി നാധിമുച്ചതി, യോ ച ഇതിഹ തത്ഥ സമ്പജാനോ, **തേന ഭിക്ഖുനാ. തസ്മിംയേവ പുരിമസ്മിം സമാധിനിമിത്തേ**തി പഠമജ്ഝാനാദിസമാധിനിമിത്തേ. **അജ്ഝത്തമേവാ**തി ഝാനഗോചരേ കസിണാദിമ്ഹി. **ചിത്തം സണ്ഠപേതബ്ബ**ന്തി പഠമജ്ഝാനാദിചിത്തം സണ്ഠപേതബ്ബം. **അജ്ഝത്തരതോ**തി ഗോചരജ്ഝത്തേ നിബ്ബാനേ രതോ, സമാധിഗോചരേ കമ്മട്ഠാനേ വാ രതോ. ''സമാഹിതോ ഏകോ സന്തുസിതോ തമാഹു ഭിക്ഖു''ന്തി (ധ॰ പ॰ ൩൬൨) ഗാഥാസേസോ.

അജ്ഝത്തം സമ്പസാദനന്തി ഏത്ഥ ഝാനം സകസന്തതിപരിയാപന്നത്താ ''അജ്ഝത്ത''ന്തി വുത്തന്തി നിയകജ്ഝത്തത്ഥോ അജ്ഝത്ത-സദ്ദോ ഹോതി. **അജ്ഝത്ത**ന്തി സകസന്തതിനിയകം. അജ്ഝത്തേ ഭവാ **അജ്ഝത്തികാ**തി നിയകജ്ഝത്തേസുപി അബ്ഭന്തരാ ചക്ഖാദയോ വുച്ചന്തി. ഏത്ഥ പന അജ്ഝത്തിക-സദ്ദോ ചക്ഖാദീസു പവത്തമാനോ ദസ്സിതോ , ന

അജ്ഝത്തസദ്ദോ, അത്ഥി ച അജ്ഝത്തഅജ്ഝത്തികസദ്ദാനം ബഹിദ്ധാബാഹിര-സദ്ദാനം വിയ വിസേസോ. അജ്ഝത്തികസദ്ദോ ഹി സപരസന്താനികേസു സബ്ബേസു ചക്ഖാദീസു രൂപാദീസു ബാഹിര-സദ്ദോ വിയ പവത്തതി, അജ്ഝത്ത-സദ്ദോ പന സകസന്താനികേസ്വേവ ചക്ഖുരൂപാദീസു തതോ അഞ്ഞേസ്വേവ ബഹിദ്ധാ-സദ്ദോ വിയ പവത്തതീതി തസ്മാ സദ്ദതോ അത്ഥതോ ച അസമാനത്താ ന ഇദമേത്ഥ ഉദാഹരണം യുത്തന്തി. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ ദട്ഠബ്ബോ - അജ്ഝത്തേ ഭവാ അജ്ഝത്തികാതി അയഞ്ഹി വചനത്ഥോ. യഞ്ച അജ്ഝത്തേ ഭവം, തേന അജ്ഝത്തേനേവ ഭവിതബ്ബം, തേന തംവാചകസ്സ അജ്ഝത്ത-സദ്ദസ്സ അജ്ഝത്തിക-സദ്ദസ്സ ച സമാനത്ഥതാ. ഉഭിന്നമ്പി സദ്ദാനം സമാനത്ഥഭാവതോ അജ്ഝത്തജ്ഝത്തേ പവത്തമാനേ അജ്ഝത്തിക-സദ്ദേ അജ്ഝത്ത-സദ്ദോ തത്ഥ പവത്തോതി സക്കാ വത്തുന്തി.

അയം ഖോ പനാനന്ദ, വിഹാരോതി വിഹാരസുഞ്ഞതാസുത്തേ (മ॰ നി॰ ൩.൧൮൭) സങ്ഗണികാരാമതായ രൂപാദിരതിയാ ച ആദീനവം വത്വാ തപ്പടിപക്ഖവിഹാരദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **അജ്ഝത്തം സുഞ്ഞത**ന്തി വിസയഭൂതം ഇസ്സരിയട്ഠാനഭൂതം സുഞ്ഞതം, സുഞ്ഞതാഫലസമാപത്തിന്തി അത്ഥോ. ചിത്തിസ്സരാ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ ധമ്മം ദേസേന്താപി യം മുഹുത്തം തുണ്ഹീ ഭവിതബ്ബം ഹോതി, തം മുഹുത്തം ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തി, പഗേവ അഞ്ഞസ്മിം കാലേ, തസ്മാ സബ്ബത്ഥാപി ഇസ്സരിയാനം ബഹുലം ഫലസമാപത്തിയം ഇസ്സരിയസ്സ പവത്തനതോ ഫലസമാപത്തി ''ഇസ്സരിയട്ഠാന''ന്തി വുത്താ. അരഹത്തഫലാധിഗമേന വാ തഥാഗതാനം ഇസ്സരിയം നിബ്ബത്തം തംജനകേനേവ മഗ്ഗേനാതി തം തേസം ഇസ്സരിയട്ഠാനം. വിസയോ ച അനഞ്ഞത്ഥഭാവോവ യഥാ ''ആകാസേ സകുണാ ഉദകേ മച്ഛാ''തി, ബുദ്ധാ ച അഞ്ഞത്ഥ ദിസ്സമാനാപി വിവേകപബ്ഭാരതായ ഫലസമാപത്തിനിന്നാവ, തേന തസ്സാ തസ്സാ കിരിയായ അനന്തരം ഫലസമാപത്തിയംയേവ ഭവന്തീതി സാ തേസം വിസയോ, തബ്ബിസയതാ ച **സച്ചകസുത്തേന** (മ॰ നി॰ ൧.൩൮൭ ആദയോ) ദീപേതബ്ബാ.

൨൨. യേസം ദട്ഠബ്ബഭാവോ അത്ഥി, തേ **സനിദസ്സനാ**. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണഗോചരഭാവോവ ദട്ഠബ്ബഭാവോ, തസ്സ രൂപായതനാ അനഞ്ഞത്തേപി അഞ്ഞേഹി ധമ്മേഹി രൂപായതനം വിസേസേതും അഞ്ഞം വിയ കത്വാ **''സഹ നിദസ്സനേനാതി സനിദസ്സനാ''**തി വുത്തം. ധമ്മസഭാവസാമഞ്ഞേന ഹി ഏകീഭൂതേസു ധമ്മേസു യോ നാനത്തകരോ സഭാവോ, സോ അഞ്ഞോ വിയ കത്വാ ഉപചരിതും യുത്തോ . ഏവഞ്ഹി അത്ഥവിസേസാവബോധോ ഹോതീതി. സയഞ്ച നിസ്സയവസേന ച സമ്പത്താനം അസമ്പത്താനഞ്ച പടിമുഖഭാവോ അഞ്ഞമഞ്ഞപതനം പടിഹനനഭാവോ, യേന ബ്യാപാരാദിവികാരപച്ചയന്തരസഹിതേസു ചക്ഖാദീനം വിസയേസു വികാരുപ്പത്തി.

തികമാതികാപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുകമാതികാപദവണ്ണനാ

൧-൩. മൂലട്ഠേനാതി സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനേന മൂലഭാവേന, ന പച്ചയമത്തട്ഠേന ഹേതുധമ്മാ ഹേതൂ ധമ്മാതി സമാസാസമാസനിദ്ദേസഭാവോ ഭിന്നം പാഠാനം വിസേസോ. **തഥേവാ**തി സമ്പയോഗതോവ. സഹേതുകാനം ഹേതുസമ്പയുത്തഭാവതോ **"സമ്പയോഗതോ"**തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം, ന സഹസദ്ദസ്സ സമ്പയോഗത്ഥത്താ. **സഹ**-സദ്ദോ പന ഏകപുഞ്ജേ ഉപ്പാദതോ യാവ ഭങ്ഗാ സഹേതുകാനം ഹേതൂഹി സമാനദേസഗഹണാനം ഹേതുആദിസബ്ഭാവം ദീപേതി, **സമ്പയുത്ത**-സദ്ദോ ഏകുപ്പാദാദിവസേന സഹ ഹേതൂഹി ഏകീഭാവുപഗമനം, തതോ ഏവ ച ഭിന്നം ദുകാനം നാനത്തം വേദിതബ്ബം. ധമ്മനാനത്താഭാവേപി ഹി പദത്ഥനാനത്തേന ദുകന്തരം വുച്ചതി. ന ഹി ഹേതുദുകസങ്ഗഹിതേഹി ധമ്മേഹി അഞ്ഞേ സഹേതുകദുകാദീഹി വുച്ചന്തി, തേ ഏവ പന സഹേതുകാഹേതുകാദിഭാവതോ സഹേതുകദുകാദീഹി വുത്താ. ഏവം സഹേതുകദുകസങ്ഗഹിതാ ഏവ ഹേതുസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഭാവതോ ഹേതുസമ്പയുത്തദുകേന വുത്താ. ന ഹി ധമ്മാനം അവുത്തതാപേക്ഖം ദുകന്തരവചനന്തി നത്ഥി പുനരുത്തിദോസോ. ദേസേതബ്ബപ്പകാരജാനനഞ്ഹി ദേസനാവിലാസോ തഥാ ദേസനാഞാണഞ്ചാതി. തേന ധമ്മാനം തപ്പകാരതാ വുത്താ ഹോതി. സകലേകദേസവസേന പഠമദുകം ദുതിയതതിയേഹി സദ്ധിം യോജേത്വാ ചതുത്ഥാദയോ തയോ ദുകാ വുത്താ. സകലഞ്ഹി പഠമദുകം ദുതിയദുകേകദേസേന സഹേതുകപദേന തതിയദുകേകദേസേന ഹേതുസമ്പയുത്തപദേന ച യോജേത്വാ യഥാക്കമം ചതുത്ഥപഞ്ചമദുകാ വുത്താ, തഥാ പഠമദുകേകദേസം നഹേതുപദം സകലേന ദുതിയദുകേന യോജേത്വാ ഛട്ഠദുകോ വുത്തോ. **ഇദമ്പി സമ്ഭവതീ**തി ഏതേന അവുത്തമ്പി സമ്ഭവവസേന ദീപിതന്തി ദസ്സേതി. സമ്ഭവോ ഹി ഗഹണസ്സ കാരണന്തി. യഥാ ഹേതുസഹേതുകാതി ഇദം സമ്ഭവതീതി കത്വാ ഗഹിതം, ഏവം ഹേതുഅഹേതുകാതി ഇദമ്പി സമ്ഭവതീതി കത്വാ ഗഹേതബ്ബമേവാതി ഏവം അഞ്ഞത്ഥാപി യോജേതബ്ബം.

ഏവം പഠമദുകം ദുതിയതതിയദുകേസു ദുതിയപദേഹി യോജേത്വാ "ഹേതൂ ചേവ ധമ്മാ അഹേതുകാ ച, അഹേതുകാ ചേവ ധമ്മാ ന ച ഹേതൂ, ഹേതൂ ചേവ ധമ്മാ ഹേതുവിപ്പയുത്താ ച, ഹേതുവിപ്പയുത്താ ചേവ ധമ്മാ ന ച ഹേതൂ"തി യേ ദ്വേ ദുകാ കാതബ്ബാ, തേസം സമ്ഭവവസേനേവ സങ്ഗഹം ദസ്സേത്വാ **ഖോ പന**-പദേന അപരേസമ്പി ദുകാനം സങ്ഗഹം ദസ്സേതും **"തത്ര യദേത"**ന്തിആദിമാഹ. **തത്രാ**തി പാളിയം. **അയം അതിരേകത്ഥോ**തി ഇദാനി യം വക്ഖതി, തമത്ഥമാഹ. തത്ഥ പന **അഞ്ഞേപി അഞ്ഞഥാപീ**തി ഏതേസം വിസും പവത്തിയാ ദ്വേ ദുകാ ദസ്സിതാ, സഹ പവത്തിയാ പന അയമ്പി ദുകോ വേദിതബ്ബോ "ഹേതൂ ചേവ ധമ്മാ ഹേതുസമ്പയുത്താപി ഹേതുവിപ്പയുത്താപീ"തി, ഏതേസു പന പഞ്ചസു ദുകേസു ദുതിയദുകേന തതിയദുകോ വിയ, ചതുത്ഥദുകേന പഞ്ചമദുകോ വിയ ച ഛട്ഠദുകേന നിന്നാനത്ഥത്താ "ന ഹേതു ഖോ പന ധമ്മാ ഹേതുസമ്പയുത്താപി ഹേതുവിപ്പയുത്താപീ"തി അയം ദുകോ ന വുത്തോ. ദസ്സിതനിന്നാനത്ഥനയോ ഹി സോ പുരിമദുകേഹീതി. ഇതരേസു ചതൂസു ഹേതൂ ചേവ അഹേതുകദുകേന സമാനത്ഥത്താ ഹേതൂ ചേവ ഹേതുവിപ്പയുത്തദുകോ, ഹേതുസഹേതുകദുകേന സമാനത്ഥത്താ ഹേതുഹേതുസമ്പയുത്തദുകോ ച

നഹേതുഹേതുസമ്പയുത്തദുകോ വിയ ന വത്തബ്ബോ. തേസു പന ദ്വീസു പച്ഛിമദുകേ "ഹേതൂ ഖോ പന ധമ്മാ സഹേതുകാ"തി പദം ചതുത്ഥദുകേ പഠമപദേന നിന്നാനാകരണത്താ ന വത്തബ്ബം, "ഹേതൂ ഖോ പന ധമ്മാ അഹേതുകാ"തി പദം "ഹേതൂ ചേവ ധമ്മാ അഹേതുകാ"തി ഏതേന നിന്നാനത്താ ന വത്തബ്ബം. അവസിട്ഠേ പന ഏകസ്മിം ദുകേ "അഹേതുകാ ചേവ ധമ്മാ ന ച ഹേതൂ"തി പദം ഛട്ഠദുകേ ദുതിയപദേന ഏകത്ഥത്താ ന വത്തബ്ബം. ഇദാനി "ഹേതൂ ചേവ ധമ്മാ അഹേതുകാ ചാ"തി ഇദമേവേകം പദം അവസിട്ഠം, ന ച ഏകേന പദേന ദുകോ ഹോതീതി തഞ്ച ന വുത്തന്തി. ചതുത്ഥദുകേ ദുതിയപദേന പന സമാനത്ഥസ്സ ഛട്ഠദുകേ പഠമപദസ്സ വചനം ദുകപൂരണത്ഥം, ഏതേന വാ ഗതിദസ്സനേന സബ്ബസ്സ സമ്ഭവന്തസ്സ സങ്ഗഹോ കതോതി ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി സബ്ബോ സമ്ഭവദുകോ പഠമദുകേ ദുതിയതതിയദുകപക്ഖേപേന ദസ്സിതോ, തേസു ച പഠമദുകപക്ഖേപേനാതി.

൭-൭൩. സമാനകാലേന അസമാനകാലേന കാലവിമുത്തേന ച പച്ചയേന നിപ്ഫന്നാനം പച്ചയായത്താനം പച്ചയഭാവമത്തേന തേസം പച്ചയാനം അത്ഥിതം ദീപേതും **സപ്പച്ചയ**വചനം, ന സഹേതുകവചനം വിയ സമാനകാലാനമേവ, നാപി സനിദസ്സനം വിയ തംസഭാവസ്സ അനത്ഥന്തരഭൂതസ്സ. **സങ്ഖത**-സദ്ദോ പന സമേതേഹി നിപ്ഫാദിതഭാവം ദീപേതീതി അയമേതേസം വിസേസോ ദുകന്തരവചനേ കാരണം. ഏത്ഥ ച **അപ്പച്ചയാ അസങ്ഖതാ**തി ബഹുവചനനിദ്ദേസോ അവിനിച്ഛിതത്ഥപരിച്ഛേദദസ്സനവസേന മാതികാഠപനതോ കതോതി വേദിതബ്ബോ. ഉദ്ദേസേന ഹി കുസലാദിസഭാവാനം ധമ്മാനം അത്ഥിതാമത്തം വുച്ചതി, ന പരിച്ഛേദോതി അപരിച്ഛേദേന ബഹുവചനേന ഉദ്ദേസോ വുത്തോതി. **രൂപ**ന്തി രൂപായതനം പഥവിയാദി വാ. പുരിമസ്മിം അത്ഥവികപ്പേ രൂപായതനസ്സ അസങ്ഗഹിതതാ ആപജ്ജതീതി **രുപ്പനലക്ഖണം വാ രൂപ**ന്തി അയം അത്ഥനയോ വുത്തോ. തത്ഥ **രൂപ**ന്തി രുപ്പനസഭാവോ. ന ലുജ്ജതി ന പലുജ്ജതീതി യോ ഗഹിതോ തഥാ ന ഹോതി, സോ ലോകോതി തംഗഹണരഹിതാനം ലോകുത്തരാനം നത്ഥി ലോകതാ. ദുക്ഖസച്ചം വാ ലോകോ, തത്ഥ തേനേവ ലോകസഭാവേന വിദിതാതി **ലോകിയാ**.

ഏവം സന്തേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന വിജാനിതബ്ബസ്സ രൂപായതനസ്സ തേനേവ നവിജാനിതബ്ബസ്സ സദ്ദായതനാദികസ്സ ച നാനത്താ ഭിന്നമ്പി പദാനം അത്ഥനാനത്തതോ ദുകോ ഹോതി. ഏവം പന ദുകേ വുച്ചമാനേ ദുകബഹുതാ ആപജ്ജതി, യത്തകാനി വിഞ്ഞാണാനി, തത്തകാ ദുകാ വുത്താ സമത്താ ഠപേത്വാ സബ്ബധമ്മാരമ്മണാനി വിഞ്ഞാണാനി. തേസു ച ദുകസ്സ പച്ഛേദോ ആപജ്ജതി, തഥാ ച സതി "കേനചീ"തി പദം സബ്ബവിഞ്ഞാണസങ്ഗാഹകം ന സിയാ, നിദ്ദേസേന ച വിരുദ്ധം ഇദം വചനം. യോ ച തത്ഥ "യേ തേ ധമ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ, ന തേ ധമ്മാ സോതവിഞ്ഞേയ്യാതി അയം ദുകോ ന ഹോതീ"തി പടിസേധോ കതോ, സോ ച കഥം യുജ്ജേയ്യ. ന ഹി സമത്ഥാ അട്ഠകഥാ പാളിം പടിസേധേതുന്തി, ന ച **കേനചി**-സദ്ദസ്സ തേനേവാതി അയം പദത്ഥോ സമ്ഭവതി, **"കേനചീ"**തി ഏതസ്സ ആദിപദസ്സ അനിയമിതം യം കിഞ്ചി ഏകം പദത്ഥോ, തം വത്വാ വുച്ചമാനസ്സ **"കേനചീ"**തി ദുതിയപദസ്സ യം കിഞ്ചി അപരം അനിയമിതം പദത്ഥോതി ലോകസിദ്ധമേതം, തഥേവ ച നിദ്ദേസോ പവത്തോ, ന ചേത്ഥ വിഞ്ഞാതബ്ബധമ്മഭേദേന ദുകഭേദോ സമത്തോ ആപജ്ജതി യത്തകാ വിഞ്ഞാതബ്ബാ, തത്തകാ ദുകാതി, തസ്മാ നത്ഥി ദുകബഹുതാ. ന ഹി ഏകംയേവ വിഞ്ഞാതബ്ബം കേനചി വിഞ്ഞേയ്യം കേനചി ന വിഞ്ഞേയ്യഞ്ച,

കിന്തു അപരമ്പി അപരമ്പീതി സബ്ബവിഞ്ഞാതബ്ബസങ്ഗഹേ ദുകോ സമത്തോ ഹോതി, ഏവഞ്ച സതി "കേനചീ"തി പദം അനിയമേന സബ്ബവിഞ്ഞാണസങ്ഗാഹകന്തി സിദ്ധം ഹോതി, വിഞ്ഞാണനാനത്തേന ച വിഞ്ഞാതബ്ബം ഭിന്ദിത്വാ അയം ദുകോ വുത്തോ, ന വിഞ്ഞാതബ്ബാനം അത്ഥന്തരതായാതി. ഏതസ്സ പന ദുകസ്സ നിക്ഖേപരാസിനിദ്ദേസോ ദുകസങ്ഗഹിതധമ്മേകദേസേസു ദുകപദദ്വയപ്പവത്തിദസ്സനവസേന പവത്തോ. അത്ഥുദ്ധാരനിദ്ദേസോ നിരവസേസദുകസങ്ഗഹിതധമ്മദസ്സനവസേനാതി വേദിതബ്ബോ.

൧൪-൧൫. **ചക്ഖുതോപി...പേ॰... മനതോപീ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിവീഥീസു തദനുഗതമനോവിഞ്ഞാണവീഥീസു ച കിഞ്ചാപി കുസലാദീനമ്പി പവത്തി അത്ഥി, കാമാസവാദയോ ഏവ പന വണതോ യൂസം വിയ പഗ്ഘരണകഅസുചിഭാവേന സന്ദന്തി, തസ്മാ തേ ഏവ **"ആസവാ"**തി വുച്ചന്തി. തത്ഥ ഹി പഗ്ഘരണകഅസുചിമ്ഹി നിരുള്ഹോ ആസവസദ്ദോതി. **ധമ്മതോ യാവ ഗോത്രഭു**ന്തി തതോ പരം മഗ്ഗഫലേസു അപ്പവത്തിതോ വുത്തം. ഏതേ ഹി ആരമ്മണകരണവസേന ധമ്മേ ഗച്ഛന്താ തതോ പരം ന ഗച്ഛന്തീതി. നനു തതോ പരം ഭവങ്ഗാദീനിപി ഗച്ഛന്തീതി ചേ? ന, തേസമ്പി പുബ്ബേ ആലമ്ബിതേസു ലോകിയധമ്മേസു സാസവഭാവേന അന്തോഗധത്താ തതോ പരതാഭാവതോ. ഏത്ഥ ച ഗോത്രഭുവചനേന ഗോത്രഭുവോദാനഫലസമാപത്തിപുരേചാരികപരികമ്മാനി വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി, പഠമമഗ്ഗപുരേചാരികമേവ വാ ഗോത്രഭു അവധിനിദസ്സനഭാവേന ഗഹിതം, തതോ പരം മഗ്ഗഫലസമാനതായ പന അഞ്ഞേസു മഗ്ഗേസു മഗ്ഗവീഥിയം ഫലസമാപത്തിവീഥിയം നിരോധാനന്തരഞ്ച പവത്തമാനേസു ഫലേസു നിബ്ബാനേ ച പവത്തി നിവാരിതാ ആസവാനന്തി വേദിതബ്ബാ. **സവന്തീ**തി ഗച്ഛന്തി. ദുവിധോ ഹി അവധി അഭിവിധിവിസയോ അനഭിവിധിവിസയോ ച. അഭിവിധിവിസയം കിരിയാ ബ്യാപേത്വാ പവത്തതി "ആഭവഗ്ഗാ ഭഗവതോ യസോ ഗതോ"തി, ഇതരം ബഹി കത്വാ "ആപാടലിപുത്താ വുട്ഠോ ദേവോ"തി. അയഞ്ച **ആ**-കാരോ അഭിവിധിഅത്ഥോ ഇധ ഗഹിതോതി **"അന്തോകരണത്ഥോ"**തി വുത്തം.

ചിരപാരിവാസിയട്ഠോ ചിരപരിവുത്ഥതാ പുരാണഭാവോ. **ആദി**-സദ്ദേന "പുരിമാ, ഭിക്ഖവേ, കോടി ന പഞ്ഞായതി ഭവതണ്ഹായാ"തി (അ॰ നി॰ ൧൦.൬൨) ഇദം സുത്തം സങ്ഗഹിതം. അവിജ്ജാസവഭവാസവാനഞ്ച ചിരപരിവുത്ഥതായ ദസ്സിതായ തബ്ഭാവഭാവീനം കാമാസവദിട്ഠാസവാനഞ്ച ചിരപരിവുത്ഥതാ ദസ്സിതാ ഹോതി. അഞ്ഞേസുപി യഥാവുത്തേ ധമ്മേ ഓകാസഞ്ച ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തമാനേസു മാനാദീസു വിജ്ജമാനേസു അത്തത്തനിയാദിഗ്ഗാഹവസേന അഭിബ്യാപനം മദകരണവസേന ആസവസദിസതാ ച ഏതേസംയേവ, നാഞ്ഞേസന്തി ഏതേസ്വേവ ആസവസദ്ദോ നിരുള്ഹോ ദട്ഠബ്ബോ. ആയതം വാ സവന്തി ഫലന്തീതി **ആസവാ** . ന ഹി കിഞ്ചി സംസാരദുക്ഖം ആസവേഹി വിനാ ഉപ്പജ്ജമാനം അത്ഥീതി. ആരമ്മണഭാവേന യേ ധമ്മാ വണോ വിയ ആസവേ പഗ്ഘരന്തി, തേ അസമ്പയോഗേ അതബ്ഭാവേപി സഹ ആസവേഹീതി **സാസവാ,** ആസവവന്തോതി അത്ഥോ.

ഓസാനദുകേ "നോ ആസവാ ഖോ പനാ"തി അവത്വാ **"ആസവവിപ്പയുത്താ ഖോ പനാ"**തി വചനം സാസവാനം സഹേതുകാനം വിയ സമ്പയുത്തേഹി തംസഹിതതാ ന ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം. ഏവം സേസഗോച്ഛകേസുപി യഥാസമ്ഭവം വിപ്പയുത്തഗ്ഗഹണേ പയോജനം ദട്ഠബ്ബം. അപിച "നോ ആസവാ ഖോ പന ധമ്മാ സാസവാ"തി ഇദം പദം ചതുത്ഥദുകേ ദുതിയപദേന നിന്നാനം, ന ച ഏകേന ദുകോ ഹോതി, തസ്മാ ആസവവിപ്പയുത്തപദമേവ ഗഹേത്വാ ഓസാനദുകയോജനാ ഞായാഗതാതി കതാ. ഹേതുഗോച്ഛകേ പന ഹേതുവിപ്പയുത്താനം സഹേതുകതാ നത്ഥീതി തേ ഗഹേത്വാ ദുകയോജനായ അസക്കുണേയ്യത്താ നഹേതുപദം ഗഹേത്വാ ഓസാനദുകയോജനാ കതാ. യേ വാ പന പഠമേ ദുകേ ദുതിയസ്സ പക്ഖേപേ ഏകോ, തതിയസ്സ ദ്വേ, പഠമസ്സ ദുതിയേ ഏകോ, തതിയേ ദ്വേ, ദുതിയസ്സ തതിയേ ഏകോ, ദുതിയേ ച തതിയസ്സ ഏകോതി അട്ഠ ദുകാ ലബ്ഭന്തി, തേസു തീഹി ഇതരേ ച നയതോ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ. ഏസ നയോ സേസഗോച്ഛകേസുപി.

൨൦-൨൧. കിലേസകമ്മവിപാകവട്ടാനം പച്ചയഭാവേന തത്ഥ സംയോജേന്തി, സതിപി അഞ്ഞേസം തപ്പച്ചയഭാവേ ന വിനാ സംയോജനാനി തേസം തപ്പച്ചയഭാവോ അത്ഥി, ഓരമ്ഭാഗിയുദ്ധമ്ഭാഗിയസങ്ഗഹിതേഹി ച തംതംഭവനിബ്ബത്തകകമ്മനിയമോ ഭവനിയമോ ച ഹോതി, ന ച ഉപച്ഛിന്നസംയോജനസ്സ കതാനിപി കമ്മാനി ഭവം നിബ്ബത്തേന്തീതി. സംയോജേതബ്ബാതി വാ **സംയോജനിയാ,** സംയോജനേ നിയുത്താതി വാ. ദൂരഗതസ്സപി ആകഡ്ഢനതോ നിസ്സരിതും അപ്പദാനവസേന ബന്ധനം സംയോജനം, ഗന്ഥകരണം സങ്ഖലികചക്കലകാനം വിയ പടിബദ്ധതാകരണം വാ ഗന്ഥനം ഗന്ഥോ, സംസിലിസകരണം യോജനം യോഗോതി അയമേതേസം വിസേസോതി വേദിതബ്ബോ. ധമ്മാനം സഭാവകിച്ചവിസേസഞ്ഞുനാ പന ഭഗവതാ സമ്പയുത്തേസു ആരമ്മണേസു തപ്പച്ചയേസു ച തേഹി തേഹി നിപ്ഫാദിയമാനം തം തം കിച്ചവിസേസം പസ്സന്തേന തേ തേ ധമ്മാ തഥാ തഥാ ആസവസംയോജനഗന്ഥാദിവസേന വുത്താതി "കിമത്ഥം ഏതേയേവ ധമ്മാ ഏവം വുത്താ, കസ്മാ ച വുത്താ ഏവ പുന വുത്താ"തി ന ചോദേതബ്ബമേതം.

൨൫-൩൦. **ഗന്ഥനിയാ**തി ഏത്ഥ അയമഞ്ഞോ അത്ഥോ "ഗന്ഥകരണം ഗന്ഥനം, ഗന്ഥനേ നിയുത്താതി ഗന്ഥനിയാ, ഗന്ഥയിതും സക്കുണേയ്യാ, ഗന്ഥയിതും അരഹന്തീതി വാ ഗന്ഥനിയാ"തി. ഏവം ഓഘനിയാദീസുപി ദട്ഠബ്ബം. തേനാതിക്കമതീതി ഏതം ധാത്വത്ഥം ഗഹേത്വാ **ഓഘനിയാ**തി പദസിദ്ധി കതാ.

൫൦-൫൪. ധമ്മസഭാവം അഗ്ഗഹേത്വാ പരതോ ആമസന്തീതി **പരാമാസാ. പരതോ**തി നിച്ചാദിതോ. **ആമസന്തീ**തി സഭാവപടിസേധേന പരിമജ്ജന്തി.

൫൫-൬൮. സഭാവതോ വിജ്ജമാനം അവിജ്ജമാനം വാ വിചിത്തസഞ്ഞായ സഞ്ഞിതം ആരമ്മണം അഗ്ഗഹേത്വാ അപ്പവത്തിതോ ആലമ്ബമാനാ ധമ്മാ **സാരമ്മണാ**. ചിന്തനം ഗഹണം ആരമ്മണൂപലദ്ധി. ചേതസി നിയുത്താ, ചേതസാ സംസട്ഠാ വാ **ചേതസികാ**. ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യനാനത്തതായ ഏകീഭാവമിവുപഗമനം നിരന്തരഭാവുപഗമനം. യേസം രൂപാനം ചിത്തം സഹജാതപച്ചയോ ഹോതി, തേസം ചിത്തസ്സ ച സുവിഞ്ഞേയ്യനാനത്തന്തി നിരന്തരഭാവാനുപഗമനം വേദിതബ്ബം. **ഏകതോ വത്തമാനാപീ**തി **അപി**-സദ്ദോ കോ പന വാദോ ഏകതോ അവത്തമാനാതി ഏതമത്ഥം ദീപേതി. ഇദമേത്ഥ വിചാരേതബ്ബം -

അവിനിബ്ഭോഗരൂപാനം കിം അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസട്ഠതാ, ഉദാഹു വിസംസട്ഠതാതി? വിസും ആരമ്മണഭാവേന സുവിഞ്ഞേയ്യനാനത്തത്താ ന സംസട്ഠതാ, നാപി വിസംസട്ഠതാ സംസട്ഠാതി അനാസങ്കനീയസഭാവത്താ. ചതുന്നഞ്ഹി ഖന്ധാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസട്ഠസഭാവത്താ രൂപനിബ്ബാനേഹിപി സോ സംസട്ഠഭാവോ അത്ഥി നത്ഥീതി സിയാ ആസങ്കാ, തസ്മാ തേസം ഇതരേഹി, ഇതരേസഞ്ച തേഹി വിസംസട്ഠസഭാവതാ വുച്ചതി, ന പന രൂപാനം രൂപേഹി കത്ഥചി സംസട്ഠതാ അത്ഥീതി തദാസങ്കാഭാവതോ വിസംസട്ഠതാ ച രൂപാനം രൂപേഹി ന വുച്ചതീതി. ഏസ ഹി തേസം സഭാവോതി. **ചിത്തസംസട്ഠസമുട്ഠാനാ**ദിപദേസു സംസട്ഠസമുട്ഠാനാദിസദ്ദാ ചിത്തസദ്ദാപേക്ഖാതി പച്ചേകം ചിത്തസദ്ദസമ്ബന്ധത്താ ചിത്തസംസട്ഠാ ച തേ ചിത്തസമുട്ഠാനാ ചാതി പച്ചേകം യോജേത്വാ അത്ഥോ വുത്തോ. **ഉപാദിയന്തേവാ**തി ഭൂതാനി ഗണ്ഹന്തി ഏവ, നിസ്സയന്തി ഏവാതി അത്ഥോ. യഥാ ഭൂതാനി ഉപാദിയന്തി ഗയ്ഹന്തി നിസ്സീയന്തി, ന തഥാ ഏതാനി ഗയ്ഹന്തി നിസ്സീയന്തി, തസ്മാ **ഉപാദാ**. അഥ വാ ഭൂതാനി അമുഞ്ചിത്വാ തേസം വണ്ണനിഭാദിഭാവേന ഗഹേതബ്ബതോ **ഉപാദാ**.

൭൭-൮൨. **സംകിലിട്ഠത്തികേ വുത്തനയേനാ**തി **സം**-സദ്ദം അപനേത്വാ കിലിസന്തീതി കിലേസാതിആദിനാ നയേന.

൮൩-൧൦൦. **കാമാവചരാ**ദീസു അയമപരോ അത്ഥോ - കാമതണ്ഹാ കാമോ, ഏവം രൂപാരൂപതണ്ഹാ രൂപം അരൂപഞ്ച. ആരമ്മണകരണവസേന താനി യത്ഥ അവചരന്തി, തേ **കാമാവചരാ**ദയോതി. ഏവഞ്ഹി സതി അഞ്ഞഭൂമീസു ഉപ്പജ്ജമാനാനം അകാമാവചരാദിതാ കാമാവചരാദിതാ ച നാപജ്ജതീതി സിദ്ധം ഹോതി. **നിക്ഖേപകണ്ഡേ**പി "ഏത്ഥാവചരാ"തി വചനം അവീചിപരനിമ്മിതപരിച്ഛിന്നോകാസായ കാമതണ്ഹായ ആരമ്മണഭാവം സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം, തദോകാസതാ ച തണ്ഹായ തന്നിന്നതായ വേദിതബ്ബാ. യദി പരിയാപന്നസദ്ദസ്സ അന്തോഗധാതി അയമത്ഥോ, മഗ്ഗാദിധമ്മാനഞ്ച ലോകുത്തരന്തോഗധത്താ പരിയാപന്നതാ ആപജ്ജതി. ന ഹി "പരിയാപന്നാ"തി ഏത്ഥ തേഭൂമകഗഹണം അത്ഥീതി? നാപജ്ജതി സബ്ബദാ പവത്തമാനസ്സ പച്ചക്ഖസ്സ ലോകസ്സ വസേന പരിയാപന്നനിച്ഛയതോ. അഥ വാ പരിച്ഛേദകാരികായ തണ്ഹായ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ആപന്നാ പടിപന്നാ ഗഹിതാതി **പരിയാപന്നാ**.

അനീയ-സദ്ദോ ബഹുലാ കത്തുഅഭിധായകോതി വട്ടചാരകതോ നിയ്യന്തീതി നിയ്യാനീയാ, നീ-കാരസ്സ രസ്സത്തം യ-കാരസ്സ ച ക-കാരത്തം കത്വാ **"നിയ്യാനികാ"**തി വുത്തം, നിയ്യാനകരണസീലാ വാ **നിയ്യാനികാ**. ഉത്തരിതബ്ബസ്സ അഞ്ഞസ്സ നിദ്ദിട്ഠസ്സ അഭാവാ നിദ്ദിസിയമാനാ സഉത്തരാ ധമ്മാവ ഉത്തരിതബ്ബാതി **"അത്താന"**ന്തി ആഹ. **രാഗാദീന**ന്തി രാഗാദീനം ദസന്നം കിലേസാനം സബ്ബനിയതാകുസലാനം വാ. തേഹി നാനപ്പകാരദുക്ഖനിബ്ബത്തകേഹി അഭിഭൂതാ സത്താ കന്ദന്തി അകന്ദന്താപി കന്ദനകാരണഭാവതോ. യസ്മാ പന പഹാനേകട്ഠതാവസേന ച **"സരണാ"**തി ആഹ, തസ്മാ "രാഗാദീന"ന്തി വചനേന രാഗദോസമോഹാവ ഗഹിതാതി ഞായതി. **രണ**-സദ്ദോ വാ രാഗാദിരേണൂസു നിരുള്ഹോ ദട്ഠബ്ബോ, രണം വാ യുദ്ധം, "കാമാ തേ പഠമാ സേനാ"തി (സു॰ നി॰ ൪൩൮; മഹാനി॰ ൨൮, ൧൪൯; ൧൫൬; ചൂളനി॰ നന്ദമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൪൭) ഏവമാദികാ ച അകുസലാ

സേനാ അരിയമഗ്ഗയുദ്ധേന ജേതബ്ബത്താ സയുദ്ധത്താ **“സരണാ”**തി വുച്ചന്തീതി. **അരണവിഭങ്ഗസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൩.൩൨൬ ആദയോ) പന സദുക്ഖാ സഉപഘാതാ സഉപായാസാ സപരിളാഹാ മിച്ഛാപടിപദാഭൂതാ കാമസുഖാനുയോഗാദയോ ‘‘സരണാ’’തി വുത്താതി ദുക്ഖാദീനം രണഭാവോ തന്നിബ്ബത്തകസഭാവാനം അകുസലാനം സരണതാ ച വേദിതബ്ബാ.

പിട്ഠിദുകാ സമത്താ.

സുത്തന്തികദുകമാതികാപദവണ്ണനാ

൧൦൧-൧൦൮. വിജ്ജാഭാഗിനോതി വിജ്ജാസഭാഗതായ തദേകദേസേ വിജ്ജാകോട്ഠാസേ വത്തന്തീതി വുത്താ. വജിരസ്സ യത്ഥ തം പതതി, തത്ഥ അഭേജ്ജം നാമ കിഞ്ചി മണിപാസാണാദി നത്ഥി, ന ച തേന ഗമനമഗ്ഗോ വിരുഹതി, ഏവമേവ അരഹത്തമഗ്ഗേന യത്ഥ സോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മിം സന്താനേ അഭേജ്ജോ കിലേസോ നാമ നത്ഥി, ന ച ഭിന്നോ പുന വിരുഹതീതി വജിരൂപമതാ വേദിതബ്ബാ. **തദുപചാരേന ബാലാ** യഥാ ‘‘മഞ്ചാ ഘോസന്തീ’’തി. **കണ്ഹാഭിജാതീ**തി അപായാ വുച്ചന്തി മനുസ്സേസു ച ദോഭഗ്ഗിയം. തപനസ്സ വാ ദുക്ഖസ്സ ഹിതാതി **തപനിയാ**.

ദാസാദീസുപി സിരിവഡ്ഢകാദിസദ്ദാ വിയ അത്ഥത്താ വചനമത്തമേവ അധികാരം കത്വാ പവത്താ **അധിവചനാ**. യസ്മാ പന അധിവചനനിരുത്തിപഞ്ഞത്തിപദാനി സമാനത്ഥാനി, സബ്ബഞ്ച വചനം അധിവചനാദിഭാവം ഭജതി, തസ്മാ തേസുപി വചനവിസേസേസു വിസേസേന പവത്തേഹി അധിവചനാദിസദ്ദേഹി സബ്ബാനി വചനാനി അത്ഥപ്പകാസനസാമഞ്ഞേന വുത്താനീതി ഏതേനാധിപ്പായേന അയം അത്ഥയോജനാ കതാതി വേദിതബ്ബാ. അഥ വാ **അധി**-സദ്ദോ ഉപരിഭാഗേ, ഉപരി വചനം **അധിവചനം**. കസ്സ ഉപരി? പകാസേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സാതി വിദിതോവായമത്ഥോ. അധീനം വാ വചനം **അധിവചനം**. കേന അധീനം? അത്ഥേന. തഥാ തംതംഅത്ഥപ്പകാസനേ നിച്ഛിതം, നിയതം വാ വചനം **നിരുത്തി**. പഥവീധാതുപുരിസാദിതംതംപകാരേന ഞാപനതോ **പഞ്ഞത്തീ**തി ഏവം അധിവചനാദിപദാനം സബ്ബവചനേസു പവത്തി വേദിതബ്ബാ. അഞ്ഞഥാ സിരിവഡ്ഢകധനവഡ്ഢകപ്പകാരാനമേവ അഭിലാപാനം അധിവചനതാ, അഭിസങ്ഖരോന്തീതി ഏവംപകാരാനമേവ നിദ്ധാരണവചനാനം നിരുത്തിതാ, തക്കോ വിതക്കോതി ഏവംപകാരാനമേവ ഏകമേവത്ഥം തേന തേന പകാരേന ഞാപേന്താനം പഞ്ഞത്തിതാ ച ആപജ്ജേയ്യാതി.

൧൦൯-൧൧൮. ഫസ്സോ വേദനാതി സബ്ബദാപി അരൂപധമ്മാനം ഫസ്സാദിനാമകത്താ പഥവിയാദീനം കേസകുമ്ഭാദിനാമന്തരാപത്തി വിയ നാമന്തരാനാപജ്ജനതോ ച സദാ അത്തനാവ കതനാമതായ ചതുക്ഖന്ധനിബ്ബാനാനി **നാമകരണട്ഠേന നാമം. നമനം** അവിനാഭാവതോ ആരമ്മണാഭിമുഖതാ, നമനഹേതുഭൂതതാ **നാമനം**. അഥ വാ അധിവചനസമ്ഫസ്സോ വിയ അധിവചനം നാമമന്തരേന യേ അനുപചിതബോധിസമ്ഭാരാനം ഗഹണം ന ഗച്ഛന്തി, തേ നാമായത്തഗ്ഗഹണാ **നാമം**. രൂപം പന വിനാപി നാമസാധനം അത്തനോ രുപ്പനസഭാവേന ഗഹണം ഉപയാതീതി **രൂപം**.

൧൪൯-൧൫൩. ഇതോ പുബ്ബേ പരികമ്മം പവത്തം, ഇതോ പരം ഭവങ്ഗം, മജ്ഝേ സമാപത്തീതി ഏവം സമാപത്തീനം അപ്പനാപരിച്ഛേദപഞ്ഞാ **സമാപത്തികുസലതാ**. **വുട്ഠാനേ കുസലഭാവോ** പുബ്ബേ വുട്ഠാനേ പരിച്ഛേദകരണഞാണം. ലക്ഖണാദിവസേന അനിച്ചാദിവസേന ച മനസി കരണം **മനസികാരോ**.

൧൫൪-൧൬൪. സുചിസീലതാ **സോരച്ചം**. സാ ഹി സോഭനകമ്മരതതാതി. സമ്മോദകസ്സ, സമ്മോദകോ വാ മുദുഭാവോ **സമ്മോദകമുദുഭാവോ,** സണ്ഹവാചതാ. **"അഗുത്തദ്വാരതാ"**തി വുത്തേ കേസു ദ്വാരേസൂതി ന പഞ്ഞായതീതി **"ഇന്ദ്രിയേസൂ"**തി വുത്തം. സമ്പജാനാതീതി സമ്പജാനോ, തസ്സ ഭാവോ **സമ്പജഞ്ഞം**. തദപി ഞാണം യസ്മാ സമ്പജാനാതി, തസ്മാ **"സമ്പജാനാതീതി സമ്പജഞ്ഞ"**ന്തി ആഹ. **അപ്പടിസങ്ഖാനേ** നിമിത്തേ വിസയേ വാ. **വീരിയസീസേനാ**തി വീരിയപാമോക്ഖേന. **ഉപ്പന്നം ബല**ന്തി വീരിയോപത്ഥമ്ഭേന ഹി കുസലഭാവനാ ബലവതീ ഥിരാ ഉപ്പജ്ജതീതി തഥാ ഉപ്പന്നാ ബലവതീ കുസലഭാവനാ ബലവന്തോ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാതിപി വുച്ചന്തി. കസിണനിമിത്തം വിയ സഞ്ഞാണം വിയ സവിഗ്ഗഹം വിയ ച സുട്ഠു ഉപലക്ഖേതബ്ബാകാരം ''നിമിത്ത''ന്തി വുച്ചതി. സമഥോ ച ഏവം ആകാരോതി ''നിമിത്ത''ന്തി വുത്തോ. തഥാ ഹി സോ പച്ചവേക്ഖന്തേന പച്ചവേക്ഖണതോ ഗയ്ഹതീതി. ഉദ്ധച്ചമിവ ചിത്തം ന വിക്ഖിപതീതി, വിക്ഖേപപടിക്ഖേപോ വാ **അവിക്ഖേപോ**.

൧൬൫-൧൬൮. സീലമേവ പുനപ്പുനം ആസേവിയമാനം ലോകിയം ലോകുത്തരമ്പി സീലം പരിപൂരേതീതി **"സീലപരിപൂരണതോ"**തി വുത്തം. **സീലസ്സ സമ്പദാ**തി കാരണസീലമ്പി ഫലസീലമ്പി സമ്പന്നസമുദായസ്സ ഏകദേസവസേന വുത്തം. അഥ വാ ''കതമേ ച ഥപതി അകുസലാ സീലാ? അകുസലം കായകമ്മം അകുസലം വചീകമ്മം പാപകോ ആജീവോ''തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൬൪) വുത്തത്താ സബ്ബമ്പി കുസലാകുസലം ''സീല''ന്തി ഗഹേത്വാ തതോ കുസലസീലം നിദ്ധാരേത്വാ **"സീലസമ്പദാ"**തി വുത്തം. ഏവം **ദിട്ഠിസമ്പദാ**പി വേദിതബ്ബാ.

ദിട്ഠിവിസുദ്ധി ഖോ പന യഥാദിട്ഠിസ്സ ച പധാനന്തി **കമ്മസ്സകതഞാണാദിസങ്ഖാതാ ദിട്ഠിവിസുദ്ധി ചേവാ**തി പടിപാടിയാ ദിട്ഠിവിസുദ്ധി ദിട്ഠിവിസുദ്ധി ഖോ പനാതി ച പദദ്വയസ്സ സമാനത്താ പഞ്ഞാ. **യഥാദിട്ഠിസ്സാ**തി നിബ്ബത്തിതപ്പകാരദിട്ഠിസ്സ നിബ്ബത്തേതബ്ബപധാനാനുരൂപദിട്ഠിസ്സ വാ യഥാദിട്ഠിപവത്തകിരിയസ്സ വാ. **സംവേഗോ**തി സഹോത്തപ്പം ഞാണം, ഓത്തപ്പമേവ വാ. സമത്തം തുസ്സനം തിത്തി സന്തുട്ഠി, നത്ഥി ഏതസ്സ സന്തുട്ഠീതി അസന്തുട്ഠി, അസന്തുട്ഠിസ്സ ഭാവോ **അസന്തുട്ഠിതാ**. വീരിയപ്പവാഹേ പവത്തമാനേ അന്തരാ ഏവ പടിഗമനം നിവത്തനം പടിവാനം, തം അസ്സ അത്ഥീതി പടിവാനീ , ന പടിവാനീ അപ്പടിവാനീ, തസ്സ ഭാവോ **അപ്പടിവാനിതാ**. വിമുച്ചനം നാമ ആരമ്മണേ അധിമുത്തതാ കിലേസേഹി സബ്ബസങ്ഖാരേഹി ച നിസ്സടതാ ച. **പടിസന്ധിവസേനാ**തി കിലേസാനം തംതംമഗ്ഗവജ്ഝാനം ഉപ്പന്നമഗ്ഗേ ഖന്ധസന്താനേ പുന സംദഹനവസേന. **അനുപ്പാദഭൂതേ**തി തംതംഫലേ. **അനുപ്പാദപരിയോസാനേ**തി അനുപ്പാദകരോ മഗ്ഗോ അനുപ്പാദോ, തസ്സ പരിയോസാനേ.

സുത്തന്തികദുകമാതികാപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുകമാതികാപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കാമാവചരകുസലപദഭാജനീയവണ്ണനാ

൧. ''യേ വാ പന...പേ॰... അരൂപിനോ ധമ്മാ''തി ഇദം ''ഫസ്സോ ഹോതീ''തി ഏവമാദികം വിയ ന വിസും ''തേപി ഹോന്തീ''തി ഹോതി-സദ്ദേന സമ്ബന്ധം കത്വാ വുത്തം, ഉദ്ദിട്ഠാവസേസേ ച പന ഗഹേത്വാ ''ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ''തി അപ്പേതും വുത്തന്തി അപ്പനായ അവരോധിതം. ഏവഞ്ച കത്വാ നിദ്ദേസേപി ഏതസ്സ പദഭാജനീയം ന വുത്തന്തി. സരൂപേന പന അദസ്സിതത്താ ''അത്ഥീ''തി വത്വാ ദുതിയേന ഹോതി-സദ്ദേന സമ്ബന്ധോ നിദ്ദേസോ ച ന കതോ, സങ്ഖേപേന പന ഉദ്ദിസിത്വാ സങ്ഖേപേനേവ യേ വാ പന ധമ്മാ നിദ്ദിട്ഠാതി ഏതസ്സ ധമ്മസ്സ ഉദ്ദേസേ അവരോധോ യുത്തോ. ധമ്മനിദ്ദേസേ ച നിദ്ദേസാവസാനേ വുത്തസ്സാതി.

പുച്ഛാപരിച്ഛേദവചനേനേവ പുച്ഛാഭാവേ വിഞ്ഞാതേ പുച്ഛാവിസേസഞാപനത്ഥം ആഹ **''അയം കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ''**തി. **പഞ്ചവിധാ ഹീ**തി **മഹാനിദ്ദേസേ** (മഹാനി॰ ൧൫൦; ചൂളനി॰ പുണ്ണകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧൨; മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧൭) ആഗതാ പുച്ഛാ ദസ്സേതി. **ലക്ഖണ**ന്തി ഞാതും ഇച്ഛിതോ യോ കോചി സഭാവോ. **അഞ്ഞാത**ന്തി യേന കേനചി ഞാണേന അഞ്ഞാതഭാവം ആഹ. **അദിട്ഠ**ന്തി ദസ്സനഭൂതേന ഞാണേന പച്ചക്ഖം വിയ അദിട്ഠതം. **അതുലിത**ന്തി ''ഏത്തകം ഇദ''ന്തി തുലാഭൂതായ പഞ്ഞായ അതുലിതതം. **അതീരിത**ന്തി തീരണഭൂതായ പഞ്ഞായ അകതഞാണകിരിയാസമാപനതം. **അവിഭൂത**ന്തി ഞാണസ്സ അപാകടഭാവം . **അവിഭാവിത**ന്തി ഞാണേന അപാകടീകതഭാവം. അദിട്ഠം ജോതീയതി ഏതായാതി **അദിട്ഠജോതനാ**. അനുമതിയാ പുച്ഛാ **അനുമതിപുച്ഛാ** . ''തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ''തിആദിപുച്ഛായ ഹി ''കാ തുമ്ഹാകം അനുമതീ''തി അനുമതി പുച്ഛിതാ ഹോതി. **കഥേതുകമ്യതാ**തി കഥേതുകമ്യതായ.

പഭേദതോ ധമ്മാനം ദേസനന്തി മാതികാദേസനം ആഹ. തത്ഥ ഹി പുരതോ കുസലാദികേ പഭേദേ വത്വാ പച്ഛതോ ധമ്മാ വുത്താതി **''പഭേദവന്തദസ്സനത്ഥ''**ന്തി നിദ്ദേസം ആഹ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - മാതികായ സവിസേസനാ ധമ്മാ വുത്താ, തേ ച വിസേസിതബ്ബത്താ പധാനാ, പധാനഞ്ച ഇതികത്തബ്ബതായ യുജ്ജതീതി ധമ്മാനമേവ പധാനാനം പുച്ഛിതബ്ബതാ വിസ്സജ്ജിതബ്ബതാ ച ഹോതി, തസ്മാ തേ പുച്ഛിതബ്ബേ ദസ്സേതും **''കതമേ ധമ്മാ''**തി വുത്തം, തേ പന വിസേസവന്തോ പുച്ഛിതാതി ദസ്സേതും പുന **''കുസലാ''**തി വുത്തന്തി ഏവം പഭേദവന്തദസ്സനത്ഥം അയം പദാനുക്കമോ കതോതി. ''ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ''തി വിസ്സജ്ജനേപി ഏവമേവ യോജനാ കാതബ്ബാ. **''പഭേദതോ ധമ്മാനം ദേസനം ദീപേത്വാ''**തി ഏതസ്സ അത്ഥം വിവരിതും **''ഇമസ്മിഞ്ഹീ''**തിആദിമാഹ. അനേകപ്പഭേദാ ദേസേതബ്ബാതി സമ്ബന്ധോ. **തസ്മാ**തി അവോഹാരദേസനതോ ധമ്മാനമേവ ദേസേതബ്ബത്താ തേസഞ്ച ഘനവിനിബ്ഭോഗപടിസമ്ഭിദാഞാണാവഹനതോ പഭേദവന്താനം ദേസേതബ്ബത്താ ''കുസലാ...പേ॰... ദീപേത്വാ''തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. ഏവമേവ ഹി യഥാവുത്തദീപനസ്സ ഹേതും സകാരണം പകാസേതും പുന **''ധമ്മായേവാ''**തിആദി വുത്തന്തി. **ധമ്മാ**തി സാമഞ്ഞമത്തവചനേന സമൂഹാദിഘനവസേന ഏകത്തഗ്ഗഹണം ഹോതീതി ഏകത്തവിനിബ്ഭോഗകരണം ഘനവിനിബ്ഭോഗഞാണം ആവഹതി പഭേദദേസനാ, തഥാ കുസലാദിധമ്മാനം അബ്യാകതാദിഅത്ഥാനഞ്ച ദീപനതോ ധമ്മപടിസമ്ഭിദാദിഞാണഞ്ച ആവഹതി.

“പഭേദവന്തദസ്സനത്ഥ”ന്തി ഏതം വിവരിതും **“ഇദാനി യേ തേനാ”**തിആദിമാഹ. **പഭേദ... പേ॰... യുജ്ജതി** ഇതികത്തബ്ബതായുത്തസ്സ വിസേസനത്താ. അഥ വാ ഉദ്ദേസോ ധമ്മപ്പധാനോ, പുച്ഛാ സംസയിതപ്പധാനാ, ന ച ധമ്മഭാവോ സംസയിതോ, കുസലാദിഭേദോ പന സംസയിതോതി നിച്ഛിതസംസയിതവസേനായം പദാനുക്കമോ കതോ.

ഏത്ഥാതി ഏതസ്മിം വചനേ. കിമത്ഥമാഹ ഭഗവാതി തം ദസ്സേതും ആഹ **“സമയേ നിദ്ദിസി ചിത്ത”**ന്തി. **പരിയോസാനേ**തി സമയേ ചിത്തനിദ്ദേസസ്സ “യസ്മിം...പേ॰... ആരബ്ഭാ”തി ഏതസ്സ പരിയോസാനേ. **തസ്മിം സമയേ**തി തസ്മിം ചിത്തുപ്പാദസമയേ . ചിത്തേന സമയം നിയമേത്വാന അഥ പച്ഛാ ബോധേതുന്തി സമ്ബന്ധോ. വിജ്ജമാനേപി ഭോജനഗമനാദിസമയനാനത്തേ സമവായാദിനാനത്തേ ച യഥാവുത്തചിത്തനിയമിതാ വിസേസിതാ അഞ്ഞസ്മിം സമയേ യഥാധിപ്പേതാനം ഫസ്സാദീനം അഭാവാ ചിത്തനിയമിതേ സമയേ ഫസ്സാദയോ ബോധേതും വിസേസനമേവ താവ ചിത്തം ദസ്സേതും സമയേ ചിത്തം നിദ്ദിസീതി അത്ഥോ. വിസേസിതബ്ബോപി ഹി സമയോ അത്തനോ ഉപകാരത്ഥം വിസേസനഭാവം ആപജ്ജതി, വിസേസനഭൂതഞ്ച ചിത്തം തദുപകാരത്ഥം വിസേസിതബ്ബഭാവന്തി. സന്തതിഘനാദീനം അയം വിസേസോ - പുരിമപച്ഛിമാനം നിരന്തരതായ ഏകീഭൂതാനമിവ പവത്തി **സന്തതിഘനതാ,** തഥാ ഫസ്സാദീനം ഏകസമൂഹവസേന ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യകിച്ചഭേദവസേന ഏകാരമ്മണതാവസേന ച ഏകീഭൂതാനമിവ പവത്തി **സമൂഹാദിഘനതാ**തി.

കാലഞ്ച സമയഞ്ചാതി യുത്തകാലഞ്ച പച്ചയസാമഗ്ഗിഞ്ച. **ഖണോ**തി ഓകാസോ. തഥാഗതുപ്പാദാദികോ ഹി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഓകാസോ തപ്പച്ചയപടിലാഭഹേതുത്താ. ഖണോ ഏവ ച **സമയോ. യോ** “ഖണോ”തി ച “സമയോ”തി ച വുച്ചതി, സോ **ഏകോവാ**തി അത്ഥോ. **മഹാസമയോ**തി മഹാസമൂഹോ. **സമയോപി ഖോ**തി സിക്ഖാപരിപൂരണസ്സ ഹേതുപി. **സമയപ്പവാദകേ**തി ദിട്ഠിപ്പവാദകേ. തത്ഥ ഹി നിസിന്നാ തിത്ഥിയാ അത്തനോ അത്തനോ സമയം പവദന്തീതി. **അത്ഥാഭിസമയാ**തി ഹിതപടിലാഭാ. അഭിസമേതബ്ബോതി അഭിസമയോ, അഭിസമയോ അത്ഥോ **അഭിസമയട്ഠോ**തി പീളനാദീനി അഭിസമിതബ്ബഭാവേന ഏകീഭാവം ഉപനേത്വാ വുത്താനി, അഭിസമയസ്സ വാ പടിവേധസ്സ വിസയഭൂതോ അത്ഥോ **അഭിസമയട്ഠോ**തി താനേവ തഥാ ഏകത്തേന വുത്താനി. തത്ഥ **പീളനം** ദുക്ഖസച്ചസ്സ തംസമങ്ഗിനോ ഹിം സനം അവിപ്ഫാരികതാകരണം. **സന്താപോ** ദുക്ഖദുക്ഖതാദിഭാവേന സന്താപനം പരിദഹനം.

“ഇധാ”തി വചനം അകുസലേസു അബ്യാകതേസു ച കേസുചി ഖണസ്സ അസമ്ഭവതോ. നനു കുസലാനഞ്ച നവമേന ഖണേന വിനാ ഉപ്പത്തി ഹോതീതി? നോ ന ഹോതി, ന പന നവമോ ഏവ ഖണോ, ചതുചക്കാനിപി ഖണോതി വുത്താനി. സബ്ബന്തിമേന പരിച്ഛേദേന അത്തസമ്മാപണിധിഖണമന്തരേന നത്ഥി കുസലസ്സ ഉപ്പത്തീതി ഖണോ ഇധ ഗഹിതോ. ഇന്ദ്രിയവിസയമനസികാരാധീനം വിഞ്ഞാണന്തി ഏവമാദി സാധാരണഫലം ദട്ഠബ്ബം. **നവമോ**തി അട്ഠക്ഖണേ ഉപാദായ വുത്തം. **ചതുചക്കം വത്തതീ**തി പുന പതിരൂപദേസവാസാദിസമ്പത്തി ചതുചക്കം വിപരിവത്തതീതി അത്ഥോ. **ഓകാസഭൂതാനീ**തി അത്തനോ നിബ്ബത്തിയാ “ഇദാനി ഉപ്പജ്ജന്തു കുസലാനീ”തി അനുമതിദാനം വിയ ഭൂതാനി.

ചിത്തകാലോതി ധമ്മേനേവ സതാ കാലോ വിസേസിതോ, ന തസ്സ പവത്തിത്ഥ പവത്തിസ്സതി പവത്തതീതി ഏതേന അവത്ഥാവിസേസേന, നാപി തസ്സ വിജാനനകിച്ചേന, തസ്മാ ഏവംവിധേ ധമ്മേ ഉപാദായ പഞ്ഞത്തോതി വുത്തോ. കമപ്പവത്താ വിസേസാ ഏവ പടിപാടീതി ബീജഭാവോ ച പടിപാടീതി വത്തുമരഹതീതി ഇമിനാധിപ്പായേന **"ബീജകാലോതി ധമ്മപടിപാടിം ഉപാദായ പഞ്ഞത്തോ"**തി ആഹ. **ധമ്മപടിപാടിം വാ**തി അട്ഠകലാപധമ്മേ സന്ധായാഹ. സഞ്ചിതാ വിയ ഗയ്ഹമാനകാലാ ഏവ **കാലസഞ്ചയോ** , യഥാ വാ തഥാ വാ കാലോതി ഏകം സഭാവം ഗഹേത്വാ അഭിനിവേസം കരോന്തസ്സ തദഭിനിവേസനിസേധനത്ഥം **"സോ പനേസ സഭാവതോ അവിജ്ജമാനത്താ പഞ്ഞത്തിമത്തകോ"**തി ആഹ. ഞത്വാ വിഞ്ഞേയ്യോതി സമ്ബന്ധോ. **ഇതരോ പന ഹേതൂ**തി ഏസ സമയോ പച്ചയോവ വിഞ്ഞേയ്യോ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം അധികാരേ ന ഹേതുഹേതു സാധാരണഹേതു ചാതി അത്ഥോ. സമവായോ പച്ചയസാമഗ്ഗീ, ഹേതു പന ഏകേകോ പച്ചയോതി അയമേതേസം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം അനേകപച്ചയദസ്സനേന തംതംദ്വാരികാനം കുസലാനഞ്ച തപ്പച്ചയതം ദസ്സേതി.

പരിഗ്ഗഹോ കതോ അട്ഠകഥാചരിയേഹി. **ഏകകാരണവാദോ**തി പകതികാരണവാദോ, ഇസ്സരകാരണവാദോ വാ. **അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖോ**തി അവയവാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖതായ സമുദായോ വുത്തോ. അപേക്ഖാ ച യാവ സഹായകാരണസമാഗമോ ന ഹോതി, താവ ഫലസ്സ അനിപ്ഫാദനം സമാഗമേ നിപ്ഫാദനസമത്ഥസ്സ നിപ്ഫാദനഞ്ച. സമാഗമോ ച യേസു യുജ്ജമാനേസു നിബ്യാപാരേസുപി ഫലസ്സ പവത്തി, തേസം സബ്ഭാവോതി.

അസാമഗ്ഗീ...പേ॰... പത്തിതോതി ചക്ഖുരൂപാലോകമനസികാരാനം അസമവേതാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ അഹേതുഭാവേ സതി സമവേതാനഞ്ച തംസഭാവാവിനിവത്തിതോ ഹേതുഭാവാനാപത്തിതോതി അത്ഥോ. ന ഹി സഭാവന്തരം അഞ്ഞേന സഹിതം സഭാവന്തരം ഹോതീതി. **ഏകസ്മി**ന്തി അന്ധസതേ ഏകേകസ്മിം അന്ധേതി അധിപ്പായോ. അഞ്ഞഥാ യഥാരുതവസേന അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ ഏകസ്സ അന്ധസ്സ ദസ്സനാസമത്ഥതാ സബ്ബേസമ്പി ന ഹോതി, നാപി ഏകസ്സ അസമത്ഥതായ സബ്ബേസമ്പി അസമത്ഥതാ വുത്താ, കിന്തു സബ്ബേസം വിസും അസമത്ഥതായ ഏവാതി ഉപമാവചനം ന യുജ്ജേയ്യ, നാപി ഉപമോപമിതബ്ബസമ്ബന്ധോ. ന ഹി ഉപമിതബ്ബേസു ചക്ഖാദീസു ഏകസ്സ അസമത്ഥതായ സബ്ബേസമ്പി അസമത്ഥതാ വുത്താ, കിന്തു സബ്ബേസം വിസും അസമത്ഥതായ സഹിതാനം അസമത്ഥതാതി. **അന്ധസതം പസ്സതീ**തി ച അന്ധസതം സഹിതം പസ്സതീതി അധിപ്പായോ അഞ്ഞഥാ വുത്തനയേന ഉപമിതബ്ബാസമാനതാപത്തിതോ. **സാധാ...പേ॰... ഠിതഭാവോ**തി യേസു വിജ്ജമാനേസു ഫലപ്പവത്തി തേസം സമോധാനേ, യഥാ പവത്തമാനേസു തേസു ഫലപ്പവത്തി, തഥാ പവത്തിമാഹ. ന യേസം കേസഞ്ചി അനേകേസം സമോധാനമത്തം സാമഗ്ഗീ. ന ഹി സദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബസമോധാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ, കട്ഠകപാലപാസാണസമോധാനം വാ സോതവിഞ്ഞാണസ്സ ഹേതൂതി. **തന്തി** തം ദസ്സനം. **അസാ...പേ॰... സിദ്ധോ**തി നായമത്ഥോ സാധേതബ്ബോ വിസും അഹേതൂനം ചക്ഖാദീനം സഹിതാനം ഹേതുഭാവസ്സ പച്ചക്ഖസിദ്ധത്താതി അത്ഥോ. ന ഹി പച്ചക്ഖസിദ്ധേ യുത്തിമഗ്ഗനം യുത്തന്തി.

മനുസ്സത്താദീനം ഖണാവയവാനം സാമഗ്ഗീ ഖണസാമഗ്ഗീ, തം വിനാ സോ നവമചക്കസമ്പത്തിസങ്ഖാതോ ഖണോ നത്ഥി. സാ ഏവ ഹി ഖണസാമഗ്ഗീ സോ

ഖണോതി അത്ഥോ. **ഖണ...പേ॰... ദീപേതി** അത്തനോ ദുല്ലഭതായാതി അത്ഥോ. ഖണത്ഥോ വാ സമയസദ്ദോ ഖണസങ്ഖാതോ സമയോതി വുത്തോ. സോ യസ്മിം ദുല്ലഭേ ഖണേ സതീതി ഇമസ്സത്ഥസ്സ വിഭാവനവസേന തദായത്തായ കുസലുപ്പത്തിയാ ദുല്ലഭഭാവം ദീപേതി. ഏതേനുപായേന **സമവായ...പേ॰... വുത്തിം ദീപേതീ**തി ഏത്ഥ ഇതോ പരേസു ച യോജനാ തസ്സ തസ്സ തംതംദീപനേ കാതബ്ബാ.

തസ്സ പുരിസസ്സാതി "സേയ്യഥാപി ഭിക്ഖവേ ചത്താരോ ദള്ഹധമ്മാ ധനുഗ്ഗഹാ സിക്ഖിതാ കതഹത്ഥാ കതുപാസനാ ചതുദ്ദിസാ ഠിതാ അസ്സു, അഥ പുരിസോ ആഗച്ഛേയ്യ 'അഹം ഇമേസം...പേ॰... കതുപാസനാനം കണ്ഡേ ഖിത്തേ ഖിത്തേ അപ്പതിട്ഠിതേ പഥവിയം ഗഹേത്വാ ആഹരിസ്സാമീ'"തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൨൮) ഏവം വുത്തജവനപുരിസസ്സ. **താവ പരിത്തകോ**തി ഗമനസ്സാദാനം ദേവപുത്താനം ഹേട്ഠുപരിയായേന പടിമുഖം ധാവന്താനം സിരസി പാദേ ച ബദ്ധഖുരധാരാസന്നിപാതതോ ച പരിത്തതരോ കാലോ. കാലസങ്ഖാതോ സമയോ ചിത്തപരിച്ഛിന്നോ വുച്ചമാനോ തേനേവ പരിച്ഛേദകചിത്തേന "ഏവം പരിത്തോ അഹ"ന്തി അത്തനോ പരിത്തതം ദീപേതി. യഥാ ചാഹം, ഏവം സബ്ബോ കുസലചിത്തപ്പവത്തികാലോതി തസ്സ പരിത്തതം ദീപേതി. സദ്ദസ്സ ദീപനാ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബാ.

പകതിവാദീനം മഹതോ വിയ അണുവാദീനം ദ്വിഅണുകസ്സ വിയ ച ഏകസ്സേവ. **ഹേതു...പേ॰... വുത്തിതം ദീപേതീ**തി പച്ചയായത്തവുത്തിദീപനതോ തപ്പരഭാവാ ഹേതുസങ്ഖാതസ്സ പരായത്തവുത്തിദീപനതാ വുത്താ. സതി പന പച്ചയായത്തഭാവേ പച്ചയസാമഗ്ഗീആയത്തതാ സമവായസങ്ഖാതേന ദീപിയതീതി അതപ്പരഭാവതോ തസ്സ തംദീപനതാ ന വുത്താ. അനേന സമയേന കത്തുഭൂതേന, അനേന സമയേന വാ കരണഭൂതേന ഭഗവതാ പടിസേധിതോതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ പുരിമാസു ദീപനാസു.

അധികരണവസേനാതി ആധാരവസേന. **ഏത്ഥാ**തി കാലസമൂഹസങ്ഖാതേ സമയേ ഗഹിതേതി അത്ഥോ. കാലോപി ഹി ചിത്തപരിച്ഛിന്നോ സഭാവതോ അവിജ്ജമാനോപി ആധാരഭാവേനേവ സഞ്ഞാതോ "അധികരണ"ന്തി വുത്തോ തംഖണപ്പവത്താനം തതോ പുബ്ബേ പരതോ ച അഭാവാ. **ഭാവോ**തി കിരിയാ. കിരിയായ കിരിയന്തരലക്ഖണം ഭാവേനഭാവലക്ഖണം. യഥാ ഗാവീസു ദുയ്ഹമാനാസു ഗതോ, ദുദ്ധാസു ആഗതോതി ദോഹനകിരിയാ ഗമനകിരിയായ ലക്ഖണം ഹോതി, ഏവമിഹാപി "യസ്മിം സമയേ തസ്മിം സമയേ"തി ച വുത്തേ സതീതി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായമാനോ ഏവ ഹോതി അഞ്ഞകിരിയാസമ്ബന്ധാഭാവേന പദത്ഥസ്സ സത്താവിരഹാഭാവതോതി സമയസ്സ സത്താകിരിയായ ചിത്തുപ്പാദകിരിയാ ഫസ്സാദിഭവനകിരിയാ ച ലക്ഖീയതീതി ഉഭയത്ഥ സമയസദ്ദേ ഭുമ്മനിദ്ദേസോ കതോ ലക്ഖണഭൂതഭാവയുത്തോതി.

ഉദ്ദാനതോതി ഉദ്ദേസതോ സങ്ഖേപതോ. കിലേസകാമോ വത്ഥുകാമഭാവം ഭജന്തോ കാമനീയവസേന ഭജതി, ന കാമനവസേനാതി കാമനവസേന കിലേസകാമോ ഏവ ഹോതി, ന വത്ഥുകാമോ. **ദുവിധോപേസോ**തി വചനേന ദുവിധസ്സപി സഹിതസ്സ അവചരണപ്പദേസം സങ്ഗണ്ഹാതി. തേന വത്ഥുകാമസ്സേവ പവത്തിദേസോ രൂപാരൂപധാതുദ്വയം അപനീതം ഹോതി. നനു ച ദുവിധോപി സഹിതോ രൂപാരൂപധാതൂസു പവത്തതി രൂപാരൂപാവചരധമ്മാനം വത്ഥുകാമത്താ തദാരമ്മണാനം രൂപാരൂപരാഗാനഞ്ച

കിലേസകാമഭാവസിദ്ധിതോതി? തം ന, ബഹലകിലേസസ്സ കാമരാഗസ്സ കിലേസകാമഭാവേന ഇധ സങ്ഗഹിതത്താ. ഏവഞ്ച കത്വാ രൂപാരൂപധാതൂസു പവത്തമാനേസു കാമാവചരധമ്മേസു നികന്തി ഇധ ന സങ്ഗഹിതാ സുഖുമത്താ. "ഉദ്ദാനതോ ദ്വേ കാമാ"തി സബ്ബകാമേ ഉദ്ദിസിത്വാപി ഹി "ദുവിധോപേസോ"തി ഏത്ഥ തദേകദേസഭൂതാ അഞ്ഞമഞ്ഞസഹിതതാപരിച്ഛിന്നാ കാമരാഗതബ്ബത്ഥുകധമ്മാവ സങ്ഗഹിതാതി, നിരവസേസോ വാ കിലേസകാമോ കാമരാഗോ കാമതണ്ഹാരൂപതണ്ഹാഅരൂപതണ്ഹാനിരോധതണ്ഹാഭേദോ ഇധ പവത്തതീതി അനവസേസപ്പവത്തിതം സന്ധായ "ദുവിധോപേസോ"തി വുത്തം, വത്ഥുകാമോപി ച അപ്പകോ ഇധാപി ന വത്തതി രൂപാരൂപാവചരവിപാകമത്തോ, തഥാപി പരിപുണ്ണവത്ഥുകാമത്താ കാമാവചരധമ്മാവ ഇധ ഗഹിതാ. ഏവഞ്ച കത്വാ സസത്ഥാവചരോപമാ യുത്താ ഹോതി. "രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൬൦; വിഭ॰ ൬൨൪) ഏത്ഥ രൂപഭവോ ഉത്തരപദലോപം കത്വാ "രൂപ"ന്തി വുത്തോ, ഏവമിധാപി ഉത്തരപദലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. അഞ്ഞഥാ ഹി ചിത്തം കാമാവചരാവചരന്തി വുച്ചേയ്യാതി. **ആരമ്മണകരണവസേനാ**തിആദികേ "കാമോ"തി സബ്ബം തണ്ഹമാഹ, തസ്മാ **"കാമഞ്ചേസാ"**തിആദി വുത്തം, "കാമേ അവചാരേതീതി കാമാവചാര"ന്തി വത്തബ്ബേ **ചാ**-സദ്ദസ്സ രസ്സത്തം കതം.

രുള്ഹിസദ്ദേനാതി ഞാണസമ്പയുത്തേസു രുള്ഹേന സദ്ദേന, ഞാണസമ്പയുത്തേസു വാ പവത്തിത്വാ അനവജ്ജസുഖവിപാകതായ തംസദിസേസു ഞാണവിപ്പയുത്തേസു രുള്ഹേന സദ്ദേന. അഥ വാ കിഞ്ചി നിമിത്തം ഗഹേത്വാ സതിപി അഞ്ഞസ്മിം തംനിമിത്തയുത്തേ കിസ്മിഞ്ചിദേവ വിസയേ സമ്മുതിയാ ചിരകാലതാവസേന നിമിത്തവിരഹേപി പവത്തി രുള്ഹി നാമ യഥാ "മഹിയം സേതീതി മഹിംസോ, ഗച്ഛന്തീതി ഗാവോ"തി, ഏവം കുസലസദ്ദസ്സപി രുള്ഹിഭാവോ വേദിതബ്ബോ. പഞ്ഞാനിദ്ദേസേ "കോസല്ല"ന്തി അഭിധമ്മേ (ധ॰ സ॰ ൧൬) വുത്തം, തസ്സ ച ഭാവാ കുസലസദ്ദപ്പവത്തീതി കോസല്ലയോഗാ കുസലന്തി അയം അഭിധമ്മപരിയായോ ഹോതി. **കുസല**ന്തി കുസലഭാവം ആഹ.

വിപാകാദീനം അവജ്ജപടിപക്ഖതാ നത്ഥീതി കുസലമേവ അനവജ്ജലക്ഖണം വുത്തം. **അനവജ്ജലക്ഖണമേവാ**തി സുഖവിപാകസഭാവസ്സ ലക്ഖണഭാവനിവാരണത്ഥം അവധാരണം കതം, തംനിവാരണഞ്ച തസ്സ പച്ചുപട്ഠാനതം വത്ഥുകാമതായ കതം. സമ്പത്തിഅത്ഥേന രസേന **വോദാനഭാവരസം**. ഫലട്ഠേന പച്ചുപട്ഠാനേന **ഇട്ഠവിപാകപച്ചുപട്ഠാനം.** **സഭാവോ** കക്ഖളാദിഫുസനാദികോ അസാധാരണോ. **സാമഞ്ഞം** സാധാരണോ അനിച്ചാദിസഭാവോ. ഇധ ച കുസലലക്ഖണം സബ്ബകുസലസാധാരണസഭാവത്താ സാമഞ്ഞം ദട്ഠബ്ബം, അകുസലാദീഹി അസാധാരണതായ **സഭാവോ** വാ. **ഉപട്ഠാനാകാരോ**തി ഗഹേതബ്ബഭാവേന ഞാണസ്സ ഉപട്ഠഹനാകാരോ. **ഫലം** പന അത്തനോ കാരണം പടിച്ച തപ്പടിബിമ്ബഭാവേന, പടിമുഖം വാ ഉപട്ഠാതീതി **പച്ചുപട്ഠാനം**.

വിജാനാതീതി സഞ്ഞാപഞ്ഞാകിച്ചവിസിട്ഠം വിസയഗ്ഗഹണം ആഹ. സബ്ബചിത്തസാധാരണത്താ യഥ യഥ യഥാ യഥാ അത്ഥോ ലബ്ഭതി, തഥ തഥ തഥാ തഥാ ഗഹേതബ്ബോതി. യം ആസേവനപച്ചയഭാവേന **ചിനോതി,** യഞ്ച കമ്മുനാ അഭിസങ്ഖതത്താ **ചിതം,** തം തഥാ **"ചിത്ത"**ന്തി വുത്തം. യം പന തഥാ ന ഹോതി, തം പരിത്തകിരിയദ്വയം അന്തിമജവനഞ്ച

ലബ്ഭമാനചിന്തനവിചിത്തതാദിവസേന **“ചിത്ത”**ന്തി വേദിതബ്ബം. ഹസിതുപ്പാദോ പന അഞ്ജജവനഗതികോവ. **ചിത്താനം പനാ**തി വിചിത്രാനന്തി അത്ഥോ. തദന്തോഗധത്താ ഹി സമുദായവോഹാരേന അവയവോപി **“ചിത്ത”**ന്തി വുച്ചതി യഥാ പബ്ബതനദീസമുദ്ദാദിഏകദേസേസു ദിട്ഠേസു പബ്ബതാദയോ ദിട്ഠാതി വുച്ചന്തീതി. **ചരണം** നാമ ഗഹേത്വാ ചരിതബ്ബചിത്തപടോ. **രൂപാനീ**തി ബിമ്ബാനി.

അജ്ഝത്തികന്തി ഇന്ദ്രിയബദ്ധം വദതി. **ചിത്തകതമേവാ**തി ചിത്തസ്സ മൂലകാരണതം സന്ധായ വുത്തം. കമ്മസ്സ ഹേതം ചിത്തം കാരണന്തി. തം പന അത്ഥം വിഭാവേതും **“കായകമ്മാദിഭേദ”**ന്തിആദിമാഹ. **ലിങ്ഗനാനത്ത**ന്തി സണ്ഠാനനാനത്തം, ഭിന്നസണ്ഠാനങ്ഗപച്ചങ്ഗവതോ സരീരസ്സ വാ നാനത്തം. വോഹാരവസേന ഇത്ഥിപുരിസാദിഭാവേന വോഹരിതബ്ബേസു പത്ഥനാവിസേസോ ഉപ്പജ്ജന്തി, തതോ കമ്മവിസേസോ. ഏവമിദം **കമ്മനാനത്തം** വോഹാരനാനത്തതോ ഹോതി. **അപാ...പേ॰... കാദിതാ**തി ഏവമാദീസു **ആദി-**സദ്ദേഹി ഗതിയാ ഉപപത്തിയാ അത്തഭാവേ ലോകധമ്മേസു ച നാനാകരണാനി സുത്താഗതാനി സങ്ഗണ്ഹാതി.

കമ്മനാനത്താദിവസേനാതി ഏത്ഥ കുസലാകുസലവസേന **കമ്മനാനത്തം** വേദിതബ്ബം. വിസദിസസഭാവതാ ഹി നാനത്തന്തി. കുസലകമ്മസ്സ ദാനാദിവസേന കായസുചരിതാദിഭാവേന ച **പുഥുത്തം,** അകുസലകമ്മസ്സ ച മച്ഛരിയാദീഹി കായദുച്ചരിതാദീഹി ച **പുഥുത്തം** വേദിതബ്ബം. ബഹുപ്പകാരതാ ഹി പുഥുത്തന്തി . അന്നദാനാദിവസേന ദാനാദീനം പാണാതിപാതാവിരതിആദിവസേന കായസുചരിതാദീനം ആവാസമച്ഛരിയാദിവസേന മച്ഛരിയാദീനം പാണാതിപാതാദിവസേന കായദുച്ചരിതാദീനഞ്ച **പഭേദോ** വേദിതബ്ബോ. ഏകേകസ്സ ഹി പകാരസ്സ ഭേദോ പഭേദോതി. നാനത്താദീനം **വവത്ഥാനം** തഥാ തഥാ വവത്ഥിതതാ നിച്ഛിതതാ. ഏതേനുപായേന ലിങ്ഗനാനത്താദീനി വേദിതബ്ബാനി. കമ്മനാനത്താദീഹി നിബ്ബത്താനി ഹി താനീതി.

പച്ചുപ്പന്നസ്സ ലിങ്ഗസ്സ കമ്മതോ പവത്തിം തദനുക്കമേന പച്ചുപ്പന്നകമ്മസ്സ നിപ്ഫത്തിഞ്ച ദസ്സേത്വാ തതോ അനാഗതലിങ്ഗനാനത്താദിനിപ്ഫത്തിദസ്സനേന സംസാരം ഘടേന്തോ **“കമ്മനാനാകരണം പടിച്ചാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ പുരിമേന കമ്മവചനേന അവിജ്ജാസങ്ഖാരാ, ലിങ്ഗാദിവചനേന വിഞ്ഞാണാദീനി ഭവപരിയോസാനാനി, ഗതിആദിവചനേന ജാതിജരാമരണാനി ഗഹിതാനീതി ദട്ഠബ്ബാനി. തത്ഥ **ഗതീ**തി നിരയാദയോ പഞ്ച ഗതിയോ വുച്ചന്തി, താസം നാനാകരണം അപദാദിഭാവോ. താ ഹി തഥാ ഭിന്നാതി. **ഉപപത്തീ**തി ഗോമഹിംസാദിഖത്തിയാദിചാതുമഹാരാജികാദിഉപപത്തിയോ, താസം നാനാകരണം ഉച്ചാദിതാ. ഖത്തിയോ ഏവ ഹി ഏകച്ചോ കുലഭോഗഇസ്സരിയാദീഹി **ഉച്ചോ** ഹോതി, ഏകച്ചോ **നീചോ**. തേഹി ഏവ ഹീനതായ **ഹീനോ,** പധാനഭാവം നീതതായ **പണീതോ,** അഡ്ഢതായ **സുഗതോ,** ദലിദ്ദതായ **ദുഗ്ഗതോ**. കുലവസേന വാ **ഉച്ചനീചതാ,** ഇസ്സരിയവസേന **ഹീനപണീതതാ,** ഭോഗവസേന **സുഗതദുഗ്ഗതതാ** യോജേതബ്ബാ. **സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണതാ**തി ഓദാതസാമാദിവണ്ണസുദ്ധിഅസുദ്ധിവസേന വുത്തം. **സുജാതദുജ്ജാതതാ**തി നിഗ്രോധപരിമണ്ഡലാദിആരോഹപരിണാഹേഹി ലക്ഖണേഹി വാ അത്തഭാവപരിപുണ്ണാപരിപുണ്ണജാതതാവസേന. **സുസണ്ഠിതദുസ്സണ്ഠിതതാ**തി അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം സണ്ഠാനവസേന.

അപരമ്പി വുത്തം അജ്ഝത്തികചിത്തസ്സ യഥാവുത്തസ്സ ചിത്തകതഭാവസാധകം സുത്തം **"കമ്മതോ"**തിആദി. കമ്മഞ്ഹി ചിത്തതോ നിബ്ബത്തന്തി തതോ നിപ്ഫജ്ജമാനം സബ്ബമ്പി ചിത്തം ചിത്തകതമേവാതി സാധേതി. കമ്മനിബ്ബത്തതോ ലിങ്ഗതോ പവത്തമാനലിങ്ഗസഞ്ഞാ മൂലകാരണതോ കമ്മതോ ആസന്നകാരണതോ ലിങ്ഗതോ ച പവത്താ ഹോതീതി **"കമ്മതോ...പേ॰... പവത്തരേ"**തി ആഹ. അഥ വാ ലിങ്ഗഞ്ച സഞ്ഞാ ച **ലിങ്ഗസഞ്ഞാ,** താ യഥാസങ്ഖ്യം കമ്മതോ ലിങ്ഗതോ ച പവത്തരേതി അത്ഥോ. **സഞ്ഞാതോ ഭേദം ഗച്ഛന്തീ**തി തേ ഇത്ഥിപുരിസാദിലിങ്ഗസഞ്ഞാതോ ഇത്ഥിപുരിസാദിവോഹാരഭേദം ധമ്മാ ഗച്ഛന്തി, തഥാ തഥാ വോഹരിതബ്ബാതി അത്ഥോ. ഇമായ ഗാഥായ അതീതപച്ചുപ്പന്നദ്ധപടിച്ചസമുപ്പാദവസേന ചിത്തകതം ചിത്തം ദസ്സിതം.

ലോകോ ഏവ പജാതത്താ **പജാ**തി പുരിമപാദസ്സ വിവരണം പച്ഛിമപാദോ ദട്ഠബ്ബോ. യഥാ രഥസ്സ ആണി നിബന്ധനാ, ഏവം സത്തലോകരഥസ്സ കമ്മം നിബന്ധനന്തി ഉപമാസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം. ഇമായ ച ഗാഥായ അദ്ധദ്വയവസേന ചിത്തസ്സ കമ്മവിഞ്ഞാണകതതാ ദസ്സിതാ. **കിത്തി**ന്തി പരമ്മുഖാ കിത്തനം പത്ഥടയസതം. **പസംസ**ന്തി സമ്മുഖാ പസംസനം ഥുതിം. **കമ്മനാനാകരണ**ന്തി കമ്മതോ നിബ്ബത്തനാനാകരണം കമ്മജേഹി അനുമിയമാനം കമ്മസ്സേവ വാ നാനാകരണം.

കമ്മസ്സകാതി കമ്മസയാ. കമ്മസ്സ ദായം തേന ദാതബ്ബം ആദിയന്തീതി **കമ്മദായാദാ**. അണ്ഡജാദീനഞ്ച യോനീനം കമ്മതോ നിബ്ബത്തത്താ കമ്മമേവ യോനി അത്തഭാവപടിലാഭനിമിത്തം ഏതേസന്തി **കമ്മയോനീ**. ബന്ധനട്ഠേന കമ്മം ബന്ധു ഏതേസന്തി **കമ്മബന്ധൂ**.

ചിത്തസ്സാതി കമ്മവിഞ്ഞാണസ്സ. തസ്സ പന അലദ്ധോകാസതാ അഞ്ഞേന കമ്മേന പടിബാഹിതത്താ തദവിപച്ചനോകാസേ പുഗ്ഗലസ്സ നിബ്ബത്തത്താ ച വേദിതബ്ബാ. വിജ്ജമാനമ്പി അപരാപരിയവേദനീയകമ്മവിഞ്ഞാണം കാലഗതിപയോഗാദിസഹകാരീപച്ചയവികലതായ **അവസേസപച്ചയവേകല്ലം** ദട്ഠബ്ബം. **ഏകച്ചചിത്ത**ന്തി ചിത്തേന കത്തബ്ബചിത്രേന ഏകച്ചഭൂതം തേന കത്തബ്ബചിത്രമാഹ.

അനുഭവിത്വാ ഭവിത്വാ ച അപഗതം **ഭൂതാപഗതം**. അനുഭൂതഭൂതതാ ഹി ഭൂതതാസാമഞ്ഞേന ഭൂതസദ്ദേന വുത്താ. സാമഞ്ഞമേവ ഹി ഉപസഗ്ഗേന വിസേസീയതീതി. അനുഭൂതസദ്ദോ ച കമ്മവചനിച്ഛാഭാവതോ അനുഭവകവാചകോ ദട്ഠബ്ബോ. വികപ്പഗാഹവസേന രാഗാദീഹി തബ്ബിപക്ഖേഹി ച അകുസലം കുസലഞ്ച ആരമ്മണരസം അനുഭവതി, ന വിപാകോ കമ്മവേഗക്ഖിത്തത്താ, നാപി കിരിയാ അഹേതുകാനം അതിദുബ്ബലതായ സഹേതുകാനഞ്ച ഖീണകിലേസസ്സ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാവതോ ഉപ്പജ്ജമാനാനം അതിസന്തവുത്തിത്താ. ഏത്ഥ ച പുരിമനയേ കുസലാകുസലമേവ വത്തും അധിപ്പായവസേന "ഭൂതാപഗത"ന്തി വുത്തം. യം "ഉപ്പന്നാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം പഹാനായ ഉപ്പന്നാനം കുസലാനം ധമ്മാനം ഠിതിയാ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൬൫൧-൬൬൨; വിഭ॰ ൩൯൦-൩൯൪) ഏത്ഥ ഉപ്പന്നന്തി ഗഹേത്വാ തംസദിസാനം പഹാനം, വുദ്ധി ച വുത്താ, പച്ഛിമനയേ പന **ച**-സദ്ദേന കുസലാകുസലഞ്ച ആകഡ്ഢിത്വാ സബ്ബം സങ്ഖതം വുത്തം ഭൂതാപഗതഭാവാഭിധാനാധിപ്പായേന.

വിപച്ചിതും ഓകാസകരണവസേന ഉപ്പതിതം അതീതകമ്മഞ്ച തതോ ഉപ്പജ്ജിതും ആരദ്ധോ അനാഗതോ വിപാകോ ച **“ഓകാസകതുപ്പന്ന”**ന്തി വുത്തോ. യം ഉപ്പന്നസദ്ദേന വിനാപി വിഞ്ഞായമാനം ഉപ്പന്നം , തം സന്ധായ “നാഹം, ഭിക്ഖവേ, സഞ്ചേതനികാന”ന്തിആദി (അം നിം ൧൦.൨൧൭, ൨൧൯) വുത്തം. **താസു താസു ഭൂമീസൂ**തി മനുസ്സദേവാദിഅത്തഭാവസങ്ഖാതേസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു. തസ്മിം തസ്മിം സന്താനേ അനുപ്പത്തിഅനാപാദിതതായ **അസമൂഹതം**. ഏത്ഥ ച ലദ്ധഭൂമികം **“ഭൂമിലദ്ധ”**ന്തി വുത്തം അഗ്ഗിആഹിതോ വിയ. ഓകാസകതുപ്പന്നസദ്ദേപി ച ഓകാസോ കതോ ഏതേനാതി, ഓകാസോ കതോ ഏതസ്സാതി ച ദുവിധത്ഥേപി ഏവമേവ കതസദ്ദസ്സ പരനിപാതോ വേദിതബ്ബോ.

സബ്ബദാ അവത്തമാനമ്പി ഗമിയചിത്തം പടിപക്ഖപച്ചവേക്ഖണായ അവിക്ഖമ്ഭിതത്താ **“ഉപ്പന്ന”**ന്തി വുത്തം. **അന്തരധാപേതീ**തി വിക്ഖമ്ഭികാ ആനാപാനസ്സതി വിക്ഖമ്ഭേതി. **അന്തരായേവാ**തി ഭൂമിലദ്ധേ സഭൂമിയം അബ്ബോച്ഛിന്നേ വിച്ഛിന്ദിത്വാതി അത്ഥോ. അനതീതം അനനാഗതഞ്ച ഖണത്തയേകദേസഗതമ്പി ഉപ്പജ്ജമാനം **“ഖണത്തയഗത”**ന്തി വുത്തം. ദേസനായ പധാനേന ഗഹിതോ അത്ഥോ **“സീസ”**ന്തി വുച്ചതി. ലോകിയധമ്മഞ്ഹി ദേസേതബ്ബം പത്വാ ദേസനായ ചിത്തം പുബ്ബങ്ഗമം ഹോതി, ധമ്മസഭാവം വാ സന്ധായേതം വുത്തം. **അകുസലാ**തി സബ്ബേപി അകുസലാ ധമ്മാ വുത്താ. ചേതനാതി കേചി. **അകുസലഭാഗിയാ**തി രാഗാദയോ ഏകന്തഅകുസലാ. **അകുസലപക്ഖികാ**തി ഫസ്സാദയോപി തപ്പക്ഖികാ. **മനോ തേസം ധമ്മാനം പഠമം ഉപ്പജ്ജതീ**തി സഹജാതോപി മനോ സമ്പയുത്തേ സങ്ഗണ്ഹിത്വാ അധിപതിഭാവേന പവത്തമാനോ പഠമം ഉപ്പന്നോ വിയ ഹോതീതി ഏവം വുത്തോ. സമ്പയുത്താപി തദനുവത്തനതായ അന്വദേവ അകുസലാ ധമ്മാതി വുത്താ, അനന്തരപച്ചയമനം വാ സന്ധായ മനോപുബ്ബങ്ഗമതാ വുത്താ. **ചിത്തേന നീയതീ**തി അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണം സന്ധായാഹ, തണ്ഹാസമ്പയുത്തം വാ. **പഭസ്സര**ന്തി സഭാവപണ്ഡരതം സന്ധായാഹ. **അരക്ഖിതേ**തി സതിയാ അനുനയപടിഘാദീഹി അരക്ഖിതേ, രാഗാദീഹി **ബ്യാപന്നേ,** തേഹി ഏവ **അവസ്സുതേ**. ചിത്തസ്സ പുബ്ബങ്ഗമഭാവസാധനേ അഞ്ഞമഞ്ഞം ബലദാനവസേന സുത്താനുരക്ഖണം, ഇധ വാ ഉപസംഹതാനം ആഭിധമ്മികേഹി വിഞ്ഞാതാനം ചിരകാലപ്പവത്തിവസേന വേദിതബ്ബം.

കതരപഞ്ഞം ത്വന്തിആദി ന പാളിആരുള്ഹം, ഏവം ഭഗവാ പുച്ഛതീതി അട്ഠകഥായമേവ വുത്തം. **പഞ്ഞാ പന കിമത്ഥിയാ**തി ഇദമ്പി ഏകം സുത്തം. “അഭിഞ്ഞത്ഥാ പരിഞ്ഞത്ഥാ പഹാനത്ഥാ”തി തസ്സ വിസ്സജ്ജനം.

സാതന്തി സഭാവവസേന വുത്തം, **മധുര**ന്തി മധുരം വിയാതി ഉപമാവസേന. **പോനോബ്ഭവികാ**തി പുനബ്ഭവകരണസീലാ. തത്രതത്രാഭിനന്ദനതോ നന്ദീ, നന്ദിഭൂതോ രാഗോ നന്ദിരാഗോ, നന്ദിരാഗഭാവേന സഹഗതാതി **നന്ദിരാഗസഹഗതാ**തി ന ഏത്ഥ സമ്പയോഗവസേന സഹഗതഭാവോ അത്ഥീതി സഹഗതസദ്ദോ തണ്ഹായ നന്ദിരാഗഭാവം ജോതേതി. **നന്ദിരാഗഭൂതാ**തി ചസ്സ അത്ഥോ. **നിസ്സയേ**തി പാദകേ. **രൂപാരൂപാരമ്മണാന**ന്തി പഥവീകസിണാദിആകാസാദിആരമ്മണാനം. **സംസട്ഠേ**തി ഖീരോദകം വിയ സമോദിതേ ഏകീഭാവമിവ ഗതേ. **സഹജാതേ**തി സമ്പയുത്തസഹജാതേ, ന സഹജാതമത്തേ. **ഇധാപീ**തി “ഇമസ്മിമ്പി പദേ അയമേവ അത്ഥോ അധിപ്പേതോ”തി ഇമിസ്സാ അട്ഠകഥായ യഥാദസ്സിതസംസട്ഠസദ്ദോ സഹജാതേ

അധിപ്പേതോതി. **അരൂപം രൂപേനാ**തി പടിസന്ധിക്ഖണേ വത്ഥുനാ. **ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസോ**തി അനവസേസസങ്ഗഹേന കതോ അതിസയനിദ്ദേസോ.

അനാഭട്ഠതായേവാതി "ദിട്ഠം സുത"ന്തിആദീസു ദിട്ഠതാദയോ വിയ അഭാസിതബ്ബതാ അനാഭട്ഠതാ. സബ്ബാകാരേന സദിസസ്സ ദുതിയചിത്തസ്സ സസങ്ഖാരികതാവചനേന ഇമസ്സ അസങ്ഖാരികതാ വിഞ്ഞായതി, തസ്മാ അഭാസിതബ്ബതായ ന ഗഹിതോതി അത്ഥോ യുജ്ജതി. അധിപ്പായോ പന പാളിയം അഭാസിതത്താ ഏവ തത്ഥ ദേസേതബ്ബഭാവേന **ന ഗഹിതോ** ന സങ്ഗഹിതോ ന തസ്സത്ഥസ്സ അഭാവാതി. അഥ വാ പാളിയം അനാഭട്ഠതായ ഏവ അട്ഠകഥായം **ന ഗഹിതോ** ന തസ്സത്ഥോ വുത്തോ. **നിയമേത്വാവാ**തി പരതോ ഏവംവിധസ്സേവ സസങ്ഖാരികഭാവവചനതോ ഇധ തദവചനേനേവ അസങ്ഖാരികഭാവം നിയമേത്വാ.

മനോവിഞ്ഞാണന്തി ഏത്ഥ ദ്വാരം വത്ഥൂതി വുത്തം, ദ്വാരേന വാ തംസഹായഭൂതം ഹദയവത്ഥു വുത്തം. **സരസഭാവേനാ**തി സകിച്ചഭാവേന. അവിജ്ജാ ഹി സങ്ഖാരാനം പച്ചയഭാവകിച്ചാ, അഞ്ഞാസാധാരണോ വാ രസിതബ്ബോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ ഭാവോ സരസഭാവോ, അവിജ്ജാസഭാവോ സങ്ഖാരസഭാവോതി ഏവമാദികോ. "സരസസഭാവേനാ"തിപി പാഠോ, സോയേവ അത്ഥോ. അവിജ്ജാപച്ചയാതി വാ സരസേന, സങ്ഖാരാതി സഭാവേന.

ഏകസമുട്ഠാനാദിതാ രൂപധമ്മേസു ഏവ യോജേതബ്ബാ തേസു തബ്ബോഹാരബാഹുല്ലതോ. അതീതാദിഭാവോ രൂപാരൂപധമ്മേസു, ചിത്തചേതസികനിബ്ബാനാനമ്പി വാ യഥാസഭാവം ഏകദ്വിനകുതോചിസമുട്ഠാനതാ യോജേതബ്ബാ. **അനാപാഥഗതാ**തി ചക്ഖാദീനം അഗോചരഗതാ സുഖുമരജാദിരൂപം വിയ വത്ഥുപരിത്തതായ തത്തായോഗുള്ളേ പതിതോദകബിന്ദുരൂപം വിയ ഖണപരിത്തതായ അതിദൂരതായ അച്ഛാസന്നാദിതായ അതീതാനാഗതതായ ച. വിസയോ അനഞ്ഞത്ഥഭാവേന, ഗോചരോ ച തത്ഥ ചരണേന വുത്തോ, തബ്ബിസയനിച്ഛയേന മനോ പടിസരണം. അയമത്ഥോ സിദ്ധോ ഹോതി അഞ്ഞഥാ തേസം ധമ്മാരമ്മണഭാവേന "നേസം ഗോചരവിസയം പച്ചനുഭോതീ"തി വചനസ്സ അനുപപത്തിതോ. ദിബ്ബചക്ഖുദിബ്ബസോതഇദ്ധിവിധഞാണേഹി യഥാവുത്തനയേന അനാപാഥഗതാനി രൂപാദീനി ആലമ്ബിയമാനാനി ന ധമ്മാരമ്മണന്തി കത്ഥചി വുച്ചമാനാനി ദിട്ഠാനി, ഇതരഥാ ച ദിട്ഠാനി "ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ രൂപം പസ്സതീ"തിആദീസൂതി.

ആപാഥമാഗച്ഛതി മനസാ പഞ്ചവിഞ്ഞാണേഹി ച ഗഹേതബ്ബഭാവൂപഗമനേന. **ഘട്ടേത്വാ**തി പടിമുഖഭാവാപാഥം ഗന്ത്വാ. **സരഭാണകസ്സ** ഓസാരകസ്സ. പകതിയാ ദിട്ഠാദിവസേന ആപാഥഗമനഞ്ച ഭോജനപരിണാമഉതുഭോജനവിസേസഉസ്സാഹാദീഹി കല്യം, രോഗിനോ വാതാദീഹി ച ഉപദ്ദുതം വാ കായം അനുവത്തന്തസ്സ ജാഗരസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ ചലനപച്ചയാനം കായികസുഖദുക്ഖഉതുഭോജനാദിഉപനിസ്സയാനം ചിത്തപണിദഹനസദിസാസദിസസമ്ബന്ധദസ്സനാദിപച്ചയാനം, സുത്തസ്സ ച സുപിനദസ്സനേ ധാതുക്ഖോഭാദിപച്ചയാനം വസേന വേദിതബ്ബം. അദിട്ഠസ്സ അസുതസ്സ അനാഗതബുദ്ധരൂപാദിനോ പസാദദാതുകാമതാവത്ഥുസ്സ തംസദിസതാസങ്ഖാതേന ദിട്ഠസുതസമ്ബന്ധേനേവ. ന കേവലം തംസദിസതാവ

ഉഭയസമ്ബന്ധോ, കിന്തു തബ്ബിപക്ഖതാ തദേകദേസതാ തംസമ്പയുത്തതാദികോ ച വേദിതബ്ബോ. കേനചി വുത്തേ കിസ്മിഞ്ചി സുതേ അവിചാരേത്വാ സദ്ദഹനം **സദ്ധാ,** സയമേവ തം വിചാരേത്വാ രോചനം **രുചി,** ''ഏവം വാ ഏവം വാ ഭവിസ്സതീ''തി ആകാരവിചാരണം **ആകാരപരിവിതക്കോ,** വിചാരേന്തസ്സ കത്ഥചി ദിട്ഠിയാ നിജ്ഝാനക്ഖമനം **ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തി**.

ഗേരുകഹരിതാലഞ്ജനാദിധാതൂസു. **സുഭനിമിത്തം** സുഭഗ്ഗഹണസ്സ നിമിത്തം. തം സുഭനിമിത്തത്താ രഞ്ജനീയത്താ ച **ലോഭസ്സ വത്ഥു**. നിയമിതസ്സ ചിത്തസ്സ വസേന **നിയമിതവസേന**. ഏവമിതരേസു ദ്വീസു. ആഭോഗോ **ആഭുജിതം**. **ലൂഖപുഗ്ഗലാ** ദോസബഹുലാ. അദോസബഹുലാ **സിനിദ്ധപുഗ്ഗലാ.** **തദധിമുത്തതാ**തി പീതിനിന്നചിത്തതാ. **ഇമേഹി...പേ॰... വേദിതബ്ബോ** പീതിയാ സോമനസ്സവിപ്പയോഗാസമ്ഭവതോതി അധിപ്പായോ.

ജീവിതവുത്തിയാ ആയതനഭാവതോ ഹത്ഥാരോഹാദിസിപ്പമേവ **സിപ്പായതനം**. കസിവാണിജ്ജാദികമ്മമേവ **കമ്മായതനം**. ആയുവേദാദിവിജ്ജാ ഏവ **വിജ്ജാട്ഠാനം. അബ്യാപജ്ജേ**തി ദോമനസ്സബ്യാപാദരഹിതേ രൂപഭവേ. **ധമ്മപദാ**തി ധമ്മകോട്ഠാസാ. **പിലവന്തീ**തി ഉപട്ഠഹന്തി പദിസ്സന്തി. **യോഗാ**തി ഭാവനാഭിയോഗാ സമാധിതോ. **വത്ഥുവിസദകിരിയാ**തി അജ്ഝത്തികബാഹിരാനം വത്ഥൂനം നിമ്മലഭാവകിരിയാ. സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാനതിവത്തനം **ഇന്ദ്രിയസമത്തപടിപാദനതാ** . ഗമ്ഭീരാനം ഞാണേന ചരിതബ്ബാനം, ഗമ്ഭീരഞാണേന വാ ചരിതബ്ബാനം സുത്തന്താനം പച്ചവേക്ഖണാ **ഗമ്ഭീരഞാണചരിയപച്ചവേക്ഖണാ**.

വംസോതി അനുക്കമോ. **തന്തീ**തി സന്തതി. **പവേണീ**തി സമ്ബന്ധോ. സബ്ബമേതം ചാരിത്തകിരിയാപബന്ധസ്സ വചനം. ചാരിത്തസീലത്താ **സീലമയം**. ''ദസ്സാമീ''തി വചീഭേദേന വത്ഥുസ്സ പരിണതത്താ തതോ പട്ഠായ ദാനം ആരദ്ധം നാമ ഹോതി , യതോ തസ്സ അത്തനോ പരിണാമനാദീസു ആപത്തി ഹോതി. വിജ്ജമാനവത്ഥുസ്മിം ചിന്തനകാലതോ പട്ഠായ ദാനം ആരദ്ധന്തി തത്ഥ ദാനമയം കുസലം ഹോതീതി അധിപ്പായോ. ന ഹി ദാനവത്ഥും അവിജ്ജമാനകമ്പി സങ്ഖരോന്തസ്സ കുസലം ന ഹോതീതി. തം പന ദാനമയസ്സ പുബ്ബഭാഗോതി തദേവ ഭജേയ്യ, വുത്തം അട്ഠകഥായം. **കുലവംസാദിവസേനാ**തി ഉദാഹരണമത്തമേവേതം. അത്തനാ സമാദിന്നവത്തവസേന സപ്പുരിസവത്തഗാമജനപദവത്താദിവസേന ച ചാരിത്തസീലതാ വേദിതബ്ബാ.

സവത്ഥുകന്തി ഭേരിആദിവത്ഥുസഹിതം കത്വാ. **വിജ്ജമാനകവത്ഥുന്തി** ഭേരിആദിവത്ഥും. ധമ്മസ്സവനഘോസനാദീസു ച സവത്ഥുകം കത്വാ സദ്ദസ്സ ദാനം സദ്ദവത്ഥൂനം ഠാനകരണാനം സസദ്ദപ്പവത്തികരണമേവാതി തസ്സ ചിന്തനം വിജ്ജമാനവത്ഥുപരിച്ചാഗോ വേദിതബ്ബോ. ഭാജേത്വാ ദസ്സേസി ധമ്മരാജാ ഇധ ച രൂപാരമ്മണാദിഭാവം, അഞ്ഞത്ഥ ച ''തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫) ദാനമയാദിഭാവം, അപരത്ഥ ച ''കതമേ ധമ്മാ കുസലാ? തീണി...പേ॰... തംസമുട്ഠാനം കായകമ്മ''ന്തിആദിനാ കായകമ്മാദിഭാവഞ്ചേ വദന്തോ. **അപരിയാപന്നാ ചാ**തി പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനത്താ അഞ്ഞായതനത്താ ച അസങ്ഗഹിതാ.

പരിഭോഗരസോ പരിഭോഗപച്ചയം പീതിസോമനസ്സം. അയം പന രസസമാനതാവസേന ഗഹണം ഉപാദായ രസാരമ്മണന്തി വുത്തോ, ന

സഭാവതോ. സഭാവേന പന ഗഹണം ഉപാദായ പീതിസോമനസ്സം ധമ്മാരമ്മണമേവ ഹോതീതി "സുഖാ വേദനാ ധമ്മാരമ്മണ"ന്തി വുത്തം. **ആരമ്മണമേവ നിബദ്ധ**ന്തി രൂപാരമ്മണം...പേ॰... ധമ്മോരമ്മണന്തി ഏവം നിയമേത്വാ വുത്തം. **കമ്മസ്സ അനിബദ്ധത്താ**തി കമ്മസ്സ അനിയതത്താ. യഥാ ഹി രൂപാദീസു ഏകാരമ്മണം ചിത്തം അനഞ്ഞാരമ്മണം ഹോതി, ന ഏവം കായദ്വാരാദീസു ഏകദ്വാരികകമ്മം അഞ്ഞസ്മിം ദ്വാരേ നുപ്പജ്ജതി, തസ്മാ കമ്മസ്സ ദ്വാരനിയമരഹിതത്താ ദ്വാരമ്പി കമ്മനിയമരഹിതന്തി ഇധ ആരമ്മണം വിയ നിയമേത്വാ ന വുത്തം. **വിനാ ആരമ്മണേന അനുപ്പജ്ജനതോ**തി ഏതസ്സപി ചത്ഥോ "യഥാ കായകമ്മാദീസു ഏകം കമ്മം തേന ദ്വാരേന വിനാ അഞ്ഞസ്മിം ദ്വാരേ ചരതി, ന ഏവം രൂപാദീസു ഏകാരമ്മണം ചിത്തം തേനാരമ്മണേന വിനാ ആരമ്മണന്തരേ ഉപ്പജ്ജതീ"തി വേദിതബ്ബോ. ന ഹി യഥാ വചീദ്വാരേ ഉപ്പജ്ജമാനമ്പി "കായകമ്മ"ന്തി വുച്ചതി, ഏവം സദ്ദാരമ്മണേ ഉപ്പജ്ജമാനം "രൂപാരമ്മണ"ന്തി വുച്ചതി.

കാമാവചരകുസലം

കായകമ്മദ്വാരകഥാവണ്ണനാ

ഇമസ്സ പനത്ഥസ്സാതി കമ്മദ്വാരാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസ്മിം അനിയതതായ "ദ്വാരേ ചരന്തി കമ്മാനീ"തിആദിനാ പകാസനത്ഥം. **പഞ്ച വിഞ്ഞാണാനീ**തി ഏത്ഥ ഛട്ഠസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ തസ്സ ച ദ്വാരസ്സ അനുദ്ദേസോ ദ്വാരദ്വാരവന്താനം സഹാഭാവാ. നിയതരൂപരൂപവസേന ചതുസമുട്ഠാനികകായാ വുത്താതി സദ്ദസ്സ വികാരരൂപാദീനഞ്ച അസങ്ഗഹോ.

പഠമജവനസമുട്ഠിതാ വായോധാതു യദിപി തസ്മിം ഖണേ രൂപാനം ദേസന്തരുപ്പത്തിഹേതുഭാവേന ചാലേതും ന സക്കോതി, തഥാപി വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതാവ സാ വേദിതബ്ബാ. ദസസു ഹി ദിസാസു യം ദിസം ഗന്തുകാമോ അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനി വാ ഖിപിതുകാമോ, തംദിസാഭിമുഖാനേവ രൂപാനി സാ സന്ഥമ്ഭേതി സന്ധാരേതി ചാതി തദഭിമുഖഭാവവികാരവതീ ഹോതി, അധിപ്പായസഹഭാവീ ച വികാരോ വിഞ്ഞത്തീതി. ഏവഞ്ച കത്വാ ആവജ്ജനസ്സപി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകഭാവോ യഥാധിപ്പായവികാരരൂപുപ്പാദനേന ഉപപന്നോ ഹോതി, യതോ ബാത്തിംസ ചിത്താനി രൂപിരിയാപഥവിഞ്ഞത്തിജനകാനി വുത്താനീതി. യോജനം ഗതോ, ദസയോജനം ഗതോതി വത്തബ്ബതം ആപജ്ജാപേതി അനേകസഹസ്സവാരം ഉപ്പന്നാ.

വായോധാതുയാ...പേ॰... പച്ചയോ ഭവിതുന്തി ഥമ്ഭനചലനേസു വായോധാതുയാ പച്ചയോ ഭവിതും സമത്ഥോ ചിത്തസമുട്ഠാനമഹാഭൂതാനം ഏകോ ആകാരവിസേസോ അത്ഥി, അയം വിഞ്ഞത്തി നാമ. തേസഞ്ഹി തദാകാരത്താ വായോധാതു ഥമ്ഭേതി ചാലേതി ചാതി. **ന ചിത്തസമുട്ഠാനാ**തി ഏതേന പരമത്ഥതോ അഭാവം ദസ്സേതി. ന ഹി രൂപം അപ്പച്ചയം അത്ഥി, ന ച നിബ്ബാനവജ്ജോ അത്ഥോ നിച്ചോ അത്ഥീതി. **വിഞ്ഞത്തിതായാ**തി വിഞ്ഞത്തിവികാരതായ. ചിത്തസമുട്ഠാനഭാവോ വിയ മഹാഭൂതവികാരതായ ഉപാദാരൂപഭാവോ ച അധിപ്പേതോതി വേദിതബ്ബോ.

കായികകരണന്തി കായദ്വാരപ്പവത്തം ചിത്തകിരിയം, അധിപ്പായന്തി അത്ഥോ. **കാരേതി മഞ്ഞേ**തി ഏതേന വണ്ണഗ്ഗഹണാനുസാരേന ഗഹിതായ വിഞ്ഞത്തിയാ യം കരണം വിഞ്ഞാതബ്ബം, തസ്സ വിജാനനേന വിഞ്ഞത്തിയാ വിഞ്ഞാതത്തം ദസ്സേതി. ന ഹി വിഞ്ഞത്തിരഹിതേസു രുക്ഖചലനാദീസു "ഇദമേസ കാരേതീ"തി വിജാനനം ഹോതീതി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ഹി രൂപേ അഭിനിപാതമത്തം കിച്ചം, ന അധിപ്പായസഹഭുനോ ചലനവികാരസ്സ ഗഹണം. ചിത്തസ്സ പന ലഹുപരിവത്തിതായ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവീഥിയാ അനന്തരം മനോവിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞാതമ്പി ചലനം ചക്ഖുനാ ദിട്ഠം വിയ മഞ്ഞന്തി അവിസേസവിദുനോ, തസ്മാ യഥാ നീലാഭിനിപാതവസപ്പവത്തായ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവീഥിയാ നീലന്തി പവത്തായ മനോവിഞ്ഞാണവീഥിയാ ച അന്തരം ന വിഞ്ഞായതി, ഏവം അവിഞ്ഞായമാനന്തരേന മനോദ്വാരവിഞ്ഞാണേന ഗഹിതേ തസ്മിം ചിത്തേന സഹേവ അനുപരിവത്തേ കായഥമ്ഭനവികാരചോപനസങ്ഖാതേ "ഇദമേസ കാരേതി, അയമസ്സ അധിപ്പായോ"തി വിജാനനം ഹോതി.

താലപണ്ണാദിരൂപാനി ദിസ്വാ തദനന്തരപ്പവത്തായ മനോദ്വാരവീഥിയാ അവിഞ്ഞായമാനന്തരായ താലപണ്ണാദീനം ഉദകാദിസഹചാരിപ്പകാരതം സഞ്ഞാണാകാരം ഗഹേത്വാ ഉദകാദിഗ്ഗഹണം വിയ. **ഏത്ഥ ഉദകം ഭവിസ്സതീ**തിആദിനാ ച ഉദകാദിസമ്ബന്ധനാകാരേന രൂപഗ്ഗഹണാനുസാരവിഞ്ഞാണേന യം ഉദകാദി വിഞ്ഞാതബ്ബം, തസ്സ വിജാനനേന തദാകാരസ്സ വിഞ്ഞാതതാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ. ഏതസ്സ പന കായികകരണഗ്ഗഹണസ്സ ഉദകാദിഗ്ഗഹണസ്സ ച പുരിമസിദ്ധസമ്ബന്ധഗ്ഗഹണം ഉപനിസ്സയോ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ പന നാലമ്ബിതാപി വിഞ്ഞത്തി കായികകരണഗ്ഗഹണസ്സ ച പച്ചയോ പുരിമസിദ്ധസമ്ബന്ധഗ്ഗഹണോപനിസ്സയവസേന സാധിപ്പായവികാരഭൂതവണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരം പവത്തമാനസ്സ അധിപ്പായഗ്ഗഹണസ്സ അധിപ്പായസഹഭൂവികാരാഭാവേ അഭാവതോ, ഏവം സതി വണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരേന ഉദകാദിഗ്ഗഹണേനേവ താലപണ്ണാദിസഞ്ഞാണാകാരോ വിയ വണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരേന അധിപ്പായഗ്ഗഹണേനേവ വിഞ്ഞത്തി പാകടാ ഹോതീതി "ഇദഞ്ചിദഞ്ച ഏസ കാരേതി മഞ്ഞേ"തി അധിപ്പായവിജാനനേനേവ വിഞ്ഞത്തിയാ വിഞ്ഞാതതാ വുത്താ.

അയം നോ പഹരിതുകാമോതി അധിപ്പായവിജാനനേന വിഞ്ഞത്തിയാ പാകടഭാവം ദസ്സേതി. ന ഹി തദപാകടഭാവേ അധിപ്പായവിജാനനം ഹോതീതി. **സമ്മുഖീ...പേ॰... യേവ നാമ ഹോതീ**തി അസമ്മുഖീഭൂതതായ അനാപാഥഗതാനം രൂപാദീനം ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാദിഭാവോ വിയ സഭാവഭൂതം തം ദ്വിധാ വിഞ്ഞത്തിഭാവം സാധേതി. പരം ബോധേതുകാമതായ വിനാപി അഭിക്കമനാദിപ്പവത്തനേന സോ ചിത്തസഹഭൂവികാരോ അധിപ്പായം വിഞ്ഞാപേതി, സയഞ്ച വിഞ്ഞായതീതി ദ്വിധാപി വിഞ്ഞത്തിയേവാതി വേദിതബ്ബാ.

തസ്മിം ദ്വാരേ സിദ്ധാതി തേന ദ്വാരേന വിഞ്ഞാതബ്ബഭാവതോ തേനേവ ദ്വാരേന നാമലാഭതോ തസ്മിം ദ്വാരേ പാകടഭാവവസേന സിദ്ധാ. കുസലം വാ അകുസലം വാതി ഠപേതബ്ബം. കസ്മാ? യസ്മാ പരവാദിനോ അവിപാകസ്സ കമ്മഭാവോ ന സിദ്ധോ, ഇതരസ്സ പന സിദ്ധോതി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകാനം ഏകാദസന്നം കിരിയചിത്താനം വസേന തികം പൂരേത്വാ ഠപേതബ്ബം.

ദ്വാരേ ചരന്തി കമ്മാനീതി ഏത്ഥ അയമധിപ്പായോ - യദി ദ്വാരാ ദ്വാരന്തരചാരിനോ ഹോന്തി, ദ്വാരസമ്ഭേദാ കമ്മസമ്ഭേദോപീതി കായകമ്മം കായകമ്മദ്വാരന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞവവത്ഥാനം ന സിയാ, കമ്മാനമ്പി കമ്മന്തരചരണേ ഏസേവ നയോ. യദി പന ദ്വാരാനമ്പി ദ്വാരഭാവേന കമ്മന്തരചരണം കമ്മാനഞ്ച ദ്വാരന്തരചരണം ന സിയാ, സുട്ഠുതരം കമ്മദ്വാരവവത്ഥാനം സിയാ. ന പന കമ്മാനം ദ്വാരന്തരേ അചരണം അത്ഥി, കിന്തു ദ്വാരേ അഞ്ഞസ്മിഞ്ച ചരന്തി കമ്മാനി അഞ്ഞാനിപി. യസ്മാ പന ദ്വാരേ ദ്വാരാനി ന ചരന്തി, തസ്മാ അദ്വാരചാരീഹി ദ്വാരേഹി കാരണഭൂതേഹി കമ്മാനി ദ്വാരന്തരേ ചരന്താനിപി വവത്ഥിതാനി. ന കേവലം കമ്മാനേവ, തേഹി പന ദ്വാരാനിപീതി ഏവം കമ്മദ്വാരാനി അഞ്ഞമഞ്ഞം വവത്ഥിതാനി ''യേഭുയ്യേനവുത്തിതായ തബ്ബഹുലവുത്തിതായ ചാ''തി വുച്ചമാനായ വവത്ഥാനയുത്തിയാ. തത്ഥ ദ്വാരാപേക്ഖത്താ കമ്മാനം കായകമ്മാദിഭാവസ്സ അദ്വാരചാരീഹി ദ്വാരേഹി വവത്ഥാനം ഹോതി, ന പന ദ്വാരന്തരചാരീഹി കമ്മേഹി ദ്വാരാനം അവവത്ഥാനം കമ്മാനപേക്ഖകായദ്വാരാദിഭാവേഹി ദ്വാരേഹി വവത്ഥിതാനം കായകമ്മാദീനം കായകമ്മദ്വാരാദിവവത്ഥാനകരത്താ. അഥ വാ ദ്വാരന്തരേ ചരന്താനിപി കായാദീഹി ഉപലക്ഖിതാനേവ ചരന്തി പാണാതിപാതാദീനം ഏവംസഭാവത്താ ആണത്തിഹത്ഥവികാരാദീഹി വുച്ചമാനസ്സപി കായാദീഹി സാധേതബ്ബസഭാവാവബോധതോ, തസ്മാ ന കമ്മന്തരസ്സ അത്തനി ചരന്തസ്സപി ദ്വാരന്തരം സനാമം ദേതി, നാപി കമ്മം ദ്വാരസ്സ, തംതംദ്വാരമേവ പന കമ്മസ്സ കമ്മഞ്ച ദ്വാരന്തരേ ചരന്തമ്പി അത്തനോയേവ ദ്വാരസ്സ നാമം ദേതീതി സിദ്ധം അഞ്ഞമഞ്ഞവവത്ഥാനം. പുബ്ബേ പന ദ്വാരേസു അനിബദ്ധതാ കമ്മാനം ദ്വാരന്തരചരണമേവ സന്ധായ വുത്താ, ന ഏതം വവത്ഥാനന്തി.

തത്ഥാതി തേസു ദ്വാരകമ്മേസു. **കായകമ്മസ്സ ഉപ്പജ്ജനട്ഠാന**ന്തി തംസഹജാതാ വിഞ്ഞത്തിയേവ വുച്ചതി. കിഞ്ചാപി ഹി സാ തസ്സ കേനചി പകാരേന പച്ചയോ ന ഹോതി, തഥാപി കമ്മസ്സ വിസേസികാ വിഞ്ഞത്തി തംസഹജാതാ ഹോതീതി തസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭാവേന വുത്താ യഥാവുത്തനിയമേന അഞ്ഞവിസേസനസ്സ കമ്മസ്സ വിസേസനന്തരേ ഉപ്പത്തിഅഭാവാ. **കായേന പന കതത്താ**തി കായവിഞ്ഞത്തിം ജനേത്വാ തായ ജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദാദിനിപ്ഫാദനതോ അത്തനോ നിപ്ഫത്തിവസേന ''കായേന കതം കമ്മ''ന്തി വുത്തം. കാരണഭൂതോ ഹി പനേത്ഥ കായോതി.

അഞ്ഞമഞ്ഞം വവത്ഥിതാതി ഏത്ഥ കമ്മുനാ കായോ കായകമ്മദ്വാരന്തി ഏവം വവത്ഥിതോ, ന കായോ ഇച്ചേവ. യഥാ സൂചികമ്മുനാ സൂചികമ്മകരണന്തി വവത്ഥിതാ, ന സൂചി ഇച്ചേവ, തഥാ ഇദമ്പി ദട്ഠബ്ബം. **അഞ്ഞമഞ്ഞം വവത്ഥിതാ**തി ച അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസേസിതാതി അത്ഥോ. **ഏവം സന്തേ**തി യഥാവുത്തം വവത്ഥാനനിയമം അഗ്ഗഹേത്വാ ''ദ്വാരേ ചരന്തി കമ്മാനീ''തിആദിവചനമേവ ഗഹേത്വാ ചോദേതി. തത്ഥ **ഏവം സന്തേ**തി കമ്മാനം ദ്വാരചരണേ അഞ്ഞമഞ്ഞേന ച വവത്ഥാനേ നാമലാഭേ വിസേസനേ സതീതി അത്ഥോ.

കായകമ്മദ്വാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വചീകമ്മദ്വാരകഥാവണ്ണനാ

ചതൂഹി, ഭിക്ഖവേ, അങ്ഗേഹി സമന്നാഗതാതി ഏത്ഥ സുഭാസിതഭാസനസങ്ഖാതാ അപിസുണവാചാ, ധമ്മഭാസനസങ്ഖാതോ അസമ്ഫപ്പലാപോ, പിയഭാസനസങ്ഖാതാ അഫരുസവാചാ, സച്ചഭാസനസങ്ഖാതോ അമുസാവാദോ ചാതി ഏതാ വാചാ തഥാപവത്താ ചേതനാ ദട്ഠബ്ബാ. **സഹസദ്ദാ പനാ**തി തസ്സ വികാരസ്സ സദ്ദേന സഹ സമ്ഭൂതത്താ വുത്തം. ചിത്താനുപരിവത്തിതായ പന സോ ന യാവ സദ്ദഭാവീതി ദട്ഠബ്ബോ, വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദോ ന സോതവിഞ്ഞേയ്യോതി പവത്തേന മഹാഅട്ഠകഥാവാദേന ചിത്തസമുട്ഠാനസദ്ദോ വിനാപി വിഞ്ഞത്തിഘട്ടനേന ഉപ്പജ്ജതീതി ആപജ്ജതി. "യാ തായ വാചായ വിഞ്ഞത്തീ"തി (ധ॰ സ॰ ൬൩൬) ഹി വചനതോ അസോതവിഞ്ഞേയ്യസദ്ദേന സഹ വിഞ്ഞത്തിയാ ഉപ്പത്തി നത്ഥീതി വിഞ്ഞായതീതി.

ചിത്തസമുട്ഠാനം സദ്ദായതനന്തി ഏത്ഥ ച ന കോചി ചിത്തസമുട്ഠാനോ സദ്ദോ അസങ്ഗഹിതോ നാമ അത്ഥീതി അധിപ്പായേന മഹാഅട്ഠകഥാവാദം പടിസേധേതി. ഛബ്ബിധേന രൂപസങ്ഗഹാദീസു ഹി "സോതവിഞ്ഞേയ്യ"ന്തി "ദിട്ഠം സുത"ന്തി ഏത്ഥ "സുത"ന്തി ച ന കോചി സദ്ദോ ന സങ്ഗയ്ഹതീതി. മഹാഅട്ഠകഥായം പന വിഞ്ഞത്തിസഹജമേവ ജിവ്ഹാതാലുചലനാദികരവിതക്കസമുട്ഠിതം സുഖുമസദ്ദം "ദിബ്ബസോതേന സുത്വാ ആദിസതീ"തി **സുത്തേ പട്ഠാനേ** ച ഓളാരികസദ്ദം സന്ധായ "സോതവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വുത്തന്തി ഇമിനാ അധിപ്പായേന അസോതവിഞ്ഞേയ്യതാ വുത്താ സിയാ. സദ്ദോ ച അസോതവിഞ്ഞേയ്യോ ചാതി വിരുദ്ധമേതന്തി പന പടിക്ഖേപോ വേദിതബ്ബോ. വിഞ്ഞത്തിപച്ചയാ ഘട്ടനാ **വിഞ്ഞത്തിഘട്ടനാ**. വിഞ്ഞത്തി ഏവ വാ. ഘട്ടനാകാരപ്പവത്തഭൂതവികാരോ ഹി "ഘട്ടനാ"തി വുത്തോ. സങ്ഘട്ടനേന സഹേവ സദ്ദോ ഉപ്പജ്ജതി, ന പുബ്ബാപരഭാവേന. **പഥവീധാതുയാ**തി ഇദം വായോധാതുയാ വിയ ചാലനം പഥവീധാതുയാ സങ്ഘട്ടനം കിച്ചം അധികന്തി കത്വാ വുത്തം, വികാരസ്സ ച തപ്പച്ചയഭാവോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. തബ്ബികാരാനഞ്ഹി ഭൂതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ പച്ചയഭാവോതി. അഞ്ഞമ്പി സബ്ബം വിധാനം കായവിഞ്ഞത്തിയം വിയ വേദിതബ്ബം.

തിസമുട്ഠാനികകായം...പേ॰... ന ലബ്ഭതി. ന ഹി ചാലനം ഉപാദിന്നഘട്ടനന്തി. ചാലനഞ്ഹി ദേസന്തരുപ്പാദനപരമ്പരതാ, ഘട്ടനം പച്ചയവിസേസേന ഭൂതകലാപാനം ആസന്നതരുപ്പാദോതി. **ഉപത്ഥമ്ഭനകിച്ചമ്പി നത്ഥീ**തി ഉപത്ഥമ്ഭനേന വിനാ പഠമചിത്തസമുട്ഠാനാപി ഘട്ടനാകാരേന പവത്തതീതി ഘട്ടനത്ഥം ഉപത്ഥമ്ഭനേന പയോജനം നത്ഥി, ലദ്ധാസേവനേന ചിത്തേനേവ ഘട്ടനസ്സ ബലവഭാവതോ ചാതി അധിപ്പായോ. ഉപത്ഥമ്ഭനം നത്ഥി അത്ഥീതി വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

വചീകമ്മദ്വാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മനോകമ്മദ്വാരകഥാവണ്ണനാ

അയം നാമ ചേതനാ കമ്മം ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബാതി ഇദം യസ്സ ദ്വാരം മനോ, തംദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **കപ്പേതീ**തി "ത്വം ഫുസനം കരോഹി, ത്വം വേദയിത"ന്തി ഏവം കപ്പേന്തം വിയ പവത്തതീതി അത്ഥോ. **പകപ്പന**ഞ്ച തദേവ. **കിം പിണ്ഡം കരോതീ**തി ആയൂഹനത്ഥവസേന പുച്ഛതി. ഫസ്സാദിധമ്മേ

ഹി അവിപ്പകിണ്ണേ കത്വാ സകിച്ചേസു പവത്തനം **ആയൂഹനം,** തഥേവ ബ്യാപാരണം **ചേതയനം,** തഥാകരണം **അഭിസങ്ഖരണ**ന്തി. തേഭൂമകസ്സേവ ഗഹണം ലോകുത്തരകമ്മസ്സ കമ്മക്ഖയകരത്താ.

മനോകമ്മദ്വാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കമ്മകഥാവണ്ണനാ

ചേതയിത്വാ കമ്മം കരോതീതി എത്ഥ യസ്മാ പുരിമചേതനായ ചേതയിത്വാ സന്നിട്ഠാനകമ്മം കരോതി, തസ്മാ ചേതനാപുബ്ബകം കമ്മം തംചേതനാസഭാവമേവാതി ചേതനം അഹം കമ്മം വദാമീതി അത്ഥോ. അഥ വാ സമാനകാലത്തേപി കാരണകിരിയാ പുബ്ബകാലാ വിയ വത്തും യുത്താ, ഫലകിരിയാ ച അപരകാലാ വിയ. യസ്മാ ച ചേതനായ ചേതയിത്വാ കായവാചാഹി ചോപനകിരിയം മനസാ ച അഭിജ്ഝാദികിരിയം കരോതി, തസ്മാ തസ്സാ കിരിയായ കാരികം ചേതനം അഹം കമ്മം വദാമീതി അത്ഥോ. **കായേ വാ**തി കായവിഞ്ഞത്തിസങ്ഖാതേ കായേ വാ. **സതീ**തി ധരമാനേ, അനിരോധിതേ വാ. കായസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ **കായസഞ്ചേതനാ**. എത്ഥ ച സുഖദുക്ഖുപ്പാദകേന കമ്മേന ഭവിതബ്ബം, ചേതനാ ച സുഖദുക്ഖുപ്പാദികാ വുത്താതി തസ്സാ കമ്മഭാവോ സിദ്ധോ ഹോതി. **സഞ്ചേതനിയ**ന്തി സഞ്ചേതനസഭാവവന്തം. **സമിദ്ധിത്ഥേരേന** "സഞ്ചേതനിയം, ആവുസോ…പേ॰… മനസാ സുഖം സോ വേദയതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൦; കഥാ॰ ൫൩൯) അവിഭജിത്വാ ബ്യാകതോ. **സുഖവേദനീയ**ന്തിആദിനാ പന വിഭജിത്വാ ബ്യാകാതബ്ബോ സോ പഞ്ഹോ, തസ്മാ സമ്മാ ബ്യാകതോ നാമ ന ഹോതി. ഇതരദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. യഥാ പന സുത്താനി ഠിതാനി, തഥാ ചോപനകിരിയാനിസ്സയഭൂതാ കായവാചാ അഭിജ്ഝാദികിരിയാനിസ്സയോ ച മനോദ്വാരാനി, യായ പന ചേതനായ തേഹി കായാദീഹി കരണഭൂതേഹി ചോപനാഭിജ്ഝാദികിരിയം കരോന്തി വാസിആദീഹി വിയ ഛേദനാദിം, സാ ചേതനാ കമ്മന്തി ദ്വാരപ്പവത്തിയമ്പി കമ്മദ്വാരാഭേദനഞ്ച കമ്മദ്വാരവവത്ഥാനഞ്ച ദിസ്സതി, ഏവഞ്ച സതി "കായേന ചേ കതം കമ്മ"ന്തിആദിഗാഥായോ (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧ കായകമ്മദ്വാര) അതിവിയ യുജ്ജന്തി.

ലോകുത്തരമഗ്ഗോ ഇധ ലോകിയകമ്മകഥായം അനധിപ്പേതോപി ഭജാപിയമാനോ തീണി കമ്മാനി ഭജതി. **മനേന ദുസ്സീല്യ**ന്തി കായികവാചസികവീതിക്കമവജ്ജം സബ്ബം അകുസലം സങ്ഗണ്ഹാതി, മിച്ഛാദിട്ഠിസങ്കപ്പവായാമസതിസമാധിം വാ. തമ്പി ചേതം "മനസാ സംവരോ സാധൂ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൧൬; ധ॰ പ॰ ൩൬൧) വുത്തസ്സ സംവരസ്സ പടിപക്ഖവസേന വുത്തം, ന സീലവിപത്തിവസേന. ന ഹി സാ മാനസികാ അത്ഥീതി മഗ്ഗസ്സേവ ഭജാപനം മഹാവിസയത്താ. ബോജ്ഝങ്ഗാ ഹി മനോകമ്മമേവ ഭജേയ്യും, ന ച ന സക്കാ മഗ്ഗഭജാപനേനേവ തേസം ഭജാപനം വിഞ്ഞാതുന്തി.

കമ്മപഥം അപ്പത്താനമ്പി തംതംദ്വാരേ സംസന്ദനം അവരോധനം ദ്വാരന്തരേ കമ്മന്തരുപ്പത്തിയമ്പി കമ്മദ്വാരാഭേദനഞ്ച **ദ്വാരസംസന്ദനം** നാമ. "തിവിധാ, ഭിക്ഖവേ, കായസഞ്ചേതനാ അകുസലം കായകമ്മ"ന്തിആദിനാ (കഥാ॰ ൫൩൯) കമ്മപഥപ്പത്താവ സന്നിട്ഠാപകചേതനാ കമ്മന്തി വുത്താതി പുരിമചേതനാ സബ്ബാ കായകമ്മം ന ഹോതീതി വുത്തം. **ആണാപേത്വാ…പേ॰… അലഭന്തസ്സാ**തി

ആണത്തേഹി അമാരിതഭാവം സന്ധായ വുത്തം, വചീദുച്ചരിതം നാമ ഹോതി അകമ്മപഥഭാവതോതി അധിപ്പായോ. ''ഇമേ സത്താ ഹഞ്ഞന്തൂ''തി പവത്തബ്യാപാദവസേന **ചേതനാപക്ഖികാ വാ ഭവന്തി** കായകമ്മവോഹാരലാഭാ. **അബ്ബോഹാരികാ വാ** മനോകമ്മവോഹാരവിരഹാ. സസമ്ഭാരപഥവീആദീസു ആപാദയോ ഏത്ഥ നിദസ്സനം.

കുലുമ്ബസ്സാതി ഗബ്ഭസ്സ, കുലസ്സേവ വാ. തിസ്സോപി സങ്ഗീതിയോ ആരുള്ഹതായ അനനുജാനനതോ **''തവ സുത്തസ്സാ''**തി വുത്തം. **ദസവിധാ ഇദ്ധി** പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ ഇദ്ധികഥായ ഗഹേതബ്ബാ. **ഭാവനാമയ**ന്തി അധിട്ഠാനിദ്ധിം സന്ധായ വദതി. ഘടഭേദോ വിയ പരൂപഘാതോ, ഉദകവിനാസോ വിയ ഇദ്ധിവിനാസോ ച ഹോതീതി ഉപമാ സംസന്ദതി. **തവ പഞ്ഹോ**തി ഭാവനാമയായ പരൂപഘാതോ ഹോതീതി വുത്തോ ഞാപേതും ഇച്ഛിതോ അത്ഥോ. **ആഥബ്ബണിദ്ധി** വിജ്ജാമയിദ്ധി ഹോതി. **സത്തമേ പദേ**തി മണ്ഡലാദിതോ സത്തമേ പദേ.

വചനന്തരേന ഗമേതബ്ബത്ഥം **നേയ്യത്ഥം,** സയമേവ ഗമിതബ്ബത്ഥം **നീതത്ഥം. കിരിയതോ സമുട്ഠാതി, ഉദാഹു അകിരിയതോ**തി തേനാധിപ്പേതം സമ്പജാനമുസാവാദം സന്ധായ പുച്ഛതി, ന ഉപോസഥക്ഖന്ധകേ വുത്തം. തത്ഥ അവുത്തമേവ ഹി സോ അനരിയവോഹാരം വുത്തന്തി ഗഹേത്വാ വോഹരതീതി. **വാചാഗിര**ന്തി വാചാസങ്ഖാതം ഗിരം, വാചാനുച്ചാരണം വാ.

ഖന്ദസിവാദയോ സേട്ഠാതി **ഖന്ദാ**തി കുമാരാ. **സിവാ**തി മഹേസ്സരാ, മിച്ഛാദിട്ഠിയാ നിദസ്സനത്ഥമിദം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. നത്ഥികദിട്ഠാദയോ ഏവ ഹി കമ്മപഥപ്പത്താ കമ്മന്തി. **ചേതനാ പനേത്ഥ അബ്ബോഹാരികാ**തി കായദ്വാരേ വചീദ്വാരേ ച സമുട്ഠിതാപി കായകമ്മം വചീകമ്മന്തി ച വോഹാരം ന ലഭതി അഭിജ്ഝാദിപ്പധാനത്താ. ''തിവിധാ, ഭിക്ഖവേ, മനോസഞ്ചേതനാ അകുസലം മനോകമ്മ''ന്തി പന വചനതോ സഭാവേനേവ സാ മനോകമ്മം, ന അഭിജ്ഝാദിപക്ഖികത്താതി ''അഭിജ്ഝാദിപക്ഖികാവാ''തി ന വുത്തം. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ കായങ്ഗവാചങ്ഗാനി അചോപേത്വാ ചിന്തനകാലേ ചേതനാപി ചേതനാസമ്പയുത്തധമ്മാപി മനോദ്വാരേ ഏവ സമുട്ഠഹന്തി, തസ്മാ ചേതനായ അബ്ബോഹാരികഭാവോ കഥഞ്ചി നത്ഥീതി അധിപ്പായോ.

''തിവിധാ , ഭിക്ഖവേ, കായസഞ്ചേതനാ കുസലം കായകമ്മ''ന്തിആദിവചനതോ (കഥാ॰ ബ്ബൻ) പാണാതിപാതാദിപടിപക്ഖഭൂതാ തബ്ബിരതിവിസിട്ഠാ ചേതനാവ പാണാതിപാതവിരതിആദികാ ഹോന്തീതി ''ചേതനാപക്ഖികാ വാ''തി വുത്തം, ന ''വിരതിപക്ഖികാ''തി. **രക്ഖതീ**തി അവിനാസേത്വാ കഥേതി. **ഭിന്ദതീ**തി വിനാസേത്വാ കഥേതി.

കമ്മകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചക്ഖുവിഞ്ഞാണദ്വാരന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ദ്വാരം. ചക്ഖു ച തം വിഞ്ഞാണദ്വാരഞ്ചാതി വാ **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണദ്വാരം**. ചക്ഖു വിഞ്ഞാണദ്വാരന്തി വാ അസമാസനിദ്ദേസോ. തം പന ചക്ഖുമേവ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. ''ചക്ഖുനാ സംവരോ സാധൂ''തിആദികായ (ധ॰ പ॰ ൩൬൦) ഗാഥായ പസാദകായചോപനകായസംവരേ ഏകജ്ഝം കത്വാ കായേന സംവരോ വുത്തോ, തം ഇധ ഭിന്ദിത്വാ അട്ഠ സംവരാ, തപ്പടിപക്ഖഭാവേന അസംവരാ

അട്ഠ കഥിതാ. സീലസംവരാദയോപി പഞ്ചേവ സംവരാ സബ്ബദ്വാരേസു ഉപ്പജ്ജമാനാപി, തപ്പടിപക്ഖഭാവേന ദുസ്സില്യാദീനി അസംവരാതി വുത്താനി. തത്ഥ **ദുസ്സില്യം** പാണാതിപാതാദിചേതനാ. **മുട്ഠസ്സച്ചം** സതിപടിപക്ഖാ അകുസലാ ധമ്മാ. പമാദന്തി കേചി. സീതാദീസു പടിഘോ **അക്ഖന്തി**. ഥിനമിദ്ധം **കോസജ്ജം**.

വിനാ വചീദ്വാരേന സുദ്ധം കായദ്വാരസങ്ഖാതന്തി ഇദം വചീദ്വാരസല്ലക്ഖിതസ്സ മുസാവാദാദിനോപി കായദ്വാരേ പവത്തിസബ്ഭാവാ അസുദ്ധതാ അത്ഥീതി തംനിവാരണത്ഥം വുത്തം. ന ഹി തം കായകമ്മം ഹോതി. സുദ്ധവചീദ്വാരോപലക്ഖിതം പന വചീകമ്മമേവ ഹോതീതി. **ഏത്ഥ അസംവരോ**തി ഏതേന സുദ്ധകായദ്വാരേന ഉപലക്ഖിതോ അസംവരോ ദ്വാരന്തരേ ഉപ്പജ്ജമാനോപി വുത്തോ. ദ്വാരന്തരാനുപലക്ഖിതം സബ്ബം തംദ്വാരികാകുസലഞ്ചേതി വേദിതബ്ബം. ഏവഞ്ച കത്വാ കമ്മപഥസംസന്ദനേ ''ചോപനകായഅസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പജ്ജമാനോ അസംവരോ അകുസലം കായകമ്മമേവ ഹോതീ''തിആദി ''അകുസലം കായകമ്മം ചോപനകായഅസംവരദ്വാരവസേന വചീഅസംവരവസേന ച ഉപ്പജ്ജതീ''തിആദിനാ സഹ അവിരുദ്ധം ഹോതി. അസംവരോ ഹി ദ്വാരന്തരേ ഉപ്പജ്ജമാനോപി സദ്വാരേ ഏവാതി വുച്ചതി, സദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോതി ച, കമ്മം അഞ്ഞദ്വാരേ അഞ്ഞദ്വാരവസേന ചാതി ഏവം അവിരുദ്ധം.

അഥ വാ **ഏത്ഥാ**തി സുദ്ധം അസുദ്ധന്തി ഏതം അവിചാരേത്വാ ഏതസ്മിം ചോപനേതി വുത്തം ഹോതി. ഏവം സതി ദ്വാരന്തരോപലക്ഖിതം കമ്മപഥഭാവപ്പത്തതായ വചീമനോകമ്മം ചോപനകായഅസംവരദ്വാരേ ഉപ്പന്നം, സേസം സബ്ബം തംദ്വാരുപ്പന്നാകുസലം വിയ ''ചോപനകായഅസംവരോ''തി വുച്ചതി. കമ്മപഥഭാവപ്പത്തിയാ ദ്വാരന്തരുപ്പന്നം കായകമ്മഞ്ച തഥാ ന വുച്ചതീതി കമ്മപഥസംസന്ദനവിരോധോ സിയാ, തദവിരോധം തത്ഥേവ വക്ഖാമ. സീലസംവരാദയോ പഞ്ച നിക്ഖേപകണ്ഡേ ആവി ഭവിസ്സന്തി. തത്ഥ ഞാണസംവരേ പച്ചയസന്നിസ്സിതസീലസ്സ, വീരിയസംവരേ ച ആജീവപാരിസുദ്ധിയാ അന്തോഗധതാ ദട്ഠബ്ബാ.

അകുസലകമ്മപഥകഥാവണ്ണനാ

സരസേനേവ ച പതനസഭാവസ്സ പാണസ്സ അന്തരാ ഏവ അതീവ പാതനം **അതിപാതോ,** സണികം പതിതും അദത്വാവ സീഘം പാതനന്തി അത്ഥോ. അതിക്കമ്മ വാ സത്ഥാദീഹി അഭിഭവിത്വാ പാതനം **അതിപാതോ**. പയോഗവത്ഥുമഹന്തതാദീഹി **മഹാസാവജ്ജതാ** തേഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജമാനായ ചേതനായ ബലവഭാവതോ. യഥാവുത്തപച്ചയവിപരിയായേപി തംതംപച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജമാനായ ചേതനായ ബലവാബലവവസേനേവ അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജതാ വേദിതബ്ബാ. **ഇദ്ധിമയോ** കമ്മവിപാകജിദ്ധിമയോ ദാഠാകോടികാദീനം വിയ.

ഗോത്തരക്ഖിതാ സഗോത്തേഹി രക്ഖിതാ. **ധമ്മരക്ഖിതാ** സഹധമ്മികേഹി രക്ഖിതാ. സസാമികാ **സാരക്ഖാ**. യസ്സാ ഗമനേ രഞ്ഞാ ദണ്ഡോ ഠപിതോ, സാ **സപരിദണ്ഡാ. അത്ഥഭഞ്ജകോതി** കമ്മപഥപ്പത്തം വുത്തം. കമ്മപഥകഥാ ഹേസാതി. **അത്തനോ സന്തകം അദാതുകാമതായാ**തിആദി മുസാവാദസാമഞ്ഞതോ വുത്തം. ഹസാധിപ്പായേന വിസംവാദനപുരേക്ഖാരസ്സേവ മുസാവാദോ.

സുഞ്ഞഭാവന്തി പീതിവിരഹിതതായ രിത്തതം. അത്ഥവിപന്നതായ ന ഹദയങ്ഗമാ. **അഗ്ഗണ്ഹന്തേ**തി അസദ്ദഹന്തേ കമ്മപഥഭേദോ ന ഹോതി. യോ കോചി പന സമ്ഫപ്പലാപോ ദ്വീഹി സമ്ഭാരേഹി സിജ്ഝതീതി. അത്തനോ പരിണാമനം ചിത്തേനേവാതി വേദിതബ്ബം. **മിച്ഛാ പസ്സതീ**തി വിതഥം പസ്സതി.

കോട്ഠാസതോതി ഫസ്സപഞ്ചമകാദീസു ചിത്തങ്ഗകോട്ഠാസേസു യേ കോട്ഠാസാ ഹോന്തി, തതോതി അത്ഥോ. നനു ച ചേതനാ കമ്മപഥേസു ന വുത്താതി പടിപാടിയാ സത്തന്നം കമ്മപഥഭാവോ ന യുത്തോതി? ന, അവചനസ്സ അഞ്ഞഹേതുത്താ. ന ഹി ചേതനായ അകമ്മപഥത്താ കമ്മപഥരാസിമ്ഹി അവചനം, കദാചി പന കമ്മപഥോ ഹോതി, ന സബ്ബദാതി കമ്മപഥഭാവസ്സ അനിയതത്താ അവചനം. യദാ പന കമ്മപഥോ ഹോതി, തദാ കമ്മപഥരാസിസങ്ഗഹോ ന നിവാരിതോതി. ''പഞ്ച സിക്ഖാപദാ പരിത്താരമ്മണാ ഏവാ''തി ഏതേന അദിന്നാദാനാദീനം സത്താരമ്മണഭാവവിരോധം ''സത്തസങ്ഖാതേ സങ്ഖാരേ ഏവ ആരബ്ഭ പവത്തിതോ''തി സയമേവ പരിഹരിസ്സതി. ''നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ''തി പവത്തമാനാ ദിട്ഠി തേഭൂമകധമ്മവിസയാവാതി സങ്ഖാരാരമ്മണതാ വുത്താ. വിപാകനിസ്സന്ദഫലാനി യഥാക്കമം നിരയാദിവിപാകദുഗ്ഗതതാദീനി.

അകുസലകമ്മപഥകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കുസലകമ്മപഥകഥാവണ്ണനാ

പാണാതിപാതാദീഹി പന വിരതിയോതി ഏതം യാഹി വിരതീഹി സമ്പയുത്താ ചേതനാ ''കായവചീകമ്മാനീ''തി വുച്ചന്തി, താസഞ്ച കമ്മപഥഭാവോ യുത്തോതി കത്വാ വുത്തം. തഥാ ഹി വക്ഖതി ''പടിപാടിയാ സത്ത ചേതനാപി വട്ടന്തി വിരതിയോപീ''തി. **അല്ലസസമംസ**ന്തി ജീവമാനകസസമംസം. വോരോപേതാ ഹുത്വാ നാഭിജാനാമി. ദുസ്സീല്യാദാരമ്മണാ തദാരമ്മണാ. ജീവിതിന്ദ്രിയാദിആരമ്മണാ കഥം ദുസ്സീല്യാദീനി പജഹന്തീതി തം ദസ്സേതും **''യഥാ പനാ''**തിആദി വുത്തം. **അനഭിജ്ഝാ...പേ॰... വിരമന്തസ്സാ**തി അഭിജ്ഝം പജഹന്തസ്സാതി അത്ഥോ. ന ഹി മനോദുച്ചരിതാ വിരതി അത്ഥി അനഭിജ്ഝാദീഹേവ തപ്പഹാനതോ.

കമ്മപഥസംസന്ദനകഥാവണ്ണനാ

കമ്മപഥപ്പത്താനം ദുസ്സീല്യാദീനം അസംവരാനം തഥാ ദുച്ചരിതാനഞ്ച അകുസലകമ്മപഥേഹി കമ്മപഥപ്പത്താനമേവ ച സുസീല്യാദീനം സംവരാനം തഥാ സുചരിതാനഞ്ച കുസലകമ്മപഥേഹി അത്ഥതോ നാനത്താഭാവദസ്സനം. അഥ വാ തേസം ഫസ്സദ്വാരാദീഹി അവിരോധഭാവേന ദീപനം കമ്മപഥസംസന്ദനന്തി കേചി വദന്തി , തദേതം വിചാരേതബ്ബം. ന ഹി പഞ്ചഫസ്സദ്വാരപഞ്ചഅസംവരദ്വാരപഞ്ചസംവരദ്വാരേസു ഉപ്പന്നാനം അസംവരാനം സംവരാനഞ്ച കമ്മപഥതാ അത്ഥി പാണാതിപാതാദീനം പരസന്തകവത്ഥുലോഭപരസത്താരമ്മണബ്യാപാദഅഹേതുകദിട്ഠിആദീനഞ്ച തേസു ദ്വാരേസു അനുപ്പത്തിതോ. തിവിധകആയദുച്ചരിതാദീനി ച കമ്മപഥാതി പാകടാ ഏവാതി കിം തേസം കമ്മപഥേഹി നാനത്താഭാവദസ്സനേന, ന ച ദുച്ചരിതാനം സുചരിതാനഞ്ച ഫസ്സദ്വാരാദിവസേന ഉപ്പത്തി ദീപിതാ, നാപി അസംവരാനം സംവരാനഞ്ച യതോ തേസം ഫസ്സദ്വാരാദീഹി അവിരോധഭാവേന ദീപനാ

സിയാ, കേവലം പന ഫസ്സദ്വാരാദിവസേന ഉപ്പന്നാനം അസംവരാനം സംവരാനഞ്ച കായകമ്മാദിതാ ദീപിതാ. യദി ച ഏത്തകം കമ്മപഥസംസന്ദനം, "അകുസലം കായകമ്മം പഞ്ചഫസ്സദ്വാരവസേന നുപ്പജ്ജതീ"തിആദി കമ്മപഥസംസന്ദനം ന സിയാ. ഏസാപി ഛഫസ്സദ്വാരാദീഹി അവിരോധദീപനാതി ചേ, വുത്തമേവ പകാരന്തരേന ദസ്സേതും "അഥ വാ"തി ന വത്തബ്ബം. സമുച്ചയത്ഥേ ച അഥ വാ-സദ്ദേ കമ്മപഥപ്പത്താനേവ ദുസ്സീല്യാദീനി കായകമ്മാദിനാമേഹി വദന്തേഹി മനോകമ്മസ്സ ഛഫസ്സദ്വാരവസേന ഉപ്പത്തി ന വത്തബ്ബാ. ന ഹി തം ചക്ഖുദ്വാരാദിവസേന ഉപ്പജ്ജതീതി. യദി ച കമ്മപഥപ്പത്താ ഏവ അസംവരാദയോ ഗഹിതാ, ദുച്ചരിതേഹി അഞ്ഞേസം അസംവരാനം അഭാവാ തേസഞ്ച തംതംകമ്മഭാവസ്സ വുത്തത്താ "ചോപനകായഅസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോ അസംവരോ അകുസലം കായകമ്മമേവ ഹോതീ"തിആദി ന വത്തബ്ബം സിയാ. വുച്ചമാനേ ഹി തസ്മിം സങ്കരോ സിയാ, വചീമനോകമ്മാനിപി ഹി കായദ്വാരേ ഉപ്പജ്ജന്തി, തഥാ സേസദ്വാരേസുപി കമ്മന്തരാനീതി.

അഥ പന ദ്വാരന്തരേ ഉപ്പജ്ജമാനം കമ്മന്തരമ്പി തംദ്വാരികകമ്മമേവ സിയാ, "തിവിധം കായദുച്ചരിതം അകുസലം കായകമ്മമേവാ"തിആദി, "അകുസലം കായകമ്മം ചോപനകായഅസംവരദ്വാരവസേന വാചാഅസംവരദ്വാരവസേന ച ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദി ച വിരുജ്ഝേയ്യ. ദുച്ചരിതാനഞ്ഹി അഞ്ഞദ്വാരചരണം അത്ഥി, ന ചസ്സ ദ്വാരന്തരുപ്പന്നം കമ്മന്തരം ഹോതീതി. തസ്മാ ഹേട്ഠാ കമ്മപഥപ്പത്താനം ഏവ കായകമ്മാദിഭാവസ്സ വുത്തത്താ സേസാനഞ്ച തംതംദ്വാരുപ്പന്നാനം കുസലാകുസലാനം ദ്വാരസംസന്ദനേ തംതംദ്വാരപക്ഖികഭാവസ്സ കതത്താ ഇധ കമ്മപഥം അപ്പത്താനഞ്ച ചേതനാഭാവതോ അകമ്മാനഞ്ച അസംവരാനം സംവരാനഞ്ച ഭജാപിയമാനാനം കമ്മപഥാനം വിയ കായകമ്മാദിതാദീപനം, കമ്മപഥപ്പത്താനം തിവിധകായദുച്ചരിതാദീനം തിവിധകായസുചരിതാദീനഞ്ച ദ്വാരന്തരചരണേപി കായകമ്മാദിഭാവാവിജഹനദീപനം, യഥാപകാസിതാനഞ്ച കമ്മപഥഭാവം പത്താനം അപത്താനഞ്ച അകുസലകായകമ്മാദീനഞ്ച കുസലകായകമ്മാദീനഞ്ച ഫസ്സദ്വാരാദീഹി ഉപ്പത്തിപകാസനഞ്ച കമ്മപഥസംസന്ദനം നാമ. കസ്മാ? അകമ്മപഥാനം കമ്മപഥേസു കമ്മപഥാനഞ്ച അകമ്മപഥേസു സമാനനാമതാവസേന, കമ്മപഥാനം കമ്മപഥേസു സാമഞ്ഞനാമാവിജഹനവസേന, ഉഭയേസഞ്ച ഉപ്പത്തിവസേന ദ്വാരേസു ഏത്ഥ സംസന്ദിതത്താ.

തത്ഥ തിവിധകമ്മദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നാനം കമ്മാനം ഞാതകമ്മഭാവതായ തംതംകമ്മഭാവസ്സ അവചനീയത്താ കമ്മദ്വാരേസു തേസം ഉപ്പത്തിയാ ച വുത്തത്താ പഞ്ചവിഞ്ഞാണദ്വാരവസേന അസംവരാദീനം ഉപ്പത്തിപരിയായവചനാഭാവതോ ച കമ്മദ്വാരവിഞ്ഞാണദ്വാരാനി വിരജ്ഝിത്വാ **"പഞ്ചഫസ്സദ്വാരവസേന ഹി ഉപ്പന്നോ"**തിആദി വുത്തം. "യമ്പിദം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതി സുഖം വാ"തിആദിനാ "ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാക്ഖന്ധോ അത്ഥി കുസലോ"തിആദിനാ ച പഞ്ചഫസ്സദ്വാരവസേന അസംവരാദീനം ഉപ്പത്തിപരിയായോ വുത്തോ, ന ച "യമിദം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണപച്ചയാ"തിആദിവചനം അത്ഥീതി. വുത്തമ്പി ചേതം "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസഹജാതോ ഹി ഫസ്സോ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ"തിആദി (ധം॰ സം॰ ഫ കമ്മകഥാ; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ വ്വന്ന). തേന ഹി അസംവരാനം സംവരാനഞ്ച ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദീഹി അസഹജാതത്താ മനോസമ്ഫസ്സസഹജാതാനഞ്ച ചക്ഖുസമ്ഫസ്സദ്വാരാദിവസേന ഉപ്പത്തി ദീപിതാതി. "സോ ഹി കായദ്വാരേ

ചോപനം പത്തോ അകുസലം കായകമ്മം ഹോതീ''തിആദിനാ ''ചോപനകായഅസംവരദ്വാരവസേന ഉപ്പന്നോ അകുസലം കായകമ്മമേവ ഹോതീ''തിആദിനാ ച വചീകമ്മാദീനഞ്ച കമ്മപഥപ്പത്താനം അസംവരഭൂതാനം കായകമ്മാദിഭാവേ ആപന്നേ ''ചതുബ്ബിധം വചീദുച്ചരിതം അകുസലം വചീകമ്മമേവ ഹോതീ''തിആദിനാ അപവാദേന നിവത്തി ദട്ഠബ്ബാ. ഏവഞ്ച കത്വാ പുബ്ബേ ദസ്സിതേസു അസംവരവിനിച്ഛയേസു ദുതിയവിനിച്ഛയേസു ച ന കോചി വിരോധോ. ന ഹി വചീകമ്മാദിഭൂതോ ചോപനകായഅസംവരോ കായകമ്മാദി ഹോതീതി.

അകുസലം മനോകമ്മം പന ഛഫസ്സദ്വാരവസേന ഉപ്പജ്ജതി, തം കായവചീദ്വാരേസു ചോപനം പത്തം അകുസലം കായവചീകമ്മം ഹോതീതി ഏത്ഥ കിം തം അകുസലം മനോകമ്മം നാമ, ഹേട്ഠാ ദസ്സിതനയേന ച കായവചീദ്വാരേസു ഉപ്പന്നം തിവിധം മനോദുച്ചരിതം ചോപനം അപ്പത്തം സബ്ബാകുസലഞ്ച. യദി ഏവം തസ്സ കായവചീകമ്മഭാവോ നത്ഥീതി ''ചോപനപ്പത്തം കായവചീകമ്മം ഹോതീ''തി ന യുജ്ജതീതി ? നോ ന യുജ്ജതി ചോപനപ്പത്തം കായേ വാചായ ച അകുസലം കമ്മം ഹോതീതി അത്ഥസിദ്ധിതോ. കമ്മം പന ഹോന്തം കിം കമ്മം ഹോതീതി? മനോകമ്മമേവ ഹോതീതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ചോപനപ്പത്തം അകുസലം കായദ്വാരേ വചീദ്വാരേ ച മനോകമ്മം ഹോതീതി. അഥ വാ തം-സദ്ദസ്സ മനോകമ്മേന സമ്ബന്ധം അകത്വാ ഛഫസ്സദ്വാരവസേന യം ഉപ്പജ്ജതി, തന്തി യഥാവുത്തഉപ്പാദമത്തപരിച്ഛിന്നേന സമ്ബന്ധോ കാതബ്ബോ. കിം പന തന്തി? കമ്മകഥായ പവത്തമാനത്താ കമ്മന്തി വിഞ്ഞായതി, തഞ്ച മനോസമ്ഫസ്സദ്വാരേ ഉപ്പജ്ജമാനമ്പി തിവിധം കമ്മം ഹോതീതി. യഥാ തം ഹോതി, തം ദസ്സേതും **''കായവചീദ്വാരേസു ചോപനം പത്ത''**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ നിയമസ്സ അകതത്താ ചോപനപ്പത്തി ഉപലക്ഖണഭാവേന കായവചീകമ്മനാമസാധികാവ, ന പന സബ്ബമ്പി ചോപനപ്പത്തം കായവചീകമ്മമേവ, നാപി കുസലപക്ഖേ ചോപനം അപ്പത്തം കായവചീകമ്മം ന ഹോതീതി അയമത്ഥോ സിദ്ധോവ ഹോതീതി.

അഥ വാ തന്തി തം ഛഫസ്സദ്വാരവസേന ഉപ്പജ്ജമാനം മനോകമ്മന്തി സബ്ബം മനസാപി നിപ്ഫജ്ജമാനം കമ്മം മനോകമ്മന്തി ചോദകാധിപ്പായേന ഗഹേത്വാ വദതി, ന പുബ്ബേ ദസ്സിതമനോകമ്മന്തി. യോ ഹി പരസ്സ അധിപ്പായോ ''മനസാ നിപ്ഫത്തിതോ സബ്ബേന മനോകമ്മേനേവ ഭവിതബ്ബം, ന കായവചീകമ്മേനാ''തി, തം നിവത്തേത്വാ കമ്മത്തയനിയമം ദസ്സേതും ഇദമാരദ്ധം **''തം കായവചീദ്വാരേസു ചോപനം പത്ത''**ന്തിആദി. ഏത്ഥ ച സങ്കരാഭാവോ പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. അഥ വാ കമ്മന്തി അവിസേസേന കമ്മസദ്ദമത്തേന സമ്ബന്ധം കത്വാ യഥാവുത്തോ കമ്മപ്പഭേദോ യഥാ ഹോതി, തം പകാരം ദസ്സേതി. അസങ്കരോ ച വുത്തനയോവ. യം പന വദന്തി ''കായവചീകമ്മസഹജാതാ അഭിജ്ഝാദയോ യദാ ചേതനാപക്ഖികാ ഹോന്തി, തദാ താനി മനോകമ്മാനി കായവചീകമ്മാനി ഹോന്തീ''തി, തഞ്ച ന, ചേതനാപക്ഖികാനം മനോകമ്മത്താഭാവാ. അബ്ബോഹാരികത്തേ ച മനോകമ്മതാ സുട്ഠുതരം നത്ഥി. വുത്തമ്പി ചേതം ''അബ്ബോഹാരികാ വാ''തി. തസ്മാ മനോകമ്മസ്സ കായവചീകമ്മതാ ന വത്തബ്ബാ. അഭിജ്ഝാദികിരിയാകാരികായ ഏവ ചേതനായ സമ്പയുത്താ അഭിജ്ഝാദയോ മനോകമ്മം, ന പാണാതിപാതാദികായവചീകിരിയാകാരികായാതി ഭിയ്യോപി തേസം മനോകമ്മതാതി ന തേസം മനോകമ്മാനം സതം കായവചീകമ്മതാ വത്തബ്ബാതി. ഏവം കമ്മാനം ദ്വാരേസു ദ്വാരാനഞ്ച കമ്മേസു അനിയതത്താ

ദ്വാരനിബന്ധനം ന കതം. ഇദാനി അകതേപി ച ദ്വാരനിബന്ധനേ യേസം ദ്വാരാനം വസേന ഇദം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തേസം തംതംദ്വാരകമ്മപഥാനഞ്ച വസേന ഉപ്പത്തിയാ യഥാഭട്ഠപാളിയാ വുത്തായ ച ദീപനത്ഥം **"തത്ഥ കാമാവചര"**ന്തിആദിമാഹ. **ചിത്തം തിവിധകമ്മദ്വാരവസേന ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഇദം മനോകമ്മദ്വാരഭൂതസ്സ തേന സഭാവേന ഉപ്പത്തിം ഗഹേത്വാ വുത്തം. യഥാ വാ ചിത്തം ചിത്താധിപതേയ്യന്തി സമ്പയുത്തവസേന വുച്ചതി, ഏവമിധാപീതി വേദിതബ്ബം. ചോപനദ്വയരഹിതസ്സ മനോപബന്ധസ്സ മനോകമ്മദ്വാരഭാവേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി.

കമ്മപഥസംസന്ദനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദ്വാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അയം യോജനാതി "രൂപാരമ്മണം വാ...പേ... ധമ്മാരമ്മണം വാ"തി ഏതേന സഹ "യം യം വാ പനാ"തി ഏതസ്സ അയം സമ്ബന്ധോതി അത്ഥോ. കോ പനായം സമ്ബന്ധോതി? യേന വചനാനി അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്ബജ്ഝന്തി, തം പുബ്ബാപരവചനേ പയോജനം സമ്ബന്ധോ. ഇധ ച സബ്ബാരമ്മണതാദിദസ്സനം "രൂപാരമ്മണം വാ...പേ... ധമ്മാരമ്മണം വാ"തി ഏതസ്സ അനന്തരം "യം യം വാ പനാ"തി ഏതസ്സ വചനേ പയോജനം യോജനാ ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ **"രൂപാരമ്മണം വാ...പേ... ധമ്മാരമ്മണം വാ ആരബ്ഭാ"**തി ഏത്തകേന ആപന്നം ദോസം ദസ്സേത്വാ തന്നിവത്തനവസേന "യം യം വാ പനാ"തി ഏതസ്സ പയോജനം ദസ്സേതും **"ഹേട്ഠാ"**തിആദിമാഹ. ദുതിയേ അത്ഥവികപ്പേ "യം യം വാപനാ"തി ഏതേന അപ്പധാനമ്പി രൂപാദിം ആകഡ്ഢതി. ന ഹി പധാനസ്സ ചിത്തസ്സ അത്തനോയേവ ആരമ്മണഭാവോ അത്ഥീതി. **ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനാ**തി സബ്ബാരമ്മണതാദിനയേന. "ഹേട്ഠാ ഗഹിതമേവ ഗഹിതന്തി വത്വാ തസ്സ വചനേ പയോജനം ദസ്സേതും 'രൂപം വാ...പേ... ഇദം വാ ഇദം വാ ആരബ്ഭാ'തി കഥേതും ഇദം വുത്ത"ന്തി വുത്തം. തത്ഥ **ഇദം വാ ഇദം വാ**തി ഏതം സബ്ബാരമ്മണതാദിം സന്ധായ കഥിതന്തി വേദിതബ്ബം.

ധമ്മുദ്ദേസവാരകഥാ

ഫസ്സപഞ്ചമകരാസിവണ്ണനാ

ആചരിയാനന്തി രേവതാചരിയസ്സ. **ന പനേതം സാരതോ ദട്ഠബ്ബം**. ന ഹി ഫസ്സാദീനം കാമാവചരാദിഭാവദസ്സനത്ഥം ഇദമാരദ്ധം, കിന്തു തസ്മിം സമയേ ഫസ്സാദിസഭാവദസ്സനത്ഥന്തി.

ചിത്തസ്സ പഠമാഭിനിപാതത്താതി സബ്ബേ ചേതസികാ ചിത്തായത്താ ചിത്തകിരിയാഭാവേന വുച്ചന്തീതി ഫസ്സോ "ചിത്തസ്സ പഠമാഭിനിപാതോ"തി വുത്തോ. കാമം ഉപ്പന്നഫസ്സോ പുഗ്ഗലോ ചിത്തചേതസികരാസി വാ ആരമ്മണേന ഫുട്ഠോ ഫസ്സസഹജാതായ വേദനായ തംസമകാലമേവ വേദേതി, ഫസ്സോ പന ഓഭാസസ്സ പദീപോ വിയ വേദനാദീനം പച്ചയവിസേസോ ഹോതീതി പുരിമകാലോ വിയ വുത്തോ. ഗോപാനസീനം ഉപരി തിരിയം ഠപിതകട്ഠം **പക്ഖപാസോ**. കട്ഠദ്വയാദി വിയ ഏകദേസേന ഏകപസ്സേന അനല്ലീയമാനോപി രൂപേന സഹ ഫസ്സസ്സ സാമഞ്ഞം അനല്ലീയമാനം സങ്ഘട്ടനമേവ, ന വിസയഭാവോ, സങ്ഘട്ടനഞ്ച ഫസ്സസ്സ ചിത്താരമ്മണാനം

സന്നിപതനഭാവോ ഏവ. വത്ഥാരമ്മണസന്നിപാതേന സമ്പജ്ജതീതി സങ്ഘട്ടനസമ്പത്തികോ ഫസ്സോ. പാണിദ്വയസ്സ സന്നിപാതോ വിയ ചിത്താരമ്മണസന്നിപാതോ ഫസ്സോ ചിത്തസ്സ ആരമ്മണേ സന്നിപതിതപ്പവത്തിയാ പച്ചയോ ഹോതീതി **കിച്ചട്ഠേനേവ രസേന സങ്ഘട്ടനരസോ**. തഥാ പച്ചയഭാവോ ഹി തസ്സ ഫസ്സസ്സ സങ്ഘട്ടനകിച്ചന്തി. യഥാ ഹി പാണിയാ പാണിമ്ഹി സങ്ഘട്ടനം തബ്ബിസേസഭൂതാ രൂപധമ്മാ, ഏവം ചിത്തസ്സ ആരമ്മണേ സങ്ഘട്ടനം തബ്ബിസേസഭൂതോ ഏകോ ചേതസികധമ്മോ ദട്ഠബ്ബോ. **ചിത്തേയേവാ**തി ഏതേന ചേതസികസഭാവതം വത്ഥാരമ്മണേഹി അസംസട്ഠം സങ്ഘട്ടനം വേദനായ ദസ്സേതി, ന പന വത്ഥുനിസ്സയതം പടിക്ഖിപതി. തസ്സ ഫസ്സസ്സ കാരണഭൂതോ തദനുരൂപോ സമന്നാഹാരോ തജ്ജാസമന്നാഹാരോ. ഇന്ദ്രിയസ്സ തദഭിമുഖഭാവോ ആവജ്ജനായ ച ആരമ്മണകരണം വിസയസ്സ പരിക്ഖതതാ അഭിസങ്ഖതതാ വിഞ്ഞാണസ്സ വിസയഭാവകരണന്തി അത്ഥോ.

സുഖവേദനായമേവ ലബ്ഭതി അസ്സാദഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **വിസ്സവിതായാ**തി അരഹതായ. അനേകത്ഥത്താ ഹി ധാതൂനം അരഹത്ഥോ വിപുബ്ബോ സുസദ്ദോ. വിസ്സവം വാ സജനം വസിതാ കാമകാരിതാ **വിസ്സവിതാ. ആരമ്മണരസേകദേസമേവ അനുഭവന്തീ**തി ഇദം ഫുസനാദികിച്ചം ഏകദേസാനുഭവനമിവ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം. വേദയിതസഭാവോ ഏവ ഹി അനുഭവനന്തി. ഫുസനാദിഭാവേന വാ ആരമ്മണഗ്ഗഹണം ഏകദേസാനുഭവനം, വേദയിതഭാവേന ഗഹണം യഥാകാമം സബ്ബാനുഭവനം. ഏവം സഭാവാനേവ താനി ഗഹണാനീതി ന വേദനായ വിയ ഫസ്സാദീനമ്പി യഥാസകകിച്ചകരണേന സാമിഭാവാനുഭവനം ചോദേതബ്ബം. **അയം ഇധാ**തി ഏതേന പഞ്ചസു വേദനാസു ഇമസ്മിം ചിത്തേ അധിപ്പേതം സോമനസ്സവേദനം വദതി, തസ്മാ അസോമനസ്സവേദനം അപനേത്വാ ഗഹിതായ സോമനസ്സവേദനായ സമാനാ ഇട്ഠാകാരസമ്ഭോഗരസതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

നിമിത്തേന പുനസഞ്ജാനനകിച്ചാ **പച്ചാഭിഞ്ഞാണരസാ**. പുനസഞ്ജാനനസ്സ പച്ചയോ പുനസഞ്ജാനനപച്ചയോ, തദേവ നിമിത്തം പുന...പേ॰... നിമിത്തം, തസ്സ കരണം **പുന...പേ॰... കരണം**. പുനസഞ്ജാനനപച്ചയഭൂതം വാ നിമിത്തകരണം **പുന...പേ॰... കരണം,** തദസ്സാ കിച്ചന്തി അത്ഥോ. പുനസഞ്ജാനനപച്ചയനിമിത്തകരണം നിമിത്തകാരികായ നിമിത്തേന സഞ്ജാനന്തിയാ ച സബ്ബായ സഞ്ഞായ സമാനം വേദിതബ്ബം. **ഞാണമേവ അനുവത്തതി,** തസ്മാ അഭിനിവേസകാരികാ വിപരീതഗ്ഗാഹികാ ച ന ഹോതീതി അധിപ്പായോ. ഏതേനുപായേന സമാധിസമ്പയുത്തായ അചിരട്ഠാനതാ ച ന ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബാ.

അഭിസന്ദഹതീതി പബന്ധതി പവത്തേതി. **ചേതനാഭാവോ** ബ്യാപാരഭാവോ. **ദിഗുണുസ്സാഹാ**തി ന ദിഗുണം വീരിയയോഗം സന്ധായ വുത്തം, അത്തനോ ഏവ പന ബ്യാപാരകിച്ചസ്സ മഹന്തഭാവം ദീപേതി. **ഉസ്സാഹനഭാവേനാ**തി ആദരഭാവേന. സാ ഹി സയം ആദരഭൂതാ സമ്പയുത്തേ ആദരയതീതി.

വിജാനനം ആരമ്മണസ്സ ഉപലദ്ധി. **സന്ദഹനം** ചിത്തന്തരസ്സ അനുപ്പബന്ധനം. **ചക്ഖുനാ ഹി ദിട്ഠ**ന്തി ചക്ഖുനാ ദട്ഠബ്ബം. യഥാ "ദിട്ഠം സുതം മുതം വിഞ്ഞാത"ന്തി ദട്ഠബ്ബാദി വുച്ചതി, ഏവമിധാപി വേദിതബ്ബം. **ചക്ഖുനാ ഹീ**തിആദീസു ചക്ഖുനാ...പേ॰... മനസാ ദ്വാരേനാതി അത്ഥോ. നഗരഗുത്തികസ്സ വിയ ചിത്തസ്സ ആരമ്മണവിഭാവനമത്തം ഉപധാരണമത്തം ഉപലദ്ധിമത്തം

കിച്ചം, ആരമ്മണപടിവേധനപച്ചാഭിഞ്ഞാണാദി പന കിച്ചം പഞ്ഞാസഞ്ഞാദീനന്തി വേദിതബ്ബം. **പുരിമനിദ്ദിട്ഠ**ന്തി സമയവവത്ഥാനേ നിദ്ദിട്ഠം. ഭാവേന്തോ വിയ ന ന ഉപ്പജ്ജതി, കിന്തു ഉപ്പജ്ജതീതി ദസ്സേതും **"ചിത്തം ഹോതീ"**തി വുത്തന്തി ഏതം ഹോതി-സദ്ദസ്സ ഉപ്പജ്ജതി-സദ്ദസ്സ ച സമാനത്ഥത്തേ സതി യുജ്ജേയ്യ, തദത്ഥത്തേ ച തത്ഥ ഉപ്പന്നം ഹോതീതി ന വുച്ചേയ്യ. ന ഹി യുത്തം ഉപ്പന്നം ഉപ്പജ്ജതീതി വത്തും. ചിത്തസ്സ ച ഉപ്പന്നതാ സമയവവത്ഥാനേ വുത്താ ഏവാതി കിം തസ്സ പുന ഉപ്പത്തിദസ്സനേന. യേന ച സമയവവത്ഥാനം കതം, തസ്സ നിദ്ദേസോ ന ന സക്കാ കാതുന്തി കിം തം നിദ്ദേസത്ഥം ഉദ്ദേസേന ദുതിയേന, നിദ്ദേസേനേവ ച ഫസ്സാദീഹി ച അഞ്ഞത്തം ചിത്തസ്സ സിജ്ഝതീതി കിം തദത്ഥേന പുന വചനേന, അഞ്ഞപ്പയോജനത്താ പന പുരിമസ്സ ചിത്തവചനസ്സ പച്ഛിമം വുത്തം. പുരിമഞ്ഹി സമയവവത്ഥാനത്ഥമേവ വുത്തം, ന വവത്ഥിതസമയേ വിജ്ജമാനധമ്മദസ്സനത്ഥം, ഇതരഞ്ച തസ്മിം സമയേ വിജ്ജമാനധമ്മദസ്സനത്ഥം വുത്തം, ന സമയവവത്ഥാനത്ഥം, ന ച അഞ്ഞദത്ഥം വചനം അഞ്ഞദത്ഥം വദതി, ന ച ലേസേന വുത്തോതി കത്വാ മഹാകാരുണികോ അത്ഥം പാകടം ന കരോതീതി.

ഫസ്സപഞ്ചമകരാസിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഝാനങ്ഗരാസിവണ്ണനാ

വിതക്കേതീതി ധമ്മതോ അഞ്ഞസ്സ കത്തുനിവത്തനത്ഥം ധമ്മമേവ കത്താരം നിദ്ദിസതി. തസ്സ പന വസവത്തിഭാവനിവാരണത്ഥം **"വിതക്കനം വാ"**തി ഭാവനിദ്ദേസോ. രൂപം രൂപന്തി പഥവീ പഥവീതി വാ ആകോടേന്തോ വിയ ഹോതീതി **ആകോടനലക്ഖണോ**. ആദിതോ, അഭിമുഖം വാ ഹനനം **ആഹനനം,** പരിതോ, പരിവത്തേത്വാ വാ ആഹനനം **പരിയാഹനനം**. വിചാരതോ ഓളാരികട്ഠേന വിചാരസ്സേവ പുബ്ബങ്ഗമട്ഠേന അനുരവതോ ഓളാരികോ തസ്സ ച പുബ്ബങ്ഗമോ **ഘണ്ടാഭിഘാതോ വിയ** ഹോതി **വിതക്കോ**. സോ യഥാ ഘണ്ടാഭിഘാതോ പഠമാഭിനിപാതോ ഹോതി, ഏവം ആരമ്മണാഭിമുഖനിരോപനട്ഠേന പഠമാഭിനിപാതോ ഹോതി. **വിപ്ഫാരവാതി** വിചലനയുത്തോ. **അനുപ്പബന്ധേന പവത്തിയ**ന്തി ഉപചാരേ വാ അപ്പനായം വാ സന്താനേന പവത്തിയം. തത്ഥ ഹി വിതക്കോ നിച്ചലോ ഹുത്വാ ആരമ്മണം അനുപവിസിത്വാ പവത്തതി. **മണ്ഡല**ന്തി ഖലമണ്ഡലം.

പിണയതീതി തപ്പേതി, വഡ്ഢേതി വാ. **ഫരണരസാ**തി പണീതരൂപേഹി കായസ്സ ബ്യാപനരസാ. ഉദഗ്ഗഭാവോ **ഓദഗ്യം. ഖുദ്ദികാ** ലഹും ലോമഹംസനമത്തം കത്വാ ഭിന്നാ ന പുന ഉപ്പജ്ജതി. **ഖണികാ** ബഹുലം ഉപ്പജ്ജതി. ഉബ്ബേഗതോ **ഫരണാ** നിച്ചലത്താ ചിരട്ഠിതികത്താ ച പണീതതരാ. പസ്സദ്ധിയാ നിമിത്തഭാവേന ഗബ്ഭം ഗണ്ഹന്തീ. അപ്പനാസമ്പയുത്താവ പീതി **അപ്പനാസമാധിപൂരികാ**തി കത്വാ സാ ഠപിതാ. **ഇതരാ ദ്വേ** ഖണികോപചാരസമാധിപൂരികാ പീതീ.

സമാധിചിത്തേനാതി സമാധിസഹിതചിത്തേന. **അവിസാരോ** അത്തനോ ഏവ അവിസരണസഭാവോ. **അവിക്ഖേപോ** സമ്പയുത്താനം അവിക്ഖിത്തതാ. യേന സമ്പയുത്താ അവിക്ഖിത്താ ഹോന്തി, സോ ധമ്മോ അവിക്ഖേപോതി. **വിസേസതോ**തി യേഭുയ്യേന. സുഖവിരഹിതോപി ഹി അത്ഥി സമാധീതി. പദീപനിദസ്സനേന സന്താനട്ഠിതിഭാവം സമാധിസ്സ ദസ്സേതി.

ഝാനങ്ഗരാസിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇന്ദ്രിയരാസിവണ്ണനാ

സദ്ദഹന്തി ഏതായാതി സദ്ദഹനകിരിയായ പവത്തമാനാനം ധമ്മാനം തത്ഥ ആധിപച്ചഭാവേന സദ്ധായ പച്ചയതം ദസ്സേതി. തസ്സാ ഹി ധമ്മാനം തഥാപച്ചയഭാവേ സതി ''പുഗ്ഗലോ സദ്ദഹതീ''തി വോഹാരോ ഹോതി. പസാദനീയട്ഠാനേസു പസാദസ്സ പടിപക്ഖഭൂതം അകുസലം അസ്സദ്ധിയം മിച്ഛാധിമോക്ഖോ ച. പസാദഭൂതോ നിച്ഛയോ വത്ഥുഗതോ അധിമോക്ഖലക്ഖണം, ന യേവാപനകാധിമോക്ഖോതി. **ഇന്ദട്ഠം കാരേതീ**തി ''മം അന്തരേന തുമ്ഹാകം അധിമുച്ചനം നത്ഥി, മയാ സദ്ദഹഥാ''തി വിയ അത്താനം അനുവത്തേതി സമ്പയുത്തധമ്മേ. ഏവം സേസേസുപി. **പക്ഖന്ദനന്തി** സംസീദനം. **പങ്കോ** കദ്ദമതോ ഘനീഭൂതോ ഹോതി. **പണകം** പിച്ഛിലം ഉദകമലം. പീതം ഉദകം. **ഓകപ്പനലക്ഖണാ**തി അനുപവിസിത്വാ ഏവമേതന്തി കപ്പനലക്ഖണാ. അകലുസഭാവോ **അകാലുസിയം,** അനാവിലഭാവോതി അത്ഥോ. ബുദ്ധാദിവത്ഥൂനി **സദ്ധേയ്യാനി**. സപ്പുരിസൂപസേവനസദ്ധമ്മസവനയോനിസോമനസികാരധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തിയോ **സോതാപത്തിയങ്ഗാനി**. കുസലധമ്മാനം ആദാനേ **ഹത്ഥോ** വിയ, സബ്ബസമ്പത്തിനിപ്ഫാദനേ **വിത്തം** വിയ, അമതകസിഫലഫലനേ **ബീജം** വിയ ദട്ഠബ്ബാ.

വീരഭാവോതി യേന വീരോ നാമ ഹോതി, സോ ധമ്മോതി അത്ഥോ. അനുബലപ്പദാനം **പഗ്ഗഹോ**. മഗ്ഗോ ഗന്തബ്ബോ ഹോതി, മഗ്ഗോ ഗതോ, കമ്മം കത്തബ്ബം, കമ്മം കതം, അപ്പമത്തകോ ആബാധോ ഉപ്പന്നോ, ഗിലാനാ വുട്ഠിതോ ഹോതി അചിരവുട്ഠിതോ ഗേലഞ്ഞാ, ഗാമം വാ നിഗമം വാ പിണ്ഡായ ചരന്തോ ന ലഭതി ലൂഖസ്സ വാ പണീതസ്സ വാ ഭോജനസ്സ യാവദത്ഥം പാരിപൂരിം, ലഭതി...പേ॰... പാരിപൂരിന്തി ഏതാനി അനുരൂപപച്ചവേക്ഖണാസഹിതാനി അട്ഠ വീരിയാരമ്ഭവത്ഥൂനി തംമൂലകാനി വാ പച്ചവേക്ഖണാനി.

ചിരകതാദിആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ ഠാനം, അനിസ്സജ്ജനം വാ ആരമ്മണസ്സ **ഉപട്ഠാനം**. ഉദകേ അലാബു വിയ ആരമ്മണം പിലവിത്വാ ഗന്തും അപ്പദാനം പാസാണസ്സ വിയ നിച്ചലസ്സ ആരമ്മണസ്സ ഠപനം സാരണം അസമ്മുട്ഠതാകരണം **അപിലാപനം**. അപിലാപേ കരോതി **അപിലാപേതി. ഗതിയോ**തി നിപ്ഫത്തിയോ സഭാവതോ ഫലതോ ച. **അപരോ നയോ**തി രസാദിദസ്സനത്ഥം ആരദ്ധം. സമ്മോസപച്ചനീകം കിച്ചം **അസമ്മോസോ,** ന സമ്മോസാഭാവമത്തം. സതിയാ വത്ഥുഭൂതാ കായാദയോ **കായാദിസതിപട്ഠാനാ,** സതിയോയേവ വാ പുരിമാ പച്ഛിമാനം പദട്ഠാനം.

വിക്ഖേപസ്സ ഉദ്ധച്ചസ്സ. **പഞ്ഞാപേതീ**തി പകാരേഹി ജാനാപേതി. **ഏകാലോകാ ഹോതീ**തി വിപസ്സനുപക്കിലേസോഭാസം സന്ധായാഹ. മനതേ വിജാനാതി ഏതേനാതി വാ **മനോ,** ഏവഞ്ച കത്വാ ''മനഞ്ച പടിച്ച ധമ്മേ ചാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൫) കാരണഭാവേന മനോ വുത്തോ. സബ്ബോ ഹി മനോ അത്തനോ അനന്തരസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ കാരണന്തി. **വിജാനാതീ**തി പരിച്ഛിന്നോപലദ്ധിവസേന ജാനാതി, ന സഞ്ഞാപഞ്ഞാ വിയ സഞ്ജാനനപടിവിജ്ഝനവസേന.

പീതിസോമനസ്സസമ്പയോഗതോതി വുത്തേ യേന യോഗാ സുമനോ ഹോതി, തം സോമനസ്സന്തി വുച്ചതീതി പീതിയാ ച സോമനസ്സഭാവോ ആപജ്ജതി, തസ്മാ വിനാപി കായേന വത്ഥുനാ സാതവേദനാസമ്പയോഗതോതി യോജേതബ്ബം. ഏവഞ്ച നിപ്പീതികം സോമനസ്സഞ്ച സങ്ഗഹിതം ഹോതി, പീതിഉപലക്ഖിതം വാ സോമനസ്സം സപ്പീതികം നിപ്പീതികഞ്ച സോമനസ്സന്തി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

പവത്തസന്തതാധിപതേയ്യന്തി പവത്തസങ്ഖാതായ സന്തതിയാ അധിപതിഭൂതം. ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഹി അത്തനോ വിജ്ജമാനക്ഖണേ അനുപാലേന്തസ്സ അനന്തരഞ്ച സാനുപാലനാനം ഉപ്പത്തിയാ ഹേതുഭൂതസ്സ വസേന പവത്തം ചിരട്ഠിതികം ഹോതി, തംതംകമ്മവിസേസേന വിസേസയുത്തം യാവ ചുതി അവിസേസേന വാ യാവ പരിനിബ്ബാനം അവിച്ഛിന്നം പവത്തതി ജീവമാനതാവിസേസയുത്തഞ്ചാതി രൂപാരൂപജീവിതിന്ദ്രിയാനം സമാനലക്ഖണാദിം വത്തും **"അത്തനാ അവിനിഭുത്തധമ്മാന"**ന്തി ആഹ. അനുപാലേതബ്ബാനം **അത്ഥിക്ഖണേയേവ**. അസതി ഹി അനുപാലേതബ്ബേ ഉപ്പലാദിമ്ഹി കിം ഉദകം അനുപാലേയ്യാതി. **തസ്സ തസ്സാ**തി അനുപാലനാദികസ്സ. **സാധനതോ**തി സാധനേന. തംസാധനഞ്ച ജീവമാനവിസേസപച്ചയഭാവതോ.

ഇന്ദ്രിയരാസിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഗ്ഗങ്ഗരാസിവണ്ണനാ

സമ്മാതി അവിപരീതനിയ്യാനികഭാവേന. **പസത്ഥതാ** ച ഏവമേവ ദട്ഠബ്ബാ.

ബലരാസിവണ്ണനാ

അസ്സദ്ധിയേതി അസ്സദ്ധിയകാരണാ. **ഉഭയപദവസേനാ**തി സദ്ധാപദം ബലപദന്തി ഏവമാദിപദദ്വയവസേന. നിയകജ്ഝത്തം ജാതിആദിസമുട്ഠാനം ഏതിസ്സാതി **അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാ**. ഗരുനാ കിസ്മിഞ്ചി വുത്തേ ഗാരവവസേന പതിസ്സവനം പതിസ്സവോ, സഹ പതിസ്സവേന **സപ്പതിസ്സവം,** പതിസ്സവഭൂതം തംസഭാഗഞ്ച യംകിഞ്ചി ഗാരവന്തി അത്ഥോ. **ജാതി**ആദിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണേന ഉപ്പജ്ജമാനാ ച ഹിരീ തത്ഥ ഗാരവവസേന പവത്തതീതി **"സപ്പതിസ്സവലക്ഖണാ"**തി വുച്ചതി. വജ്ജം ഭായതി തഞ്ച ഭയതോ പസ്സതീതി **വജ്ജഭീരുകഭയദസ്സാവീ**. ഏവംസഭാവം ഓത്തപ്പം. ഹിരീ പാപധമ്മേ ഗൂഥം വിയ പസ്സതി, ഓത്തപ്പം ഉണ്ഹം വിയ. **ദായജ്ജം** നവലോകുത്തരധമ്മാദി. അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാദിതാ ച ഹിരീഓത്തപ്പാനം തത്ഥ തത്ഥ പാകടഭാവേന വുത്താ, ന പന തേസം കദാചി അഞ്ഞമഞ്ഞം വിപ്പയോഗാ. ന ഹി ലജ്ജനം നിബ്ഭയം പാപഭയം വാ അലജ്ജനം ഹോതീതി.

മൂലരാസിവണ്ണനാ

അഗേധോ അനഭിജ്ഝനം അനഭികങ്ഖനം. അനല്ലീനോ ഭാവോ അധിപ്പായോ ഏതസ്സാതി **അനല്ലീനഭാവോ,** ഏവഞ്ഹി ഉപമായ സമേതി. **അനുകൂലമിത്തോ** അനുവത്തകോ. **വിനയരസോ**തി വിനയനരസോ. **അദോസോ ദുസ്സീല്യമലസ്സാ**തി ഇദം ദുസ്സീല്യസ്സ ദോസസമുട്ഠാനതം ദോസൂപനിസ്സയതഞ്ച സന്ധായ വുത്തം. **അഭാവനായാ**തി "തത്ഥ ജാതാനം ധമ്മാനം അനതിവത്തനട്ഠേന ഭാവനാഇന്ദ്രിയാനം ഏകരസട്ഠേന ഭാവനാ തദുപഗവീരിയവാഹനട്ഠേന

ഭാവനാ ആസേവനട്ഠേന ഭാവനാ''തി ഏവം വുത്തായ പഞ്ഞാസാധനായ ഭാവനായ അപ്പവത്തി, തപ്പടിപക്ഖഭൂതാ വാ അകുസലാ **അഭാവനാ**. നിഗ്ഗുണേപി ഗുണഗ്ഗഹണം **അധികഗ്ഗഹണം**. വിജ്ജമാനമ്പി ഗുണം വിദ്ധംസേത്വാ ഗഹണം **ഊനഗ്ഗഹണം**. ചതുവിപല്ലാസഗ്ഗഹണം **വിപരീതഗ്ഗഹണം**.

യാഥാവസഭാവേതി ''ഏത്തകോ ഏതസ്സ ഗുണോ, ഏത്തകോ ദോസോ''തി ഗുണദോസാനം സഭാവേ ''ജരാധമ്മോ ജീരതി, തം കുതേത്ഥ ലബ്ഭാ മാ ജീരീ''തി ഏവമാദിപച്ചവേക്ഖണസമ്ഭവതോ. **അലോഭേന ച ഗഹട്ഠാനം** ഖേത്തവത്ഥാദീസു വിവാദാഭാവതോ. **അമോഹേന പബ്ബജിതാനം** ദിട്ഠിഗതവിവാദാഭാവതോ. കാമരാഗാഭിനിവേസവിനിബന്ധാ ഹി ഗഹട്ഠാ ഗഹട്ഠേഹി വിവദന്തി, ദിട്ഠിരാഗാഭിനിവേസവിനിബന്ധാ സമണാ സമണേഹീതി. രാഗവസേന മിത്തസന്ഥവോ ദോസവസേന വിരോധോ ച തബ്ബിസേസേന **ഉപഗമാപഗമാ,** ആരമ്മണേ വാ രൂപാദിമ്ഹി അനുരോധവിരോധാ. **അമജ്ഝത്തഭാവസ്സ** പടിഘാനുനയസങ്ഖാതസ്സ മോഹേന പവത്തി. സുഖവിപരിണാമേ ദുക്ഖസമായോഗേ ച പടിഘപവത്തിയം വേദനാപരിഗ്ഗഹോ ന സിജ്ഝതീതി അദോസാനുഭാവേന വേദനാസതിപട്ഠാനം സിജ്ഝതി. **ദിബ്ബവിഹാരസ്സാ**തി ചതുന്നം ഝാനാനം. **അരിയവിഹാരോ** ഫലസമാപത്തി. മോഹേന അവിചാരേന്തോ ഉദാസീനപക്ഖേസുപി സത്തസങ്ഖാരേസു സബ്ബേസു അഭിസങ്ഗം കരോതീതി അമൂള്ഹസ്സ തദഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ദുക്ഖദസ്സനസ്സ ആസന്നപടിപക്ഖത്താ ദോസസ്സ തപ്പടിപക്ഖേന അദോസേന ദുക്ഖദസ്സനം ഹോതി.

കമ്മപഥരാസിവണ്ണനാ

സുഖാദീനി അത്തനോ **ന ബ്യാപാദേതി** ന വിനാസേതി പരസ്സ ചാതി ദട്ഠബ്ബം. കമ്മപഥതാതംസഭാഗതാഹി **കമ്മപഥവസേന**.

പസ്സദ്ധാദിയുഗലവണ്ണനാ

ദരഥോ സാരമ്ഭോ, ദുക്ഖദോമനസ്സപച്ചയാനം ഉദ്ധച്ചാദികാനം കിലേസാനം ചതുന്നം വാ ഖന്ധാനം ഏതം അധിവചനം. ഉദ്ധച്ചപ്പധാനാ കിലേസാ ഉദ്ധച്ചാദികിലേസാ, ഉദ്ധച്ചം വാ ആദിം കത്വാ സബ്ബകിലേസേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **സുവണ്ണവിസുദ്ധി വിയാ**തി യഥാ സുവണ്ണവിസുദ്ധി അലങ്കാരവികതിവിനിയോഗക്ഖമാ, ഏവം അയമ്പി ഹിതകിരിയാവിനിയോഗക്ഖമാ.

സമം , സമന്തതോ വാ പകാരേഹി ജാനനം **സമ്പജഞ്ഞം**. ചേതിയവന്ദനാദിഅത്ഥം അഭിക്കമാദീസു അത്ഥാനത്ഥപരിഗ്ഗണ്ഹനം **സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞം**. സതി ച അത്ഥേ സപ്പായാസപ്പായരൂപാദിപരിഗ്ഗണ്ഹനം **സപ്പായസമ്പജഞ്ഞം**. ഗോചരഗാമാഭിക്കമനാദീസു കമ്മട്ഠാനാവിജഹനം **ഗോചരസമ്പജഞ്ഞം**. അഭിക്കമനാദീനം ധാതുആദിവസേന പവിചയോ **അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞം**. സബ്ബകമ്മട്ഠാനഭാവനാനുയുത്താനം സബ്ബയോഗീനം സബ്ബദാ ഉപകാരകാ ഇമേ ദ്വേ ധമ്മാ പാരിപന്ഥകഹരണതോ ഭാവനാവഡ്ഢനതോ ച. യഥാഹ ''ദ്വേ ധമ്മാ ബഹുകാരാ സതി ച സമ്പജഞ്ഞഞ്ചാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൨). യുഗേ നദ്ധാ വിയാതി **യുഗനദ്ധാ,** അഞ്ഞമഞ്ഞം നിമിത്തഭാവേന സമം പവത്താതി അത്ഥോ. ''പുന ചപരം,

ആവുസോ, ഭിക്ഖു സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം ഭാവേതീ''തി (അം॰ നി॰ ൪.൧൭൦; പടി॰ മ॰ ൨.൧) ഹി സുത്തേ ഏതേസം യുഗനദ്ധതാ വുത്താ. സബ്ബകുസലധമ്മേസു ലീനുദ്ധച്ചാഭാവോ ഏതേഹി ദ്വീഹി സമം യുത്തേഹീതി **"വീരിയസമാധിയോജനത്ഥായാ"**തി ആഹ, യോഗവചനത്ഥായാതി അത്ഥോ.

യേവാപനകവണ്ണനാ

രൂപാഭാവേനാതി രുപ്പനാഭാവേന. **ധമ്മാ**തി ഏതസ്സ അത്ഥോ സഭാവതോ ഉപലബ്ഭമാനാതി. **മേത്താപുബ്ബഭാഗോ**തി അപ്പനാപ്പത്തായ മേത്തായ പുബ്ബഭാഗോ , പരികമ്മമേത്താ ഏതസ്മിം ചിത്തേ അത്ഥീതി അത്ഥോ. **വിരതിവസേനാ**തി വചീപവത്തിയാ ന പൂരേതി, കിന്തു വിരതിയോഗേനാതി അത്ഥോ. **അപണ്ണകങ്ഗാനീ**തി അവിരദ്ധങ്ഗാനി. യഥാ തഥാ വാ ആരമ്മണേ വിനിച്ഛയനം **അധിമുച്ചനം**. ന ഹി അനധിമുച്ചന്തോ പാണാതിപാതാദീസു ദാനാദീസു വാ പവത്തതി, സദ്ധാ പന പസാദനീയേസു പസാദാധിമോക്ഖോതി അയമേതേസം വിസേസോ. ദാരകസ്സ വിയ ഇതോ ചിതോ ച സംസപ്പനസ്സ കരിസ്സാമി ന കരിസ്സാമീതി അവിനിച്ഛയസ്സ പടിപക്ഖകിരിയാ **അസംസപ്പനം. പുരിമമനതോ**തി ഭവങ്ഗതോ. **വിസദിസം** വീഥിജവനം **മനം കരോതീ**തി മനസികാരസാമഞ്ഞേന വീഥിജവനപടിപാദകേ ദസ്സേതി. **തേസു ധമ്മേസൂ**തി ചിത്തചേതസികധമ്മേസു. അതദാരമ്മണത്തേപി ഹി തേസു സമപ്പവത്തേസു ഉദാസീനഭാവതോ **തത്രമജ്ഝത്തതാ**തി വുച്ചതി. അലീനാനുദ്ധതപ്പവത്തിപച്ചയത്താ **ഊനാധികനിവാരണരസാ. കായദുച്ചരിതാദിവത്ഥൂന**ന്തി പാണാദീനം. **അമദ്ദനാ** മദ്ദനപടിപക്ഖഭാവോവ.

തംതംരാസികിച്ചവസേന വിഭാഗരഹിതാ **അവിഭത്തികാ. ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു സവിഭത്തികേസു ദുതിയട്ഠാനാദീസുപി ഭാജിയമാനേസു അപുബ്ബം നത്ഥീതി അത്ഥോ. **പദം പൂരിത**ന്തി ഝാനാദിപദം പഞ്ചകാദിവസേന പൂരിതം. പഞ്ച ഹി അങ്ഗാനി ഝാനപദസ്സ അത്ഥോ, തേസു ഏകസ്മിഞ്ച ഊനേ ഝാനപദം ഊനം ഹോതീതി. പദസമൂഹോ പദകോട്ഠാസോ വാ തം തമേവ വാ പദം, അവുത്തം ഹാപിതം നാമ ഹോതീതി വുത്തം ''പൂരിത''ന്തി. വുത്തസ്മിഞ്ഞേവ വുച്ചമാനേ അനേകേസം പുരിസസദ്ദാനം വിയ കോചി സമ്ബന്ധോ നത്ഥീതി മഞ്ഞമാനോ ആഹ **"അനനുസന്ധികാ കഥാ"**തി. അന്തരന്തരാ വുത്തസ്മിഞ്ഞേവ വുച്ചമാനേ അനുക്കമേന ധമ്മാ കഥിതാ ന ഹോന്തീതി ആഹ **"ഉപ്പടിപാടിയാ"**തി. ഫസ്സപഞ്ചമകരാസി സബ്ബചിത്തുപ്പാദസാധാരണവസേന ചതുക്ഖന്ധതപ്പച്ചയസങ്ഗഹവസേന ച വുത്തോ. യഥാവുത്തേസു പന രാസീസു ഏകരാസികിച്ചസ്സപി അഭാവാ ഛന്ദാദയോ യേവാപനകവസേന വുത്താ. വുത്താനമ്പി ച ധമ്മാനം യഥാ വേദനാദീനം ഝാനങ്ഗാദിഭാവോ വുത്തോ, ന ഏവം സോവചസ്സതാകല്യാണമിത്തതാദിവിസേസോ വുത്തോതി തസ്സ സങ്ഗണ്ഹനത്ഥം കേചി ധമ്മേ വിസും ഠപേത്വാ തേ ച തഞ്ച വിസേസം **"യേ വാ പനാ"**തി ആഹ. വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന വാ സാവസേസേ ധമ്മേ വത്വാ **"യേ വാ പനാ"**തി വുത്തം.

യേവാപനകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ധമ്മുദ്ദേസവാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കാമാവചരകുസലം

നിദ്ദേസവാരകഥാവണ്ണനാ

൨. **ഫുസനകവസേനാ**തി സന്തേ അസന്തേപി വിസയേ ആപാഥഗതേ ചിത്തസ്സ സന്നിപതനവസേന ‘‘ചിത്തം മനോ’’തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൬, ൧൭) വിയ കിച്ചവിസേസം, ‘‘മാനസ’’ന്തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൬, ൧൭) വിയ സമാനേ അത്ഥേ സദ്ദവിസേസം, ‘‘പണ്ഡര’’ന്തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൬, ൧൭) വിയ ഗുണവിസേസം, ‘‘ചേതസികം സാത’’ന്തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൨, ൧൮) വിയ നിസ്സയവിസേസം, ‘‘ചിത്തസ്സ ഠിതീ’’തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൧, ൨൪) വിയ അഞ്ഞസ്സ അവത്ഥാഭാവവിസേസം, ‘‘അലുബ്ഭനാ’’തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൩൨) വിയ അഞ്ഞസ്സ കിരിയാഭാവവിസേസം, ‘‘അലുബ്ഭിതത്ത’’ന്തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൩൨) വിയ അഞ്ഞസ്സ കിരിയാഭാവഭൂതതാവിസേസന്തിആദികം അനപേക്ഖിത്വാ ധമ്മമത്തദീപനം സഭാവപദം. ഫുസന്തസ്സ ഹി ചിത്തസ്സ ഫുസനകിരിയാ **ഫുസനാകാരോ. സമ്ഫുസനാ**തി ആരമ്മണസമാഗമഫുസനാ, ന പടിലാഭസമ്ഫുസനാ. സമ്ഫുസിതസ്സ ആരമ്മണേന സമാഗതസ്സ ചിത്തസ്സ ഭാവോ **സമ്ഫുസിതത്തം**. യസ്മിം സതി ചിത്തം സമ്ഫുസിതന്തി വുച്ചതി, സോ തസ്സ ഭാവോ. ഏവം അഞ്ഞേസുപി ഭാവനിദ്ദേസേസു ദട്ഠബ്ബം.

അപരസ്സ വേവചനസ്സ, അപരേന വാ പുരിമത്ഥസ്സ ദീപനാ **അപരദീപനാ**. ‘‘പണ്ഡിച്ചം കോസല്ല’’ന്തി ഏവമാദയോ പഞ്ഞാവിസേസാ നാനാകാലേ ലബ്ഭമാനാപി ഏകസ്മിം ചിത്തേ ലബ്ഭന്തി. ഏകസ്മിഞ്ച വിസേസേ ഇതരേപി അനുഗതാ ഹോന്തീതി ദസ്സേതും തഥാ വിഭത്തി അത്ഥതോ വിഭത്തി ഹോതി അത്ഥനാനത്തേന കതത്താ. അഥ വാ യഥാ ‘‘കോധോ കുജ്ഝനാ കുജ്ഝിതത്ത’’ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൬൬) സഭാവാകാരഭാവനിദ്ദേസേഹി കോധോതി ഏവമാകാരോവ അത്ഥോ വുത്തോ, ന ഏവമിധ, ഇധ പന പണ്ഡിതാദിഭാവാകാരഭിന്നോ അത്ഥോ വുത്തോതി ഇദം വിഭത്തിഗമനം അത്ഥവസേന ഹോതി. **സമ്ഫുസിതത്ത**ന്തി ഏത്ഥാപി ന ‘‘ഫസ്സോ’’തി ഏവമാകാരോവ അത്ഥോ വുത്തോ. **സമ്ഫസ്സോ**തി ഏവമാകാരോ പന വുത്തോതി അത്ഥതോ വിഭത്തിഗമനന്തി വുത്തം.

ദോസോ ബ്യാപാദോതി ഉദ്ദേസേപി നാമനാനത്തേന നാനാഭൂതോ ഉദ്ദിട്ഠോ. നിദ്ദേസേപി തേനേവ നാനത്തേന നിദ്ദിട്ഠോ. **ഏകോവ ഖന്ധോ ഹോതീ**തി ഏകേന ഖന്ധസദ്ദേന വത്തബ്ബതം സന്ധായാഹ. **ചേതനാ**തി സങ്ഖാരക്ഖന്ധം ദസ്സേതി തപ്പമുഖത്താ. **അസദ്ധമ്മാ**തി അസതം, അസന്തോ വാ ധമ്മാ, ന വാ സദ്ധമ്മാതി അസദ്ധമ്മാതി അസദ്ധമ്മവചനീയഭാവേന ഏകീഭൂതോപി അസദ്ധമ്മോ കോധഗരുതാദിവിസിട്ഠേന സദ്ധമ്മഗരുതാപടിക്ഖേപനാനത്തേന നാനത്തം ഗതോതി **‘‘ചത്താരോ’’**തി വുത്തം. **ന സദ്ധമ്മഗരുതാ**തി വുച്ചമാനാ വാ അസദ്ധമ്മഗരുതാ അസദ്ധമ്മഗരുതാഭാവേന ഏകീഭൂതാപി കോധാദിവിസിട്ഠപടിക്ഖേപനാനത്തേന നാനത്തം ഗതാ. പടിപക്ഖോ വാ പടിക്ഖിപീയതി തേന, സയം വാ പടിക്ഖിപതീതി പടിക്ഖേപോതി വുച്ചതീതി സദ്ധമ്മഗരുതാപടിക്ഖേപനാനത്തേന അസദ്ധമ്മഗരുതാ അസദ്ധമ്മാ വാ നാനത്തം ഗതാ. **അലോഭോ**തിആദീനം ഫസ്സാദീഹി നാനത്തം ലോഭാദിവിസിട്ഠേന പടിക്ഖേപേന ലോഭാദിപടിപക്ഖേന വാ വേദിതബ്ബം. അലോഭാദോസാമോഹാനം അഞ്ഞമഞ്ഞനാനത്തം യഥാവുത്തേന പടിക്ഖേപനാനത്തേന യോജേതബ്ബം. പദത്ഥസ്സ പദന്തരേന വിഭാവനം **പദത്ഥുതി**. തേന ഹി തം പദം മഹത്ഥന്തി ദീപിതം ഹോതി അലങ്കതഞ്ചാതി. അത്ഥവിസേസാഭാവേപി ആഭരണവസേന ച ആദരവസേന ച പുന വചനം **ദള്ഹീകമ്മം**.

൩. **തജ്ജ**ന്തി തസ്സ ഫലസ്സ അനുച്ഛവികം. ന കേവലം നിദ്ദിസിയമാനം സാതമേവ അധികതം , അഥ ഖോ യഥാനിദ്ദിട്ഠാനി ആരമ്മണാനിപീതി **‘‘തേഹി വാ’’**തിആദി വുത്തം. തസ്സ വാ ജാതാ കാരണഭാവേന ഫസ്സത്ഥം പവത്താതി **തജ്ജാ**. തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലം, സമ്പയുത്തധമ്മേ വാ അത്തനി സാദയതീതി **സാതം** ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ. സുട്ഠു ഖാദതി, ഖണതി വാ ദുക്ഖന്തി **സുഖം**.

൬. **പാസോ**തി രാഗപാസോ. സോ ഹി നിരാവരണത്താ **അന്തലിക്ഖചരോ**. അകുസലമ്പി **പണ്ഡര**ന്തി വുത്തം, കോ പന വാദോ കുസലന്തി അധിപ്പായോ. തഞ്ഹി പണ്ഡരതോ നിക്ഖന്തം സയഞ്ച പണ്ഡരന്തി. അഥ വാ സബ്ബമ്പി ചിത്തം സഭാവതോ പണ്ഡരമേവ, ആഗന്തുകോപക്കിലേസവോദാനേഹി പന സാവജ്ജാനവജ്ജാനം ഉപക്കിലിട്ഠവിസുദ്ധതരതാ ഹോന്തീതി. ദാരുപ്പമാണേസു സിലാദീസു ഖന്ധപഞ്ഞത്തിയാ അഭാവാ കിഞ്ചി നിമിത്തം അനപേക്ഖിത്വാ ദാരുമ്ഹി പവത്താ ഖന്ധപഞ്ഞത്തീതി **‘‘പണ്ണത്തിമത്തട്ഠേനാ’’**തി വുത്തം. തം-സദ്ദേന മനോവിഞ്ഞാണധാതുയേവ വുച്ചേയ്യ നിദ്ദിസിതബ്ബത്താതി ന തസ്സാ തജ്ജതാ. തേഹി ആരമ്മണേഹി ജാതാ **തജ്ജാ**തി ച വുച്ചമാനേ സമ്ഫസ്സജതാ ന വത്തബ്ബാ. ന ഹി സോ ആരമ്മണം, നാപി വിസേസപച്ചയോ. ‘‘തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ’’തി വിഞ്ഞാണമേവ ഫസ്സസ്സ വിസേസപച്ചയോതി വുത്തോതി തസ്മാ ന വിഞ്ഞാണം വിസേസപച്ചയഭൂതം സമ്ഫസ്സജതായ തജ്ജാമനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്ഫസ്സജാപഞ്ഞത്തിം ലഭതി, ന ച തദേവ തസ്സ കാരണഭാവേന ഫലഭാവേന ച വുച്ചമാനം സുവിഞ്ഞേയ്യം ഹോതീതി. കിം വാ ഏതേന, യഥാ ഭഗവതാ വുത്താ തംസഭാവായേവ തേ ധമ്മാതി ന ഏവംവിധേസു കാരണം മഗ്ഗിതബ്ബം.

൭. **ഏവം തക്കനവസേന** ലോകസിദ്ധേനാതി അധിപ്പായോ. ഏവഞ്ചേവഞ്ച ഭവിതബ്ബന്തി വിവിധം തക്കനം കൂപേ വിയ ഉദകസ്സ ആരമ്മണസ്സ ആകഡ്ഢനം വിതക്കനം.

൮. സമന്തതോ ചരണം **വിചരണം**.

൯. **അത്തമനതാ**തി ഏത്ഥ **അത്ത**-സദ്ദേന ന ചിത്തം വുത്തം. ന ഹി ചിത്തസ്സ മനോ അത്ഥീതി. അത്തമനസ്സ പന പുഗ്ഗലസ്സ ഭാവോ അത്തമനതാതി വത്വാ പുന പുഗ്ഗലദിട്ഠിനിസേധനത്ഥം **‘‘ചിത്തസ്സാ’’**തി വുത്തം.

൧൧. ന ബലവതീ, കസ്മാ അവട്ഠിതി വുത്താതി? ഏകഗ്ഗചിത്തേന പാണവധാദികരണേ തഥാ അവട്ഠാനമത്തഭാവതോ . വിരൂപം, വിവിധം വാ സംഹരണം വികിരണം **വിസാഹാരോ,** സംഹരണം വാ സമ്പിണ്ഡനം, തദഭാവോ **വിസാഹാരോ**.

൧൨. **അഞ്ഞസ്മിം പരിയായേ**തി അഞ്ഞസ്മിം കാരണേ. **സമാനാധികരണഭാവോ** ദ്വിന്നം ബഹൂനം വാ പദാനം ഏകസ്മിം അത്ഥേ പവത്തി.

൧൩. **ആരമ്ഭതി ചാ**തി ആപജ്ജതി ച. ഉദ്ധം യമനം **ഉയ്യാമോ. ധുര**ന്തി നിപ്ഫാദേതും ആരദ്ധം കുസലം, പടിഞ്ഞം വാ.

൧൪. **തിണ്ണ**ന്തി ബുദ്ധാദീനം. ചിത്തേ ആരമ്മണസ്സ ഉപട്ഠാനം ജോതനഞ്ച സതിയേവാതി തസ്സാ ഏതം ലക്ഖണം.

൧൬. പാസാണസക്ഖരവാലികാദിരഹിതാ ഭൂമി സണ്ഹാതി **"സണ്ഹട്ഠേനാ"**തി വുത്തം.

൧൯. **അയന്തീ**തി ഏകകമ്മനിബ്ബത്തമനുസ്സാദിസന്തതിഅവിച്ഛേദവസേന പവത്തന്തി. കുസലാകുസലേസുപി ഹി ജീവിതം ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവേന സമ്പയുത്തേ പവത്തയമാനമേവ തദവിച്ഛേദസ്സ പച്ചയോ ഹോതി.

൩൦. **യം ഹിരീയതീ**തി ഹിരീയതി-സദ്ദേന വുത്തോ ഭാവോ യം-സദ്ദേന വുച്ചതീതി **യ**ന്തി ഭാവനപുംസകം വാ ഏതം ദട്ഠബ്ബം. **ഹിരിയിതബ്ബേനാ**തി ച ഹേതുഅത്ഥേ കരണവചനം യുജ്ജതി.

൩൨. **അലുബ്ഭനകവസേനാ**തി ഏത്ഥ അലുബ്ഭനമേവ അലുബ്ഭനകന്തി ഭാവനിദ്ദേസോ ദട്ഠബ്ബോ.

൩൩. **അബ്യാപജ്ജോ**തി ബ്യാപാദേന ദുക്ഖേന ദോമനസ്സസങ്ഖാതേന ദോസേന വിയ ന ബ്യാപാദേതബ്ബോതിപി അത്ഥോ യുജ്ജതി.

൪൨-൪൩. ഥിനമിദ്ധാദിപടിപക്ഖഭാവേന കുസലധമ്മേ അനിച്ചാദിമനസികാരേ ച സീഘം സീഘം പരിവത്തനസമത്ഥതാ **ലഹുപരിണാമതാ,** അവിജ്ജാനീവരണാനഞ്ഹി തണ്ഹാസംയോജനാനം സത്താനം അകുസലപ്പവത്തി പകതിഭൂതാതി ന തത്ഥ ലഹുപരിണാമതായ അത്ഥോ. തേസഞ്ച ഭാവോ ഗരുതായേവാതി തബ്ബിധുരസഭാവാനം **ലഹുതാ** ദട്ഠബ്ബാ. സാ ഹി പവത്തമാനാ സീഘം ഭവങ്ഗവുട്ഠാനസ്സ പച്ചയോ ഹോതി.

൪൪-൪൫. യേ ച ധമ്മാ മോഹസമ്പയുത്താ വിയ അവിപന്നലഹുതാ, തേസഞ്ച കുസലകരണേ അപ്പടിഘാതോ മുദുതാ. അപ്പടിഘാതേന മുദുതാദിരൂപസദിസതായ അരൂപധമ്മാനമ്പി മുദുതാ മദ്ദവതാതിആദി വുത്തം.

൪൬-൪൭. സിനേഹവസേന കിലിന്നം അതിമുദുകം ചിത്തം അകമ്മഞ്ഞം ഹോതി വിലീനം വിയ സുവണ്ണം, മാനാദിവസേന അതിഥദ്ധഞ്ച അതാപിതം വിയ സുവണ്ണം, യം പനാനുരൂപമുദുതായുത്തം, തം കമ്മഞ്ഞം ഹോതി യുത്തമദ്ദവം വിയ സുവണ്ണം. തസ്സേവ മുദുകസ്സ യോ കമ്മഞ്ഞാകാരോ, സാ **കമ്മഞ്ഞതാ**തി മുദുതാവിസിട്ഠാ കമ്മഞ്ഞതാ വേദിതബ്ബാ.

൫൦-൫൧. പച്ചോസക്കനഭാവേന പവത്തം അകുസലമേവ **പച്ചോസക്കനം. ഏകവീസതി അനേസനാ** നാമ വേജ്ജകമ്മം കരോതി, ദൂതകമ്മം കരോതി, പഹിണകമ്മം കരോതി, ഗണ്ഡം ഫാലേതി, അരുമക്ഖനം ദേതി, ഉദ്ധംവിരേചനം ദേതി, അധോവിരേചനം ദേതി, നത്ഥുതേലം പചതി, ചക്ഖുതേലം പചതി, വേളുദാനം ദേതി, പണ്ണദാനം ദേതി, പുപ്ഫദാനം ദേതി, ഫലദാനം ദേതി, സിനാനദാനം ദേതി, ദന്തകട്ഠദാനം ദേതി, മുഖോദകദാനം ദേതി, ചുണ്ണദാനം ദേതി, മത്തികാദാനം ദേതി, ചാടുകകമ്മം കരോതി, മുഗ്ഗസൂപിയം, പാരിഭട്യം, ജങ്ഘപേസനിയം ദ്വാവീസതിമം ദൂതകമ്മേന സദിസം, തസ്മാ ഏകവീസതി. **ഛ അഗോചരാ** വേസിയാഗോചരോ, വിധവാ, ഥുല്ലകുമാരീ, പണ്ഡക, പാനാഗാര, ഭിക്ഖുനീഅഗോചരോതി. **സങ്ഖേപതോ**തി സരൂപേന അനുദ്ദിട്ഠത്താ "തത്ഥ കതമോ ഛന്ദോ"തിആദി ന സക്കാ വത്തുന്തി "യോ ഛന്ദോ ഛന്ദികതാ"തിആദിനിദ്ദേസം സങ്ഖിപിത്വാ **"യേ വാ പനാ"**തി നിദ്ദേസോ കതോതി അത്ഥോ.

നിദ്ദേസവാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കോട്ഠാസവാരവണ്ണനാ

൫൮-൧൨൦. നിദ്ദേസവാരേ പുച്ഛാദീനം പച്ചേകം അനേകത്തേപി പുച്ഛാദിഭാവേന ഏകത്തം ഉപനേത്വാ ചതുപരിച്ഛേദതാ വുത്താ. ചത്താരോ ഖന്ധാതി ഏവമാദികം സങ്ഖിപിത്വാ സഹ വാ ഗഹണം **സങ്ഗഹോ. ഠപേത്വാ യേവാപനകേ**തി സങ്ഗഹേതബ്ബേ സന്ധായ വുത്തം. തേ ഹി വിസും വിസും ഉദ്ദിട്ഠത്താ നിദ്ദിട്ഠത്താ ച വിപ്പകിണ്ണാതി സങ്ഗഹേതബ്ബാ ഹോന്തി, ന യേവാപനകാ സങ്ഗഹഗമനേനേവ തഥാ അവിപ്പകിണ്ണത്താ. യസ്മാ പന സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നാ ഹോന്തി, തസ്മാ തംനിദ്ദേസേ അഖന്ധഭാവനിവാരണത്ഥം യേവാപനാത്വേവ വുത്താതി ന യേവാപനകാ ഠപേതബ്ബാതി. **പച്ചയസങ്ഖാതേനാ**തി ആഹാരപച്ചയസങ്ഖാതേനാതി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ "ഹേതു പച്ചയോ"തി ഏതേസു ദ്വീസു ജനകോ ഹേതു ഉപത്ഥമ്ഭകോ പച്ചയോതി ഏവം വിസേസവന്തേസു **പച്ചയസങ്ഖാതേന**. യഥാ ഹി കബളീകാരാഹാരോ ഓജട്ഠമകരൂപാഹരണേന രൂപകായം ഉപത്ഥമ്ഭേതി, ഏവമിമേപി വേദനാദിആഹരണേന നാമകായന്തി. **തഥാ ച ഹോന്തീ**തി സാധാരണേ സഹജാതാദിപച്ചയേ സന്ധായാഹ. **അഞ്ഞഥാ ചാ**തി അഞ്ഞേന ച ഏകേനാകാരേന പച്ചയാ ഹോന്തിയേവാതി ആഹാരാതി വുച്ചന്തീതി അത്ഥോ. തസ്മാ ആഹരണകിച്ചരഹിതാനം ഹേതുഅധിപതിആദീനം നത്ഥി ആഹാരഭാവപ്പസങ്ഗോ. **തിസ്സോ ച വേദനാ ആഹരതീ**തിആദി യഥാസമ്ഭവവസേന വുത്തം, ന ഇമസ്മിംയേവ ചിത്തേ ഫസ്സാദിവസേന. **തയോ ച ഭവേ**തി കാമാദിഭവഭൂതം വിഞ്ഞാണം വിസേസേന, അവിസേസേന ച പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ.

ആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ നിജ്ഝായനം ചിന്തനം **ഉപനിജ്ഝായനം. ഹേത്വട്ഠേനാ**തി ഉപായത്ഥേന, ന മൂലത്ഥേന. പുബ്ബഭാഗേ ഗതോ പടിപന്നോ നാനാക്ഖണികോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ലോകുത്തരക്ഖണേവ സഹ പവത്തോ **യഥാഗതമഗ്ഗോ**തി വുത്തോ. വിപസ്സനാക്ഖണതോ പുബ്ബേവ കായകമ്മാദീനം സുപരിസുദ്ധതായ അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗുപനിസ്സയസ്സ "അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൪൩൧)

ഏവം വുത്തേന പരിയായേന പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗസ്സ അട്ഠങ്ഗികതാ യഥാഗതവചനേന ദീപിതാ, ന ഏകക്ഖണേ അട്ഠന്നം അങ്ഗാനം സബ്ഭാവാതി ഏവമസ്സപി പരിയായദേസനതാ വേദിതബ്ബാ. വിജാനനമേവ ചിത്തവിചിത്തതാതി **“ചിത്തവിചിത്തട്ഠേന ഏകോവ ധമ്മോ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ”**തി ആഹ. ചത്താരോ ഖന്ധാ ഹോന്തീതിആദീസു വേദനാക്ഖന്ധാദീനം സങ്ഗഹേ കതേപി പുന “ഏകോ വേദനാക്ഖന്ധോ ഹോതീ”തിആദിവചനം ന അനേകേ വേദനാക്ഖന്ധാദയോ ജാതിനിദ്ദേസേന ഇധ വുത്താതി ദസ്സനത്ഥം. ഇന്ദ്രിയേസു ച ഏകസ്സ ജാതിനിദ്ദേസഭാവേ പടിക്ഖിത്തേ അഞ്ഞേസം ഇന്ദ്രിയാനം ആഹാരാദീനഞ്ച തപ്പടിക്ഖേപോ കതോ ഹോതീതി പുബ്ബങ്ഗമസ്സ മനിന്ദ്രിയസ്സേവ കതോതി ദട്ഠബ്ബോ.

കോട്ഠാസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുഞ്ഞതവാരവണ്ണനാ

൧൨൧-൧൪൫. **ഏത്ഥാതി** ഏതസ്മിം യഥാവുത്തേ സമയേ, ഏതേസു വാ ധമ്മേസു. **ഭാവോതി** സത്തോ, യോ കോചി വാ അത്ഥോ.

ദുതിയചിത്താദിവണ്ണനാ

൧൪൬. **സപ്പയോഗേനാതി** ലീനസ്സ ചിത്തസ്സ ഉസ്സാഹനപയോഗസഹിതേന. **സഉപായേനാതി** കുസലസ്സ കരണാകരണേസു ആദീനവാനിസംസപച്ചവേക്ഖണം പരേഹി ഉസ്സാഹനന്തി ഏവമാദിഉപായസഹിതേന.

൧൫൭-൧൫൯. **മഹാഅട്ഠകഥായം അനുഞ്ഞാതാ** നാതിസമാഹിതായ ഭാവനായാതി യേവാപനകേഹിപി നിബ്ബിസേസതം ദസ്സേതി.

പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥാദികഥാവണ്ണനാ

അപചിതി ഏവ **അപചിതിസഹഗതം** പുഞ്ഞകിരിയാവത്ഥു യഥാ “നന്ദിരാഗസഹഗതാ”തി. അപചിതി വാ ചേതനാസമ്പയുത്തകധമ്മാ കായവചീകിരിയാ വാ, തംസഹിതാ ചേതനാ **അപചിതിസഹഗതം. ഹിതഫരണേനാതി** ദേസകേ മേത്താഫരണേന, “ഏവം മേ ഹിതം ഭവിസ്സതീ”തി പവത്തേന ഹിതചിത്തേന വാ. കമ്മസ്സകതാഞാണം **ദിട്ഠിജുകമ്മം. നിയമലക്ഖണന്തി** മഹപ്ഫലതാനിയമസ്സ ലക്ഖണം. **സീലമയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി** ചാരിത്തവസേന. അനവജ്ജവത്ഥും പരിച്ചജന്തോ വിയ അബ്ഭനുമോദമാനോപി പരസ്സ സമ്പത്തിയാ മോദതീതി **അബ്ഭനുമോദനാ ദാനമയേ സങ്ഗഹിതാ. ഭാവേന്തോപീതി** അസമത്തഭാവനം സന്ധായാഹ. സമത്താ ഹി അപ്പനാ ഹോതീതി. **അട്ഠേവ കോട്ഠാസേ കത്വാതി** ഏകസ്സ സത്തസ്സ ഏകസ്മിം ഖണേ ഉപ്പന്നമേകം പഠമചിത്തം ദസ്സേത്വാ അഞ്ഞാനി താദിസാനി അദസ്സേന്തേന സബ്ബാനി താനി സരിക്ഖട്ഠേന ഏകീകതാനി ഹോന്തി, തഥാ സേസാനിപീതി ഏവം അട്ഠ കത്വാ.

കാമാവചരകുസലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രൂപാവചരകുസലം

ചതുക്കനയോ

പഠമജ്ഝാനകഥാവണ്ണനാ

൧൬൦. ഉത്തരപദലോപം കത്വാ **രൂപഭവോ രൂപന്തി** വുത്തോ. ഝാനസ്സ അമഗ്ഗഭാവേപി സതി മഗ്ഗവചനം അഞ്ഞമഗ്ഗഭാവനിവാരണത്ഥന്തി ഇമസ്മിം അത്ഥേ മഗ്ഗഗ്ഗഹണസ്സ പയോജനം വുത്തം, ന സബ്ബസ്സ കുസലജ്ഝാനസ്സ മഗ്ഗഭാവോതി. തത്ഥ മഗ്ഗസ്സ ഭാവനായ സമയവവത്ഥാനസ്സ കതത്താ അമഗ്ഗഭാവനാസമയേ പവത്താനം ഫസ്സാദീനം കുസലഭാവോ ന ദസ്സിതോ സിയാ, തസ്മാ സബ്ബസ്സ മഗ്ഗഭാവോ ദസ്സേതബ്ബോതി. **ഇതോ അഞ്ഞോ മഗ്ഗോ നത്ഥീതി** ഏവം അഞ്ഞഭൂമികവിധുരോ സതി പച്ചയന്തരേ രൂപൂപപത്തിജനകസഭാവോ വിപാകധമ്മസഭാവോ വിയ വിപാകധമ്മവസേന സബ്ബസമാനോ മഗ്ഗസദ്ദേന വുത്തോതി ദസ്സേതീതി വേദിതബ്ബം. **കുസലം ദാനന്തി** അലോഭോ ദട്ഠബ്ബോ. അഥ വാ ചേതനാ ദാനം, തം വജ്ജേത്വാ ഇതരേ ദ്വേ ചേതനാസമ്പയുത്തകാതി വുത്താ. **വട്ടന്തീതി** മഗ്ഗഭാവതോ ഝാനവചനേന സങ്ഗഹേത്വാ മഗ്ഗോതി വത്തും വട്ടന്തീതി അത്ഥോ. **ഓകപ്പനാതി** സദ്ദഹനാ. അഞ്ഞത്ഥ ദിട്ഠം അത്ഥം പരിച്ചജിത്വാ “ജനേതി വഡ്ഢേതീ”തി അയമത്ഥോ കസ്മാ വുത്തോതി നിരുപസഗ്ഗസ്സ അഞ്ഞത്ഥ ഏവമത്ഥസ്സേവ ദിട്ഠത്താതി ഇമമത്ഥം വിഭാവേതും **“പുന ചപരം ഉദായീ”**തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൪൭ ആദയോ) സുത്തമാഹടം. കേസഞ്ചി അരിയാനം അരിയമഗ്ഗേന സിദ്ധാനി അഞ്ഞാനി ച ഝാനാനി ഭാവനാസഭാവാനേവാതി തേസുപി ഭാവേന്തേന സമയവവത്ഥാനം ഇജ്ഝതീതി.

നിസ്സരന്തി നിഗ്ഗച്ഛന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാതി **നിസ്സരണം**. കേ നിഗ്ഗച്ഛന്തി? കാമാ. തേസം കാമാനം നിസ്സരണം പഹാനന്തി അത്ഥോ. ഏവഞ്ഹി “കാമാന”ന്തി കത്തരി സാമിവചനം യുജ്ജതി. **വത്ഥുകാമേഹിപീതി** വത്ഥുകാമേഹി വിവിച്ചേവാതിപി അത്ഥോ യുജ്ജതീതി ഏവം യുജ്ജമാനത്ഥന്തരസമുച്ചയത്ഥോ **പി**-സദ്ദോ, ന കിലേസകാമസമുച്ചയത്ഥോ. കസ്മാ? ഇമസ്മിം അത്ഥേ കിലേസകാമാനം ദുതിയപദേന വിവേകസ്സ വുത്തത്താ. അകുസലസദ്ദേന യദിപി കിലേസകാമാ, അഥാപി സബ്ബാകുസലാ ഗഹിതാ, സബ്ബഥാ പന കിലേസകാമേഹി വിവേകോ വുത്തോതി ആഹ **“ദുതിയേന കിലേസകാമേഹി വിവേകവചനതോ”**തി. കാമഗുണാധിഗമഹേതുപി പാണാതിപാതാദിഅസുദ്ധപ്പയോഗോ ഹോതീതി തബ്ബിവേകേന പയോഗസുദ്ധി വിഭാവിതാ. തണ്ഹാസംകിലേസസോധനേന **ആസയപോസനം**.

അഞ്ഞേസമ്പി ചാതി ദിട്ഠിമാനാദീനം ഫസ്സാദീനഞ്ച. ഉപരി വുച്ചമാനാനി ഝാനങ്ഗാനി **ഉപരിജ്ഝാനങ്ഗാനി,** തേസം അത്തനോ വിപച്ചനീകാനം പടിപക്ഖഭാവദസ്സനത്ഥം തപ്പച്ചനീകനീവരണവചനം. ബ്യാപാദവിവേകവചനേന

“അനത്ഥം മേ അചരീ”തിആദിആഘാതവത്ഥുഭേദവിസയസ്സ ദോസസ്സ മോഹാധികാനം ഥിനമിദ്ധാദീനം വിവേകവചനേന പടിച്ഛാദനവസേന ദുക്ഖാദിപുബ്ബന്താദിഭേദവിസയസ്സ മോഹസ്സ വിക്ഖമ്ഭനവിവേകോ വുത്തോ. കാമരാഗബ്യാപാദതദേകട്ഠഥിനമിദ്ധാദിവിക്ഖമ്ഭനകഞ്ചേതം സബ്ബാകുസലപടിപക്ഖസഭാവത്താ സബ്ബകുസലാനം തേന സഭാവേന സബ്ബാകുസലാനം പഹാനം ഹോന്തമ്പി കാമരാഗാദിവിക്ഖമ്ഭനസഭാവമേവാതി തംസഭാവത്താ അവിസേസേത്വാ നീവരണാകുസലമൂലാദീനം വിക്ഖമ്ഭനവിവേകോ വുത്തോ ഹോതീതി ആഹ.

വിതക്കസ്സ കിച്ചവിസേസേന ഥിരഭാവപ്പത്തേ പഠമജ്ഝാനസമാധിമ്ഹി പച്ചനീകദൂരീഭാവകതേന ഥിരഭാവേന തംസദിസേസു വിതക്കരഹിതേസു ദുതിയജ്ഝാനാദിസമാധീസു ച അപ്പനാതി അട്ഠകഥാവോഹാരോതി വിതക്കസ്സ അപ്പനായോഗോ വുത്തോ, അഞ്ഞഥാ വിതക്കോവ അപ്പനാതി തസ്സ തംസമ്പയോഗോ ന സിയാതി. **അത്ഥോ…പേ॰… ദട്ഠബ്ബോ** ഝാനസമങ്ഗിനോ വിതക്കവിചാരസമങ്ഗിതാദസ്സനേന ഝാനസ്സേവ സവിതക്കസവിചാരഭാവസ്സ വുത്തത്താ.

വിവേകജം പീതിസുഖന്തി ഏത്ഥ പുരിമസ്മിം അത്ഥേ **വിവേകജ**ന്തി ഝാനം. പീതിസുഖസദ്ദതോ ച അത്ഥിഅത്ഥവിസേസവതോ അസ്സ, അസ്മിം വാതി ഏത്ഥ **അ**-കാരോ വുത്തോ. ദുതിയേ പീതിസുഖമേവ വിവേകജം. **വിവേകജംപീതിസുഖ**ന്തി ച അഞ്ഞപദത്ഥേ സമാസോ പച്ചത്തനിദ്ദേസസ്സ ച അലോപോ കതോ, ലോപേ വാ സതി “വിവേകജപീതിസുഖ”ന്തി പാഠോതി അയം വിസേസോ. **ഗണനാനുപുബ്ബതാ**തി ഗണനാനുപുബ്ബതായ, ഗണനാനുപുബ്ബതാമത്തം വാ പഠമന്തി വചനന്തി അത്ഥോ. നിച്ചാദിവിപല്ലാസപ്പഹാനേന മഗ്ഗോ അസമ്മോഹതോ അനിച്ചാദിലക്ഖണാനി പടിവിജ്ഝതീതി **ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനം**. അസമ്മോസധമ്മം നിബ്ബാനം അവിപരീതലക്ഖണത്താ അനഞ്ഞഥാഭാവതോ **തഥലക്ഖണം**.

ദുതിയജ്ഝാനകഥാവണ്ണനാ

൧൩൯-൫. വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാതി ഏതേന യേഹി വിതക്കവിചാരേഹി പഠമജ്ഝാനസ്സ ഓളാരികതാ, തേസം സമതിക്കമാ ദുതിയജ്ഝാനസ്സ സമധിഗമോ, ന സഭാവതോ അനോളാരികാനം ഫസ്സാദീനം സമതിക്കമാതി അയമത്ഥോ ദീപിതോ ഹോതി. ഏവം “പീതിയാ ച വിരാഗാ”തിആദീസു നയോ . തസ്മാ വിതക്കവിചാരപീതിസുഖസമതിക്കമവചനാനി ഓളാരികോളാരികങ്ഗസമതിക്കമാ ദുതിയാദിഅധിഗമപരിദീപകാനീതി തേസം ഏകദേസഭൂതം വിതക്കവിചാരസമതിക്കമവചനം തംദീപകന്തി വുത്തം. അഥ വാ വിതക്കവിചാരവൂപസമവചനേനേവ തംസമതിക്കമാ ദുതിയാധിഗമദീപകേന പീതിവിരാഗാദിവചനാനം പീതിയാദിസമതിക്കമാ തതിയാദിഅധിഗമദീപകതാ ഹോതീതി തസ്സ തംദീപകതാ വുത്താ.

നീലവണ്ണയോഗതോ നീലവത്ഥം വിയാതി നീലയോഗതോ വത്ഥം നീലം വിയാതി അധിപ്പായോ. യേന സമ്പസാദനേന യോഗാ ഝാനം സമ്പസാദനം, തസ്മിം ദസ്സിതേ “സമ്പസാദനം ഝാന”ന്തി സമാനാധികരണനിദ്ദേസേനേവ തംയോഗാ ഝാനേ തംസദ്ദപ്പവത്തി ദസ്സിതാതി അവിരോധോ യുത്തോ. ഏകോദിഭാവേ കഥന്തി ഏകോദിമ്ഹി ദസ്സിതേ “ഏകോദിഭാവം ഝാന”ന്തി സമാനാധികരണനിദ്ദേസേനേവ ഝാനസ്സ ഏകോദിവഡ്ഢനതാ വുത്താ ഹോതീതി. **ഏകോദിഭാവ**ന്തി പനിദം ഉദ്ധരിത്വാ ഏകോദിസ്സ നിദ്ദേസോ ന കത്തബ്ബോ സിയാതി ഏകോദിഭാവസദ്ദോ ഏവ സമാധിമ്ഹി പവത്തോ സമ്പസാദനസദ്ദോ വിയ ഝാനമ്ഹി പവത്തതീതി യുത്തം.

അപ്പിതാതി ഗമിതാ വിനാസം. ദുതിയജ്ഝാനാദിഅധിഗമുപായദീപകേന അജ്ഝത്തസമ്പസാദനതായ ചേതസോ ഏകോദിഭാവതായ ച ഹേതുദീപകേന അവിതക്കാവിചാരഭാവഹേതുദീപകേന ച വിതക്കവിചാരവൂപസമവചനേനേവ വിതക്കവിചാരാഭാവോ ദീപിതോതി കിം പുന അവിതക്കഅവിചാരവചനേന കതേനാതി? ന, അദീപിതത്താ. ന ഹി വിതക്കവിചാരവൂപസമവചനേന വിതക്കവിചാരാനം അപ്പവത്തി വുത്താ ഹോതി. വിതക്കവിചാരേസു ഹി തണ്ഹാപഹാനഞ്ച ഏതേസം വൂപസമനം. യേ ച സങ്ഖാരേസു തണ്ഹാപഹാനം കരോന്തി, തേസു മഗ്ഗേസു പഹീനതണ്ഹേസു ഫലേസു ച സങ്ഖാരപ്പവത്തി ഹോതി, ഏവമിധാപി വിക്ഖമ്ഭിതവിതക്കവിചാരതണ്ഹസ്സ ദുതിയജ്ഝാനസ്സ വിതക്കവിചാരസമ്പയോഗോ പുരിമേന ന നിവാരിതോ സിയാതി തംനിവാരണത്ഥം ആവജ്ജിതുകാമതാദിഅതിക്കമോവ തേസം വൂപസമോതി ദസ്സനത്ഥഞ്ച **“അവിതക്കം അവിചാര”**ന്തി വുത്തം.

തതിയജ്ഝാനകഥാവണ്ണനാ

൧൩൯. പരിസുദ്ധപകതി ഖീണാസവപകതി നിക്കിലേസതാ. **ഉപേക്ഖാനിമിത്ത**ന്തി ഏത്ഥ ലീനുദ്ധച്ചപക്ഖപാതരഹിതം മജ്ഝത്തം വീരിയം “ഉപേക്ഖാ”തി വുത്തം, തദേവ തം ആകാരം ഗഹേത്വാ പവത്തേതബ്ബസ്സ താദിസസ്സ വീരിയസ്സ നിമിത്തഭാവതോ ഉപേക്ഖാനിമിത്തം. പഠമജ്ഝാനപ്പടിലാഭത്ഥായ നീവരണേ…പേ॰… നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിപടിലാഭത്ഥായ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസഞ്ഞം പടിസങ്ഖാസന്തിട്ഠനാപഞ്ഞാസങ്ഖാരുപേക്ഖാസു ഞാണന്തി ഇമാ അട്ഠ സമാപത്തിവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി. സോതാപത്തിമഗ്ഗപടിലാഭത്ഥായ ഉപ്പാദം പവത്തം നിമിത്തം ആയൂഹനം പടിസന്ധിം ഗതിം നിബ്ബത്തിം ഉപപത്തിം ജാതിം ജരാമരണസോകപരിദേവദുക്ഖദോമനസ്സഉപായാസേ. സോതാപത്തിഫലസമാപത്തത്ഥായ ഉപ്പാദം…പേ॰… ഉപായാസേ…പേ॰… അരഹത്തമഗ്ഗപടിലാഭത്ഥായ ഉപ്പാദം…പേ॰… ഉപായാസേ. അരഹത്തഫലസമാപത്തത്ഥായ…പേ॰… സുഞ്ഞതവിഹാരസമാപത്തത്ഥായ…പേ॰… അനിമിത്തവിഹാരസമാപത്തത്ഥായ ഉപ്പാദം പവത്തം ആയൂഹനം പടിസന്ധിം…പേ॰… പടിസങ്ഖാസന്തിട്ഠനാ പഞ്ഞാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാസു ഞാണന്തി ഇമാ ദസ വിപസ്സനാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി.

യദത്ഥി യം ഭൂതന്തി ഖന്ധപഞ്ചകം, തം മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണേന പജഹതി. ദിട്ഠസോവത്ഥികത്തയസ്സ സപ്പലക്ഖണവിചിനനേ വിയ ദിട്ഠലക്ഖണത്തയസ്സ ഭൂതസ്സ സങ്ഖാരലക്ഖണവിചിനനേ ഉപേക്ഖം പടിലഭതി. **അനാഭോഗരസാ**തി പണീതസുഖേപി തസ്മിം അവനതി പടിപക്ഖകിച്ചാതി അത്ഥോ. നാമകായേന ചേതസികസുഖം കായികസുഖഹേതു രൂപസമുട്ഠാപനേന കായികസുഖഞ്ച ഝാനസമങ്ഗീ പടിസംവേദേതീതി

വുച്ചതി. **ഫുടത്താ** ബ്യാപിതത്താ. യഥാ ഹി ഉദകേന ഫുടസരീരസ്സ താദിസേ നാതിപച്ചനീകേ വാതാദികേ ഫോട്ഠബ്ബേ ഫുട്ഠേ സുഖം ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം ഏതേഹി ഫുടസരീരസ്സപി.

ചതുത്ഥജ്ഝാനകഥാവണ്ണനാ

൬൨൩. അവിഭൂതപച്ചുപട്ഠാനാതി സുഖദുക്ഖാനി വിയ അവിഭൂതാകാരാ പിട്ഠിപാസാണഗതമിഗമഗ്ഗോ വിയ തദനുമാതബ്ബാവിഭൂതാകാരോപട്ഠാനാ.

ചതുക്കനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചകനയവണ്ണനാ

൬൨൭. യസ്മാ പന ധമ്മധാതുയാതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ. തേന ഹി ധമ്മാനം ആകാരഭേദം ഞത്വാ തദനുരൂപം ദേസനം നിയാമേതീതി. ഏത്ഥ ച പഞ്ചകനയേ ദുതിയജ്ഝാനം ചതുക്കനയേ ദുതിയജ്ഝാനപക്ഖികം കത്വാ വിഭത്തം "യസ്മിം...പേ... മഗ്ഗം ഭാവേതി അവിതക്കം വിചാരമത്തം സമാധിജം പീതിസുഖം ദുതിയജ്ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തി. കസ്മാ? ഏകത്തകായനാനത്തസഞ്ഞീസത്താവാസഫലതായ ദുതിയജ്ഝാനേന സമാനഫലത്താ പഠമജ്ഝാനസമാധിതോ ജാതത്താ ച. പഠമജ്ഝാനമേവ ഹി കാമേഹി അകുസലേഹി ച വിവിത്തന്തി തദഭാവാ ന ഇധ "വിവിച്ചേവ കാമേഹി വിവിച്ച അകുസലേഹീ"തി സക്കാ വത്തും, നാപി "വിവേകജ"ന്തി. സുത്തന്തദേസനാസു ച പഞ്ചകനയേ ദുതിയതതിയജ്ഝാനാനി ദുതിയജ്ഝാനമേവ ഭജന്തി വിതക്കവൂപസമാ വിചാരവൂപസമാ അവിതക്കത്താ അവിചാരത്താ ചാതി.

പടിപദാചതുക്കവണ്ണനാ

൬൩൨-൬൩൩. തസ്സ തസ്സ ഝാനസ്സ ഉപചാരന്തി നീവരണവിതക്കവിചാരനികന്തിയാദീനം വൂപസമാ ഥിരഭൂതോ കാമാവചരസമാധി. **തദനുധമ്മതാതി** തദനുരൂപതാഭൂതാ, സാ പന തദസ്സാദസങ്ഖാതാ തദസ്സാദസമ്പയുത്തക്ഖന്ധസങ്ഖാതാ വാ മിച്ഛാസതീതി വദന്തി. അവിഗതനികന്തികാ തംതംപരിഹരണസതീതിപി വത്തും വട്ടതീതി ഏവഞ്ച കത്വാ **"സതിയാ വാ നികന്തിയാ വാ"**തി വികപ്പോ കതോ. **ആഗമനവസേനാപി ച പടിപദാ ഹോന്തിയേവാതി** ഇദം കദാചി ദുതിയാദീനം പഠമാദിആഗമനകതപടിപദതം സന്ധായ വുത്തം. **അപി-**സദ്ദോ ഹി അനേകന്തികതം ദീപേതി, ഏതസ്സ അനേകന്തികത്താ ഏവ ച പാളിയം ഏകേകസ്മിം ഝാനേ ചതസ്സോ പടിപദാ ചത്താരി ആരമ്മണാനി സോളസക്ഖത്തുകഞ്ച വിസും വിസും യോജിതം. അഞ്ഞഥാ ഏകേകസ്മിം പടിപദാദിമ്ഹി നവ നവ ഝാനാനി യോജേതബ്ബാനി സിയുന്തി.

ആരമ്മണചതുക്കവണ്ണനാ

൬൩൯. അപ്പഗുണന്തി പഞ്ചഹി വസിതാഹി അവസീകതം.

ആരമ്മണപടിപദാമിസ്സകവണ്ണനാ

൬൪൩. ഹേട്ഠാതി സോളസക്ഖത്തുകതോ പുബ്ബേ. **യേ കേചി ഝാനം ഉപ്പാദേന്തി നാമാതി** വചനേന യേ കതാധികാരാ സേക്ഖാ മഗ്ഗേനേവ ഉപ്പാദിതജ്ഝാനാ, തേസം ഝാനാനി മഗ്ഗപടിബദ്ധതായ സുദ്ധികനവകസങ്ഗഹിതാനീതി വേദിതബ്ബാനി. ന ഹി തേ ഉപ്പാദേന്തി നാമാതി.

കസിണകഥാവണ്ണനാ

൨൦൩. നിരോധപാദകതാവചനേന ആരുപ്പപാദകതാ ച ദസ്സിതാ. ഖിപ്പദസ്സനം ഖിപ്പാഭിഞ്ഞതാ **ഖിപ്പനിസന്തിഭാവോ.**

അഭിഭായതനകഥാവണ്ണനാ

൨൦൪. അഞ്ഞമ്പീതി കേവലം കസിണായതനസങ്ഖാതമേവ അഹുത്വാ അഭിഭായതനസങ്ഖാതമ്പി പവത്തതീതി സതിപി അഭിഭായതനാനം കസിണായതനത്തേ കസിണായതനഭാവതോ അഞ്ഞോ അഭിഭായതനഭാവോ കസിണനിമിത്താഭിഭവനകഭാവനാനിമിത്തനാനത്തതോതി ദസ്സേതി. തത്ഥ അഭിഭവതീതി അഭിഭു, പരികമ്മം, ഞാണം വാ. അഭിഭു ആയതനം ഏതസ്സാതി **അഭിഭായതനം,** ഝാനം. അഭിഭവിതബ്ബം വാ ആരമ്മണസങ്ഖാതം ആയതനം ഏതസ്സാതി **അഭിഭായതനം,** ഝാനം. ആരമ്മണാഭിഭവനതോ അഭിഭു ച തം ആയതനഞ്ച യോഗിനോ സുഖവിസേസാനം അധിട്ഠാനഭാവതോ മനായതനധമ്മായതനഭാവതോ ചാതിപി സസമ്പയുത്തം ഝാനം **അഭിഭായതനം.** മഗ്ഗപ്പടിബദ്ധതായ തദാ സമാപത്തിതോ വുട്ഠിതസ്സ ആഭോഗോ പുബ്ബഭാഗഭാവനാവസേന ഝാനക്ഖണേ പവത്തം അഭിഭവനാകാരം ഗഹേത്വാ പവത്തോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. ആഗമേസു പന "അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി. അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി. അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ഏകോ...പേ... പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി. അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൭൩; മ॰ നി॰ ൨.൨൪൯; അ॰ നി॰ ൮.൬൫) ഇമേസം ചതുന്നം അഭിഭായതനാനം ആഗതത്താ **ആഗമട്ഠകഥാസു** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൭൩; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨. ൨൪൯-൨൫൦; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൮.൬൫) "വണ്ണവസേന ആഭോഗേ വിജ്ജമാനേപി പരിത്തഅപ്പമാണവസേനേവ ഇമാനി അഭിഭായതനാനി ദേസിതാനീ"തി വുത്തം. പരിത്തഅപ്പമാണതാ ഹി അഭിഭവനസ്സ കാരണം വണ്ണാഭോഗേ സതിപി അസതിപി. തത്ഥ ച വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി സഹിതാനി ച സബ്ബാനി പരിത്താനി "സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തി വുത്താനി, തഥാ അപ്പമാണാനീതി ദട്ഠബ്ബാനി. അത്ഥി ഹി ഏസോ പരിയായോ പരിത്താനി അഭിഭുയ്യ താനി ചേ കദാചി വണ്ണവസേന ആഭുജിതാനി ഹോന്തി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി അഭിഭുയ്യാതി. ഇധ പന നിപ്പരിയായദേസനത്താ വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി വിസും വുത്താനി സഹിതാനി ച. അത്ഥി ഹി ഉഭയത്ഥ അഭിഭവനവിസേസോതി.

തത്ഥ ച പരിയായദേസനത്താ വിമോക്ഖാനമ്പി അഭിഭവനപരിയായോ അത്ഥീതി "അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ"തി അഭിഭായതനദ്വയം വുത്തം, തതിയചതുത്ഥഅഭിഭായതനേസു ദുതിയവിമോക്ഖോ വണ്ണാഭിഭായതനേസു തതിയവിമോക്ഖോ ച അഭിഭവനപ്പവത്തിതോ സങ്ഗഹിതോ, ഇധ പന നിപ്പരിയായദേസനത്താ വിമോക്ഖാഭിഭായതനാനി അസങ്കരതോ ദസ്സേതും വിമോക്ഖേ വജ്ജേത്വാ അഭിഭായതനാനി കഥിതാനി. സബ്ബാനി ച വിമോക്ഖകിച്ചാനി വിമോക്ഖദേസനായ വുത്താനി, തദേതം **"അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ"**തി ആഗതസ്സ അഭിഭായതനദ്വയസ്സ അഭിഭായതനേസു അവചനതോ "രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ"തിആദീനഞ്ച സബ്ബവിമോക്ഖകിച്ചസാധാരണവചനഭാവതോ വവത്ഥാനം കത്തന്തി വിഞ്ഞായതി.

അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതോതി ഇദം കത്ഥചിപി "അജ്ഝത്തം രൂപാനി പസ്സതീ"തി അവത്വാ സബ്ബത്ഥ യം വുത്തം "ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതീ"തി, തസ്സ കാരണവചനം. തേന യം അഞ്ഞഹേതുകം, തം തേന ഹേതുനാ വുത്തം. യം പന ദേസനാവിലാസഹേതുകം അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞിതായ ഏവ ഇധ വചനം, ന തസ്സ അഞ്ഞം കാരണം മഗ്ഗിതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതാ ച ബഹിദ്ധാരൂപാനം വിയ അവിഭൂതത്താ, ദേസനാവിലാസോ ച യഥാവുത്തവവത്ഥാനവസേന വേദിതബ്ബോ. **സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ**തി ഏതേനേവ സിദ്ധത്താ നീലാദിഅഭിഭായതനാനി ന വത്തബ്ബാനീതി ചേ? ന, നീലാദീസു കതാധികാരാനം നീലാദിഭാവസ്സേവ അഭിഭവനകാരണത്താ. ന ഹി തേസം പരിസുദ്ധാപരിസുദ്ധവണ്ണപരിത്തതാ തദപ്പമാണതാ വാ അഭിഭവനകാരണം, അഥ ഖോ നീലാദിഭാവോ ഏവാതി.

അഭിഭായതനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വിമോക്ഖകഥാവണ്ണനാ

൨൪൮. രൂപീതി യേനായം സസന്തതിപരിയാപന്നേന രൂപേന സമന്നാഗതോ, തം യസ്സ ഝാനസ്സ ഹേതുഭാവേന വിസിട്ഠം രൂപം ഹോതി. യേന വിസിട്ഠേന രൂപീതി വുച്ചേയ്യ, തദേവ സസന്തതിപരിയാപന്നരൂപനിമിത്തം ഝാനമിവ പരമത്ഥതോ രൂപീഭാവസാധകന്തി ദട്ഠബ്ബം. കസിണദേസനാ ഝാനാനമേവ കസിണഭാവേന പവത്താ അഭിധമ്മേ, സുത്തേ പന ആരമ്മണാനന്തി **"അഭിധമ്മവസേനാ"**തി വുത്തം.

വിമോക്ഖകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബ്രഹ്മവിഹാരകഥാവണ്ണനാ

൨൫൧. സോമനസ്സദോമനസ്സരഹിതം അഞ്ഞാണമേവ **അഞ്ഞാണുപേക്ഖാ**. കിലേസോധീനം മഗ്ഗോധീഹി അജിതത്താ **അനോധിജിനസ്സ**. സത്തമഭവാദിതോ ഉദ്ധം പവത്തവിപാകസ്സ അജിതത്താ **അവിപാകജിനസ്സ. നിദ്ദോസഭാവേനാ**തി നിപ്പടിഘഭാവേന. ഏകസ്സപി സത്തസ്സ അപ്പടിഭാഗനിമിത്തത്താ പരിച്ഛേദഗ്ഗഹണം നത്ഥി, ന ച സമ്മുതിസച്ചവസേന പവത്തം സത്തഗ്ഗഹണം പരിച്ഛിന്നരൂപാദിഗ്ഗഹണം ഹോതീതി അപ്പനാപ്പത്തിയാപി അപരാമാസസത്തഗ്ഗഹണമുദ്ധഭൂതാനം മേത്താദീനം ഏകസത്താരമ്മണാനമ്പി അപ്പമാണഗോചരതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

ബ്രഹ്മവിഹാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അസുഭകഥാവണ്ണനാ

൨൬൩. ഉദ്ധം ധുമാതത്താ **ഉദ്ധുമാതം**. സേതരത്തേഹി പരിഭിന്നം വിമിസ്സിതം നീലം **വിനീലം,** പുരിമവണ്ണവിപരിണാമഭൂതം വാ നീലം **വിനീലം. സങ്ഘാടോ** അങ്ഗാനം സുസമ്ബദ്ധതാ. **ആരമ്മണസ്സ ദുബ്ബലതാ** പടിപക്ഖഭാവേന ചിത്തം ഠപേതും അസമത്ഥതാ. അത്തനി ആനിസംസദസ്സനനീവരണരോഗവൂപസമാനം യഥാക്കമം പുപ്ഫഛഡ്ഡകവമനവിരേചനഉപമാ യോജേതബ്ബാ. പടികൂലമനസികാരസാമഞ്ഞേന അസുഭേഹി കേസാദീഹി പടികൂലജ്ഝാനസ്സ ഗഹണം സിവഥികാവണ്ണജ്ഝാനസ്സ ച. തമ്പി ഹി പടികൂലമനസികാരവസേനേവ ഉപ്പജ്ജതീതി, സിവഥികപ്പകാരാനി വാ സിവഥികാവണ്ണാനി.

അസുഭകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രൂപാവചരകുസലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അരൂപാവചരകുസലകഥാവണ്ണനാ

൨൬൫. സബ്ബാകാരേനാതി ഏവം രൂപനിമിത്തം ദണ്ഡാദാനസമ്ഭവദസ്സനാദിനാ സബ്ബേന രൂപരൂപനിമിത്തേസു തദാരമ്മണജ്ഝാനേസു ദോസദസ്സനാകാരേന, രൂപാദീസു നികന്തിപ്പഹാനഅനാവജ്ജിതുകാമതാദിനാ വാ. **വിരാഗാ**തി ജിഗുച്ഛനാ. ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരവചനാദീഹി ആനേഞ്ജതാ "സന്താ ഇമേ ചുന്ദ അരിയസ്സ വിനയേ വിമോക്ഖാ"തിആദിനാ സന്തവിമോക്ഖതാ ച വുത്താ. ദോസദസ്സനപടിപക്ഖഭാവനാവസേന പടിഘസഞ്ഞാനം സുപ്പഹീനത്താ മഹതാപി സദ്ദേന അരൂപസമാപത്തിതോ ന വുട്ഠാതി. തഥാ പന ന സുപ്പഹീനത്താ സബ്ബരൂപസമാപത്തിതോ വുട്ഠാനം സിയാ, പഠമജ്ഝാനം പന അപ്പകമ്പി സദ്ദം ന സഹതീതി തം സമാപന്നസ്സ സദ്ദോ കണ്ടകോതി വുത്തം.

ആരുപ്പഭാവനായ അഭാവേ ചുതിതോ ഉദ്ധം ഉപ്പത്തിരഹാനം രൂപസഞ്ഞാപടിഘസഞ്ഞാനം യാവ അത്തനോ വിപാകപ്പവത്തി, താവ അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനേന സമതിക്കമോ അത്ഥങ്ഗമോ ച വുത്തോ. നാനത്തസഞ്ഞാസു പന യാ തസ്മിം ഭവേ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, താ അനോകാസതായ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, ന ആരുപ്പഭാവനായ നിവാരിതത്താ. അനിവാരിതത്താ ച കാചി ഉപ്പജ്ജന്തി. തസ്മാ താസം അമനസികാരോ അനാവജ്ജനം അപച്ചവേക്ഖണം, ജവനപടിപാദകേന വാ ഭവങ്ഗമനസ്സ അന്തരേ അകരണം അപ്പവേസനം വുത്തം, തേന ച

നാനത്തസഞ്ഞാമനസികാരഹേതൂനം രൂപാനം സമതിക്കമാ സമാധിസ്സ ഥിരഭാവം ദസ്സേതി. രൂപസമതിക്കമാഭാവേനേവ ഹി രൂപസമാപത്തീസു “നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ”തി ഏകസ്സ അവചനന്തി. കോ ആനിസംസോ, ന ഹി സബ്ബസ്സാദവത്ഥുരഹിതേ ആകാസേ പവത്തിതസഞ്ഞായ ആനിസംസോ ദിസ്സതീതി വുത്തം ഹോതി. രൂപസഞ്ഞാസമതിക്കമനാദികം വചനം ആനിസംസസ്സ പകാസനം, ന അത്ഥോ.

അഞ്ഞത്ഥാതി സുത്തേസു. തത്ഥ ഹി പരിത്തകസിണുഗ്ഘാടനേപി രൂപവിവേകമത്തഗ്ഗഹണേന പരിച്ഛേദസ്സ അഗ്ഗഹണതോ അനന്തഫരണതാ ച വുത്താ, ഇധ പന അനന്തഫരണതാസബ്ഭാവേപി ഉഗ്ഘാടിതകസിണവസേന പരിത്താനന്തതാ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം “അനന്തോ ആകാസോ”തി ന വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. സമയവവത്ഥാപനത്ഥാനവിസേസനേനേവേത്ഥ അത്ഥോ, ന പടിപത്തിയാതി തദവചനം.

൨൬൬. പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണം അത്തനോ ഫരണാകാരേനേവ അനന്തന്തി മനസികാതബ്ബത്താ **“അനന്ത”**ന്തി വുത്തം. ഉഗ്ഘാടഭാവോ **ഉഗ്ഘാടിമം**.

൨൬൭. **അകിഞ്ചന**ന്തി വിഞ്ഞാണസ്സ കിഞ്ചി പകാരം അഗ്ഗഹേത്വാ സബ്ബേന സബ്ബം വിഭാവനം ആഹ.

൨൬൮. **യായാ**തി സങ്ഖാരാവസേസസഞ്ഞായ. **തം** താവ പടിപത്തിം. **ആവജ്ജിസ്സാമീ**തിആദിനാ തന്നിന്നാവജ്ജനാദിപവത്തിയാ അഭാവം ദസ്സേതി, ന തദതിക്കമനത്ഥായ ആവജ്ജനഭാവനാപവത്തിയാ. **നാസഞ്ഞാ**തി സഞ്ഞാഭാവോ ച ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി അത്ഥോ. സമൂഹഗഹണവസേന പവത്തം **കലാപസമ്മസനം**. ഫസ്സാദിഏക്കേകധമ്മഗഹണവസേന പവത്താ **അനുപദധമ്മവിപസ്സനാ**.

ആകാസേ പവത്തിതവിഞ്ഞാണാതിക്കമതോ തതിയാ. തദതിക്കമതോ ഹി തസ്സേവ വിഭാവനം ഹോതി. ദുതിയാരുപ്പവിഞ്ഞാണവിഭാവനേ ഹി തദേവ അതിക്കന്തം സിയാ, ന തസ്സ ആരമ്മണം, ന ചാരമ്മണേ ദോസം ദിസ്വാ അനാരമ്മണസ്സ വിഭാവനാതിക്കമോ യുജ്ജതി. പാളിയഞ്ച “വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസമാപത്തിം സതോ സമാപജ്ജിത്വാ തതോ വുട്ഠഹിത്വാ തഞ്ഞേവ വിഞ്ഞാണം അഭാവേതീ”തി (ചൂളനി॰ ഉപസീവമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൩൯) ത്തം, ന വുത്തം “തഞ്ഞേവ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം അഭാവേതീ”തി, “തഞ്ഞേവ അഭാവേതീ”തി വാ. “അനന്തം വിഞ്ഞാണന്തി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം ഉപസമ്പജ്ജാ”തി (വിഭ॰ ൬൦൮) ഏത്ഥ പന ദ്വയം വുത്തം ആരമ്മണഞ്ച വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനഞ്ച. തസ്മിം ദ്വയേ യേന കേനചി യതോ വാ വുട്ഠിതോ, തേനേവ പട്ഠാനനിദ്ദിട്ഠേന തംസദ്ദസ്സ സമ്ബന്ധേ ആപന്നേ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസ്സ നിവത്തനത്ഥം വിഞ്ഞാണവചനം, തസ്മാ പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണസ്സേവ അഭാവനാതിക്കമോ വുത്തോ. **തന്നിസ്സിത**ന്തി തേന നിസ്സിതം. തം മണ്ഡപലഗ്ഗം അനിസ്സായ തേന വിനാഭൂതേ വിവിത്തേ ബഹി ഓകാസേ ഠാനം വിയ ആകാസലഗ്ഗവിഞ്ഞാണസ്സ വിവേകേ തദപഗമേ തതിയാരുപ്പസ്സ ഠാനം.

അരൂപാവചരകുസലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തേഭൂമകകുസലവണ്ണനാ

൨൬൯. **ഇമേ താവ ഛന്ദാധിപതേയ്യേ പഞ്ച നയാ**തി ഛന്ദാധിപതേയ്യനയേ അന്തേ പുരിമനയാനം തംനയാഭിമുഖപ്പവത്തിം സന്ധായ വുത്തം, അയം പന പകാരോ ന പാളിഅനുഗതോ. ന ഹി പാളിയം സുദ്ധികനയാദയോ വത്വാ വീരിയാധിപതേയ്യാദിനയാ വുത്താതി. മഹാപകരണേ സത്തഹി മഹാവാരേഹി അനുലോമാദിനയവിചിത്തേഹി ഹീനത്തികോ വിഭത്തോ. തത്ഥ ച മജ്ഝിമധമ്മേകദേസഭൂതാ ഇമേ വീസതി ലോകിയമഹാനയാതി കത്വാ “തത്ഥ വിഭത്താ”തി വുത്തം, ന ഏതേന കമേന ഇമേസം നയാനം തത്ഥ ആഗതത്താ.

ഏവമേതേസം വിഭത്തട്ഠാനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഏതസ്മിം തേഭൂമകകുസലകഥാവസാനട്ഠാനേ അട്ഠാരസകമ്മദ്വാരദസ്സനത്ഥം **“ഇമസ്മിം പന ഠാനേ”**തിആദിമാഹ. അഥ വാ ഹീനപണീതേഹി വിനിവത്തേത്വാ മജ്ഝിമരാസിഅന്തോഗധഭാവം ദസ്സേന്തേന ഏതേസം തേഭൂമകകുസലനയാനം ഹീനത്തികേ വിഭാഗോ കതോ. “ഇമസ്മിം പന ഠാനേ”തിആദികസ്സ യഥാവുത്തോവ സമ്ബന്ധോ. ഹീനത്തികേ മജ്ഝിമരാസിമ്ഹി യേ സവിപാകാ വട്ടനിസ്സിതേനേവ ദാനാദിവസേന പവത്തിതാ, തേ ഹീനാതി കാതബ്ബാ. യേ വിവട്ടനിസ്സിതേന ദാനാദിവസേന പവത്തിതാ, തേ പണീതാതി കാതബ്ബാ. അവിപാകാ മജ്ഝിമാതി കാതബ്ബാ. അവിപാകത്താ ച തേസു മജ്ഝിമരാസിം ഠപേത്വാ ഇതരേ ദ്വേ ഏകന്തവട്ടനിസ്സിതാ നവ, വിവട്ടൂപനിസ്സയഭൂതാ ച നവാതി അട്ഠാരസ കമ്മദ്വാരാനി, കമ്മാനി ച താനി തസ്സ തസ്സ ഫലസ്സ കാരണഭാവേന ദ്വാരാനി ചാതി **കമ്മദ്വാരാനി**. തത്ഥ തത്ഥ വാ ചിത്താനി കമ്മദ്വാരാനീതി ആഹ. തംതംദ്വാരാനി വാ കായാദീനി. അട്ഠാരസ ഖത്തിയാ ച അഭബ്ബാ ഹീനഹീനത്തയാദയോ നവ, ഭബ്ബാ ച പണീതപണീതത്തയാദയോ നവാതി കമ്മാനുരൂപേനേവ വേദിതബ്ബാ. ഏവം ബ്രാഹ്മണാദയോ ദേവാ ച യോജേതബ്ബാ. അട്ഠചത്താലീസ ഗോത്തചരണാനി തേസഞ്ഞേവ ഖത്തിയാദീനം ഭേദാ. “കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി...പേ॰... ചിത്താധിപതേയ്യ”ന്തി (ധ॰ സ॰ ൨൬൯-൨൭൦) ഏവം വുത്തോ ചിത്തസ്സ ചിത്താധിപതേയ്യഭാവോ, ചിത്തചേതസികസമുദായേ സമയവവത്ഥാപകോ ചിത്തസദ്ദോ പവത്തോതി **“സമ്പയുത്തധമ്മാനം വസേന വുത്തോ”**തി ആഹ.

തേഭൂമകകുസലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ലോകുത്തരകുസലവണ്ണനാ

൨൭൭. **ലോകം തരതീ**തി ഏതേന ലോകസമതിക്കമപടിപത്തിമാഹ. **ഉത്തരതീ**തി ഏതേന ലോകസ്സന്തഗമനം ഫലേ പതിട്ഠാനം ഫലം. **സമതിക്കമ്മാ**തിആദിനാ നിബ്ബാനം. **സമതിക്കമ്മാ**തി ഹി നിസ്സരിത്വാ. **അഭിഭുയ്യാ**തി വിസംയുത്തം ഹുത്വാതി അത്ഥോ. തിവിധോപി ചത്ഥോ മഗ്ഗാദീസു ഏകേകസ്മിം യോജേതബ്ബോ, മഗ്ഗേയേവ വാ ഇധ തസ്സ അധിപ്പേതത്താ. **ഏകചിത്തക്ഖണിക**ന്തി ഏകമഗ്ഗസ്സ ദ്വേ വാരേ അനുപ്പത്തിം സന്ധായാഹ. അഞ്ഞമഞ്ഞം ധമ്മാനം അനതിവത്തനാദിസാധികായ പഞ്ഞായ വഡ്ഢേതി. “നിയ്യാതീതി നിയ്യാനീയ”ന്തി വത്തബ്ബേ

ഈ-കാരസ്സ രസ്സത്തം യ-കാരസ്സ ച ക-കാരം കത്വാ **"നിയ്യാനിക"**ന്തി വുത്തം. നിയ്യാതി ഏതേനാതി നിയ്യാനം, നിയ്യാനമേവ **നിയ്യാനികം** വേനയികോ വിയ. ഏത്ഥ "നേയ്യാനിക"ന്തി വത്തബ്ബേ ഇ-കാരസ്സ ഏ-കാരത്തം അകത്വാ വുത്തം.

ഫലന്തി ചിത്തചേതസികരാസി വുച്ചതി, തം അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്പയുത്താനം ധമ്മാനം അത്തനോ അവയവഭൂതാനം നിസ്സയോ ഹോതി. ഫലഞാണം വാ **ഫലം,** സമ്മാദിട്ഠിആദയോ അങ്ഗാനി വാ. **ലോകുത്തരഭാവേ**തി ലോകം ഉത്തിണ്ണഭാവേ. തേന ഫലനിബ്ബാനാനി സങ്ഗണ്ഹാതി. തേസു യം ഭവതി ഫലം, തം **"ഭൂമീ"**തി വുച്ചതി. യഥാ വാ കമ്മനിബ്ബത്താ കാമഭവാദയോ തംസമങ്ഗിനോ നിസ്സയഭാവേന "ഭൂമീ"തി വുച്ചന്തി, ഏവം മഗ്ഗേന നിബ്ബത്തം ഫലം അരിയസാവകസ്സ കാലേന കാലം സമാപജ്ജിതബ്ബതായ നിസ്സയഭാവതോ "ഭൂമീ"തി വുച്ചതി, തതോയേവ അരിയാ ചിരതരം തിട്ഠന്തി. **സമുച്ഛേദവിവേകവസേനാ**തി ഏത്ഥ അപായഗമനീയാനം അച്ചന്തസമുച്ഛേദോ ഇതരേസഞ്ച വിജ്ജുതോഭാസേന വിയ തമസ്സ സമുച്ഛേദോ ദട്ഠബ്ബോ. ലോകിയജ്ഝാനമ്പി പുഥുജ്ജനസ്സ അരിയസ്സ ച അകതാധികാരസ്സ ന വിനാ പടിപദായ ഇജ്ഝതി, കതാധികാരസ്സ പന അരിയസ്സ മഗ്ഗേനേവ സമിജ്ഝനതോ വിപാകാനം വിയ കുസലേന തഥാ സമിദ്ധസ്സ അരിയമഗ്ഗേന സദിസതായ അഭാവതോ അതബ്ബിപാകത്താ ച ന മഗ്ഗപടിപദാ തസ്സ ഝാനസ്സ പടിപദാതി സക്കാ വത്തുന്തി തത്ഥ തഥാ ഗരും കത്വാ പടിപദാഹി ഏവ ദേസനാ ന കതാ, യഥാവുത്തജ്ഝാനസങ്ഗഹത്ഥം സുദ്ധികദേസനാപി കതാ.

ഇധ പന കസ്സചി വിനാ പടിപദായ അസിദ്ധിതോ ഗരും കത്വാ ദസ്സേതും **"ദുക്ഖപടിപദ"**ന്തിആദി വുത്തം. **യോ കോചി വാരോ**തി സകിം ദ്വിക്ഖത്തും തിക്ഖത്തും ചതുക്ഖത്തും അനേകക്ഖത്തുന്തി ഏവമാദീസു വിക്ഖമ്ഭനവാരേസു യോ കോചി. സകിം ദ്വിക്ഖത്തുഞ്ച വിക്ഖമ്ഭനവാരാ സുഖാ പടിപദാ ഏവ, ന ച തതോ ഉദ്ധം സുഖാ പടിപദാ ഹോതീതി തിക്ഖത്തും വിക്ഖമ്ഭനവാരം ദുക്ഖാ പടിപദാതി രോചേസും അട്ഠകഥാചരിയാ. തസ്മിം തഥാരോചിതേ തതോ പരേസു ചതുക്ഖത്തും വിക്ഖമ്ഭനവാരാദീസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി. രൂപാരൂപാനം ലക്ഖണാദീഹി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഗഹണം രൂപാരൂപപരിഗ്ഗഹോ, നാമരൂപമത്തമേതം, ന അഞ്ഞോ കോചി സത്താദികോതി വവത്ഥാപനം നാമരൂപവവത്ഥാപനം. പരിഗ്ഗഹിതരൂപാരൂപസ്സ മഗ്ഗപാതുഭാവദന്ധതാ ച നാമരൂപവവത്ഥാപനാദീനം കിച്ഛസിദ്ധിതോ സിയാതി ന രൂപാരൂപപരിഗ്ഗഹകിച്ഛതായ ഏവ ദുക്ഖപടിപദതാ വത്തബ്ബാതി ചേ? തം ന, നാമരൂപവവത്ഥാപനാദീനം പച്ചനീകകിലേസമന്ദതായ സുഖസിദ്ധിയമ്പി തഥാസിദ്ധവിപസ്സനാസഹഗതാനം ഇന്ദ്രിയാനം മന്ദതായ മഗ്ഗപാതുഭാവദന്ധഭാവതോ.

രൂപാരൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാതി അകിച്ഛേനപി പരിഗ്ഗഹേത്വാ. കിച്ഛേന പരിഗ്ഗഹിതേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. ഏവം സേസേസുപി. **ഇമം വാരം രോചേസു**ന്തി കലാപസമ്മസനാവസാനേ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനായ വത്തമാനായ ഉപ്പന്നസ്സ വിപസ്സനുപക്കിലേസസ്സ തിക്ഖത്തും വിക്ഖമ്ഭനേന കിച്ഛതാവാരം ദുക്ഖാ പടിപദാതി രോചേസും ഏതദന്തത്താ പടിപദായ. ഏതസ്സ അകിച്ഛത്തേപി പുരിമാനം കിച്ഛത്തേ ദുക്ഖപടിപദതാ വുത്തനയാവാതി ന പടിസിദ്ധാതി ദട്ഠബ്ബം. യഥാവുത്തം വാ സബ്ബം രൂപാരൂപപരിഗ്ഗഹാദികിച്ഛതം തിക്ഖത്തും വിക്ഖമ്ഭനവാരതാവസേന **"ഇമം വാര"**ന്തി ആഹ. യസ്സ പന സബ്ബത്ഥ അകിച്ഛതാ, തസ്സ സുഖാ പടിപദാ വേദിതബ്ബാ.

മുസാവാദാദീനം വിസംവാദനാദികിച്ചതായ ലൂഖാനം അപരിഗ്ഗാഹകാനം പടിപക്ഖഭാവതോ പരിഗ്ഗാഹകസഭാവാ സമ്മാവാചാ. സാ സിനിദ്ധഭാവതോ സമ്പയുത്തധമ്മേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി സമ്മാവാചാപച്ചയസുഭാസിതസോതാരഞ്ച ജനം. കായികകിരിയാകിച്ചം കത്തബ്ബം സമുട്ഠാപേതി, സയഞ്ച സമുട്ഠഹനം ഘടനം ഹോതീതി സമ്മാകമ്മന്തസങ്ഖാതാ വിരതിപി സമുട്ഠാനസഭാവാതി വുത്താ. സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ഉക്ഖിപനം സമുട്ഠഹനം കായികകിരിയായ ഭാരുക്ഖിപനം വിയ, ജീവമാനസ്സ സത്തസ്സ, സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ സുദ്ധി വോദാനം ആജീവസ്സേവ വാ ജീവിതിന്ദ്രിയവുത്തിയാ.

൨൮൩. മഗ്ഗസന്നിസ്സിതന്തി പരമത്ഥമഗ്ഗസഭാവത്താ മഗ്ഗാവയവഭാവേന സമുദായസന്നിസ്സിതന്തി അത്ഥോ.

൨൮൭. പതിട്ഠാനം കിലേസവസേന, **ആയൂഹനം** അഭിസങ്ഖാരവസേന. തണ്ഹാവസേന വാ **പതിട്ഠാനം,** ദിട്ഠിവസേന **ആയൂഹനം. ബോധീ**തി യാ അയം ധമ്മസാമഗ്ഗീ വുച്ചതീതി യോജേതബ്ബാ. **സേനങ്ഗരഥങ്ഗാദയോ വിയാ**തി ഏതേന പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയാ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവം ദസ്സേതി. അങ്ഗ-സദ്ദോ കാരണത്ഥോപി ഹോതീതി ചതുസച്ച**ബോധായ സംവത്തന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ**. ബുജ്ഝന്തീതി ബോധിയോ, ബോധിയോ ഏവ അങ്ഗാതി **"അനുബുജ്ഝന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ"**തി വുത്തം. വിപസ്സനാദീനം കാരണാനം ബുജ്ഝിതബ്ബാനഞ്ച സച്ചാനം അനുരൂപം പച്ചക്ഖഭാവേന പടിമുഖം അവിപരീതതായ സമ്മാ ച ബുജ്ഝന്തീതി ഏവമത്ഥവിസേസദീപകേഹി ഉപസഗ്ഗേഹി **"അനുബുജ്ഝന്തീ"**തിആദി വുത്തം. ബോധി-സദ്ദോ ഹി സബ്ബവിസേസയുത്തം ബുജ്ഝനം സാമഞ്ഞേന സങ്ഗണ്ഹാതീതി.

൨൯൯. തിണ്ണന്തി രാഗാദീനം. **കരോതി നാമ** കിം ദുച്ചരിതാനി അനുവത്തമാനാനി.

൩൦൧. പാണാതിപാതാദിനിപ്ഫാദിതപച്ചയാനം നിച്ചസേവനം **ധുവപടിസേവനം. സകിച്ചകോ**തി വിസും അത്തനോ കിച്ചവാ. **ന ഹോതീ**തി അത്ഥന്തരഭാവം പടിക്ഖിപതി. പച്ചയപടിസേവനസാമന്തജപ്പനഇരിയാപഥപ്പവത്തനാനി പാപിച്ഛതാനിബ്ബത്താനി **തീണി കുഹനവത്ഥൂനീ**തി.

൩൪൩. വുട്ഠാനഗാമിനീവിപസ്സനാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ സാനുലോമാ, സാ സുഞ്ഞതോ പസ്സന്തീ "സുഞ്ഞതാ"തി വുച്ചതി, ദുക്ഖതോ പസ്സന്തീ തണ്ഹാപണിധിസോസനതോ "അപ്പണിഹിത"ന്തി. സാ ആഗമനീയട്ഠാനേ മഗ്ഗാധിഗമത്ഥം ആഗമനപടിപദാഠാനേ ഠത്വാ സുഞ്ഞതാപ്പണിഹിതന്തി നാമം ദേതി. ആഗമനതോ നാമേ ലദ്ധേ സഗുണതോ ആരമ്മണതോ ച നാമം സിദ്ധമേവ ഹോതി, ന പന സഗുണാരമ്മണേഹി നാമലാഭേ സബ്ബത്ഥ ആഗമനതോ നാമം സിദ്ധം ഹോതീതി പരിപുണ്ണനാമസിദ്ധിഹേതുത്താ സഗുണാരമ്മണേഹി സബ്ബേസമ്പി നാമത്തയയോഗോ, ന ആഗമനതോതി വവത്ഥാനകരത്താ ച നിപ്പരിയായദേസനായ ആഗമനതോവ ഇധ നാമം ലഭതി, ന ഇതരേഹീതി വുത്തം.

൩൫. അനിമിത്തവിപസ്സനന്തി അനിച്ചാനുപസ്സനം. **നിമിത്തധമ്മേസൂ**തി സമൂഹാദിഘനവസേന ച സകിച്ചപരിച്ഛേദതായ ച സപരിഗ്ഗഹേസു ഖന്ധേസു. **അനിമിത്തവിമോക്ഖോ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനമാഹ. **ഏവംസമ്പദമിദ**ന്തി കഥമിധ ഉപമാസംസന്ദനം ഹോതി. ന ഹി ഛന്ദചിത്താനം മഗ്ഗസങ്ഖാതഅധിപതിഭാവാഭാവോ വിയ സദ്ധിന്ദ്രിയാധികസ്സ അനിമിത്തവിമോക്ഖസ്സ അനിമിത്തഭാവാഭാവോ അത്ഥി, ന ച അമഗ്ഗാധിപതീനം മഗ്ഗാധിപതിനാമദാനാഭാവോ വിയ അനിമിത്തസ്സ അനിമിത്തനാമദാനാഭാവോതി സക്കാ വത്തും അനിമിത്തവിമോക്ഖസ്സ അനനിമിത്തതായ അഭാവതോ . മഗ്ഗോ അധിപതി ഏതേസന്തി ച മഗ്ഗാധിപതിനോതി യുത്തോ തത്ഥ ഛന്ദചിത്തേഹി തംസമ്പയുത്താനം മഗ്ഗാധിപതിഭാവാഭാവോ. ഇധ പന മഗ്ഗോ അനിമിത്തം ഏതസ്സാതി മഗ്ഗാനിമിത്തോതി അയമത്ഥോ ന സമ്ഭവതീതി ന തേന അമഗ്ഗേന മഗ്ഗസ്സ അനിമിത്തഭാവോ ന യുജ്ജതി, കിം വാ ഏത്ഥ സാമഞ്ഞം അധിപ്പേതന്തി. അമഗ്ഗങ്ഗമഗ്ഗനാമാഭാവോ. യഥാ സതിപി അധിപതിഭാവേ ഛന്ദചിത്താനം ന മഗ്ഗാധിപതീതി മഗ്ഗനാമം, ന ച തേഹി മഗ്ഗസ്സ തേസം അമഗ്ഗങ്ഗത്താ, തഥാ സതിപി സദ്ധായ ആഗമനഭാവേന തസ്സാ അനിമിത്തന്തി മഗ്ഗനാമം, ന ച തായ മഗ്ഗസ്സ തസ്സാ അമഗ്ഗങ്ഗത്താ. ഏവം അനിമിത്തവിപസ്സനായപി അനിമിത്തഭാവോ നിപ്പരിയായേന നത്ഥീതി ദീപിതോ ഹോതി.

നനു ച ഇധ ഝാനം സുഞ്ഞതാദിനാമേന വുത്തം, ന മഗ്ഗോതി ചേ? ന, മഗ്ഗസമ്പയോഗതോ ഝാനസ്സ സുഞ്ഞതാദിനാമകത്താ. സുത്തന്തപരിയായേന സഗുണാരമ്മണേഹി ഇധ അഭിധമ്മേപി നാമം ലഭതീതി ആഹംസു. തസ്മാ പടിക്ഖിത്താ **"ന പന ലഭന്തീ"**തി. **കിം കാരണാ**? അഭിധമ്മേ സരസം അനാമസിത്വാ പച്ചനീകതോവ നാമലാഭാതി അധിപ്പായോ. യോ ഹി സഗുണാരമ്മണേഹി നാമലാഭോ, സോ സരസപ്പധാനോ ഹോതി. സരസേനേവ ച നാമലാഭേ സബ്ബമഗ്ഗാനം സുഞ്ഞതാദിഭാവോതി വവത്ഥാനം ന സിയാ. തസ്മാ അഭിധമ്മേ സതിപി ദ്വീഹി നാമലാഭേ പച്ചനീകതോ നാമവവത്ഥാനകരം ഗഹിതന്തി സഗുണാരമ്മണേഹി സുഞ്ഞതാപ്പണിഹിതമഗ്ഗാ നാമം ന ലഭന്തീതി ആഹ. അഥ വാ **ന പന ലഭന്തീ**തി അഞ്ഞനിരപേക്ഖേഹി സഗുണാരമ്മണേഹി ന ലഭന്തി. **കിം കാരണാ**? അഭിധമ്മേ സരസപച്ചനീകേഹി സഹിതേഹി നാമലാഭാതി അത്ഥോ. പച്ചനീകഞ്ഹി വവത്ഥാനകരം അനപേക്ഖിത്വാ കേവലസ്സ സരസസ്സ നാമഹേതുഭാവോ അഭിധമ്മേ നത്ഥി അവവത്ഥാനാപത്തിതോ. തസ്മാ അത്താഭിനിവേസപണിധിപടിപക്ഖവിപസ്സനാനുലോമാ മഗ്ഗാ സതിപി സരസന്തരേ പച്ചനീകസഹിതേന സരസേന നാമം ലഭന്തി. അനിമിത്തമഗ്ഗസ്സ പന വിപസ്സനാ നിമിത്തപടിപക്ഖാ ന ഹോതി സയം നിമിത്തഗ്ഗഹണതോ നിമിത്തഗ്ഗഹണാനിവാരണാതി തദനുലോമമഗ്ഗോപി ന നിമിത്തസ്സ പടിപക്ഖോ. യദി സിയാ, നിമിത്തഗതവിപസ്സനായപി പടിപക്ഖോ സിയാതി. തസ്മാ വിജ്ജമാനോപി സരസോ വവത്ഥാനകരപച്ചനീകാഭാവാ അഭിധമ്മേ അനിമിത്തന്തി നാമദായകോ ന ഗഹിതോ. അനിച്ചാനുപസ്സനാനുലോമോ പന മഗ്ഗോ സുദ്ധികപടിപദാനയേയേവ സങ്ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. തസ്മാ ഏവ ച സോ നയോ വുത്തോതി. **ഏവ**ന്തി യം വക്ഖതി "അനിച്ചതോ വുട്ഠഹന്തസ്സ മഗ്ഗോ അനിമിത്തോ ഹോതീ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൩൫), ഏവം ആഹരിത്വാ അട്ഠകഥാചരിയേഹി സോ അനിമിത്തമഗ്ഗോ ദീപിതോതി അത്ഥോ.

വുട്ഠാന...പേ॰... കിമാരമ്മണാതി അനിച്ചാദിതോ വുട്ഠഹന്തസ്സ വുട്ഠാനഗാമിനിയാ ലക്ഖണാരമ്മണത്തേ സതി സങ്ഖാരേഹി വുട്ഠാനം ന സിയാ, സങ്ഖാരാരമ്മണത്തേ ച ലക്ഖണപടിവേധോതി മഞ്ഞമാനോ പുച്ഛതി. "അനിച്ച"ന്തിആദിനാ സങ്ഖാരേസു പവത്തമാനേന ഞാണേന ലക്ഖണാനിപി പടിവിദ്ധാനി ഹോന്തി തദാകാരസങ്ഖാരഗഹണതോതി ആഹ **"ലക്ഖണാരമ്മണാ"**തി. സങ്ഖാരാരമ്മണാ ഏവ യഥാവുത്താധിപ്പായേന "ലക്ഖണാരമ്മണാ"തി വുത്താതി ദസ്സേന്തോ **"ലക്ഖണം നാമാ"**തിആദിമാഹ. അനിച്ചതാ ദുക്ഖതാ അനത്തതാതി ഹി വിസും ഗയ്ഹമാനം ലക്ഖണം **പഞ്ഞത്തിഗതികം** പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനം, അവിജ്ജമാനത്താ ഏവ പരിത്താദിവസേന **നവത്തബ്ബധമ്മഭൂതം**. തസ്മാ വിസും ഗഹേതബ്ബസ്സ ലക്ഖണസ്സ പരമത്ഥതോ അഭാവാ "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി സങ്ഖാരേ സഭാവതോ സല്ലക്ഖേന്തോവ ലക്ഖണാനി സല്ലക്ഖേതി നാമാതി ആഹ **"യോ പന അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താതി തീണി ലക്ഖണാനി സല്ലക്ഖേതീ"**തി. യസ്മാ ച **അനിച്ച**ന്തിആദിനാ സങ്ഖാരാവ ദിസ്സമാനാ, തസ്മാ തേ കണ്ഠേ ബദ്ധകുണപം വിയ പടിനിസ്സജ്ജനീയാ ഹോന്തി.

ലോകുത്തരകുസലം

പകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ

തത്രാതി ലോകുത്തരജ്ഝാനേ. **അജ്ഝത്തഞ്ചാ**തി ഉപഡ്ഢഗാഥായ അഭിനിവിസിതബ്ബം വുട്ഠാതബ്ബം വിപസ്സനാഭൂമിം പഞ്ചധാ ഉദ്ദിസതി. സത്തഅട്ഠാദീനി അങ്ഗാനി **സത്തട്ഠങ്ഗാനീ**തി ആദിസദ്ദസ്സ ലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. **നിമിത്ത**ന്തി യതോ വുട്ഠാനം, താനി നിമിത്തപവത്താനി നിമിത്തവചനേനേവ ഉദ്ദിസതി. **സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണമേവ അരിയമഗ്ഗസ്സ ബോജ്ഝങ്ഗാദിവിസേസം നിയമേതി**. കസ്മാ? തതോ തതോ ദുതിയാദിപാദകജ്ഝാനതോ ഉപ്പന്നസ്സ സസങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണസ്സ പാദകജ്ഝാനാതിക്കന്താനം അങ്ഗാനം അസമാപജ്ജിതുകാമതാവിരാഗഭാവനാഭാവതോ ഇതരസ്സ ച അതബ്ഭാവതോ. **തേസമ്പി വാദേസു...പേ॰... വിപസ്സനാവ നിയമേതീതി വേദിതബ്ബാ**. കസ്മാ? വിപസ്സനാനിയമേനേവ ഹി പഠമത്ഥേരവാദേപി അപാദകപഠമജ്ഝാനപാദകമഗ്ഗാ പഠമജ്ഝാനികാവ ഹോന്തി, ഇതരേ ച പാദകജ്ഝാനവിപസ്സനാനിയമേഹി തംതംഝാനികാ. ഏവം സേസവാദേസുപി വിപസ്സനാനിയമോ യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോ.

പകിണ്ണകസങ്ഖാരേതി പാദകജ്ഝാനതോ അഞ്ഞസങ്ഖാരേ. തേന പാദകജ്ഝാനസങ്ഖാരേസു സമ്മസിതേസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ദസ്സേതി. **തത്രാപീ**തി ദുതിയത്ഥേരവാദേപി. തംതംഝാനികതാ തംതംസമ്മസിതസങ്ഖാരവിപസ്സനാനിയമേഹി ഹോതി. തത്രാപി ഹി വിപസ്സനാ തംതംവിരാഗാവിരാഗഭാവനാഭാവേന സോമനസ്സസഹഗതാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാ ച ഹുത്വാ ഝാനങ്ഗാദിനിയമം മഗ്ഗസ്സ കരോതീതി ഏവം **വിപസ്സനാനിയമോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ**.

തന്തി തംതംഝാനസദിസഭവനം. **സ്വായമത്ഥോ** പാദകജ്ഝാനസമ്മസിതജ്ഝാനുപനിസ്സയേഹി വിനാ അജ്ഝാസയമത്തേന അസിജ്ഝനാ ഉപനിസ്സയേന വിനാ സങ്കപ്പമത്തേന സകദാഗാമിഫലാദീനം അസിജ്ഝനദീപകേന **നന്ദകോവാദേന** (മ॰ നി॰ ൩.൩൯൮ ആദയോ) ദീപേതബ്ബോ. തഥാ ഹി സോതാപന്നായപി

പരിപുണ്ണസങ്കപ്പഭാവം വദന്തേന ഭഗവതാ യസ്സ യസ്സ ഉപനിസ്സയോ അത്ഥി, തസ്സ തസ്സേവ അജ്ഝാസയോ നിയാമകോ, നാഞ്ഞസ്സാതി തേന തേന പരിപുണ്ണസങ്കപ്പതാ ഹോതി, ന തതോ പരം സങ്കപ്പസബ്ഭാവേപി അസിജ്ഝനതോതി അയമത്ഥോ ദീപിതോ ഹോതി. ഏവമിധാപി യസ്സ യസ്സ ദുതിയാദിഝാനികസ്സ മഗ്ഗസ്സ യഥാവുത്തോ ഉപനിസ്സയോ അത്ഥി, തസ്സ തസ്സേവ അജ്ഝാസയോ നിയാമകോ, നാഞ്ഞസ്സ സതിപി തസ്മിം അസിജ്ഝനതോ. ഇമസ്മിം പന വാദേ പാദകസമ്മസിതജ്ഝാനുപനിസ്സയസബ്ഭാവേ അജ്ഝാസയോ ഏകന്തേന ഹോതി, തംതംഫലൂപനിസ്സയസബ്ഭാവേ തംതംസങ്കപ്പോ വിയാതി തദഭാവാഭാവതോ അജ്ഝാസയോ നിയമേതീതി വുത്തം.

യസ്മിം പന പാദകജ്ഝാനം നത്ഥീതി ചതുത്ഥജ്ഝാനികവജ്ജാനം പാദകാനി ലോകിയജ്ഝാനാനി സന്ധായ വുത്തം. അപ്പനാപ്പത്തി ച ഓളാരികങ്ഗാതിക്കമനുപനിസ്സയാഭാവേ പഞ്ചഹി അങ്ഗേഹി വിനാ ന ഹോതീതി **"സോമനസ്സസഹഗതമഗ്ഗോ ഹോതീ"**തി ആഹ. **ഉപേക്ഖാസഹഗതമഗ്ഗോ**തി ഏതേന ചതുത്ഥജ്ഝാനികതാപി സമാനാ അനുസയസമുഗ്ഘാടനസമത്ഥസ്സ ന സങ്ഖാരാവസേസതാതി ദസ്സേതി. **തേ ച വാദാ ന വിരുജ്ഝന്തി** അജ്ഝാസയവസേന പഞ്ചമജ്ഝാനികതായ പഠമാദിജ്ഝാനികതായ ച സമ്ഭവതോതി അധിപ്പായോ. അജ്ഝാസയോ ച സാത്ഥകോ ഹോതി, അഞ്ഞഥാ പാദകസമ്മസിതജ്ഝാനേഹേവ നിയമസ്സ സിദ്ധത്താ അജ്ഝാസയോ നിയാമകോ വുച്ചമാനോ നിരത്ഥകോ സിയാതി. **ഇധ പന** അട്ഠസാലിനിയാ നിയാമനേ ഏകന്തികം വിപസ്സനാസങ്ഖാതം **അത്ഥമേവ** ഉദ്ധരിത്വാ "തേസമ്പി വാദേസു അയം...പേ०... വിപസ്സനാവ നിയമേതീ"തി വദന്തേന തയോപേതേ വാദേ വിപസ്സനാവ നിയമേതീതി ദസ്സിതം. തംതംവാദാനഞ്ഹി വിപസ്സനാസഹിതാനമേവ സിദ്ധി, നാഞ്ഞഥാതി ദസ്സിതന്തി.

പവേധതീതി ഗോത്രഭുസ്സ പച്ചയോ ഭവിതും ന സക്കോതീതി അത്ഥോ. യദി പഞ്ചമചിത്തക്ഖണേ ജവനം പതിതം നാമ ഹോതി, കഥം തദാ ഗോത്രഭു തദനന്തരഞ്ച മഗ്ഗോ ജവനസ്സ പതിതക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജതീതി? അപുബ്ബസ്സ ജവനന്തരസ്സ പതിതതാഭാവതോ. തദേവ ഹി ജവനം അനേകക്ഖത്തും പവത്തമാനം പതിതം സിയാതി, ഗോത്രഭു പന ആരമ്മണന്തരേ ഉപ്പന്നം അപുബ്ബം ജവനം, തഥാ മഗ്ഗോ ഭൂമന്തരതോ ചാതി. നനു ച സത്തമജവനചേതനായ ബലവതായ ഉപപജ്ജവേദനീയഭാവോ ഹോതി ആനന്തരിയതാപീതി, തത്ഥായം അധിപ്പായോ സിയാ "പടിസന്ധിയാ അനന്തരപച്ചയഭാവിനോ വിപാകസന്താനസ്സ അനന്തരപച്ചയഭാവേന അന്തിമജവനചേതനായ സുസങ്ഖതത്താ സാ സത്തമജവനചേതനാ ഉപപജ്ജവേദനീയാ ആനന്തരികാ ച ഹോതി, ന അപതിതജവനചേതനാ വിയ ബലവതായാ"തി.

പുന അനുലോമം തം അനുബന്ധേയ്യാതി ഗോത്രഭുസ്സ ഹി സങ്ഖാരാരമ്മണത്തേ സതി തദപി അനുലോമമേവാതി പുരിമഅനുലോമം വിയ തം തദപി അഞ്ഞം അനുലോമം അനുബന്ധേയ്യ, ന മഗ്ഗോതി മഗ്ഗവുട്ഠാനമേവ ച ന ഭവേയ്യ അത്തനോ സദിസാലമ്ബനസ്സ ആവജ്ജനട്ഠാനിയസ്സ പച്ചയസ്സ അലാഭാ. അപ്പഹീനഭാവേന പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു അനുസയിതാ കിലേസാ സാ ഭൂമി ഏതേഹി ലദ്ധാതി കത്വാ **ഭൂമിലദ്ധാ**. വട്ടം സിനോന്തി ബന്ധന്തീതി കത്വാ **വട്ടസേതു** ച, തേസം **സമുഗ്ഘാതകരണ**ന്തിപി ഏതദേവസ്സ ലോഭക്ഖന്ധാദിപദാലനം വുച്ചതി. **തന്തി** പവത്തം. **ഏകം ഭവന്തി** അനാഗാമിനോ അനേകക്ഖത്തുഞ്ച തത്ഥേവ ഉപപജ്ജന്തസ്സ ഹേട്ഠാ അനാഗമനവസേന ഏകോ ഭവോതി ഗഹേത്വാ വുത്തം.

ഇമസ്സ പനത്ഥസ്സാതി യഥാവുത്തസ്സ ഉപാദിന്നകപവത്തതോ വുട്ഠാനസ്സ. അപായേസു സത്തമഭവതോ ഉദ്ധം സുഗതിയഞ്ച വിപാകദായകസ്സ അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഘാതോ സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണേന അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധോ ദട്ഠബ്ബോ. **ദ്വീസു ഭവേസൂ**തി അനാഗാമിമഗ്ഗേ അഭാവിതേ സകദാഗാമിസ്സ കാമധാതുയം യേ ദ്വേ ഭവാ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, തേസൂതി അത്ഥോ. **ചലതീ**തി ഏതേന ചലനസഭാവമേവ ദസ്സേതി, ന അചലനാഭാവം, തസ്മാ അചലനം ദസ്സേത്വാ പുന ചലനം ദസ്സേതും **"തഥാഗതസ്സ ഹീ"**തിആദിമാഹ. യേപി വാ കത്ഥചി ചത്താരോപി മഗ്ഗേ സമാനപടിപദേ ദിസ്വാ സഭാവതോ അചലനമേവ ഗണ്ഹേയ്യും, തേസം തംഗഹണനിവാരണത്ഥം "ചലതീ"തി വുത്തം, ന ചലനാവധാരണത്ഥന്തി യുത്തം ഉഭയദസ്സനം. അഥ വാ യദിപി കേസഞ്ചി ചത്താരോപി മഗ്ഗാ സമാനപടിപദാ, തഥാപി കിലേസിന്ദ്രിയേഹി സിജ്ഝമാനാ പടിപദാ തേസം വസേന ചലനപകതികാ ഏവാതി "ചലതി"ച്ചേവ വുത്തം, ന "ന ചലതീ"തി.

ലോകുത്തരകുസലപകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമമഗ്ഗവീസതിമഹാനയവണ്ണനാ

൩൫൭. യസ്സ പുബ്ബഭാഗേ "മഗ്ഗം ഭാവേമീ"തി അജ്ഝാസയോ പവത്തോ, സോ മഗ്ഗം ഭാവേതി. ഏവം സബ്ബത്ഥ അജ്ഝാസയവിസേസേന തംതംഭാവനാവിസേസോ ദട്ഠബ്ബോ.

൩൫൮. ഛന്ദാധിപതേയ്യന്തിആദീസു ഏകചിത്തക്ഖണേ വത്തമാനേസു ധമ്മേസു കഥം ഛന്ദസ്സ തംസഹജാതസ്സ അധിപതിഭാവോ വീരിയാദീനഞ്ചാതി? ഉപനിസ്സയവസേന. യസ്സ ഹി സചേ ഛന്ദവതോ കുസലം നിപ്ഫജ്ജതി, "അഹം നിപ്ഫാദേസ്സാമീ"തി പവത്തമാനസ്സ കുസലം നിപ്ഫന്നം, തസ്സ തംസഹജാതോ ഛന്ദോ തേന പുരിമുപനിസ്സയേന വിസിട്ഠോ സഹജാതധമ്മേ അത്തനോ വസേ വത്തേതി. തസ്മിഞ്ച പവത്തമാനേ തേ പവത്തന്തി, നിവത്തമാനേ നിവത്തന്തി, തദനുരൂപബലാ ച ഹോന്തി രാജപുരിസാ വിയാതി. ഏവം വീരിയാദീസു. സേസധമ്മാനം പന കത്ഥചി വുത്തപ്പകാരപ്പവത്തിസബ്ഭാവേപി അതംസഭാവത്താ അധിപതിഭാവോ നത്ഥീതി ദട്ഠബ്ബോ.

ദുതിയമഗ്ഗവണ്ണനാ

൩൬൨. ആ-കാരസ്സ രസ്സത്തം കത്വാ അഞ്ഞിന്ദ്രിയം വുത്തം, ആ-കാരോ ച ധമ്മമരിയാദത്ഥോ.

തതിയചതുത്ഥമഗ്ഗവണ്ണനാ

൩൬൨. മഗ്ഗങ്ഗാനി ന പൂരേന്തി അകിച്ചകത്താ സമ്മാദിട്ഠിയാതി അധിപ്പായോ. മാരേന്തോ ഗച്ഛതീതി ഹി മഗ്ഗോ, ന ചേതായ മാരേതബ്ബം അത്ഥീതി. മാനസ്സ ദിട്ഠിസദിസാ പവത്തി അഹമസ്മീതി പവത്തമാനസ്സ ദിട്ഠിട്ഠാനേ ഠാനം. **ആലോകസ്സേവ പവത്തികാലോ വിയാ**തി ചിരപ്പവത്തിം സന്ധായാഹ. ഏകദേസസാമഞ്ഞേന ഹി യഥാധിപ്പേതേന ഉപമാ ഹോതീതി. **ഖാരേ വാ**തി കട്ഠാദീനം ഖാരച്ഛാരികായം. **സമ്മദ്ദിത്വാ**തി കിലേദേത്വാ. **ഛന്ദോ**തി തണ്ഹാ. **അനുസയോ**തി തണ്ഹാ മാനാനുസയോ ച. ഏതസ്മിഞ്ച സുത്തേ അസമൂഹതസ്സ ഗന്ധസ്സ സമുഗ്ഘാടനം വിയ അസമൂഹതമാനാദിസമുഗ്ഘാതം ദസ്സേന്തേന അഞ്ഞമഞ്ഞേ കിലേസേ പജഹതീതി ദസ്സിതന്തി ആനീതം, ന യഥാവുത്തനയേന ഉപമായ വുത്തത്താതി ദട്ഠബ്ബം. നിരന്തരം പവത്തമാനേ ചിത്തേ തസ്സ സംകിലേസവോദാനകരാ സാവജ്ജാനവജ്ജാ ചേതസികാ ഉപ്പജ്ജമാനാ തസ്സങ്ഗഭൂതാ അവയവാ വിയ ഹോന്തീതി **"ചിത്തങ്ഗവസേനാ"**തി വുത്തം.

ലോകുത്തരകുസലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കുസലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അകുസലപദം

ധമ്മുദ്ദേസവാരോ

പഠമചിത്തകഥാവണ്ണനാ

൩൬൫. കുസലേ വുത്തനയം അനുഗന്ത്വാ യഥാനുരൂപം വേദിതബ്ബതായ **"വുത്തനയേനാ"**തി ആഹ. **ഗന്തബ്ബാഭാവതോ**തി ബുജ്ഝിതബ്ബാഭാവതോ. **ദിട്ഠിയാ ഗതമത്ത**ന്തി ദിട്ഠിയാ ഗതിമത്തം ഗഹണമത്തം. ആസന്നകാരണത്താ അയോനിസോമനസികാരസ്സ വിസും ഗഹണം ഏകന്തകാരണത്താ ച. **സതിസംവരോ**തി ഇധ സീതാദീഹി ഫുട്ഠസ്സ അപ്പമജ്ജനം ഖമനം ദട്ഠബ്ബം. **പഹാനസംവരോ**തി വീരിയസംവരോ.

അസ്സാദദസ്സനന്തി അസ്സാദദിട്ഠി. ഫലട്ഠേന പച്ചുപട്ഠാനേന **അസമ്മാപടിപത്തിപച്ചുപട്ഠാനോമോഹോ,** സമ്മാപടിപത്തിപടിപക്ഖഭാവഗ്ഗഹണാകാരോ വാ. സബ്ബസ്സ ലോഭസ്സ അഭിജ്ഝാഭാവേ സതിപി വിസേസയുത്തായ അഭിജ്ഝായ കമ്മപഥപ്പത്തായ ഇധുപ്പജ്ജമാനായ ലക്ഖണാദിം ദസ്സേതും **"സാ പരസമ്പത്തീന"**ന്തിആദിമാഹ. അത്തനോ പരിണാമനസ്സ പുരേചാരികാ തണ്ഹാഭിരതി **അഭിരതി**.

അനുപപരിക്ഖാ മോഹോ. മോഹവസേന ഹി ദിട്ഠിവസേന വാ അവത്ഥുസ്മിം സാനുനയോ അധിമോക്ഖോ ഉപ്പജ്ജതീതി. **അസതിയചിത്തേ**തി അഹിരികാദീഹി ആരക്ഖരഹിതചിത്തേ. **സതിരഹിതത്താ സതിപടിപക്ഖത്താ ചാ**തി ഏതേന സതിരഹിതാ സതിപടിപക്ഖാ ച അകുസലാ ഖന്ധാ ഏവ മിച്ഛാസതീതി ദസ്സേതി. തേ പന ഉപനാഹാദിപ്പവത്തിയം ചിരകതാദിസല്ലക്ഖണേ പടുസഞ്ഞാസമ്പയുത്താ ദട്ഠബ്ബാ. **സദരഥാദിഭാവോ** അവിസേസേന കിലേസസമ്പയോഗതോ വുത്തോ ലഹുതാദിഏകന്തപടിപക്ഖാനം ഥിനമിദ്ധാദീനം കേസഞ്ചി ഇധ അഭാവാ. **അവൂപസമോ**തി അസന്നിസിന്നസബ്ഭാവമാഹ. **അനവട്ഠാനരസ**ന്തി ചലനകിച്ചം. **ചേതസോ അവൂപസമേ**തി നിപ്ഫാദേതബ്ബേ പയോജനേ ഭുമ്മം, അവൂപസമപച്ചയഭൂതം ആരമ്മണം വാ "അവൂപസമോ"തി വുത്തം.

ധമ്മുദ്ദേസവാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവാരകഥാവണ്ണനാ

൩൭൭. സഹജാതധമ്മേസു അകമ്പനം ന കോസജ്ജേസു അകമ്പനം വിയ തപ്പടിപക്ഖഭാവതോ ദട്ഠബ്ബം, തംതംപാപകിരിയായ ഉസ്സഹനവസേന പന ഥിരതാ തത്ഥ അകമ്പനം.

൩൮൧. ദിട്ഠിയാ വിരൂപം ഫന്ദിതന്തി തഥാ തഥാ സസ്സതാദിവസേന പവത്താ ദിട്ഠി ഏവ വുച്ചതി. **തരന്തീ**തി തിത്ഥേ വിയ പിലവന്തി. **വിപരിയേസതോ**തി വത്ഥുസ്സ വിപരീതതോ.

൩൯൦. സഭാവപടിച്ഛാദനവസേന പകതിഅത്താദിഅസന്തഗഹണസ്സ അനിച്ചാദീനം നിച്ചാദിവിസമഗഹണസ്സ ച സഞ്ഞാദിവിപരിയേസസ്സ നിസ്സയത്താ **"അസന്തം അസമഞ്ച ബുജ്ഝതീ"**തി വുത്തം.

ദുതിയചിത്തവണ്ണനാ

൩൯൯. കിഞ്ചാപി...പേ... പരാമസന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതീതി പുരിമചിത്തേന അവിസേസം ദസ്സേതി. അനുസ്സാഹനാവസീദനഭാവേന സംഹതഭാവോ **ഥിനം**.

തതിയചിത്തവണ്ണനാ

൪൦൦. ഇധ മാനേന സദ്ധിം പഞ്ച അപണ്ണകങ്ഗാനീതി അവിരജ്ഝനകങ്ഗാനി ഉപ്പത്തിഅരഹങ്ഗാനി ഹോന്തീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. മാനസ്സ അനിയതത്താ ന നിയതയേവാപനകാതി . പട്ഠാനേ ഹി "സംയോജനം ധമ്മം പടിച്ച സംയോജനോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ"തി (പട്ഠാ॰ ൩.൪.൧) ഏത്ഥ "ചതുക്ഖത്തും കാമരാഗേന തിക്ഖത്തും പടിഘേന ച മാനോ വിചികിച്ഛാ ഭവരാഗോ തയോപേതേ സകദാഗാമിനോ സംയോജനാനം സംയോജനേഹി ദസവിധാ യോജനാ"തി ദസ്സിതായ ദസവിധായ യോജനായ "കാമരാഗസംയോജനം പടിച്ച മാനസംയോജനം അവിജ്ജാസംയോജന"ന്തി വത്വാ "കാമരാഗസംയോജനം പടിച്ച അവിജ്ജാസംയോജന"ന്തി "മാനസംയോജനം പടിച്ച ഭവരാഗസംയോജനം അവിജ്ജാസംയോജന"ന്തി ച വത്വാ "ഭവരാഗസംയോജനം പടിച്ച അവിജ്ജാസംയോജന"ന്തി വുത്താഹി യോജനാഹി മാനസ്സ അനിയതഭാവോ പകാസിതോ, തഥാ കിലേസദുകേപി.

ഇധ ച വക്ഖതി “ദസവിധാ സംയോജനാനം യോജനാ, തഥാ ദസവിധാ കിലേസാന”ന്തി ച. ഉന്നമനവസേനേവ **സമ്പഗ്ഗഹരസോ** , ന വീരിയം വിയ തംതംകിച്ചസാധനേ അബ്ഭുസ്സാഹനവസേന. ഓമാനസ്സപി അത്താനം അവംകത്വാ ഗഹണം സമ്പഗ്ഗഹോതി ദട്ഠബ്ബോ.

ചതുത്ഥചിത്തവണ്ണനാ

൪൦൨. പരിഹരണത്ഥം വിക്ഖിത്താ ഹുത്വാ ഉസ്സാഹം ജനേന്താ **“പരിഹരണത്ഥം സഉസ്സാഹാ”**തി വുത്താ, തേസം.

നവമചിത്തവണ്ണനാ

൪൧൩. വിസപ്പനഅനിട്ഠരൂപസമുട്ഠാനവസേന അത്തനോ പവത്തിആകാരവസേന ച **വിസപ്പനരസോ**. ദോസോ ഉപയോഗഫലേസു അനിട്ഠത്താ വിസസംസട്ഠപൂതിമുത്തം വിയ ദട്ഠബ്ബോ. **അനഭിരതിരസാ**തി ഏവംപകാരേസു പടിക്ഖേപേന രസവചനേസു തംതംപടിപക്ഖകിച്ചഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. കടുകാകാരഗതി **കടുകഞ്ചുകതാ, അത്തസമ്പത്തി** ആവാസാദി, പരായത്തതായ **ദാസബ്യം വിയ ദട്ഠബ്ബം**. യഥാ ഹി ദാസബ്യേ സതി ദാസോ പരായത്തോ ഹോതി, ഏവം കുക്കുച്ചേ സതി തംസമങ്ഗീ. ന ഹി സോ അത്തനോ ധമ്മതായ പവത്തിതും സക്കോതി കുസലേതി. അഥ വാ കതാകതാകുസലകുസലാനുസോചനേ ആയത്തതായ തദുഭയവസേന കുക്കുച്ചേന തംസമങ്ഗീ ഹോതീതി ദാസബ്യം വിയ തം ഹോതി.

൪൧൮. **വിരുദ്ധാകാരോ**തി വിരുദ്ധസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ, ചിത്തസ്സ വാ ആകാരോ വിരുദ്ധഭാവോ. തേന വിരുജ്ഝനം വിരോധോതി ദസ്സേതി. **വചന**ന്തി ഏതം നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. സബ്ബമേവ ഹി കിച്ചം ഏതേന കരിയമാനം സുരോപിതം സുജനിതം ന ഹോതീതി. രോപസദ്ദവചനത്ഥമേവ കേചി വണ്ണേന്തി. **തം അപ്പമാണ**ന്തി കോധസ്സ തഥാപവത്തനസഭാവാഭാവാ അഞ്ഞേന കേനചി കാരണേന പരിപുണ്ണതാ സിയാതി സന്ധായ വുത്തം.

ഏകാദസമചിത്തവണ്ണനാ

൪൨൨. **വിഗതാ ചികിച്ഛാ**തി ചികിച്ഛിതും ദുക്കരതായ വുത്തം, ന സബ്ബഥാ ചികിച്ഛാഭാവാ വിചികിച്ഛായാതി തദത്ഥം ദസ്സേതി.

൪൨൪. നിച്ഛയാഭാവാ അസണ്ഠഹനതോ ചേതസോ പവത്തിപച്ചയമത്തതായ **“പവത്തിട്ഠിതിമത്ത”**ന്തി വുത്തം.

൪൨൭. ഏകം ആകാരം ഗന്തും അസമത്ഥതായ അത്തനോ ആമുഖം സപ്പനതോ **ഓസക്കതി**.

ദ്വാദസമചിത്തവണ്ണനാ

൪൨൯. ഉദ്ധച്ചം അത്തനോ ഗഹിതാകാരേ ഏവ ഠത്വാ ഭമതീതി **ഏകാരമ്മണസ്മിംയേവ വിപ്ഫന്ദനം** ഹോതി. വിചികിച്ഛാ പന യദിപി രൂപാദീസു ഏകസ്മിഞ്ഞേവാരമ്മണേ ഉപ്പജ്ജതി, തഥാപി “ഏവം നു ഖോ, ഇദം നു ഖോ”തി ഉപ്പജ്ജമാനാ “നനു ഖോ, അഞ്ഞം നു ഖോ”തി അഞ്ഞം ഗഹേതബ്ബാകാരം അപേക്ഖതീതി **നാനാരമ്മണേ** ചലനം ഹോതി.

“ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബ”ന്തി ഏത്താവതാ ഇമസ്മിം ചിത്തദ്വയേ വുത്തപകിണ്ണകം ദസ്സേത്വാ ദ്വാദസസു ദസ്സേതും **“സബ്ബേസുപീ”**തിആദിമാഹ. കുസലേസുപി ആരമ്മണാധിപതിം അനുദ്ധരിത്വാ സഹജാതാധിപതിനോ ഏവ ഉദ്ധടത്താ ഇധാപി സോ ഏവ ഉദ്ധരിതബ്ബോ സിയാതി **“സഹജാതാധിപതി ലബ്ഭമാനോപി ന ഉദ്ധടോ”**തി വുത്തം നാരമ്മണാധിപതിനോ അലബ്ഭമാനത്താ. സോപി ഹി അട്ഠസു ലോഭസഹഗതേസു ലബ്ഭതീതി. **സേസോപീ**തി വീമംസതോ അഞ്ഞോപി സഹജാതാധിപതി നത്ഥി, യോ ഉദ്ധരിതബ്ബോ സിയാ. ആരമ്മണാധിപതിമ്ഹി വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **കഞ്ചി ധമ്മ**ന്തി ഛന്ദാദീസു ഏകമ്പി സഹജാതം. കുസലത്തികേ താവ പടിച്ചവാരാദീസു “ന ഹേതുപച്ചയാ അധിപതിപച്ചയാ”തി ഏകസ്സപി പഞ്ഹസ്സ അനുദ്ധടത്താ പട്ഠാനേ പടിസിദ്ധതാ വേദിതബ്ബാ. അഞ്ഞഥാ ഹി “അകുസലം ധമ്മം പടിച്ച അകുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ന ഹേതുപച്ചയാ അധിപതിപച്ചയാ”തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൮൩) ഏതസ്സ വസേന “ഏക”ന്തി വത്തബ്ബം സിയാ.

ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാഭാവതോതി ദസ്സനേന പഹാതബ്ബസ്സ അഭാവതോ, ദസ്സനേന പഹാതബ്ബേസു വാ അഭാവതോ. ഏതേന പടിസന്ധിഅനാകഡ്ഢനതോ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബേസു അനാഗമനന്തി തത്ഥ അനാഗമനേന പടിസന്ധിഅനാകഡ്ഢനം സാധേതി. അനാകഡ്ഢനതോ അനാഗമനം പന സാധേതും **“തേസു ഹീ”**തിആദിമാഹ. ഏത്ഥേവ പടിസന്ധിദാനം ഭവേയ്യ. തഥാ ച സതി ദസ്സനേന പഹാതബ്ബം സിയാ അപായഗമനീയസ്സ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബഭാവതോ. ന ചേതം ദസ്സനേന പഹാതബ്ബം സിയാ, തസ്മാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബവിഭങ്ഗേ നാഗതന്തി അധിപ്പായോ.

കഥം പനേതം ഞായതി “പടിസന്ധിഅനാകഡ്ഢനതോ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബേസു അനാഗമന”ന്തി? ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാനഞ്ഞേവ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവസ്സ വുത്തത്താ. ദുവിധാ ഹി അകുസലാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാതി. തത്ഥ ഭാവനായ പഹാതബ്ബചേതനാനം നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ ന വുത്തോ, ഇതരാസഞ്ഞേവ വുത്തോ. “ഭാവനായ പഹാതബ്ബോ ധമ്മോ നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ”തി ഏത്ഥ ഹി സഹജാതമേവ വിഭത്തം, ന നാനാക്ഖണികന്തി. തഥാ പച്ചനീയേപി “ഭാവനായ പഹാതബ്ബോ ധമ്മോ നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ... പേ॰... സഹജാതപച്ചയേന...പേ॰... ഉപനിസ്സയപച്ചയേന...പേ॰.... പച്ഛാജാതപച്ചയേന പച്ചയോ”തി ഏത്തകമേവ വുത്തം, ന വുത്തം “കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ”തി. ഇതരത്ഥ ച വുത്തം. ഉദ്ധച്ചസഹഗതാ ച ചേതനാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബേസു ഏവ ആഗതാതി നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയോ ന സിയാതി. യദി സിയാ, ഭാവനായ പഹാതബ്ബചേതനായ ച നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ വുച്ചേയ്യ, ന തു വുത്തോ. തസ്മാ ഉദ്ധച്ചസഹഗതാ

നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവേ സതി ദസ്സനേന പഹാതബ്ബേസു വത്തബ്ബാ സിയാ, തദഭാവാ ന വുത്താതി. പടിസന്ധിഅനാകഡ്ഢനതോ തത്ഥ അനാഗതാതി അയമേത്ഥാധിപ്പായോ. നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയാവചനേന പന ഭാവനായ പഹാതബ്ബാനം പവത്തിവിപാകതാ പടിക്ഖിത്താ. പവത്തിവിപാകസ്സപി ഹി നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയതാ ന സക്കാ നിവാരേതും. വുത്തഞ്ച "സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തോ ധമ്മോ ദുക്ഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തസ്സ ധമ്മസ്സ കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ, നാനാക്ഖണികാ"തിആദി (പട്ഠാ॰ ൧.൩.൬൩-൬൭). യദി ഭാവനായ പഹാതബ്ബാനം വിപാകദാനം നത്ഥി, കഥം തേ വിപാകധമ്മധമ്മാ ഹോന്തീതി? അഭിഞ്ഞാചിത്താദീനം വിയ വിപാകാരഹസഭാവത്താ. യം പന വുത്തം "യസ്മിം സമയേ അകുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി ഉപേക്ഖാസഹഗതം ഉദ്ധച്ചസമ്പയുത്തം...പേ॰... അവിക്ഖേപോ ഹോതി, ഇമേസു ധമ്മേസു ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, തേസം വിപാകേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭ॰ ൭൩൦-൭൩൧) ഇദമ്പി തേസം വിപാകാരഹതഞ്ഞേവ സന്ധായ വുത്തം സിയാ. ഇദം പന ഠാനം സുട്ഠു വിചാരേതബ്ബം. അത്ഥി ഹി എത്ഥ വചനോകാസോ. ന ഹി വിപാകേതി വചനം വിപാകധമ്മവചനം വിയ വിപാകാരഹതം വദതീതി.

അകുസലപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അബ്യാകതപദം

അഹേതുകകുസലവിപാകവണ്ണനാ

൪൩൧. തേസു വിപാകാബ്യാകതന്തിആദീനം "ഭാജേത്വാ ദസ്സേതും കതമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാതിആദി ആരദ്ധ"ന്തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **തസ്സാപീ**തി ഏതസ്സ "ഉപ്പത്തിം ദീപേതും കാമാ...പേ॰... ആദി വുത്ത"ന്തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **ഉപചിതത്താ**തി യഥാ അഞ്ഞസ്സ വിപാകം പടിബാഹിത്വാ അത്തനോ വിപാകാഭിമുഖം ഹോതി തഥാ വഡ്ഢിതത്താ. രൂപാദീനം പച്ചയാനം അഞ്ഞവിഞ്ഞാണസാധാരണത്താ അസാധാരണേന വത്ഥുനാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം സോതവിഞ്ഞാണന്തി നാമം ഉദ്ധടം. ചക്ഖാദീനം തിക്ഖമന്ദഭാവേ വിഞ്ഞാണാനം തിക്ഖമന്ദഭാവാ വിസേസപച്ചയത്താ ച.

ചക്ഖുസന്നിസ്സിതഞ്ച തം രൂപവിജാനനഞ്ചാതി **ചക്ഖുസന്നിസ്സിതരൂപവിജാനനം**. ഏവംലക്ഖണം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം. തത്ഥ ചക്ഖുസന്നിസ്സിതവചനേന രൂപാരമ്മണം അഞ്ഞവിഞ്ഞാണം പടിക്ഖിപതി. രൂപവിജാനനവചനേന ചക്ഖുനിസ്സയേ ഫസ്സാദയോ നിവത്തേതി. ചക്ഖുരൂപവചനേഹി ച നിസ്സയതോ ആരമ്മണതോ ച വിജാനനം വിഭാവേതി. രൂപമത്തസ്സ ആരമ്മണസ്സ ഗഹണം കിച്ചമേതസ്സാതി **രൂപമത്താരമ്മണരസം. ഝാനങ്ഗവസേനാ**തി ഇദം ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണവജ്ജേസു വിജ്ജമാനാനം ഉപേക്ഖാസുഖദുക്ഖേകഗ്ഗതാനം ഝാനങ്ഗികത്താ ഇധാപി തംസദിസാനം തദുപചാരം കത്വാ വുത്തം. ന ഹി ഝാനപച്ചയത്താഭാവേ ഝാനങ്ഗതാ അത്ഥി. വുത്തഞ്ഹി "ഝാനങ്ഗാനി ഝാനസമ്പയുത്ത...പേ॰... രൂപാനം ഝാനപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൧൨). ഏതേസഞ്ച ഝാനപച്ചയഭാവോ പടിക്ഖിത്തോ. യഥാഹ "അബ്യാകതം ധമ്മം പടിച്ച അബ്യാകതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ന ഝാനപച്ചയാ. പഞ്ചവിഞ്ഞാണസഹഗതം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ"തിആദി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൮൮). ഝാനപച്ചയത്താഭാവേപി വേദനാചിത്തട്ഠിതീനം ഉപേക്ഖാദിഭാവതോ തഥാഭൂതാനം വചനേ അഞ്ഞട്ഠാനാഭാവതോ ച ദുതിയരാസിനിദ്ദേസോ.

൪൩൩. വത്ഥുപണ്ഡരത്താതി സയം കണ്ഹധമ്മാനം അപ്പടിപക്ഖത്താ സഭാവപരിസുദ്ധാനം പസാദഹദയവത്ഥുനിസ്സയാനം വസേന പണ്ഡരസഭാവം ജാതന്തി അധിപ്പായോ. അയം പന നയോ ചതുവോകാരേ ന ലബ്ഭതീതി തത്ഥ ഭവങ്ഗസ്സ തതോ നിക്ഖന്താകുസലസ്സ ച പണ്ഡരതാ ന സിയാ, തസ്മാ തത്ഥ പണ്ഡരതായ കാരണം വത്തബ്ബം. സഭാവോ വായം ചിത്തസ്സ പണ്ഡരതാതി.

൪൩൯. ഇദമ്പീതി പി-സദ്ദോ ഠിതിമത്തസഹിതം പുബ്ബേ വുത്തം വിചികിച്ഛാസഹഗതം അപേക്ഖിത്വാ വുത്തോ. **പകതിയാ**തി അനതിക്കമനേന. **സോപി** വിസേസോ. **കായപ്പസാദം ഘട്ടേത്വാ പസാദപച്ചയേസു മഹാഭൂതേസു പടിഹഞ്ഞതീ**തി ആപാഥം ഗന്ത്വാ പടിഹഞ്ഞതീതി അത്ഥോ. യഥാ ച "രൂപം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്ന"ന്തി വുത്തേ ന ആരമ്മണുപ്പാദാനം പുബ്ബാപരകാലതാ ഹോതി, ഏവമിധാപി ഘട്ടനപടിഹനനേസു ദട്ഠബ്ബം. ഉപമാപി ഉഭയഘട്ടനദസ്സനത്ഥം വുത്താ, ന നിസ്സിതനിസ്സയഘട്ടനാനം പുബ്ബാപരതാദസ്സനത്ഥം. ഏത്ഥ ച **ബഹിദ്ധാ**തി ഏതം നിദസ്സനമത്തം. അജ്ഝത്തമ്പി ഹി ആരമ്മണം ഹോതീതി. വിഞ്ഞാണധാതുനിസ്സയഭൂതേഹി വാ അഞ്ഞം "ബഹിദ്ധാ"തി വുത്തം. പടിഘട്ടനാനിഘംസോ ബലവാ ഹോതി, തതോ ഏവ ഇട്ഠാനിട്ഠഫോട്ഠബ്ബസമായോഗേ സുഖദുക്ഖപച്ചയാ ധാതുഅനുഗ്ഗഹധാതുക്ഖോഭാ ചിരം അനുവത്തന്തി.

൪൫൫. അഞ്ഞേസം ചിത്താനം സഭാവസുഞ്ഞതസബ്ഭാവാ മനോധാതുഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചേ? ന, വിസേസസബ്ഭാവാ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനഞ്ഹി ചക്ഖാദിനിസ്സിതതാ ചക്ഖാദീനം സവിസയേസു ദസ്സനാദിപ്പവത്തിഭാവതാ ച വിസേസോ. മനോവിഞ്ഞാണസ്സ പന അനഞ്ഞനിസ്സയമനോപുബ്ബങ്ഗമതായ അഞ്ഞനിസ്സയവിഞ്ഞാണസ്സ അനന്തരപച്ചയത്താഭാവേന മനോദ്വാരനിഗ്ഗമനമുഖഭാവാഭാവതോ ച സാതിസയവിജാനനകിച്ചതാ വിസേസോ. തബ്ബിസേസവിരഹാ മനോമത്താ ധാതു മനോധാതൂതി തിവിധാ മനോധാതു ഏവ വുച്ചതി, ന വിസേസമനോ. തസ്മാ ഏത്ഥ **മനോ ഏവ ധാതു മനോധാതൂ**തി **ഏവ**-സദ്ദോ മത്തസദ്ദത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. വിസേസനിവത്തനത്ഥോ ഹി സോ വിഞ്ഞാണസ്സാതി. മനോദ്വാരനിഗ്ഗമനപവേസമുഖഭാവതോ പന മനോധാതുയാ വിജാനനവിസേസവിരഹോ ദട്ഠബ്ബോ, തതോ ഏവ മനോവിഞ്ഞാണന്തിപി ന വുച്ചതി. ന ഹി തം വിഞ്ഞാണം മനതോ പവത്തം മനസോ പച്ചയോ, നാപി മനസോ പച്ചയഭൂതം മനതോ പവത്തം, ദസ്സനാദീനം പന പച്ചയോ, തേഹി ച പവത്തം തേസം പുരേചരം അനുചരഞ്ചാതി. സമ്മാസങ്കപ്പോതി അവചനം മഹാവിപാകാനം വിയ ജനകസദിസത്താഭാവതോ. തത്ഥ ഹി തിഹേതുകതോ ദുഹേതുകമ്പി ഉപ്പജ്ജമാനം സമ്മാസങ്കപ്പതാദീഹി സദിസം സഹേതുകതായാതി. **പഞ്ചവിഞ്ഞാണസോതേ**തി ഏത്ഥ യഥാ പഗുണം ഗന്ഥം സജ്ഝായന്തോ സജ്ഝായസോതേ പതിതം കഞ്ചി കഞ്ചി വാചനാമഗ്ഗം ന സല്ലക്ഖേതി, ഏവം തഥാഗതസ്സ അസല്ലക്ഖണാ നാമ നത്ഥി, ന ച പഞ്ചവിഞ്ഞാണസോതേ

ഝാനങ്ഗാഭാവോ ഇധ അവചനസ്സ കാരണം. യദി തദനന്തരം നിദ്ദേസോ തംസോതപതിതതാ, ഇതോ പരേസം ദ്വിന്നം മനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം തംസോതപതിതതാ ന സിയാ. തസ്മാ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം വിയ അഹേതുകതായ മഗ്ഗപച്ചയവിരഹാ ച വിജ്ജമാനേസുപി വിതക്കവിചാരേസു ഝാനങ്ഗധമ്മാനം ദുബ്ബലത്താ പഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു വിയ അഗണനുപഗഭാവാ ച പഞ്ചവിഞ്ഞാണസോതപതിതതാ. തതോ ഏവ ഹി അഹേതുകകിരിയത്തയേപി ഝാനങ്ഗാനി ബലാനി ച സങ്ഗഹവാരേ ന ഉദ്ധടാനി, ഝാനപച്ചയകിച്ചമത്തതോ പന പട്ഠാനേ ദുബ്ബലാനം ഏത്ഥ വിതക്കാദീനം ഝാനപച്ചയതാ വുത്താ.

ർന്ന്. സമാനവത്ഥുകം അനന്തരപച്ചയം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനം സന്തീരണം മനോധാതുതോ ബലവതരം ഹോതീതി തം യഥാരമ്മണം ആരമ്മണരസം അനുഭവന്തം ഇട്ഠേ സോമനസ്സസഹഗതം ഹോതി, ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ ഉപേക്ഖാസഹഗതം സാതിസയാനുഭവത്താ, തസ്മാ **"അയഞ്ഹി ഇട്ഠാരമ്മണസ്മിം യേവാ"**തിആദി വുത്തം. വോട്ഠബ്ബനം പന സതിപി ബലവഭാവേ വിപാകപ്പവത്തിം നിവത്തേത്വാ വിസദിസം മനം കരോന്തം മനസികാരകിച്ചന്തരയോഗതോ വിപാകോ വിയ അനുഭവനമേവ ന ഹോതീതി സബ്ബത്ഥ ഉപേക്ഖാസഹഗതമേവ ഹോതി, തഥാ പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനം മനോദ്വാരാവജ്ജനഞ്ച കിച്ചവസേന അപുബ്ബത്താ.

അഹേതുകകുസലവിപാകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അട്ഠമഹാവിപാകചിത്തവണ്ണനാ

ർന്വ്വ. **അലോഭോ അബ്യാകതമൂല**ന്തിആദീസു കുസലപക്ഖേ താവ അലോഭാദോസാനം നിദ്ദേസേസു "യോ തസ്മിം സമയേ അലോഭോ അലുബ്ഭനാ...പേ॰... അലോഭോ കുസലമൂല"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൩൨), "യോ തസ്മിം സമയേ അദോസോ അദുസ്സനാ...പേ॰... അദോസോ കുസലമൂല"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൩൩) ച വുത്തത്താ ഇധാപി തംനിദ്ദേസേസു "അലോഭോ അബ്യാകതമൂല"ന്തി "അദോസോ അബ്യാകതമൂല"ന്തി വചനം യുജ്ജേയ്യ. പഞ്ഞിന്ദ്രിയാദിനിദ്ദേസേസു പന "പഞ്ഞാരതനം അമോഹോ ധമ്മവിചയോ സമ്മാദിട്ഠീ"തി (ധ॰ സ॰ ൩൪, ൩൭) ഏവം തത്ഥപി വുത്തം, ന വുത്തം "അമോഹോ കുസലമൂല"ന്തി. തസ്മാ ഇധാപി "അമോഹോ അബ്യാകതമൂല"ന്തി പാഠേന ന ഭവിതബ്ബം സിയാ. അലോഭാദോസാനം വിയ അമോഹസ്സപി അബ്യാകതമൂലദസ്സനത്ഥം പനേതം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **അവിഞ്ഞത്തിജനകതോ**തി കായവചീകമ്മദ്വാരനിവാരണം കരോതി. **അവിപാകധമ്മതോ**തി മനോകമ്മദ്വാരനിവാരണഞ്ച. വിപാകധമ്മാനഞ്ഹി കമ്മദ്വാരം വുത്തന്തി. **തഥാ അപ്പവത്തിതോ**തി ദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയഭാവേന അപ്പവത്തിതോ. ഏതേന പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുഭേദമേവ നിവാരേതി.

ബലവപച്ചയേഹീതി പയോഗേന വിനാ നിപ്ഫന്നേഹി ആരമ്മണാദിപച്ചയേഹി. അസങ്ഖാരികാദീസു ഹി യേന കേനചി ചിത്തേന കമ്മേ ആയൂഹിതേ അസങ്ഖാരേന അപ്പയോഗേന കമ്മകമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്തപച്ചുപട്ഠാനേ പടിസന്ധി ഉപ്പജ്ജമാനാ അസങ്ഖാരികാ ഹോതി, സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന കമ്മാദിപച്ചുപട്ഠാനേ സസങ്ഖാരികാ. ഭവങ്ഗചുതിയോ പന പടിസന്ധിസദിസാവ. തദാരമ്മണഞ്ച കുസലാകുസലാനി വിയ അസങ്ഖാരികം സസങ്ഖാരികഞ്ച ദട്ഠബ്ബന്തി. ഏതേസു ബലവം ദുബ്ബലഞ്ച വിചാരേതും **"തത്ഥ സബ്ബേപി സബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്താ"**തിആദിമാഹ. **കാലവസേന പന പരിണമതീ**തി അപ്പായുകസംവത്തനികകമ്മബഹുലേ കാലേ തംകമ്മസഹിതസന്താനജനിതസുക്കസോണിതപച്ചയാനം തംമൂലകാനം ചന്ദസൂരിയവിസമപരിവത്താദിജനിതഉതാഹാരാദിവിസമപച്ചയാനഞ്ച വസേന പരിണമതി.

വിപാകുദ്ധാരകഥാവണ്ണനാ

യതോ യത്തകോ ച വിപാകോ ഹോതി, യസ്മിഞ്ച ഠാനേ വിപച്ചതി, തം ദസ്സേതും വിപാകുദ്ധാരകഥാ ആരദ്ധാ. **ഏത്ഥേവാ**തി ഏകായ ചേതനായ കമ്മേ ആയൂഹിതേയേവ. ദുഹേതുകപടിസന്ധിവസേന ദ്വാദസകമഗ്ഗോപി ഹോതി , ദ്വാദസകപ്പകാരോപീതി അത്ഥോ. അഹേതുകപടിസന്ധിവസേന അഹേതുകട്ഠകമ്പി. അസങ്ഖാരികസസങ്ഖാരികാനം സസങ്ഖാരികഅസങ്ഖാരികവിപാകസങ്കരം അനിച്ഛന്തോ ദുതിയത്ഥേരോ **"ദ്വാദസാ"**തിആദിമാഹ. പുരിമസ്സ ഹി പച്ചയതോസസങ്ഖാരികഅസങ്ഖാരികഭാവോ, ഇതരേസം കമ്മതോ. തതിയോ തിഹേതുകതോ ദുഹേതുകമ്പി അനിച്ഛന്തോ **"ദസാ"**തിആദിമാഹ.

ഇമസ്മിം വിപാകുദ്ധാരട്ഠാനേ കമ്മപടിസന്ധിവവത്ഥാനത്ഥം **സാകേതപഞ്ഹം ഗണ്ഹിംസു**. കമ്മവസേന വിപാകസ്സ തംതംഗുണദോസുസ്സദനിമിത്തതം ദസ്സേതും **ഉസ്സദകിത്തനം ഗണ്ഹിംസു. ഹേതുകിത്തനം** ഇധ പഠമത്ഥേരസ്സ അധിപ്പായേന വുത്തം. ദുതിയത്ഥേരവാദാദീസു വിസേസം തത്ഥ തത്ഥേവ വക്ഖാമി. ഞാണസ്സ ജച്ചന്ധാദിവിപത്തിനിമിത്തപടിപക്ഖഭാവതോ തിഹേതുകം അതിദുബ്ബലമ്പി സമാനം പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢന്തം ദുഹേതുകം ആകഡ്ഢേയ്യാതി **"അഹേതുകാ ന ഹോതീ"**തി ആഹ. യം പന **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** സുഗതിയം ജച്ചന്ധബധിരാദിവിപത്തിയാ അഹേതുകഉപപത്തിം വജ്ജേത്വാ ഗതിസമ്പത്തിയാ സഹേതുകോപപത്തിം ദസ്സേന്തേന "ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണസമ്പയുത്തേ കതമേസം അട്ഠന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതി"ച്ചേവ (പടി॰ മ॰ ൧.൨൩൨) വുത്തം. തേന ഞാണവിപ്പയുത്തേന കമ്മുനാ ഞാണസമ്പയുത്തപടിസന്ധി ന ഹോതീതി ദീപിതം ഹോതി. അഞ്ഞഥാ "സത്തന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതീ"തി ഇദമ്പി വുച്ചേയ്യ. തഥാ ഹി "ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണസമ്പയുത്തേ കതമേസം അട്ഠന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതി? കുസലസ്സ കമ്മസ്സ ജവനക്ഖണേ തയോ ഹേതൂ കുസലാ തസ്മിം ഖണേ ജാതചേതനായ സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി. തേന വുച്ചതി കുസലമൂലപച്ചയാപി സങ്ഖാരാ. നികന്തിക്ഖണേ ദ്വേ ഹേതൂ അകുസലാ തസ്മിം ഖണേ ജാതചേതനായ സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി. തേന വുച്ചതി അകുസലമൂലപച്ചയാപി സങ്ഖാരാ. പടിസന്ധിക്ഖണേ തയോ ഹേതൂ അബ്യാകതാ തസ്മിം ഖണേ ജാതചേതനായ സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി. തേന വുച്ചതി നാമരൂപപച്ചയാപി വിഞ്ഞാണം, വിഞ്ഞാണപച്ചയാപി നാമരൂപ"ന്തി വിസ്സജ്ജിതം ഞാണസമ്പയുത്തോപപത്തിയം.

ഏവം ഞാണവിപ്പയുത്തതോ ഞാണസമ്പയുത്തുപപത്തിയാ ച വിജ്ജമാനായ "ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണസമ്പയുത്തേ കതമേസം സത്തന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതി? കുസലസ്സ കമ്മസ്സ ജവനക്ഖണേ ദ്വേ ഹേതൂ കുസലാ"തി വത്വാ അഞ്ഞത്ഥ ച പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ സക്കാ വിസ്സജ്ജനം കാതുന്തി. യഥാ പന

“ഞാണസമ്പയുത്തേ സത്തന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ”തി അവചനതോ ഞാണവിപ്പയുത്തതോ ഞാണസമ്പയുത്താ പടിസന്ധി ന ഹോതി, ഏവം “ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണവിപ്പയുത്തേ ഛന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതി”ച്ചേവ (പടി॰ മ॰ ഫ.൨.൩൩) വത്വാ “സത്തന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ”തി അവചനതോ ഞാണസമ്പയുത്തതോ ഞാണവിപ്പയുത്താപി പടിസന്ധി ന ഹോതീതി ആപന്നം. ഏത്ഥാപി ഹി ന ന സക്കാ കമ്മനികന്തിക്ഖണേസു തയോ ച ദ്വേ ച ഹേതൂ യോജേത്വാ പടിസന്ധിക്ഖണേ ദ്വേ യോജേതുന്തി. ഇമസ്സ പന ഥേരസ്സ അയമധിപ്പായോ സിയാ “കമ്മസരിക്ഖകവിപാകദസ്സനവസേന ഇധ പാഠോ സാവസേസോ കഥിതോ”തി. “ഞാണസമ്പയുത്തേ അട്ഠന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ”തി ഏത്ഥാപി പാഠസ്സ സാവസേസതാപത്തീതി ചേ? ന, ദുബ്ബലസ്സ ദുഹേതുകകമ്മസ്സ ഞാണസമ്പയുത്തവിപാകദാനേ അസമത്ഥത്താ. തിഹേതുകസ്സ പന അഹേതുകവിപച്ചനേ വിയ ദുഹേതുകവിപച്ചനേപി നത്ഥി സമത്ഥതാവിഘാതോതി. **ആരമ്മണേന വേദനാ പരിവത്തേതബ്ബാ**തി സന്തീരണതദാരമ്മണേ സന്ധായ വുത്തം. വിഭാഗഗ്ഗഹണസമത്ഥതാഭാവതോ ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി ഇട്ഠഇട്ഠമജ്ഝത്തേസു ഉപേക്ഖാസഹഗതാനേവ ഹോന്തി, കായവിഞ്ഞാണഞ്ച സുഖസഹഗതമേവ പടിഘട്ടനാവിസേസേനാതി.

വിസേസവതാ കാലേന തദാരമ്മണപച്ചയസബ്ബജവനവതാ വിപാകപ്പവത്തിം ദസ്സേതും **“സംവരാസംവരേ…പേ॰… ഉപഗതസ്സാ”**തി വുത്തം അഞ്ഞകാലേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാദിപരിപുണ്ണവിപാകപ്പവത്തിഅഭാവാ. **കക്കടക…പേ॰… ഭവങ്ഗോതരണ**ന്തി ഏതേന ഇദം ദസ്സേതി - കേദാരേ പൂരേത്വാ നദീപവേസനമഗ്ഗഭൂതം മാതികം അപ്പവിസിത്വാ കക്കടകമഗ്ഗാദിനാ അമഗ്ഗേന നദീഓതരണം വിയ ചിത്തസ്സ ജവിത്വാ ഭവങ്ഗപ്പവേസനമഗ്ഗഭൂതേ തദാരമ്മണേ അനുപ്പന്നേ മഗ്ഗേന വിനാ ഭവങ്ഗോതരണന്തി.

ഏതേസു തീസു മോഘവാരേസു ദുതിയോ ഉപപരിക്ഖിത്വാ ഗഹേതബ്ബോ. യദി ഹി അനുലോമേ വേദനാത്തികേ പടിച്ചവാരാദീസു “ആസേവനപച്ചയാ ന മഗ്ഗേ ദ്വേ”തി “ന മഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനേ ദ്വേ”തി ച വുത്തം സിയാ, സോപി മോഘവാരോ ലബ്ഭേയ്യ. യദി പന വോട്ഠബ്ബനമ്പി ആസേവനപച്ചയോ സിയാ, കുസലാകുസലാനമ്പി സിയാ. ന ഹി ആസേവനപച്ചയം ലദ്ധും യുത്തസ്സ ആസേവനപച്ചയഭാവീ ധമ്മോ ആസേവനപച്ചയോതി അവുത്തോ അത്ഥി. വോട്ഠബ്ബനസ്സ പന കുസലാകുസലാനം ആസേവനപച്ചയഭാവോ അവുത്തോ. “കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നാസേവനപച്ചയാ. അകുസലം ധമ്മം…പേ॰… നാസേവനപച്ചയാ”തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൯൩) വചനതോ പടിക്ഖിത്തോവ. അഥാപി സിയാ “അസമാനവേദനാനം വസേന ഏവം വുത്ത”ന്തി, ഏവമപി യഥാ “ആവജ്ജനാ കുസലാനം ഖന്ധാനം അകുസലാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൭) വുത്തം, ഏവം “ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോതി”പി വത്തബ്ബം സിയാ, ജാതിഭേദാ ന വുത്തന്തി ചേ? ഭൂമിഭിന്നസ്സ കാമാവചരസ്സ രൂപാവചരാദീനം ആസേവനപച്ചയഭാവോ വിയ ജാതിഭിന്നസ്സപി ഭവേയ്യാതി വത്തബ്ബോ ഏവ സിയാ. അഭിന്നജാതികസ്സ ച വസേന യഥാ “ആവജ്ജനാ സഹേതുകാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ”തി വുത്തം, ഏവം “ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ”തിപി വത്തബ്ബം സിയാ, ന തു വുത്തം. തസ്മാ വേദനാത്തികേപി സങ്ഖിത്തായ ഗണനായ “ആസേവനപച്ചയാ ന മഗ്ഗേ ഏകം, ന മഗ്ഗപച്ചയാ ആസേവനേ ഏക”ന്തി ഏവം ഗണനായ നിദ്ധാരിയമാനായ വോട്ഠബ്ബനസ്സ ആസേവനപച്ചയത്തസ്സ അഭാവാ യഥാവുത്തപ്പകാരോ ദുതിയോ മോഘവാരോ വീമംസിതബ്ബോ.

വോട്ഠബ്ബനം പന വീഥിവിപാകസന്തതിയാ ആവട്ടനതോ ആവജ്ജനാ, തതോ വിസദിസസ്സ ജവനസ്സ കരണതോ മനസികാരോ ച. ഏവഞ്ച കത്വാ പട്ഠാനേ “വോട്ഠബ്ബനം കുസലാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ”തിആദി ന വുത്തം, “ആവജ്ജനാ”ഇച്ചേവ വുത്തം. തസ്മാ വോട്ഠബ്ബനതോ ചതുന്നം വാ പഞ്ചന്നം വാ ജവനാനം ആരമ്മണപുരേജാതം ഭവിതും അസക്കോന്തം രൂപാദിആവജ്ജനാദീനം പച്ചയോ ഭവിതും ന സക്കോതി, അയമേതസ്സ സഭാവോതി ജവനാപാരിപൂരിയാ ദുതിയോ മോഘവാരോ ദസ്സേതും യുത്തോ സിയാ, അയമ്പി അട്ഠകഥായം അനാഗതത്താ സുട്ഠു വിചാരേതബ്ബോ. ഭവങ്ഗസ്സ ജവനാനുബന്ധനഭൂതത്താ **“തദാരമ്മണം ഭവങ്ഗ”**ന്തി വുത്തം. പട്ഠാനേ (പട്ഠാ॰ ൩.൧.൫൨) ച വുത്തം “സഹേതുകം ഭവങ്ഗം അഹേതുകസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ”തി, “അഹേതുകം ഭവങ്ഗം സഹേതുകസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ”തി ച. കുസലാകുസലാനം സുഖദുക്ഖവിപാകമത്തോ വിപാകോ ന ഇട്ഠാനിട്ഠാനം വിഭാഗം കരോതി, ജവനം പന രജ്ജനവിരജ്ജനാദിവസേന ഇട്ഠാനിട്ഠവിഭാഗം കരോതീതി **“ആരമ്മണരസം ജവനമേവ അനുഭവതീ”**തി വുത്തം.

അവിജ്ജമാനേ കാരകേ കഥം ആവജ്ജനാദിഭാവേന പവത്തി ഹോതീതി തം ദസ്സേതും **പഞ്ചവിധം നിയാമം നാമ ഗണ്ഹിംസു**. നിയാമോ ച ധമ്മാനം സഭാവകിച്ചപച്ചയഭാവവിസേസോവ. **തംതംസദിസഫലദാന**ന്തി തസ്സ തസ്സ അത്തനോ അനുരൂപഫലസ്സ ദാനം. **സദിസവിപാകദാന**ന്തി ച അനുരൂപവിപാകദാനന്തി അത്ഥോ. **ഇദം വത്ഥു**ന്തി ഏകവചനനിദ്ദേസോ ഏകഗാഥാവത്ഥുഭാവേന കതോ. **ജഗതിപ്പദേസോ**തി യഥാവുത്തതോ അഞ്ഞോപി ലോകപ്പദേസോ. കാലഗതിഉപധിപയോഗപടിബാള്ഹഞ്ഹി പാപം ന വിപച്ചേയ്യ, ന പദേസപടിബാള്ഹന്തി. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനപടിസന്ധിയാദിധമ്മാനം നിയാമോ ദസസഹസ്സികമ്പനപച്ചയഭാവോ **ധമ്മനിയാമോ. അയം ഇധ അധിപ്പേതോ**തി ഏതേന നിയാമവസേന ആവജ്ജനാദിഭാവോ, ന കാരകവസേനാതി ഏതമത്ഥം ദസ്സേതി.

ഇമസ്മിം ഠാനേതി സോളസവിപാകകഥാഠാനേ. ദ്വാദസഹി വാഹേതബ്ബാ നാളിയന്തോപമാ ന ദ്വാദസന്നം ചിത്താനം ഏകസ്മിം ദ്വാരേ ഏകാരമ്മണേ സഹ കിച്ചകരണവസേന വുത്താ, അഥ ഖോ ദ്വാദസന്നം ഏകസ്മിം ദ്വാരേ സകിച്ചകരണമത്തവസേന. അഹേതുകപടിസന്ധിജനകസദിസജവനാനന്തരം അഹേതുകതദാരമ്മണം ദസ്സേന്തോ **“ചതുന്നം പന ദുഹേതുകകുസലചിത്താനം അഞ്ഞതരജവനസ്സ…പേ॰… പതിട്ഠാതീ”**തി ആഹ. അഹേതുകപടിസന്ധികസ്സ പന തിഹേതുകജവനേ ജവിതേ പടിസന്ധിദായകേന കമ്മേന അഹേതുകസ്സ തദാരമ്മണസ്സ നിബ്ബത്തി ന പടിസേധിതാ. ഏവം ദുഹേതുകപടിസന്ധികസ്സപി തിഹേതുകാനന്തരം ദുഹേതുകതദാരമ്മണം അപ്പടിസിദ്ധം ദട്ഠബ്ബം. പരിപുണ്ണവിപാകസ്സ ച പടിസന്ധിജനകകമ്മസ്സ വസേനായം വിപാകവിഭാവനാ തസ്സാ മുഖനിദസ്സനമത്തമേവാതി പവത്തിവിപാകസ്സ ച ഏകസ്സ തിഹേതുകാദികമ്മസ്സ സോളസവിപാകചിത്താദീനി വുത്തനയേന യോജേതബ്ബാനി. തസ്മാ യേന കേനചി കമ്മുനാ ഏകേന അനേകം തദാരമ്മണം പവത്തമാനം കമ്മവിസേസാഭാവാ യേസം തം അനുബന്ധഭൂതം, തേസം ജവനസങ്ഖാതാനം പച്ചയാനം വിസേസേന വിസിട്ഠം ഹോതീതി ജവനേനായം തദാരമ്മണനിയാമോ വുത്തോ, ന നാനാകമ്മുനാ നിബ്ബത്തമാനസ്സ വസേന. ഏവഞ്ച കത്വാ

പട്ഠാനേ (പട്ഠാ॰ ന.ഏ.ൻവ്വ) "സഹേതുകേ ഖന്ധേ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സതി. കുസലാകുസലേ നിരുദ്ധേ അഹേതുകോ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഞാണാനന്തരം അഹേതുകതദാരമ്മണം, "കുസലാകുസലേ നിരുദ്ധേ സഹേതുകോ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ"തി അകുസലാനന്തരഞ്ച സഹേതുകതദാരമ്മണം വുത്തം, ന ച "തം ഏതേന ഥേരേന അദസ്സിത"ന്തി കത്വാ തസ്സ പടിസേധോ കതോ ഹോതീതി.

യം പന ജവനേന...പേ॰... തം കുസലം സന്ധായ വുത്തന്തി ഇദം കുസലസ്സ വിയ അകുസലസ്സ സദിസോ വിപാകോ നത്ഥീതി കത്വാ വുത്തം. സസങ്ഖാരികാസങ്ഖാരികനിയമനം പന സന്ധായ തസ്മിം വുത്തേ അകുസലേപി ന തം ന യുജ്ജതീതി. **അട്ഠാനമേത**ന്തി ഇദം നിയമിതാദിവസേന യോനിസോ അയോനിസോ വാ ആവട്ടിതേ അയോനിസോ യോനിസോ വാ വവത്ഥാപനസ്സ അഭാവം സന്ധായ വുത്തം.

പടിസിദ്ധന്തി അവചനമേവ പടിസേധോതി കത്വാ വുത്തം. കാമതണ്ഹാനിബ്ബത്തേന കമ്മുനാ മഹഗ്ഗതലോകുത്തരാനുഭവനവിപാകോ ന ഹോതീതി തത്ഥ തദാരമ്മണാഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ആപാഥഗതേ വിസയേ തന്നിന്നം ഭവങ്ഗം ആവജ്ജനം ഉപ്പാദേതീതി ആവജ്ജനം വിസയേ **നിന്നത്താ** ഉപ്പജ്ജതി. ഭവങ്ഗം പന സബ്ബദാ സവിസയേ നിന്നമേവാതി വിസയന്തരവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹുത്വാപി തദഭാവാ വിനാ ആവജ്ജനേന സവിസയേ നിന്നത്താവ ഉപ്പജ്ജതി. **ചിണ്ണത്താ**തി ആവജ്ജനേന വിനാ ബഹുലം ഉപ്പന്നപുബ്ബത്താ. **സമുദാചാരത്താ**തി ആപാഥഗതേ വിസയേ പടിസന്ധിവിസയേ ച ബഹുലം ഉപ്പാദിതപുബ്ബത്താ. **ചിണ്ണത്താ**തി വാ പുഗ്ഗലേന ആസേവിതഭാവോ വുത്തോ. **സമുദാചാരത്താ**തി സയം ബഹുലം പവത്തഭാവോ. **നിരോധസ്സ അനന്തരപച്ചയം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതന**ന്തി ഇദം തദനന്തരമേവ നിരോധഫുസനം സന്ധായ വുത്തം, ന അരൂപക്ഖന്ധാനം വിയ നിരോധസ്സ അനന്തരപച്ചയഭാവം. നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം പന കിഞ്ചി പരികമ്മേന വിനാ ഉപ്പജ്ജമാനം നത്ഥി. പരികമ്മാവജ്ജനമേവ തസ്സ ആവജ്ജനന്തി അഞ്ഞസ്സ വിയ ഏതസ്സപി സാവജ്ജനതായ ഭവിതബ്ബം.

അയം പനേത്ഥാധിപ്പായോ ദട്ഠബ്ബോ - നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസ്സ ന നിരോധസ്സ അനന്തരപച്ചയഭാവേ നിന്നാദിതാ അഞ്ഞത്ഥ ദിട്ഠാ അതദത്ഥപരികമ്മഭാവേ ച ഉപ്പത്തിയാ, അഥ ച തം തസ്സ അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി, തഥാ ച ഉപ്പജ്ജതി. ഏവം യഥാവുത്താ മനോവിഞ്ഞാണധാതു അസതിപി നിരാവജ്ജനുപ്പത്തിയം നിന്നാദിഭാവേ നിരാവജ്ജനാ ഉപ്പജ്ജതീതി. ഏവഞ്ച കത്വാ **"അരിയമഗ്ഗചിത്തം മഗ്ഗാനന്തരാനി ഫലചിത്താനീ"**തി ഇദം വുത്തം. യദി ഹി നിബ്ബാനാരമ്മണാവജ്ജനാഭാവം സന്ധായേതം വുത്തം സിയാ, ഗോത്രഭുവോദാനാനി നിദസ്സനാനി സിയും തേഹേവ ഏതേസം നിരാവജ്ജനതാസിദ്ധിതോ. ഫലസമാപത്തികാലേ ച "പരിത്താരമ്മണം മഹഗ്ഗതാരമ്മണം അനുലോമം ഫലസമാപത്തിയാ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വചനതോ സമാനാരമ്മണാവജ്ജനരഹിതത്താ "മഗ്ഗാനന്തരാനി ഫലചിത്താനീ"തി ഏവം ഫലസമാപത്തിചിത്താനി ന വജ്ജേതബ്ബാനി സിയും, ഗോത്രഭുവോദാനാനി പന യദിപി നിബ്ബാനേ ചിണ്ണാനി സമുദാചാരാനി ച ന ഹോന്തി, ആരമ്മണന്തരേ ചിണ്ണസമുദാചാരാനേവ. ഫലസമാപത്തിചിത്താനി ച മഗ്ഗവീഥിതോ ഉദ്ധം തദത്ഥപരികമ്മസബ്ഭാവാതി തേസം ഗഹണം ന കതം, അനുലോമാനന്തരഞ്ച ഫലസമാപത്തിചിത്തം ചിണ്ണം സമുദാചാരം, ന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനാനന്തരം മഗ്ഗാനന്തരസ്സ വിയ തദത്ഥപരികമ്മാഭാവാതി "നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സാ"തി തഞ്ച നിദസ്സനം. **ആരമ്മണേന പന വിനാ നുപ്പജ്ജതീ**തി ഇദം ഏതസ്സ മഹഗ്ഗതാരമ്മണത്താഭാവാ പുച്ഛം കാരേത്വാ ആരമ്മണനിദ്ധാരണത്ഥം വുത്തം.

തത്ഥാതി വിപാകകഥായം. ജച്ചന്ധപീഠസപ്പിഉപമാനിദസ്സനം വിപാകസ്സ നിസ്സയേന വിനാ അപ്പവത്തിദസ്സനത്ഥം. **വിസയഗ്ഗാഹോ**തി ഇദം ചക്ഖാദീനം സവിസയഗ്ഗഹണേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിവിപാകസ്സ ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. ഉപനിസ്സയതോ ചക്ഖാദീനം ദസ്സനാദിഅത്ഥതോ ച തസ്സേവ വിപാകസ്സ ദസ്സനത്ഥം **"ഉപനിസ്സയമത്ഥസോ"**തി വുത്തം. **ഹദയവത്ഥുമേവാ**തി യഥാ പുരിമചിത്താനി ഹദയവത്ഥുനിസ്സിതാനി ച പസാദവത്ഥുഅനുഗതാനി ച അഞ്ഞാരമ്മണാനി ഹോന്തി, ന ഏവം ഭവങ്ഗം, തം പനേതം വത്ഥാരമ്മണന്തരരഹിതം കേവലം ഹദയവത്ഥുമേവ നിസ്സായ പവത്തതീതി വുത്തം ഹോതി. **ഹദയരൂപവത്ഥുക**ന്തി ഇധാപി അഞ്ഞവത്ഥാനുഗതന്തി അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. മക്കടകസ്സ ഹി സുത്താരോഹണം വിയ പസാദവത്ഥുകം ചിത്തം, സുത്തേന ഗമനാദീനി വിയ തദനുഗതാനി സേസചിത്താനീതി. സുത്തഘട്ടനമക്കടകചലനാനി വിയ പസാദഘട്ടനഭവങ്ഗചലനാനി സഹ ഹോന്തീതി ദീപനതോ **"ഏകേകം...പേ॰... ആഗച്ഛതീ"**തിപി ദീപേതി.

ഭവങ്ഗസ്സ ആവട്ടിതകാലോതി ഇദം ദോവാരികസദിസാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം പാദപരിമജ്ജകസദിസസ്സ ആവജ്ജനസ്സ സഞ്ഞാദാനസദിസോ അനന്തരപച്ചയഭാവോ ഏവ ഭവങ്ഗാവട്ടനന്തി കത്വാ വുത്തം. വിപാകമനോധാതുആദീനം അദിസ്വാവ സമ്പടിച്ഛനാദികരണം ഗാള്ഹഗ്ഗഹണമത്തപുഥുലചതുരസ്സഭാവവിജാനനമത്തകഹാപണഭാവവിജാനനമത്തകമ്മോപനയനമത്തസാമഞ്ഞവസേന വുത്തം, ന ഗാള്ഹഗ്ഗാഹകാദീനം കഹാപണദസ്സനസ്സ അഭാവോ തംസമാനഭാവോ ച സമ്പടിച്ഛനാദീനം അധിപ്പേതോതി വേദിതബ്ബോ.

പണ്ഡരം ഏതന്തി പണ്ഡരരൂപദസ്സനസാമഞ്ഞതോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമേവ ദസ്സനകിച്ചം സാധേതീതി ദീപനം വേദിതബ്ബം. ഏവം സോതദ്വാരാദീസുപി യോജേതബ്ബം സവനാദിവസേന. സന്താപനവസേന ഗുളസീലോ ഗുളപ്പയോജനോ വാ **ഗോളിയകോ. ഉപനിസ്സയതോ**തി ന ഉപനിസ്സയപച്ചയം സന്ധായ വുത്തം. യസ്മിം പന അസതി യോ ന ഹോതി, സോ ഇധ "ഉപനിസ്സയോ"തി അധിപ്പേതോ. **ആലോകസന്നിസ്സിത**ന്തി ഇദമ്പി ആലോകേ സതി സബ്ഭാവം സന്ധായ വുത്തം, ന ഉപനിസ്സയപച്ചയതം. **മന്ദഥാമഗതം** നാമ കിരിയചിത്തസ്സ പച്ചയഭാവം അനുപഗന്ത്വാ സയമേവ പവത്തമാനം.

അസങ്ഖാരികസസങ്ഖാരികേസു ദോസം ദിസ്വാതി ന കമ്മസ്സ വിരുദ്ധസഭാവേന വിപാകേന ഭവിതബ്ബന്തി അസങ്ഖാരികകമ്മസ്സ സസങ്ഖാരികവിപാകേസു, സസങ്ഖാരികകമ്മസ്സ ച അസങ്ഖാരികവിപാകേസു ദോസം ദിസ്വാ. അഹേതുകാനം പന രൂപാദീസു അഭിനിപാതമത്താദികിച്ചാനം ന സസങ്ഖാരികവിരുദ്ധോ സഭാവോതി

അസങ്ഖാരികതാ നത്ഥി, അസങ്ഖാരികവിരുദ്ധസഭാവാഭാവാ നാപി സസങ്ഖാരികതാതി ഉഭയാവിരോധാ ഉഭയേനപി തേസം നിബ്ബത്തിം അനുജാനാതി. **ചിത്തനിയാമ**ന്തി തദാരമ്മണനിയാമം. **കിരിയതോ പഞ്ചാതി ഇമേസം... പേ... പതിട്ഠാതീ**തി കിരിയജവനാനന്തരഞ്ച തദാരമ്മണം വുത്തം. പട്ഠാനേ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൯൮) പന "കുസലാകുസലേ നിരുദ്ധേ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ"തി വിപാകധമ്മധമ്മാനമേവ അനന്തരാ തദാരമ്മണം വുത്തം. കുസലത്തികേ ച "സേക്ഖാ വാ പുഥുജ്ജനാ വാ കുസലം അനിച്ചതോ"തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൦൬) കുസലാകുസലജവനമേവ വത്വാ തദനന്തരം തദാരമ്മണം വുത്തം, ന അബ്യാകതാനന്തരം, ന ച കത്ഥചി കിരിയാനന്തരം തദാരമ്മണസ്സ വുത്തട്ഠാനം ദിസ്സതി. വിജ്ജമാനേ ച തസ്മിം അവചനേ കാരണം നത്ഥി, തസ്മാ ഉപപരിക്ഖിതബ്ബോ ഏസോ ഥേരവാദോ. വിപ്ഫാരികഞ്ഹി ജവനം നാവം വിയ നദീസോതോ ഭവങ്ഗം അനുബന്ധതീതി യുത്തം, ന പന ഛളങ്ഗുപേക്ഖവതോ സന്തവുത്തിം കിരിയജവനം പണ്ണപുടം വിയ നദീസോതോതി.

പിണ്ഡജവനം ജവതീതി കുസലാകുസലകിരിയജവനാനി പിണ്ഡേത്വാ കഥിതാനീതി തഥാ കഥിതാനി ജവനാനി പിണ്ഡിതാനി വിയ വുത്താനി, ഏകസ്മിം വാ തദാരമ്മണേ പിണ്ഡേത്വാ ദസ്സിതാനി ഹുത്വാ ജവിതാനേവ വുത്താനി. ഇമഞ്ച പന പിണ്ഡജവനം വദന്തേന അകുസലതോ ചത്താരിയേവ ഉപേക്ഖാസഹഗതാനി ഗഹേത്വാ ദ്വാദസുപേക്ഖാസഹഗതജവനാനി പിണ്ഡിതാനി വിയ വുത്താനി. പട്ഠാനേ പന "കുസലം അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ആരബ്ഭ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി. ദിട്ഠി, വിചികിച്ഛാ , ഉദ്ധച്ചം, ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി. അകുസലേ നിരുദ്ധേ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ"തി വുത്തത്താ ഇതരാനി ദ്വേ ഇട്ഠാരമ്മണേ പവത്തവിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതാനിപി കുസലവിപാകേ തദാരമ്മണേ പിണ്ഡേതബ്ബാനി സിയും. തേസം പന അനന്തരം അഹേതുകവിപാകേനേവ തദാരമ്മണേന ഭവിതബ്ബം, സോ ച സന്തീരണഭാവേനേവ ഗഹിതോതി അപുബ്ബം ഗഹേതബ്ബം നത്ഥി. അഹേതുകേ ച പിണ്ഡേതബ്ബം നാരഹന്തീതി അധിപ്പായേന ന പിണ്ഡേതീതി.

തിഹേതുകജവനാവസാനേ പനേത്ഥാതി ഏതസ്മിം ദുതിയവാദേ തിഹേതുകജവനാവസാനേ തിഹേതുകതദാരമ്മണം യുത്തന്തി ദസ്സേതും യുത്തം വദതി ജവനസമാനത്താ, നാലബ്ഭമാനത്താ അഞ്ഞസ്സ. പഠമഥേരേന അകുസലാനന്തരം വുത്തസ്സ അഹേതുകതദാരമ്മണസ്സ, കുസലാനന്തരം വുത്തസ്സ ച സഹേതുകതദാരമ്മണസ്സ അകുസലാനന്തരം ഉപ്പത്തിം വദന്തസ്സ ഹി പടിസന്ധിജനകം തിഹേതുകകമ്മം ദുഹേതുകാഹേതുകം വിപാകം ജനയന്തമ്പി തിഹേതുകജവനാനന്തരം ന ജനേതീതി ന ഏത്ഥ കാരണം ദിസ്സതീതി ഏവം യുത്തം ഗഹേതബ്ബം അവുത്തമ്പീതി അധിപ്പായോ. അഥ വാ തസ്മിം തസ്മിം ഥേരവാദേ യേന അധിപ്പായേന സസങ്ഖാരാസങ്ഖാരവിധാനാദി വുത്തം, തം തേനേവ അധിപ്പായേന യുത്തം ഗഹേതബ്ബം, ന അധിപ്പായന്തരം അധിപ്പായന്തരേന ആലോളേതബ്ബന്തി അത്ഥോ. **ഹേതുസദിസമേവാ**തി ജനകകമ്മഹേതുസദിസമേവ. **മഹാപകരണേ ആവി ഭവിസ്സതീ**തി മഹാപകരണേ ആഗതപാളിയാ പാകടം ഉപ്പത്തിവിധാനം ആവി ഭവിസ്സതീതി അധിപ്പായേന വദതി.

കാമാവചരകുസലവിപാകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകകഥാവണ്ണനാ

൪൯൯. അനന്തരായേനാതി പരിഹാനിപച്ചയവിരഹേന. **പടിപദാദിഭേദോ**തി പടിപദാരമ്മണഭേദോ. തഥാ ഹി ദുക്ഖപടിപദം ദന്ധാഭിഞ്ഞം ഝാനം ഉപ്പാദേത്വാ പുനപ്പുനം സമാപജ്ജന്തസ്സ തം ഝാനം തംപടിപദമേവ ഹോതി. ഏതസ്മിം അപരിഹീനേ തസ്സ വിപാകോ നിബ്ബത്തമാനോ തപ്പടിപദോവ ഭവിതും അരഹതീതി. ഛന്ദാധിപതേയ്യാദിഭാവോ പന തസ്മിം ഖണേ വിജ്ജമാനാനം ഛന്ദാദീനം അധിപതിപച്ചയഭാവേന ഹോതി, ന ആഗമനവസേന. തഥാ ഹി ഏകമേവ ഝാനം നാനാക്ഖണേസു നാനാധിപതേയ്യം ഹോതി. ചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സേവ ഹി ചതുരിദ്ധിപാദഭാവേന ഭാവനാ ഹോതി, തസ്മാ വിപാകസ്സ ആഗമനവസേന ഛന്ദാധിപതേയ്യാദിതാ ന വുത്താ.

രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ലോകുത്തരവിപാകകഥാവണ്ണനാ

൫൦൫. യഥാ വട്ടം ആചിനതി, തഥാ തണ്ഹാദീഹി അഭിസങ്ഖതം ലോകിയകമ്മം **ഉപചിത**ന്തി വുച്ചതി . ലോകുത്തരം പന ഏവം ന ഹോതീതി തഥാ ന വുത്തം. **സുദ്ധാഗമനവസേനാ**തി അനിമിത്താപ്പണിഹിതനാമദായകേഹി സഗുണാരമ്മണേഹി വിജ്ജമാനേഹിപി ഫലസ്സ സുഞ്ഞതനാമദാനദീപനേ അഗ്ഗഹിതഭാവേനേവ അവോമിസ്സേനാതി അത്ഥോ. ആഗമനതോ സുഞ്ഞതാപ്പണിഹിതനാമവതോ മഗ്ഗസ്സ ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ ഫലസ്സ നാമത്തയദാനം യോജിതം, ഇതരസ്സപി പന തഥേവ യോജേതബ്ബം. നയമത്തദസ്സനഞ്ഹേതം. സഗുണാരമ്മണേഹി പന നാമത്തയവതോ അനിച്ചാനുപസ്സനാനന്തരസ്സപി മഗ്ഗസ്സ ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ ഫലസ്സ നാമത്തയദാനം ന നിവാരിതന്തി. വളഞ്ജനകഫലസമാപത്തിയാ ച വിപസ്സനാഗമനവസേന നാമലാഭേ മഗ്ഗസ്സ വിയ അനിമിത്തനാമലാഭോ ന സിയാ. യഥാ പന മഗ്ഗാനന്തരസ്സ വിയ വളഞ്ജനകഫലസമാപത്തിയാപി ഝാനപടിപദാഭേദോ ഹോതി, ഏവം സുഞ്ഞതാദിനാമലാഭേ സതി അനിമിത്തനാമഞ്ച ലഭതീതി. **അവൂപസന്തായാ**തി ഇദം കേനചി അഞ്ഞേന അനന്തരിതത്താ താദിസായ ഏവ സദ്ധായ...പേ... പഞ്ഞായ ച അനന്തരപച്ചയഭാവം സന്ധായ വുത്തം. തേന ഛന്ദാദയോപി അത്തനോ അനന്തരസദിസാനം ഛന്ദാദീനം ഉപ്പാദകാ അധിപതിഭൂതാ അധിപതിഭൂതേ ഏവ ഉപ്പാദേന്തീതി ഇമമത്ഥം ദീപേതി.

൫൫൫. കിലേസസമുച്ഛേദകസ്സ മഗ്ഗസ്സ സമ്മാദിട്ഠിആദികസ്സ നിയ്യാനികസഭാവസ്സ ഫലേനപി പടിപ്പസ്സദ്ധകിലേസേന നിയ്യാനസഭാവേനേവ ഭവിതബ്ബം, തസ്മാ ഫലേപി **"മഗ്ഗങ്ഗം മഗ്ഗപരിയാപന്ന"**ന്തി വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ മഗ്ഗവിഭങ്ഗേ ഫലേസു ച അട്ഠങ്ഗികോ പഞ്ചങ്ഗികോ ച മഗ്ഗോ ഉദ്ധടോ, ഏവം ബോജ്ഝങ്ഗാപീതി. **മഗ്ഗം ഉപാദായാ**തി മഗ്ഗസദിസതായ മഗ്ഗോതി ഇമമത്ഥം സന്ധായാഹ.

ലോകുത്തരവിപാകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അകുസലവിപാകകഥാവണ്ണനാ

൫൬൫. ഇട്ഠഇട്ഠമജ്ഝത്തേസു വിയ ന അനിട്ഠഅനിട്ഠമജ്ഝത്തേസു സന്തീരണവിസേസോ അത്ഥി, അനിട്ഠാരമ്മണമേവ പന അധിമത്തം മന്ദഞ്ച ഏവം ദ്വിധാ വുത്തം.

അകുസലവിപാകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കിരിയാബ്യാകതം

മനോധാതുചിത്തവണ്ണനാ

൫൬൬. **വാതപുപ്ഫന്തി** മോഘപുപ്ഫം. തം അച്ഛിന്നേപി രുക്ഖേ ന ഫലതി, ഛിന്നരുക്ഖപുപ്ഫം പന അച്ഛിന്നേ ഫലേയ്യ. ഏവം അച്ഛിന്നഭവമൂലസ്സപി പവത്തമാനം യം ന ഫലതി, തം വാതപുപ്ഫസദിസം. ഇതരസ്സേവ പന പവത്തമാനം ഛിന്നരുക്ഖപുപ്ഫസദിസം. തഞ്ഹി അച്ഛിന്നേ ഭവമൂലേ ഫലേയ്യാതി.

കിരിയമനോവിഞ്ഞാണധാതുചിത്തവണ്ണനാ

൫൬൮. **ലോലുപ്പതണ്ഹാ പഹീനാതി** ഇമസ്സ ചിത്തസ്സ പച്ചയഭൂതാ പുരിമാ പവത്തി ദസ്സിതാ. ഇദം പന ചിത്തം വിചാരണപഞ്ഞാരഹിതന്തി കേവലം സോമനസ്സമത്തം ഉപ്പാദേന്തസ്സ ഹോതീതി. ഏവം ചേതിയപൂജാദീസുപി ദട്ഠബ്ബം. **വത്തം കരോന്തോതി** ഇദം വത്തം കരോന്തസ്സ ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണേ കായദ്വാരചിത്തപ്പവത്തിം സന്ധായ വുത്തം. പഞ്ചദ്വാരാനുഗതം ഹുത്വാ ലബ്ഭമാനം സന്ധായ പഞ്ചദ്വാരേ ഏവ വാ ലോലുപ്പതണ്ഹാപഹാനാദിപച്ചവേക്ഖണഹേതുഭൂതം ഇദമേവ പവത്തിം സന്ധായ തത്ഥ തത്ഥ **"ഇമിനാ ചിത്തേന സോമനസ്സിതോ ഹോതീ"**തി വുത്തന്തി **"ഏവം താവ പഞ്ചദ്വാരേ ലബ്ഭതീ"**തി ആഹ. അതീതംസാദീസു അപ്പടിഹതം ഞാണം വത്വാ "ഇമേഹി തീഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതസ്സ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ സബ്ബം കായകമ്മം ഞാണാനുപരിവത്തീ"തിആദിവചനതോ (മഹാനി॰ ൧൫൬ അത്ഥതോ സമാനം) "ഭഗവതോ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ"തി വുത്തവചനം വിചാരേതബ്ബം. അഹേതുകസ്സ മൂലാഭാവേന സുപ്പതിട്ഠിതതാ നത്ഥീതി ബലഭാവോ അപരിപുണ്ണോ, തസ്മാ ഉദ്ദേസവാരേ "സമാധിബലം ഹോതി, വീരിയബലം ഹോതീ"തി ന വുത്തം. തതോ ഏവ ഹി അഹേതുകാനം സങ്ഗഹവാരേ ഝാനങ്ഗാനി ച ന ഉദ്ധടാനി. തേനേവ ഇമസ്മിമ്പി അഹേതുകദ്വയേ ബലാനി അനുദ്ദേസാസങ്ഗഹിതാനി. യസ്മാ പന വീരിയസ്സ വിജ്ജമാനത്താ സേസാഹേതുകേഹി ബലവം, യസ്മാ ച ഏത്ഥ വിതക്കാദീനം ഝാനപച്ചയമത്തതാ വിയ സമാധിവീരിയാനം ബലമത്തതാ അത്ഥി, തസ്മാ നിദ്ദേസവാരേ "സമാധിബലം വീരിയബല"ന്തി വത്വാ ഠപിതം. യസ്മാ പന നേവ കുസലം നാകുസലം, തസ്മാ സമ്മാസമാധി മിച്ഛാസമാധീതി, സമ്മാവായാമോ മിച്ഛാവായാമോതി ച ന വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. ഏവം സതി മഹാകിരിയചിത്തേസു ച ഏതം ന വത്തബ്ബം സിയാ, വുത്തഞ്ച, തസ്മാ സമ്മാ, മിച്ഛാ വാ നിയ്യാനികസഭാവാഭാവതോ മഗ്ഗപച്ചയഭാവം അപ്പത്താ സമാധിവായാമാ ഇധ തഥാ ന വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ.

൫൭൪. ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തആസയാനുസയസബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണാനി ഇമസ്സാനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനാനി യമകപാടിഹാരിയമഹാകരുണാസമാപത്തിഞാണാനി ച ഇമസ്സ അനന്തരം ഉപ്പന്നപരികമ്മാനന്തരാനി ഇമിനാ ആവജ്ജിതാരമ്മണേയേവ പവത്തന്തീതി ആഹ **"ഛ…പേ॰… ഗണ്ഹന്തീ"**തി. മഹാവിസയത്താ മഹാഗജോ വിയ മഹന്തന്തി **മഹാഗജം**.

രൂപാവചരാരൂപാവചരകിരിയചിത്തവണ്ണനാ

൫൭൭. ഇദാനി യാനി കിരിയാനി ജാതാനി, താനി വേദിതബ്ബാനീതി ഏവം യോജനാ കാതബ്ബാ. **അത്തഭാവോതി** പഞ്ചക്ഖന്ധാ വുച്ചന്തി.

ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. രൂപകണ്ഡം

ഉദ്ദേസവണ്ണനാ

ഇദാനി രൂപമബ്യാകതം ഭാജേതബ്ബം, തഞ്ച കേനചി സമയവവത്ഥാനം കത്വാ ന സക്കാ ഭാജേതും. ന ഹി രൂപസ്സ ചിത്തുപ്പാദേന സമയവവത്ഥാനം സക്കാ കാതും അചിത്തസമുട്ഠാനസബ്ഭാവതോ, ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ ച അനേകചിത്തസമുട്ഠാനതായ രൂപസമുട്ഠാപകചിത്താനഞ്ച കേസഞ്ചി കത്ഥചി അസമുട്ഠാപനതായ വവത്ഥാനാഭാവതോ, വിഞ്ഞത്തിദ്വയവജ്ജിതസ്സ രൂപസ്സ അചിത്തസഹഭുഭാവതോ ച, ന ച രൂപാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരണേന സമയവവത്ഥാനം യുജ്ജതി മഹഗ്ഗതപ്പമാണാനം ഝാനാനം വിയ രൂപാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹാതബ്ബതാഭാവാ, ഉപാദാരൂപേഹി ച ന യുജ്ജതി തേസം സഹജാതാദിപച്ചയഭാവേന അപ്പവത്തനതോ, നാപി മഹാഭൂതേഹി യുജ്ജതി കേസഞ്ചി മഹാഭൂതാനം കേഹിചി ഉപാദാരൂപേഹി വിനാ പവത്തിതോ അസമാനകാലാനഞ്ച സബ്ഭാവതോ. ന ഹി "യസ്മിം സമയേ പഥവീധാതു ഉപ്പന്നാ ഹോതി, തസ്മിം സമയേ ചക്ഖായതനം ഹോതീ"തി സക്കാ വത്തും സോതാദിനിസ്സയഭൂതായ പഥവിയാ ചിത്താദിസമുട്ഠാനായ ച സഹ ചക്ഖായതനസ്സ അഭാവാ. ഏവം സോതായതനാദീസുപി യോജേതബ്ബം.

മഹാഭൂതേഹി അസമാനകാലാനി വിഞ്ഞത്തിഉപചയാദീനിപി തസ്മിം സമയേ ഹോന്തീതി ന സക്കാ വത്തുന്തി. ഏകസ്മിഞ്ച കാലേ അനേകാനി കലാപസഹസ്സാനി ഉപ്പജ്ജന്തി പവത്തന്തി ച, ന അരൂപധമ്മാനം വിയ രൂപാനം കലാപദ്വയസഹാഭാവോ അത്ഥി. ഏകസ്മിഞ്ച കലാപേ വത്തമാനേ ഏവ അഞ്ഞസ്സ നിരോധോ, അഞ്ഞസ്സ ചുപ്പത്തി ഹോതീതി സബ്ബഥാ രൂപാബ്യാകതം സമയവവത്ഥാനം കത്വാ ന സക്കാ വിഭജിതും. ഏകകാദീഹി പന നയേഹി ന ഹേതുആദിനാ സഭാവേന വിഭജിതും സക്കാതി തഥാ വിഭജനത്ഥം ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ താവ അവിഭത്തം അബ്യാകതം അത്ഥീതി ദസ്സേതും സമയവവത്ഥാനേന വിനാ അബ്യാകതസ്സ സഭാവതോയേവ നിദ്ദേസേ ഏകദേസം നിദ്ദിസിത്വാ നിഗമനകരണസ്സ അനുപപത്തിതോ ച വിഭത്തഞ്ച അവിഭത്തഞ്ച സബ്ബം സങ്ഗണ്ഹന്തോ ആഹ "കതമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ? കുസലാ...പേ॰... അസങ്ഖതാ ച ധാതു. ഇമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ"തി. അവിഭത്തേ ഹി വിഭജിതബ്ബേ ദസ്സിതേ വിഭജനം യുത്തം ഞാതും ഇച്ഛാ ച ഉപ്പാദിതായാതി. ഏത്ഥ പന വിപാകകിരിയാബ്യാകതം വിഭത്തത്താ ന വിഭജിതബ്ബം, അസങ്ഖതാ ച ധാതു ഭേദാഭാവതോ. യം പനേത്ഥ ഭേദയുത്തത്താ അവിഭത്തത്താ ച വിഭജിതബ്ബം, തം വിഭജന്തോ ആഹ **"തത്ഥ കതമം സബ്ബം രൂപ"**ന്തിആദി. അയമേത്ഥ പാളിയോജനാ.

നയം ദസ്സേത്വാതി ഏത്ഥ ഹേട്ഠാ ഗഹണമേവ നയദസ്സനം. തം വിപാകേസു കത്വാ വിഞ്ഞാതത്താ കിരിയാബ്യാകതേസു നിസ്സട്ഠം. കാമാവചരാദിഭാവേന വത്തബ്ബസ്സ കിരിയാബ്യാകതസ്സ വാ ദസ്സനം, തം കത്വാ കാമാവചരാതിആദികം ഗഹേത്വാ വുത്തത്താ നിസ്സട്ഠം. **പഞ്ചവീസതി രൂപാനീ**തി പാളിയം വുത്താനി ദസായതനാനി പഞ്ചദസ ച സുഖുമരൂപാനി, ഉപചയസന്തതിയോ വാ ഏകന്തി കത്വാ ഹദയവത്ഥുഞ്ച. **ഛന്നവുതീ**തി ചക്ഖാദിദസകാ സത്ത ഉതുസമുട്ഠാനാദയോ തയോ അട്ഠകാ ഉതുചിത്തജാ ദ്വേ സദ്ദാ ച. കലാപഭാവേന പവത്തരൂപരൂപാനി "രൂപകോട്ഠാസാ"തി വുത്താനി

രൂപകലാപകോട്ഠാസഭാവതോ. **കോട്ഠാസാ**തി ച അംസാ, അവയവാതി അത്ഥോ. **കോട്ഠ**ന്തി വാ സരീരം, തസ്സ അംസാ കേസാദയോ കോട്ഠാസാതി അഞ്ഞേപി അവയവാ കോട്ഠാസാ വിയ **കോട്ഠാസാ. നിബ്ബാനം നിപ്പദേസതോ ഗഹിത**ന്തി സോപാദിസേസനിരുപാദിസേസരാഗക്ഖയാദിഅസങ്ഖതാദിവചനീയഭാവേന ഭിന്നം നിപ്പദേസതോ ഗഹിതം. അത്ഥതോ ഹി ഏകാവ അസങ്ഖതാ ധാതൂതി.

രുവ്വർ. **സബ്ബ**ന്തി സകലം ചക്കവാളം. **പരിമണ്ഡലം** പരിമണ്ഡലസണ്ഠാനം, പരിക്ഖേപതോ ഛത്തിംസ സതസഹസ്സാനി ദസ ചേവ സഹസ്സാനി അഡ്ഢചതുത്ഥാനി ച യോജനസതാനി ഹോന്തീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച വട്ടം ''പരിമണ്ഡല''ന്തി വുത്തം. **ചത്താരി നഹുതാനീ**തി ചത്താലീസ സഹസ്സാനി. **നഗവ്ഹയാ**തി നഗാതി അവ്ഹാതബ്ബാ നഗസദ്ദനാമാതി അത്ഥോ.

ദേവദാനവാദീനം തിഗാവുതാദിസരീരവസേന മഹന്താനി പാതുഭൂതാനി. തത്ഥായം വചനത്ഥോ - ഭൂതാനി ജാതാനി നിബ്ബത്താനി മഹന്താനി **മഹാഭൂതാനീ**തി. അനേകച്ഛരിയദസ്സനേന അനേകാഭൂതവിസേസദസ്സനവസേന ച മായാകാരോ മഹന്തോ ഭൂതോതി **മഹാഭൂതോ**. യക്ഖാദയോ ജാതിവസേനേവ മഹന്താ ഭൂതാതി **മഹാഭൂതാ**. നിരുള്ഹോ വാ അയം മഹാഭൂതസദ്ദോ തേസു ദട്ഠബ്ബോ. പഥവിയാദയോ പന മഹാഭൂതാ വിയ **മഹാഭൂതാ**. ഭൂതസദ്ദസ്സ ഉഭയലിങ്ഗത്താ നപുംസകതാ കതാ. **മഹാപരിഹാരതോ**തി ഏത്ഥ വചനത്ഥം വദന്തോ ആഹ **"മഹന്തേഹി ഭൂതാനി, മഹാപരിഹാരാനി വാ ഭൂതാനീ"**തി. തത്ഥ പച്ഛിമത്ഥേ പുരിമപദേ ഉത്തരപദസ്സ പരിഹാരസദ്ദസ്സ ലോപം കത്വാ **"മഹാഭൂതാനീ"**തി വുച്ചന്തി.

അച്ചിമതോതി അഗ്ഗിസ്സ. കോടിസതസഹസ്സം ഏകം **കോടിസതസഹസ്സേകം**. **ചക്കവാള**ന്തി തം സബ്ബം ആണാക്ഖേത്തവസേന ഏകം കത്വാ വോഹരന്തി. **വിലീയതി** ഖാരോദകേന. **വികീരതീ**തി വിദ്ധംസതി. ഉപാദിന്നകേസു വികാരം ദസ്സേന്തോ **"പത്ഥദ്ധോ"**തിആദിമാഹ. **കട്ഠമുഖേന വാ**തി **വാ**-സദ്ദോ ഉപമത്ഥോ. യഥാ കട്ഠമുഖസപ്പേന ദട്ഠോ പത്ഥദ്ധോ ഹോതി, ഏവം പഥവീധാതുപ്പകോപേന സോ കായോ കട്ഠമുഖേവ ഹോതി, കട്ഠമുഖമുഖഗതോ വിയ പത്ഥദ്ധോ ഹോതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ **വാ**-സദ്ദോ ഏവസദ്ദസ്സത്ഥേ. ''പഥവീധാതുപ്പകോപേനാ''തി ഏതസ്സ ച പരതോ ആഹരിത്വാ വേദിതബ്ബോ. തത്രായമത്ഥോ - ''കട്ഠമുഖേന ദട്ഠോപി കായോ പഥവീധാതുപ്പകോപേനേവ പത്ഥദ്ധോ ഹോതി, തസ്മാ പഥവീധാതുയാ അവിയുത്തോ സോ കായോ സബ്ബദാ കട്ഠമുഖമുഖഗതോ വിയ ഹോതീ''തി. അഥ വാ അനിയമത്ഥോ **വാ**-സദ്ദോ. തത്രായമത്ഥോ - ''കട്ഠമുഖേന ദട്ഠോ കായോ പത്ഥദ്ധോ ഹോതി വാ ന വാ ഹോതി മന്താഗദവസേന, പഥവീധാതുപ്പകോപേന പന മന്താഗദരഹിതോ സോ കായോ കട്ഠമുഖമുഖഗതോ വിയ ഹോതി ഏകന്തപത്ഥദ്ധോ''തി. **പൂതിയോ**തി കുഥിതോ. **മഹാവികാരാനി ഭൂതാനീ**തി മഹാവികാരാനി ജാതാനി, വിജ്ജമാനാനീതി വാ അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച പുരിമപദേ ഉത്തരപദസ്സ വികാരസദ്ദസ്സ ലോപം കത്വാ **"മഹാഭൂതാനീ"**തി വുത്താനി.

പഥവീതിആദിനാ സബ്ബലോകസ്സ പാകടാനിപി വിപല്ലാസം മുഞ്ചിത്വാ യഥാസഭാവതോ പരിഗ്ഗയ്ഹമാനാനി മഹന്തേന വായാമേന വിനാ ന പരിഗ്ഗയ്ഹന്തീതി പാകടാനിപി ദുവിഞ്ഞേയ്യസഭാവത്താ **"മഹന്താനീ"**തി

വുച്ചന്തി. താനി ഹി സുവിഞ്ഞേയ്യാനി അമഹന്താനീതി ഗഹേത്വാ ഠിതോ തേസം ദുപ്പരിഗ്ഗഹിതതം ദിസ്വാ "അഹോ മഹന്താനി ഏതാനീ"തി പജാനാതി. **ഉപാദായാ**തി ഏതേന വിഞ്ഞായമാനാ പച്ഛിമകാലകിരിയാ പവത്തീതി കത്വാ **"പവത്തരൂപ"**ന്തി വുത്തം. ഏവഞ്ഹി "ഉപാദായാ"തി ഏതേന പടിച്ചസമുപ്പന്നതാ വുത്താ ഹോതീതി. അഥ വാ ഉപാദായതി നിസ്സയതീതി ഉപാദായം, ഉപാദായമേവ രൂപം **ഉപാദായരൂപം,** അഞ്ഞനിസ്സയസ്സ ഏകന്തനിസ്സിതസ്സ രൂപസ്സേതം അധിവചനം. തം പന ന സത്തസ്സ, നാപി വേദനാദിനോ തദഭാവേപി ഭാവതോതി ദസ്സേതും **"ചതുന്നം മഹാഭൂതാന"**ന്തിആദിമാഹ. ഭവതി ഹി നിസ്സയരൂപാനം സാമിഭാവോതി.

തിവിധരൂപസങ്ഗഹവണ്ണനാ

൫൮൫. പകിണ്ണകദുകേസു അജ്ഝത്തികദുകം മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞോ സബ്ബദുകേഹി തികവസേന യോജനം ഗച്ഛന്തോ നത്ഥി, വിഞ്ഞത്തിദുകോ ച യോജനം ന ഗച്ഛതീതി സബ്ബദുകയോഗീസു ആദിഭൂതം അജ്ഝത്തികദുകമേവ ഗഹേത്വാ സേസേഹി സബ്ബദുകേഹി യോജേത്വാ തികാ വുത്താ. സക്കാ ഹി ഏതേന നയേന അഞ്ഞേസമ്പി ദുകാനം ദുകന്തരേഹി ലബ്ഭമാനാ തികയോജനാ വിഞ്ഞാതുന്തി.

ചതുബ്ബിധാദിരൂപസങ്ഗഹവണ്ണനാ

൫൮൬. ചതുക്കേസു ഏകന്തചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ വിഞ്ഞത്തിദ്വയഭാവതോ വിഞ്ഞത്തിദുകാദീഹി സമാനഗതികോ ചിത്തസമുട്ഠാനദുകോതി തേന സഹ ഉപാദാദുകസ്സ യോജനായ ലബ്ഭമാനോപി ചതുക്കോ ന വുത്തോ, തഥാ സനിദസ്സനദുകാദീനം തേന തസ്സ ച ഓളാരികദൂരദുകേഹി യോജനായ ലബ്ഭമാനാ ന വുത്താ, ധമ്മാനം വാ സഭാവകിച്ചാനി ബോധേതബ്ബാകാരഞ്ച യാഥാവതോ ജാനന്തേന ഭഗവതാ തേന അഞ്ഞേസം തസ്സ ച അഞ്ഞേഹി യോജനാ ന കതാതി കിം ഏത്ഥ കാരണപരിയേസനായ, അദ്ധാ സാ യോജനാ ന കാതബ്ബാ, യതോ ഭഗവതാ ന കതാതി വേദിതബ്ബാ. അഞ്ഞേ പന പകിണ്ണകദുകാ അഞ്ഞേഹി പകിണ്ണകദുകേഹി യോജേതും യുത്താ, തേഹി യോജിതാ ഏവ. വത്ഥുദുകാദീസു പന സോതസമ്ഫസ്സാരമ്മണദുകാദയോ വജ്ജേത്വാ അഞ്ഞേഹി ആരമ്മണബാഹിരായതനാദിലബ്ഭമാനദുകേഹി ഉപാദിന്നകദുകസ്സ ഉപാദിന്നുപാദാനിയദുകസ്സ ച യോജനായ ചതുക്കാ ലബ്ഭന്തി, ചിത്തസമുട്ഠാനദുകസ്സ ച സബ്ബാരമ്മണബാഹിരായതനാദിലബ്ഭമാനദുകേഹി. അവസേസേഹി പന തേസം അഞ്ഞേസഞ്ച സബ്ബവത്ഥുദുകാദീഹി യോജനായ ന ലബ്ഭന്തീതി വേദിതബ്ബാ.

ഉദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രൂപവിഭത്തി

ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൯൪. അവിജ്ജമാനവിഭാഗസ്സ വിഭാഗാഭാവദസ്സനമേവ **നിദ്ദേസോ** നിച്ഛയകരണതോ, തസ്മാ "സബ്ബം രൂപം ന ഹേതുമേവാ"തിആദിനാ വിഭാഗാഭാവാവധാരണേന ഏവ-സദ്ദേന നിദ്ദേസം കരോതി. **ഹേതുഹേതൂ**തി

മൂലഹേതു, ഹേതുപച്ചയഹേതൂതി വാ അയമത്ഥോ. **മഹാഭൂതാ ഹേതൂ**തി അയമേവത്ഥോ **മഹാഭൂതാ പച്ചയോ**തി ഏതേനപി വുത്തോതി. ഹേതുപച്ചയസദ്ദാനം സമാനത്ഥത്താ പച്ചയോ ഏവ ഹേതു **പച്ചയഹേതു**. യോ ച രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഹേതു, സോ ഏവ തസ്സ പഞ്ഞാപനായ ഹേതൂതി വുത്തോ തദഭാവേ അഭാവതോ. **അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം കമ്മസമാദാനാനം ഠാനസോ ഹേതുസോ വിപാക**ന്തി ഏത്ഥ വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു പച്ചയേസു ഇട്ഠാനിട്ഠവിപാകനിയാമകത്താ ഉത്തമം പധാനം കുസലാകുസലം ഗതിഉപധികആലപയോഗസമ്പത്തിവിപത്തിട്ഠാനനിപ്ഫാദിതം ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണഞ്ച കമ്മമിവ പധാനത്താ "ഹേതൂ"തി വുത്തന്തി ഇമിനാ അധിപ്പായേന കമ്മാരമ്മണാനി **"ഉത്തമഹേതൂ"**തി വുത്താനി. വക്ഖതി ച "ഗതിഉപധികാലപയോഗാ വിപാകസ്സ ഠാനം, കമ്മം ഹേതൂ"തി. ഇധ പന കമ്മമിവ ഉത്തമത്താ ആരമ്മണമ്പി ഹേതുവചനം അരഹതീതി **"ഉത്തമഹേതൂ"**തി വുത്തം. **സങ്ഖാരാന**ന്തി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം അവിജ്ജാ സാധാരണപച്ചയത്താ "ഹേതൂ"തി വുത്താ. **ഫരതീ**തി ഗച്ഛതി പാപുണാതി. **പടിക്ഖേപനിദ്ദേസോ**തി ഇദം മാതികായ ആഗതപടിക്ഖേപവസേന വുത്തം. ഇധ പന മാതികായ ന ഹേതുപദാദിസങ്ഗഹിതതാ ച രൂപസ്സ വുത്താ തംതംസഭാവത്താ, അവധാരിതതാ ച അനഞ്ഞസഭാവതോ.

രൂപീദുകേ രൂപീപദമേവ ഇധ "രൂപ"ന്തി വുത്തം. തേന രൂപീരൂപപദാനം ഏകത്ഥതാ സിദ്ധാ ഹോതി രുപ്പനലക്ഖണയുത്തസ്സേവ രൂപീരൂപഭാവതോ. **ഉപ്പന്നം ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യ**ന്തി അരൂപതോ വിധുരം രൂപസ്സ സഭാവം ദസ്സേതി. ന ഹി അരൂപം ഉപ്പന്നം ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യം യഥാ രൂപം, തേന രൂപം ഉപ്പന്നം ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യം, ന അരൂപന്തി അരൂപതോ നിവത്തേത്വാ രൂപേ ഏവ ഏതം സഭാവം നിയമേതി, ന രൂപം ഏതസ്മിം സഭാവേ. അത്ഥി ഹി രൂപം അതീതാനാഗതം യം ഉപ്പന്നം ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യസഭാവം ന ഹോതീതി. ഏതമേവ ച നിയമം പുന ഏവസദ്ദേന നിയമേതി "യഥാവുത്തോ നിയമോ രൂപേ അത്ഥി ഏവ, അരൂപേ വിയ ന നത്ഥീ"തി. അഥ വാ **സബ്ബം രൂപ**ന്തി ഭൂതുപാദായരൂപം കാലഭേദം അനാമസിത്വാ "സബ്ബ"ന്തി വുത്തം, തം സബ്ബം അരൂപേഹി സമാനവിഞ്ഞേയ്യസഭാവം അതീതാനാഗതം നിവത്തേതും ഉപ്പന്നന്തി ഏതേന വിസേസേതി, തം ഉപ്പന്നം സബ്ബം രൂപം ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യമേവാതി അത്ഥോ.

നനു ഏവം രൂപായതനസ്സപി സോതവിഞ്ഞാണാദീഹി വിഞ്ഞേയ്യതാ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി രൂപം സബ്ബം സമ്പിണ്ഡേത്വാ ഏകന്തലക്ഖണദസ്സനവസേന ഏകീഭാവേന ഗഹേത്വാ അരൂപതോ വിധുരസ്സ ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യസഭാവസ്സ ദസ്സനതോ. പച്ചുപ്പന്നരൂപമേവ ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി വിഞ്ഞേയ്യന്തി ഏതസ്മിം പന നിയമേ "സബ്ബം രൂപ"ന്തി ഏത്ഥായം വിഞ്ഞേയ്യഭാവനിയമോ ന വുത്തോ, അഥ ഖോ പച്ചുപ്പന്നന്തി സബ്ബരൂപസ്സ ഏകന്തലക്ഖണനിയമോ ദസ്സിതോ ന സിയാ. പാളിയഞ്ച **വിഞ്ഞേയ്യമേവാതി ഏവ**-കാരോ വുത്തോ, ന ഉപ്പന്നമേവാതി. തസ്മാ ഉപ്പന്നസ്സേവ മനോവിഞ്ഞേയ്യനിയമാപത്തി നത്ഥീതി കിം സോതപതിതത്തേന, തസ്മാ വുത്തനയേനത്ഥോ യോജേതബ്ബോ.

കഥംവിധന്തി ഗുണേഹി കഥം സണ്ഠിതം. ഞാണമേവ **ഞാണവത്ഥു**. സമാനജാതികാനം സങ്ഗഹോ, സമാനജാതിയാ വാ സങ്ഗഹോ

സജാതിസങ്ഗഹോ. സഞ്ജായന്തി എത്ഥാതി സഞ്ജാതി, സഞ്ജാതിയാ സങ്ഗഹോ **സഞ്ജാതിസങ്ഗഹോ,** സഞ്ജാതിദേസേന സങ്ഗഹോതി അത്ഥോ. അഞ്ഞമഞ്ഞോപകാരവസേന അവിപ്പയോഗേന ച സമാധിദേസേ ജാതാ സമ്മാസതിആദയോ സമാധിക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ. യത്ഥ ച സതിആദിസഹായവതോ സമാധിസ്സ അത്തനോ കിച്ചകരണം, സോ ചിത്തുപ്പാദോ സമാധിദേസോ. സമ്മാസങ്കപ്പസ്സ ച അപ്പനാഭാവതോ പടിവേധസദിസം കിച്ചന്തി സമാനേന പടിവേധകിച്ചേന ദിട്ഠിസങ്കപ്പാ പഞ്ഞക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ.

രൂപവിഭത്തിഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുകനിദ്ദേസോ

ഉപാദാഭാജനീയകഥാവണ്ണനാ

൬൯൬. അപ്പരജക്ഖാദിസത്തസമൂഹദസ്സനം **ബുദ്ധചക്ഖു,** ഛസു അസാധാരണഞാണേസു ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണം ദട്ഠബ്ബം. സബ്ബസങ്ഖതാസങ്ഖതദസ്സനം **സമന്തചക്ഖു**. ''ദുക്ഖം പരിഞ്ഞേയ്യം പരിഞ്ഞാത''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൫) ഏവമാദിനാ ആകാരേന പവത്തം ഞാണദസ്സനം **ഞാണചക്ഖു,** തമ്പി പുരിമദ്വയമിവ കാമാവചരം. ചതുസച്ചധമ്മദസ്സനം **ധമ്മചക്ഖു**. ഉപത്ഥമ്ഭഭൂതാ ചതുസമുട്ഠാനികരൂപസന്തതിയോ സമ്ഭാരാ. സഹ സമ്ഭാരേഹി **സസമ്ഭാരം,** സമ്ഭാരവന്തം. **സമ്ഭവോതി** ആപോധാതുമേവ സമ്ഭവസമ്ഭൂതമാഹ. **സണ്ഠാനന്തി** വണ്ണായതനമേവ പരിമണ്ഡലാദിസണ്ഠാനഭൂതം. തേസം പന വിസും വചനം തഥാഭൂതാനം അതഥാഭൂതാനഞ്ച ആപോധാതുവണ്ണായതനാനം യഥാവുത്തേ മംസപിണ്ഡേ വിജ്ജമാനത്താ. ചുദ്ദസസമ്ഭാരോ ഹി മംസപിണ്ഡോ. സമ്ഭവസ്സ ചതുധാതുനിസ്സിതേഹി സഹ വുത്തസ്സ ധാതുത്തയനിസ്സിതതാ യോജേതബ്ബാ. ആപോധാതുവണ്ണായതനാനമേവ വാ സമ്ഭവസണ്ഠാനാഭാവാ വിസും വുത്താതി ചതുധാതുനിസ്സിതതാ ച ന വിരുജ്ഝതി. യം മംസപിണ്ഡം സേതാദിനാ സഞ്ജാനന്തോ ന പസാദചക്ഖും സഞ്ജാനാതി, പത്ഥിണ്ണതാദിവിസേസം വത്തുകാമോ ''പഥവീപി അത്ഥീ''തിആദി വുത്തമ്പി വദതി.

സരീരസണ്ഠാനുപ്പത്തിദേസഭൂതേതി ഏതേന അവസേസം കണ്ഹമണ്ഡലം പടിക്ഖിപതി. സ്നേഹമിവ സത്തക്ഖിപടലാനി ബ്യാപേത്വാ ഠിതാഹേവ അത്തനോ നിസ്സയഭൂതാഹി ചതൂഹി ധാതൂഹി കതൂപകാരം തംനിസ്സിതേഹി ഏവ ആയുവണ്ണാദീഹി അനുപാലിതപരിവാരിതം തിസന്തതിരൂപസമുട്ഠാപകേഹി ഉതുചിത്താഹാരേഹി ഉപത്ഥമ്ഭിയമാനം തിട്ഠതി. സത്തക്ഖിപടലാനം ബ്യാപനവചനേന ച അനേകകലാപഗതഭാവം ചക്ഖുസ്സ ദസ്സേതി. **പമാണതോ ഊകാസിരമത്തന്തി** ഊകാസിരമത്തേ പദേസേ പവത്തനതോ വുത്തം. **രൂപാനി മനുപസ്സതീതി** **മ**-കാരോ പദസന്ധികരോ. അഥ വാ **മനൂതി** മച്ചോ. ഉപകാരഭൂതേഹി **സങ്ഗഹിതോ. പരിയായേനാതി** ചതുന്നം പസാദോ തേസു ഏകസ്സ ദ്വിന്നഞ്ചാതിപി വത്തും യുത്തോ സമാനധനാനം ധനം വിയാതി ഏതേന പരിയായേന. **സരീരം** രൂപക്ഖന്ധോ ഏവ. പടിഘട്ടനമേവ നിഘംസോ **പടിഘട്ടനാനിഘംസോ**. രൂപാഭിമുഖഭാവേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ

നിസ്സയഭാവാപത്തിസങ്ഖാതോ പടിഘട്ടനതോ ജാതോ വാ നിഘംസോ **പടിഘട്ടനാനിഘംസോ**.

പരികപ്പവചനം "സചേ ആപാഥം ആഗച്ഛേയ്യാ"തി ഹേതുകിരിയം, "പസ്സേയ്യാ"തി ഫലകിരിയഞ്ച പരികപ്പേത്വാ തേന പരികപ്പേന വചനം. എത്ഥ ച ഹേതുകിരിയാ അനേകത്താ അവുത്താപി വിഞ്ഞായതീതി ദട്ഠബ്ബോ. "പസ്സേ വാ"തി ഇമിനാ വചനേന തീസുപി കാലേസു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയഭാവം അനുപഗച്ഛന്തം ചക്ഖും സങ്ഗണ്ഹാതി. ദസ്സനേ പരിണായകഭാവോ **ദസ്സനപരിണായകട്ഠോ**. യഥാ ഹി ഇസ്സരോ "ഇദഞ്ചിദഞ്ച കരോഥാ"തി വദന്തോ തസ്മിം തസ്മിം കിച്ചേ സപുരിസേ പരിണായതി പവത്തയതി, എവമിദമ്പി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദീനം നിസ്സയഭാവേന തേ ധമ്മേ ദസ്സനകിച്ചേ ആണാപേന്തം വിയ പരിണായതീതി ചക്ഖൂതി വുച്ചതി. ചക്ഖതീതി ഹി **ചക്ഖു,** യഥാവുത്തേന നയേന ആചിക്ഖതി പരിണായതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ സമവിസമാനി രൂപാനി ചക്ഖതി ആചിക്ഖതി, പകാസേതീതി വാ **ചക്ഖു**. സഞ്ജായന്തി എത്ഥാതി **സഞ്ജാതി**. കേ സഞ്ജായന്തി? ഫസ്സാദിനി . തഥാ **സമോസരണം**. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദീനം അത്തനോ തിക്ഖമന്ദഭാവാനുപവത്തനേന **ഇന്ദട്ഠം കാരേതീ**തി. നിച്ചം ധുവം അത്താതി ഗഹിതസ്സപി **ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന**. വളഞ്ജന്തി പവിസന്തി എതേനാതി വളഞ്ജനം, തംദ്വാരികാനം ഫസ്സാദീനം **വളഞ്ജനട്ഠേന**.

൫൯൭. പുബ്ബേ വുത്തോ പരികപ്പോ എവ **വികപ്പനത്ഥോ. ഘട്ടയമാനമേവാ**തി പസാദസ്സ അഭിമുഖഭാവവിസേസം ഗച്ഛന്തമേവ.

൫൯൯. രൂപം ആരബ്ഭ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദീനം ഉപ്പത്തിവചനേനേവ തേസം തംദ്വാരികാനം അഞ്ഞേസഞ്ച രൂപം ആരബ്ഭ ഉപ്പത്തി വുത്താ ഹോതി. യഥാ ച തേസം രൂപം പച്ചയോ ഹോതി, തേന പച്ചയേന ഉപ്പത്തി വുത്താ ഹോതീതി അധിപ്പായേന **"ഇമിനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ചക്ഖുപസാദവത്ഥുകാനം ഫസ്സാദീനന്തി** ഇമിനാ വചനേന തദാലമ്ബനരൂപാരമ്മണതായ തംസദിസാനം മനോധാതുആദീനഞ്ച പുരേജാതപച്ചയേന ഉപ്പത്തി ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബോ. യത്ഥ പന വിസേസോ അത്ഥി, തം ദസ്സേതും **"ചക്ഖുദ്വാരജവനവീഥിപരിയാപന്നാന"**ന്തിആദിമാഹ. താനി ഹി രൂപം ഗരും കത്വാ പവത്തമാനസ്സാദനാഭിനന്ദനഭൂതാനി തംസമ്പയുത്താനി ച ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയേഹി ഉപ്പജ്ജന്തി, അഞ്ഞാനി ആരമ്മണപുരേജാതേനേവാതി എവം "ആരബ്ഭാ"തി വചനം ആരമ്മണപച്ചയതോ അഞ്ഞപച്ചയഭാവസ്സപി ദീപകം, ആരമ്മണവചനം ആരമ്മണപച്ചയഭാവസ്സേവാതി അയമേതേസം വിസേസോ.

൬൦൦. **സുണാതീ**തി സോതവിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയഭാവേന സുണാതി. ജിവ്ഹാസദ്ദേന വിഞ്ഞായമാനാ കിരിയാ സായനന്തി കത്വാ **"സായനട്ഠേനാ"**തി ആഹ. കുച്ഛിതാനം ദുക്ഖസമ്പയുത്തഫസ്സാദീനം ആയോതി **കായോ,** ദുക്ഖദുക്ഖവിപരിണാമദുക്ഖാനം വാ. കായായതനസ്സ ബ്യാപിതായ ചക്ഖുപസാദേ കായപസാദഭാവോപി അത്ഥി, തേന ചക്ഖുപസാദസ്സ അനുവിദ്ധത്താ നോ ബ്യാപിതാ ച ന സിയാ, വുത്താ ച സാ. തസ്മാ ചക്ഖുപസാദസ്സ ഫോട്ഠബ്ബാവഭാസനം കായപസാദസ്സ ച രൂപാവഭാസനം ആപന്നന്തി ലക്ഖണസമ്മിസ്സതം ചോദേതി. ചക്ഖുകായാനം അഞ്ഞനിസ്സയത്താ കലാപന്തരഗതതായ **"അഞ്ഞസ്സ അഞ്ഞത്ഥ അഭാവതോ"**തി ആഹ.

രൂപരസാദിനിദസ്സനം സമാനനിസ്സയാനഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞസഭാവാനുപഗമേന അഞ്ഞമഞ്ഞസ്മിം അഭാവോ, കോ പന വാദോ അസമാനനിസ്സയാനന്തി ദസ്സേതും വുത്തം.

രൂപാഭിഘാതാരഹോ ച സോ ഭൂതപ്പസാദോ ചാതി **രൂപാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദോ**. ഏവംലക്ഖണം ചക്ഖു. **രൂപാഭിഘാതോ**തി ച രൂപേ, രൂപസ്സ വാ അഭിഘാതോതി അത്ഥോ. പരിപുണ്ണാപരിപുണ്ണായതനത്തഭാവനിബ്ബത്തകസ്സ കമ്മസ്സ നിദാനഭൂതാ കാമതണ്ഹാ രൂപതണ്ഹാ ച തദായതനികഭവപത്ഥനാഭാവതോ ദട്ഠുകാമതാദിവോഹാരം അരഹതീതി ദുതിയോ നയോ സമ്ബന്ധ വുത്തോ. തത്ഥ ദട്ഠുകാമതാനിദാനം കമ്മം സമുട്ഠാനമേതേസന്തി **ദട്ഠുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനാനി,** ഏവംവിധാനം ഭൂതാനം പസാദലക്ഖണം ചക്ഖു, ഏവംവിധോ വാ ഭൂതപ്പസാദോ **ദട്ഠുകാമതാനി…പേ… പസാദോ**. ഏവംലക്ഖണം ചക്ഖു. രൂപേസു പുഗ്ഗലസ്സ വാ വിഞ്ഞാണസ്സ വാ **ആവിഞ്ഛനരസം**.

കായോ സബ്ബേസന്തി കോ ഏത്ഥ വിസേസോ, നനു തേജാദിഅധികാനഞ്ച ഭൂതാനം പസാദാ സബ്ബേസംയേവാതി? സച്ചമേതം, ഇദം പന "സബ്ബേസ"ന്തി വചനം "സമാനാന"ന്തി ഇമമത്ഥം ദീപേതി അനുവത്തമാനസ്സ ഏകദേസാധികഭാവസ്സ നിവാരണവസേന വുത്തത്താ. **തേജാദീന**ന്തി പദീപസങ്ഖാതസ്സ തേജസ്സ ഓഭാസേന വായുസ്സ സദ്ദേന പഥവിയാ ഗന്ധേന ഖേളസങ്ഖാതസ്സ ഉദകസ്സ രസേനാതി പുരിമവാദേ പച്ഛിമവാദേ ച യഥായോഗം തംതംഭൂതഗുണേഹി അനുഗ്ഗയ്ഹഭാവതോ രൂപാദിഗ്ഗഹണേ ഉപകരിതബ്ബതോതി അത്ഥോ. **രൂപാദീനം അധികഭാവദസ്സനതോ**തി അഗ്ഗിമ്ഹി രൂപസ്സ പഭസ്സരസ്സ വായുമ്ഹി സദ്ദസ്സ സഭാവേന സുയ്യമാനസ്സ പഥവിയാ സുരഭിആദിനോ ഗന്ധസ്സ ആപേ ച രസസ്സ മധുരസ്സ വിസേസയുത്താനം ദസ്സനതോ **"രൂപാദയോ തേസം ഗുണാ"**തി പഠമവാദീ ആഹ. തസ്സേവ ച **"ഇച്ഛേയ്യാമാ"**തിആദിനാ ഉത്തരമാഹ. ഇമിനാവുപായേന ദുതിയവാദിസ്സപി നിഗ്ഗഹോ ഹോതീതി.

അഥ വാ രൂപാദിവിസേസഗുണേഹി തേജആകാസപഥവീആപവായൂഹി ചക്ഖാദീനി കതാനീതി വദന്തസ്സ കണാദസ്സ വാദം തതിയം ഉദ്ധരിത്വാ തം നിഗ്ഗഹേതും **"അഥാപി വദേയ്യു"**ന്തിആദി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ആസവേ ഉപലബ്ഭമാനോപി ഗന്ധോ പഥവിയാ ആപോസംയുത്തായ കപ്പാസതോ വിസദിസായാതി ന കപ്പാസഗന്ധസ്സ അധികഭാവാപത്തീതി ചേ? ന, അനഭിഭൂതത്താ. ആസവേഹി ഉദകസംയുത്താ പഥവീ ഉദകേന അഭിഭൂതാ, ന കപ്പാസപഥവീതി തസ്സായേവ അധികേന ഗന്ധേന ഭവിതബ്ബന്തി. ഉണ്ഹോദകസഞ്ഞുത്തോ ച അഗ്ഗി ഉപലബ്ഭനീയോ മഹന്തോതി കത്വാ തസ്സ ഫസ്സോ വിയ വണ്ണോപി പഭസ്സരോ ഉപലബ്ഭിതബ്ബോതി ഉണ്ഹോദകവണ്ണതോ അഗ്ഗിനാ അനഭിസമ്ബന്ധസ്സ സീതുദകസ്സ വണ്ണോ പരിഹായേഥ. **തസ്മാ**തി ഏതസ്സുഭയസ്സ അഭാവാ. തദഭാവേന ഹി രൂപാദീനം തേജാദിവിസേസഗുണതാ നിവത്തിതാ, തംനിവത്തനേന "തേജാദീനം ഗുണേഹി രൂപാദീഹി അനുഗ്ഗയ്ഹഭാവതോ"തി ഇദം കാരണം നിവത്തിതന്തി. ഏവം പരമ്പരായ ഉഭയാഭാവോ വിസേസകപ്പനപ്പഹാനസ്സ കാരണം ഹോതീതി ആഹ **"തസ്മാ പഹായേഥേത"**ന്തിആദി. ഏകകലാപേപി രൂപരസാദയോ വിസദിസാ, കോ പന

വാദോ നാനാകലാപേ ചക്ഖാദയോ ഭൂതവിസേസാഭാവേപീതി ദസ്സേതും **രൂപരസാദിനിദസ്സനം** വുത്തം.

യദി ഭൂതവിസേസോ നത്ഥി, കിം പന ചക്ഖാദിവിസേസസ്സ കാരണന്തി തം ദസ്സേതും **"യം അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സാ"**തിആദിമാഹ. ഏകമ്പി കമ്മം പഞ്ചായതനികത്തഭാവപത്ഥനാനിപ്ഫന്നം ചക്ഖാദീനം വിസേസഹേതുത്താ "അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അസാധാരണ"ന്തി ച "കമ്മവിസേസോ"തി ച വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി തം യേന വിസേസേന ചക്ഖുസ്സ പച്ചയോ, തേനേവ സോതസ്സ ഹോതി ഇന്ദ്രിയന്തരാഭാവപ്പത്തിതോ. "പടിസന്ധിക്ഖണേ മഹഗ്ഗതാ ഏകാ ചേതനാ കടത്താരൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൨.൭൮) വചനേന പടിസന്ധിക്ഖണേ വിജ്ജമാനാനം സബ്ബേസം കടത്താരൂപാനം ഏകാ ചേതനാ കമ്മപച്ചയോ ഹോതീതി വിഞ്ഞായതി. നാനാചേതനായ ഹി തദാ ഇന്ദ്രിയുപ്പത്തിയം സതി പരിത്തേന ച മഹഗ്ഗതേന ച കമ്മുനാ നിബ്ബത്തിതം കടത്താരൂപം ആപജ്ജേയ്യാതി ന ചേകാ പടിസന്ധി അനേകകമ്മനിബ്ബത്താ ഹോതീതി സിദ്ധമേകേന കമ്മേന അനേകിന്ദ്രിയുപ്പത്തി ഹോതീതി. അനല്ലീനോ നിസ്സയോ ഏതസ്സാതി **അനല്ലീനനിസ്സയോ,** രൂപസദ്ദസങ്ഖാതോ വിസയോ. ഗന്ധരസാനം നിസ്സയാ ഘാനജിവ്ഹാനിസ്സയേ അല്ലീയന്തീതി തേ നിസ്സയവസേന അല്ലീനാ, ഫോട്ഠബ്ബം സയം കായനിസ്സയഅല്ലീനം ഭൂതത്തയത്താ. **ദൂരേ...പേ॰... സമ്പത്തോ ഏവ നാമ** പടിഘട്ടനനിഘംസജനകതോതി അധിപ്പായോ. സദ്ദോ പന **ധാതുപരമ്പരായ** വായു വിയ **ആഗന്ത്വാ** നിസ്സയവസേന സോതനിസ്സയേ അല്ലീയിത്വാ **സോതം ഘട്ടേത്വാ** വവത്ഥാനം ഗച്ഛന്തോ **സണികം വവത്ഥാനം ഗച്ഛതീ**തി വുത്തോ. ഏവം പന സതിചിത്തസമുട്ഠാനം സദ്ദായതനം സോതവിഞ്ഞാണസ്സ കദാചിപി ആരമ്മണപച്ചയോ ന സിയാ. ന ഹി ബഹിദ്ധാ ചിത്തസമുട്ഠാനുപ്പത്തി ഉപപജ്ജതീതി.

ചിരേന സുയ്യേയ്യാതി കസ്മാ ഏതം വുത്തം, നനു ദൂരേ ഠിതേഹി രജകാദിസദ്ദാ ചിരേന സുയ്യന്തീതി? ന, ദൂരാസന്നാനം യഥാപാകടേ സദ്ദേ ഗഹണവിസേസതോ. യഥാ ഹി ദൂരാസന്നാനം വചനസദ്ദേ യഥാ പാകടീഭൂതേ ഗഹണവിസേസതോ ആകാരവിസേസാനം അഗ്ഗഹണം ഗഹണഞ്ച ഹോതി, ഏവം രജകാദിസദ്ദേപി ആസന്നസ്സ ആദിതോ പഭുതി യാവാവസാനാ കമേന പാകടീഭൂതേ ദൂരസ്സ ചാവസാനേ മജ്ഝേ വാ പിണ്ഡവസേന പവത്തിപാകടീഭൂതേ നിച്ഛയഗഹണാനം സോതവിഞ്ഞാണവീഥിയാ പരതോ പവത്താനം വിസേസതോ ലഹുകം സുതോ ചിരേന സുതോതി അഭിമാനോ ഹോതി. സോ പന സദ്ദോ യത്ഥ ഉപ്പന്നോ, തം നിസ്സിതോവ അത്തനോ വിജ്ജമാനക്ഖണേ സോതസ്സ ആപാഥമാഗച്ഛതി. ദൂരേ ഠിതോ പന സദ്ദോ അഞ്ഞത്ഥ പടിഘോസുപ്പത്തിയാ ഭാജനാദിചലനസ്സ ച അയോകന്തോ വിയ അയോചലനസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബോ. യഥാ വാ ഘണ്ടാഭിഘാതാനുജാനി ഭൂതാനി അനുരവസ്സ നിസ്സയഭൂതാനി ഘട്ടനസഭാവാനി, ഏവം ഘട്ടനാനുജാനി യാവ സോതപ്പസാദാ ഉപ്പത്തിവസേന ആഗതാനി ഭൂതാനി ഘട്ടനസഭാവാനേവാതി തംനിസ്സിതോ സദ്ദോ നിസ്സയവസേന ധാതുപരമ്പരായ ഘട്ടേത്വാ സണികം വവത്ഥാനം ഗച്ഛതീതി വുത്തോ. **അസുകദിസായ നാമാതി ന പഞ്ഞായേയ്യ**. കസ്മാ? സോതപ്പദേസസ്സേവ സദ്ദസ്സ ഗഹണതോ.

വിസമേ അജ്ഝാസയോ ഏതസ്സാതി വിസമജ്ഝാസയോ, അജ്ഝാസയരഹിതമ്പി ചക്ഖു വിസമനിന്നത്താ വിസമജ്ഝാസയം വിയ

ഹോതീതി **“വിസമജ്ഝാസയ”**ന്തി വുത്തം. ചക്ഖുമതോ വാ പുഗ്ഗലസ്സ അജ്ഝാസയവസേന ചക്ഖു **“വിസമജ്ഝാസയ”**ന്തി വുത്തം.

കണ്ണകൂപഛിദ്ദേയേവ പവത്തനതോ ആരമ്മണഗ്ഗഹണഹേതുതോ ച തഥേവ **“അജ്ഝാസയം കരോതീ”**തി വുത്തം. തസ്സ സോതസ്സ സോതവിഞ്ഞാണനിസ്സയഭാവേന സദ്ദസവനേ. **അജടാകാസോപി വട്ടതീ**തി ഏതസ്സ അട്ഠകഥാധിപ്പായേന അത്ഥം വദന്തോ **“അന്തോലേണസ്മി”**ന്തിആദിമാഹ. അത്തനോ അധിപ്പായേന വദന്തോ **“കിം ഏതായ ധമ്മതായാ”**തിആദിമവോച.

വാതൂപനിസ്സയോ ഗന്ധോ ഗോചരോ ഏതസ്സാതി **വാതൂപനിസ്സയഗന്ധഗോചരം**. ഏത്ഥ ച ഗന്ധഗ്ഗഹണസ്സ വാതോ ഉപനിസ്സയോ, തബ്ബോഹാരേന പന ഗന്ധോ ''വാതൂപനിസ്സയോ''തി വുത്തോ. അഥ വാ വാതോ ഏവ ഉപനിസ്സയോ വാതൂപനിസ്സയോ. കസ്സാതി? ഘാനവിഞ്ഞാണസ്സ. സോ സഹകാരീപച്ചയന്തരഭൂതോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **വാതൂപനിസ്സയോ,** ഗന്ധോ പച്ചയോ.

ആപോ ച സഹകാരീപച്ചയന്തരഭൂതോ ഖേളാദികോ. തഥാ പഥവീ. ഗഹേതബ്ബസ്സ ഹി ഫോട്ഠബ്ബസ്സ ഉപ്പീളിയമാനസ്സ ആധാരഭൂതാ പഥവീ കായസ്സ ച ഫോട്ഠബ്ബേന ഉപ്പീളിയമാനസ്സ നിസ്സയഭൂതാനം ആധാരഭൂതാ സബ്ബദാ ഫോട്ഠബ്ബഗഹണസ്സ ഉപനിസ്സയോതി. ഉപ്പീളനേന പന വിനാ ഫോട്ഠബ്ബഗഹണേ കായായതനസ്സ നിസ്സയഭൂതാ പഥവീ ഉപനിസ്സയോതി ദട്ഠബ്ബാ. സബ്ബദാപി ച തസ്സാ ഉപനിസ്സയഭാവോ യുത്തോ ഏവ.

പഞ്ചവണ്ണാനന്തി വചനം തദാധാരാനം സുത്താനം നാനത്തദസ്സനത്ഥം. പഞ്ചപ്പകാരാ പഞ്ചവണ്ണാ. **ഏകന്തതോ**തി ഇദം സബ്ബദാ ഉപ്പീളനേന വിനിബ്ഭുജ്ജിതും അസക്കുണേയ്യാനം കലാപന്തരരൂപാനം സബ്ഭാവാ തേസം നിവത്തനത്ഥം വുത്തം. ന ഹി താനി ഏകന്തേന അവിനിഭുത്താനി കലാപന്തരഗതത്താതി.

൬൧൬. വണ്ണനിഭാതി രൂപായതനമേവ നിദ്ദിട്ഠന്തി തദേവ അപേക്ഖിത്വാ **“സനിദസ്സന”**ന്തി നപുംസകനിദ്ദേസോ കതോ. **തസ്മാ**തി നിപ്പരിയായരൂപാനം നീലാദീനം ഫുസിത്വാ അജാനിതബ്ബതോ ദീഘാദീനഞ്ച ഫുസിത്വാ ജാനിതബ്ബതോ **ന നിപ്പരിയായേന ദീഘം രൂപായതനം. തം തം നിസ്സായാ**തി ദീഘാദിസന്നിവേസം ഭൂതസമുദായം നിസ്സായ. **തഥാ തഥാ ഠിത**ന്തി ദീഘാദിസന്നിവേസേന ഠിതം വണ്ണസമുദായഭൂതം രൂപായതനമേവ ദീഘാദിവോഹാരേന ഭാസിതം. **അഞ്ഞമഞ്ഞപരിച്ഛിന്നം** ഏകസ്മിം ഇതരസ്സ അഭാവാ. വിസയഗോചരാനം വിസേസോ അനഞ്ഞത്ഥഭാവോ തബ്ബഹുലചാരിതാ ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ.

൬൨൦. ഭേരിസദ്ദാദീനഞ്ച വാദിതസദ്ദത്താ **“വുത്താവസേസാന”**ന്തി ആഹ. അമനുസ്സവചനേന ന മനുസ്സേഹി അഞ്ഞേ പാണിനോ ഏവ ഗഹിതാ, അഥ ഖോ കട്ഠാദയോപീതി അധിപ്പായേന **“സേസോ സബ്ബോപീ”**തി ആഹ. ഏവം സന്തേപി വത്ഥുവിസേസകിത്തനവസേന പാളിയം അനാഗതോ തഥാ കിത്തേതബ്ബോ **യേ വാ പനാ**തി വുത്തോതി അധിപ്പായോ.

൬൨൪. വിസ്സഗന്ധോതി വിരൂപോ മംസാദിഗന്ധോ. **ലമ്ബില**ന്തി മധുരമ്ബിലം.

൹൬൨. സഞ്ജാനന്തി ഏതേനാതി **സഞ്ജാനനം,** ഉപലക്ഖണം. സകേന സകേന കമ്മചിത്താദിനാ പച്ചയേന സമുട്ഠിതാനിപി ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനി ഇന്ദ്രിയസഹിതേ സരീരേ ഉപ്പജ്ജമാനാനി തംതദാകാരാനി ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി **"ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പടിച്ച സമുട്ഠഹന്തീ"**തി വുത്താനി. ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീസു ഏവ ച അധിപതിഭാവാ ഏതസ്സ ഇന്ദ്രിയതാ വുത്താ, ഇന്ദ്രിയസഹിതേ സന്താനേ ഇത്ഥിലിങ്ഗാദിആകാരരൂപപച്ചയാനം അഞ്ഞഥാ അനുപ്പാദനതോ ഇത്ഥിഗ്ഗഹണസ്സ ച തേസം രൂപാനം പച്ചയഭാവതോ. യസ്മാ പന ഭാവദസകേപി രൂപാനം ഇത്ഥിന്ദ്രിയം ന ജനകം, നാപി അനുപാലകം ഉപത്ഥമ്ഭകം വാ, ന ച അഞ്ഞകലാപരൂപാനം, തസ്മാ തം ജീവിതിന്ദ്രിയം വിയ സകലാപരൂപാനം ആഹാരോ വിയ വാ കലാപന്തരരൂപാനഞ്ച ഇന്ദ്രിയഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയോതി ന വുത്തം. ഏസ നയോ പുരിസിന്ദ്രിയേപി. ലിങ്ഗാദിആകാരേസു രൂപേസു രൂപായതനസ്സ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യത്താ ലിങ്ഗാദീനം ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യതാ വുത്താ.

൹൬൬. **ഉഭയമ്പി…പേ॰… കുസലേന പതിട്ഠാതീ**തി സുഗതിം സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ദുഗ്ഗതിയഞ്ഹി പടിസന്ധി അകുസലേനേവാതി തദാ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഭാവോപി അകുസലേനേവ ഭവേയ്യ, പടിസന്ധിയം വിയ പവത്തേപീതി. തയിദം ദ്വയം യസ്മാ സന്താനേ സഹ ന പവത്തതി "യസ്സ ഇത്ഥിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ പുരിസിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീതി? നോ"തിആദിവചനതോ (യമ॰ ൬.ഇന്ദ്രിയയമക.൧൮൮), തസ്മാ ഉഭതോബ്യഞ്ജനകസ്സപി **ഏകമേവിന്ദ്രിയം ഹോതീ**തി വുത്തം.

൹൬൭. ഏകന്തം കായവിഞ്ഞത്തിയം കായവോഹാരസ്സ പവത്തിദസ്സനത്ഥം **"കായേന സംവരോ സാധൂ"**തി (ധ॰ പ॰ ൬൹൧; സം॰ നി॰ ൧.൧൧൹) സാധകസുത്തം ആഹടം. ഭാവസ്സ ഗമനം പകാസനം **ചോപനം. ഥമ്ഭനാ**തി വായോധാതുഅധികാനം ഭൂതാനം ഥമ്ഭനാകാരോ വിഞ്ഞത്തീതി അത്ഥോ. ഉദ്ധങ്ഗമവാതാദയോ വിയ ഹി യോ വാതാധികോ കലാപോ, തത്ഥ ഭൂതാനം വിഞ്ഞത്തിആകാരതാ ഹോതീതി. തേനേവ **"കായം ഥമ്ഭേത്വാ ഥദ്ധം കരോതീതി ഥമ്ഭനാ"**തി വായോധാതുകിച്ചവസേന വിഞ്ഞത്തി വുത്താ. തതോ ഏവ ച "വായോധാതുയാ ആകാരോ കായവിഞ്ഞത്തീ"തി ച വത്തും വട്ടതി, തഥാ "പഥവീധാതുയാ വചീവിഞ്ഞത്തീ"തി പഥവീധാതുഅധികഭൂതവികാരതോ.

൹൬൹. **പഭേദഗതാ വാചാ ഏവാ**തി തിസ്സ ഫുസ്സാതി പഭേദഗതാ. അഥ വാ വചീസങ്ഖാരേഹി വിതക്കവിചാരേഹി പരിഗ്ഗഹിതാ സവനവിസയഭാവം അനുപനീതതായ അഭിന്നാ തബ്ഭാവം നീയമാനാ വാചാ **"വചീഭേദോ"**തി വുച്ചതി. **ഇരിയാപഥമ്പി ഉപത്ഥമ്ഭേന്തീ**തി യഥാപവത്തം ഇരിയാപഥം ഉപത്ഥമ്ഭേന്തി. യഥാ ഹി അബ്ഭോകിണ്ണേ ഭവങ്ഗേ വത്തമാനേ അങ്ഗാനി ഓസീദന്തി പവിട്ഠാനി വിയ ഹോന്തി, ന ഏവം "ദ്വത്തിംസ ഛബ്ബീസാ"തി വുത്തേസു ജാഗരണചിത്തേസു വത്തമാനേസു. തേസു പന വത്തമാനേസു അങ്ഗാനി ഉപത്ഥദ്ധാനി യഥാപവത്തിരിയാപഥഭാവേനേവ പവത്തന്തീതി. **ഖീണാസവാനം ചുതിചിത്ത**ന്തി വിസേസേത്വാ വുത്തം, "കാമാവചരാനം പച്ഛിമചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ യസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരാ കാമാവചരാനം പച്ഛിമചിത്തം ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, രൂപാവചരേ അരൂപാവചരേ പച്ഛിമഭവികാനം, യേ ച രൂപാവചരം അരൂപാവചരം ഉപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തി, തേസം ചവന്താനം തേസം വചീസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝിസ്സതി, നോ ച തേസം

കായസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝിസ്സതീ''തി (യമ॰ ൨.സങ്ഖാരയമക.൯൨) പന വചനതോ അഞ്ഞേസമ്പി ചുതിചിത്തം രൂപം ന സമുട്ഠാപേതീതി വിഞ്ഞായതി. ന ഹി രൂപസമുട്ഠാപകചിത്തസ്സ ഗബ്ഭഗമനാദിവിനിബദ്ധാഭാവേന കായസങ്ഖാരാസമുട്ഠാപനം അത്ഥി, ന ച യുത്തം ''ചുതോ ച ചിത്തസമുട്ഠാനഞ്ചസ്സ പവത്തതീ''തി, നാപി ''ചുതിചിത്തം രൂപം സമുട്ഠാപേതീ''തി പാളി അത്ഥീതി.

൬൩൭. ന കസ്സതീതി ന വിലേഖിയതി. **ഗത**ന്തി വിഞ്ഞാതം. **അസമ്ഫുട്ഠം ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹീ**തി യസ്മിം കലാപേ ഭൂതാനം പരിച്ഛേദോ, തേഹേവ അസമ്ഫുട്ഠം. വിജ്ജമാനേപി ഹി കലാപന്തരഭൂതാനം കലാപന്തരഭൂതസമ്ഫുട്ഠഭാവേ തംതംഭൂതവിവിത്തതാ രൂപപരിയന്തോ ആകാസോതി യേസം യോ പരിച്ഛേദോ, തേഹി സോ അസമ്ഫുട്ഠോവ, അഞ്ഞഥാ പരിച്ഛിന്നഭാവോ ന സിയാ തേസം ഭൂതാനം ബ്യാപിതഭാവാപത്തിതോ. അബ്യാപിതാ ഹി അസമ്ഫുട്ഠതാതി.

൬൩൯. ലഹുതാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞാവിജഹനേന ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യനാനത്തതാ വുത്താതി തംതംവികാരാധികരൂപേഹി തംതംനാനത്തപ്പകാസനത്ഥം **''ഏവം സന്തേപീ''**തിആദിമാഹ. യഥാവുത്താ ച പച്ചയാ തംതംവികാരസ്സ വിസേസപച്ചയഭാവതോ വുത്താ, അവിസേസേന പന സബ്ബേ സബ്ബേസം പച്ചയാതി.

൬൪൧. ആദിതോ ചയോ **ആചയോ,** പഠമുപ്പത്തി. ഉപരി ചയോ **ഉപചയോ**. പബന്ധോ **സന്തതി**. തത്ഥ ഉദ്ദേസേ അവുത്തോപി ആചയോ ഉപചയസദ്ദേനേവ വിഞ്ഞായതീതി **''യോ ആയതനാനം ആചയോ പുനപ്പുനം നിബ്ബത്തമാനാനം, സോവ രൂപസ്സ ഉപചയോ''**തി ആഹ. പാളിയം പന **ഉപ**-സദ്ദോ പഠമത്ഥോ ഉപരിഅത്ഥോ ച ഹോതീതി ''ആദിചയോ ഉപചയോ, ഉപരിചയോ സന്തതീ''തി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായതീതി. അഞ്ഞഥാ ഹി ആചയസങ്ഖാതസ്സ പഠമുപ്പാദസ്സ അവുത്തതാ ആപജ്ജേയ്യ.

ഏവന്തി ''യോ ആയതനാനം ആചയോ''തിആദിനിദ്ദേസേന കിം കഥിതം ഹോതി? ആയതനേന ആചയോ കഥിതോ. ആചയൂപചയസന്തതിയോ ഹി നിബ്ബത്തിഭാവേന ആചയോ ഏവാതി ആയതനേഹി ആചയാദീനം പകാസിതത്താ തേഹി ആചയോ കഥിതോ. ആയതനാനം ആചയാദിവചനേനേവ ആചയസഭാവാനി ഉപ്പാദധമ്മാനി ആയതനാനീതി ആചയേന തംപകതികാനി ആയതനാനി കഥിതാനി. ലക്ഖണഞ്ഹി ഉപ്പാദോ, ന രൂപരൂപന്തി. തേനേവാധിപ്പായേനാഹ **''ആയതനമേവ കഥിത''**ന്തി. ആചയഞ്ഹി ലക്ഖണം കഥയന്തേന തംലക്ഖണാനി ആയതനാനേവ കഥിതാനി ഹോന്തീതി. **ഏവമ്പി കിം കഥിതം ഹോതീ**തി ആയതനാചയേഹി ആചയായതനേഹി ആചയമേവ ആയതനമേവ കഥേന്തേന ഉദ്ദേസേ നിദ്ദേസേ ച ആചയോതി ഇദമേവ അവത്വാ ഉപചയസന്തതിയോ ഉദ്ദിസിത്വാ തേസം വിഭജനവസേന ആയതനേന ആചയകഥനാദിനാ കിം കഥിതം ഹോതീതി അധിപ്പായോ. **ആചയോ**തി ഉപചയമാഹ, **ഉപചയോ**തി ച സന്തതിം. തദേവുഭയം യഥാക്കമം വിവരന്തോ **''നിബ്ബത്തി വഡ്ഢി കഥിതാ''**തി ആഹ. ഉപചയസന്തതിയോ ഹി അത്ഥതോ ഏകത്താ ആചയോവാതി തദുദ്ദേസവിഭജനവസേന ആയതനേന ആചയകഥനാദിനാ നിബ്ബത്തിവഡ്ഢിആകാരനാനത്തം ആചയസ്സ കഥിതന്തി അത്ഥോ. ഇമമേവത്ഥം വിഭാവേതും **''അത്ഥതോ ഹീ''**തിആദിമാഹ. യസ്മാ ച

ഉഭയമ്പി ഏതം ജാതിരൂപസ്സേവാധിവചനം, തസ്മാ ജാതിരൂപസ്സ ലക്ഖണാദിവിസേസേസു ആചയാദീസു പവത്തിആദീസു ച ആചയാദിലക്ഖണാദികോ ഉപചയോ, പവത്തിആദിലക്ഖണാദികാ സന്തതീതി വേദിതബ്ബാതി അത്ഥോ.

൬൪൩. പകതിനിദ്ദേസോതി ഫലവിപച്ചനപകതിയാ നിദ്ദേസാ, ജരായ പാപുണിതബ്ബം ഫലമേവ വാ പകതി. **ന ച ഖണ്ഡിച്ചാദീനേവ ജരാ**തി കലലകാലതോ പഭുതി പുരിമരൂപാനം ജരാപത്തക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനാനി പച്ഛിമരൂപാനി പരിപക്കരൂപാനുരൂപാനി പരിണതപരിണതാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി അനുക്കമേന സുപരിണതരൂപപരിപാകകാലേ ഉപ്പജ്ജമാനാനി ഖണ്ഡിച്ചാദിസഭാവാനി ഉപ്പജ്ജന്തി. താനി ഉദകാദിമഗ്ഗേസു തിണരുക്ഖസംഭഗ്ഗതാദയോ വിയ പരിപാകഗതമഗ്ഗസങ്ഖാതേസു പരിപക്കരൂപേസു ഉപ്പന്നാനി ജരായ ഗതമഗ്ഗോഇച്ചേവ വുത്താനി, ന ജരാതി. അവിഞ്ഞായമാനന്തരജരാ **അവീചിജരാ**. മരണേ **ഉപനയനരസാ**.

൬൪൪. **തം പത്വാ**തി തം അത്തനോ ഏവ ഖയവയസങ്ഖാതം സഭാവം പത്വാ രൂപം ഖീയതി വേതി ഭിജ്ജതി. പോഥേത്വാ പാതിതസ്സ ദുബ്ബലതാ പരാധീനതാ സയനപരായണതാ ച ഹോതി, തഥാ ജരാഭിഭൂതസ്സാതി പോഥകസദിസീ ജരാ.

൬൪൬. **കത്തബ്ബതോതി** കത്തബ്ബസഭാവതോ. വിസാണാദീനം തരച്ഛവേളതേമിതാനം പാസാണാനം വിയ ഥദ്ധഭാവാഭാവതോ അഹിവിച്ഛികാനം വിയ സവിസത്താഭാവതോ ച സുഖുമതാ വുത്താ. **ഓജാലക്ഖണോതി** ഏത്ഥ അങ്ഗമങ്ഗാനുസാരിനോ രസസ്സ സാരോ ഉപത്ഥമ്ഭബലകാരോ ഭൂതനിസ്സിതോ ഏകോ വിസേസോ ഓജാതി.

ഉപാദാഭാജനീയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നോഉപാദാഭാജനീയകഥാവണ്ണനാ

൬൪൭. ന ഉപാദിയതേവാതി ന നിസ്സയതി ഏവ, കിന്തു നിസ്സയതി ച നിസ്സീയതി ചാതി അത്ഥോ.

൬൪൭. **പുരിമാ പനാതി** പഞ്ചവിധസങ്ഗഹേ പഥവീധാതുആപോധാതുതേജോധാതുവായോധാതൂനം പുരിമുദ്ദേസവസേന വുത്തം. ഫോട്ഠബ്ബായതനനിദ്ദേസേ വാ വുത്താനം പഥവീധാതുആദീനം പുരിമാ ഉദ്ദേസേ വുത്താ ആപോധാതൂതി അധിപ്പായോ, വുത്തസ്സ വാ ഫോട്ഠബ്ബായതനസ്സ അതീതതായ പച്ഛിമതാ, അനാഗതതായ ച ആപോധാതുയാ പുരിമതാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ. **ആയൂ**തി ജീവിതിന്ദ്രിയം. കമ്മജതേജം **ഉസ്മാ. യം കിഞ്ചി ധാതും...പേ॰... ഏകപ്പഹാരേന നുപ്പജ്ജതീ**തി ഏകസ്മിം ഖണേ അനേകാസു പഥവീസു ആപാഥഗതാസു താസു താസു സഹ നുപ്പജ്ജതി, തഥാ തേജവായൂസു ചാതി അത്ഥോ. അനേകേസു ആരമ്മണേസു സന്നിപതിതേസു ആഭുജിതവസേന ആരമ്മണപസാദാധിമത്തതാവസേന ച പഠമം കത്ഥചി ഉപ്പത്തി ദസ്സിതാ, അഞ്ഞത്ഥ ച പന ഉപ്പത്തി അത്ഥി ഏവ. സായം ആരമ്മണതോ ആരമ്മണന്തരസങ്കന്തി യേന ഉപായേന ഹോതി, തസ്സ വിജാനനത്ഥം പുച്ഛതി **"കഥം പന ചിത്തസ്സ ആരമ്മണതോ സങ്കന്തി ഹോതീ"**തി.

൬൫. അയപിണ്ഡിആദീസു പഥവീധാതു താദിസായ ആപോധാതുയാ അനാബദ്ധാ സന്തീ വിസരേയ്യു, തസ്മാ **"താനി ആപോധാതു ആബന്ധിത്വാ ബദ്ധാനി കരോതീ"**തി വുത്തം. യഥാ ഹി യുത്തപ്പമാണം ഉദകം പംസുചുണ്ണാനി ആബന്ധിത്വാ മത്തികാപിണ്ഡം കത്വാ ഠപേതി, ഏവം അയോപിണ്ഡിആദീസുപി തദനുരൂപപച്ചയേഹി തത്ഥേവ ഉപ്പന്നാ ആപോധാതു തഥാ ആബന്ധിത്വാ ഠപേതീതി ദട്ഠബ്ബാ.

അഫുസിത്വാ പതിട്ഠാ ഹോതീതി ആപോധാതുയാ അഫോട്ഠബ്ബഭാവതോ വുത്തം, തഥാ **"അഫുസിത്വാവ ആബന്ധതീ"**തി. ന ഹി യഥാ ഫോട്ഠബ്ബധാതൂനം ഫോട്ഠബ്ബഭാവേന അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയതാ, ഏവം ഫോട്ഠബ്ബാഫോട്ഠബ്ബധാതൂനം ഹോതീതി അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. അവിനിബ്ഭോഗവുത്തീസു ഹി ഭൂതേസു അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയതാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭൂതേസു ന സക്കാ നിവാരേതും, നാപി സഹജാതേസു അവിനിബ്ഭോഗതായ ഏകീഭൂതേസു ഫുസനാഫുസനാനി വിചാരേതും യുത്താനീതി. **ന ഉണ്ഹാ ഹുത്വാ ഝായതീ**തി തേജോസഭാവതംയേവ പടിക്ഖിപതി, ന സീതത്തം അനുജാനാതി, തേജോസഭാവപടിക്ഖേപേനേവ ച സീതത്തഞ്ച പടിക്ഖിത്തം ഹോതി. തേജോ ഏവ ഹി സീതം ഹിമപാതസമയാദീസു സീതസ്സ പരിപാചകതാദസ്സനതോ, സീതുണ്ഹാനഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞപടിപക്ഖഭാവതോ ഉണ്ഹേന സഹ ന സീതം ഭൂതന്തരം പവത്തതീതി യുജ്ജതി. ഉണ്ഹകലാപേ പന സീതസ്സ അപ്പവത്തി സീതകലാപേ ച ഉണ്ഹസ്സ ഭിന്നം അഞ്ഞമഞ്ഞപടിപക്ഖത്താ തേജോവിസേസഭാവേ യുജ്ജതീതി. **ഭാവഞ്ഞഥത്ത**ന്തി ഖരാനം ഗുളാദീനം ദവതാ മുദുതാ രസാദീനഞ്ച ദവാനം ഖരതാ പച്ചയവിസേസേഹി ഓമത്താധിമത്തപഥവീധാതുആദികാനം ഉപ്പത്തി. **ലക്ഖണഞ്ഞഥത്തം** കക്ഖളാദിലക്ഖണവിജഹനം, തം ഏതേസം ന ഹോതി, ഓമത്താധിമത്തതാസങ്ഖാതം ഭാവഞ്ഞഥത്തംയേവ ഹോതീതി അത്ഥോ.

൬൭. അനുപാദിന്നാദീനംയേവാതി ഏകന്തഅനുപാദിന്നഏകന്തനചിത്തസമുട്ഠാനാദീനം നിദ്ദേസേസു ഗഹണേസു ഗഹിതാതി അത്ഥോ. **യം വാ പനഞ്ഞമ്പീ**തി പന വചനേന പുരിമാനമ്പി നകമ്മസ്സകതത്താഭാവാദികം ദീപേതി. താ ഹി അനുപാദിന്നാദിനകമ്മസ്സകതത്താദിവചനാനം സമാനത്ഥത്താ ഏകേന അവത്തബ്ബത്തേ ഇതരേനപി അവത്തബ്ബാ സിയും, വത്തബ്ബത്തേ വാ വത്തബ്ബാ. തസ്മാ ഏകന്താകമ്മജാദീസ്വേവ ഗഹേതബ്ബത്താ താ അനേകന്തേസു ന ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

൬൬. ഏകന്ത ...പേ... പഞ്ഞായതീ തേസം വികാരത്താ, അനിപ്ഫന്നത്താ പന തസ്സ ഉപ്പാദോ ന കേനചി സക്കാ വത്തുന്തി അധിപ്പായോ.

ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൬. പച്ഛിമപദസ്സാതി വിഞ്ഞാതപദസ്സ. സബ്ബമേവ ഹി രൂപം വിഞ്ഞാതന്തി തസ്സ അഭിന്ദിതബ്ബത്താ വിഞ്ഞാതതോ അഞ്ഞം ദിട്ഠം സുതം മുതഞ്ച ന ഹോതീതി പുച്ഛം അകത്വാവ വിസ്സജ്ജിതം. ന ഹി സക്കാ വിഞ്ഞാതതോ അഞ്ഞം "കതമം രൂപം ദിട്ഠ"ന്തി പുച്ഛിതുന്തി അധിപ്പായോ.

യഥാ ഹി ദീസു ഉദ്ദിട്ഠേസു നോപാദതോ അഞ്ഞത്തം സന്ധായ "കതമം തം രൂപം ഉപാദാ"തി പുച്ഛിതം, ഏവം ദിട്ഠാദീസു ചതൂസു ഉദ്ദിട്ഠേസു സുതാദീഹി തീഹിപി അഞ്ഞത്തം സന്ധായ "കതമം തം രൂപം ദിട്ഠ"ന്തി പുച്ഛിതബ്ബം സിയാ, തദഭാവോ ന പുച്ഛിതം, ഏവം സുതാദീസുപീതി. ദസ്സനാദിഗ്ഗഹണവിസേസതോ പന ദിട്ഠാദീഹി അഞ്ഞേസ്സ വിഞ്ഞാതസ്സ സബ്ഭാവതോ ച ചതുക്കോ വുത്തോ.

പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൬൬. തേജോഭാവം ഗതന്തി സഭാവേനേവ തേജോഭാവം പത്തന്തി അത്ഥോ. വുത്തസ്സപി അഞ്ഞേന പകാരേന സങ്ഗഹാരഹസ്സ സങ്ഗണ്ഹനം നയകരണം ഇധ ദട്ഠബ്ബം, തയിദം "വിഞ്ഞാത"ന്തി ചതുക്കപദേപി യോജേതബ്ബം. ഫോട്ഠബ്ബസ്സ ഭേദസബ്ഭാവോ അട്ഠകേ നയോ.

പകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ

൯൭൫. നത്ഥി നീവരണാതി വചനേന മിദ്ധസ്സപി നീവരണസ്സ പഹാനം വുത്തം, ന ച രൂപം പഹാതബ്ബം, ന ച രൂപകായഗേലഞ്ഞം മുനിനോ നത്ഥീതി സക്കാ വത്തും "പിട്ഠി മേ ആഗിലായതി, തമഹം ആയമിസ്സാമീ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൨) വചനതോ. **സവിഞ്ഞാണകസദ്ദോ**തി വിഞ്ഞാണേന പവത്തിതോ വചീഘോസാദിസദ്ദോ. **ന ഹി ഏതാനി ജായന്തീ**തി പരിപച്ചമാനസ്സ രൂപസ്സ പരിപച്ചനം ജരാ , ഖീയമാനസ്സ ഖയോ അനിച്ചതാതി രൂപഭാവമത്താനി ഏതാനി, ന സയം സഭാവവന്താനീതി സന്ധായ വുത്തം. തഥാ ജായമാനസ്സ ജനനം ജാതി, സാ ച രൂപഭാവോവ, ന സയം സഭാവവതീതി **"ന പന പരമത്ഥതോ ജാതി ജായതീ"**തി വുത്തം.

തേസം പച്ചയോ ഏതിസ്സാതി തപ്പച്ചയാ, തപ്പച്ചയായ ഭാവോ തപ്പച്ചയഭാവോ, തപ്പച്ചയഭാവേന പവത്തോ വോഹാരോ **തപ്പച്ചയഭാവവോഹാരോ,** തം ലഭതി. **അഭിനിബ്ബത്തിതധമ്മക്ഖണസ്മി**ന്തി അഭിനിബ്ബത്തിയമാനധമ്മക്ഖണസ്മിന്തി അധിപ്പായോ. ന ഹി തദാ തേ ധമ്മാ ന ജായന്തീതി ജായമാനഭാവോവ ജാതീതി യുത്താ തസ്സാ കമ്മാദിസമുട്ഠാനതാ തംനിബ്ബത്തതാ ച, ന പന തദാ തേ ധമ്മാ ജീയന്തി ഖീയന്തി ച, തസ്മാ ന തേസം തേ ജീരണഭിജ്ജനഭാവാ ചിത്താദിസമുട്ഠാനാ തംനിബ്ബത്താ ചാതി വചനം അരഹന്തി. ഏവമപി ഉപാദിന്ന-സദ്ദോ ഉപേതേന കമ്മുനാ ആദിന്നതം വദതി, ന നിബ്ബത്തിന്തി ഉപാദിന്നപാകഭേദാനം ഉപാദിന്നതാ തേസം വത്തബ്ബാതി ചേ? ന, ആദിന്ന-സദ്ദസ്സ നിബ്ബത്തിവാചകത്താ. ഉപേതേന നിബ്ബത്തഞ്ഹി ഉപാദിന്നന്തി പച്ചയാനുഭാവക്ഖണഞ്ച നിബ്ബത്തിഞ്ച ഗഹേത്വാവ പവത്തോ അയം വോഹാരോ തദാ അഭാവാ ജരാമരണേ ന പവത്തതീതി. പടിച്ചസമുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം ജരാമരണത്താ തേസം ഉപ്പാദേ സതി ജരാമരണം ഹോതി, അസതി ന ഹോതി. ന ഹി അജാതം പരിപച്ചതി ഭിജ്ജതി വാ, തസ്മാ ജാതിപച്ചയതം സന്ധായ **"ജരാമരണം പടിച്ചസമുപ്പന്ന"**ന്തി വുത്തം.

നിസ്സയപടിബദ്ധവുത്തിതോതി ജായമാനപരിപച്ചമാനഭിജ്ജമാനാനം ജായമാനാദിഭാവമത്തത്താ ജായമാനാദിനിസ്സയപടിബദ്ധവുത്തികാ ജാതിആദയോതി വുത്തം ഹോതി. യദി ഏവം ഉപാദായരൂപാനഞ്ച ചക്ഖായതനാദീനം ഉപ്പാദാദിസഭാവഭൂതാ ജാതിആദയോ തംനിസ്സിതാ

ഹോന്തീതി ഭൂതനിസ്സിതാനം തേസം ലക്ഖണാനം ഉപാദായഭാവോ വിയ ഉപാദായരൂപനിസ്സിതാനം ഉപാദായുപാദായഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചേ? ന, ഭൂതപടിബദ്ധഉപാദായരൂപലക്ഖണാനഞ്ച ഭൂതപടിബദ്ധഭാവസ്സ അവിനിവത്തനതോ. അപിച ഏകകലാപപരിയാപന്നാനം രൂപാനം സഹേവ ഉപ്പാദാദിപ്പവത്തിതോ ഏകസ്സ കലാപസ്സ ഉപ്പാദാദയോ ഏകേകാവ ഹോന്തീതി യഥാ ഏകേകസ്സ കലാപസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയം കലാപാനുപാലകം ''ഉപാദായരൂപ''ന്തി വുച്ചതി, ഏവം കലാപുപ്പാദാദിസഭാവാ ജാതിആദയോ ''ഉപാദായരൂപാനി''ച്ചേവ വുച്ചന്തി. ഏവം വികാരപരിച്ഛേദരൂപാനി ച യോജേതബ്ബാനി.

കമ്മസമുട്ഠാനസമ്ബന്ധം ഉതുസമുട്ഠാനം കമ്മവിസേസേന സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണസുസണ്ഠിതദുസ്സണ്ഠിതാദിവിസേസം ഹോതീതി **"കമ്മപച്ചയ"**ന്തി വുത്തം. കമ്മവിപാകാനുഭവനസ്സ കാരണഭൂതം ബാഹിരഉതുസമുട്ഠാനം **കമ്മപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം**. കമ്മസഹായോ പച്ചയോ, കമ്മസ്സ വാ സഹായഭൂതോ പച്ചയോ കമ്മപച്ചയോ, സോവ ഉതു കമ്മപച്ചയഉതു, സോ സമുട്ഠാനം ഏതസ്സാതി **കമ്മപച്ചയഉതുസമുട്ഠാന**ന്തി വചനത്ഥോ. സീതേ ഉണ്ഹേ വാ കിസ്മിഞ്ചി ഉതുമ്ഹി സമാഗതേ തതോ സുദ്ധട്ഠകം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ സോ ഉതു സമുട്ഠാനം. ദുതിയസ്സ സുദ്ധട്ഠകസ്സ ഉതുസമുട്ഠാനികപടിബന്ധകസ്സ സോ ഏവ പുരിമോ ഉതു പച്ചയോ. തതിയം പന സുദ്ധട്ഠകം പുരിമഉതുസഹായേന ഉതുനാ നിബ്ബത്തത്താ പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ **"ഉതുപച്ചയഉതുസമുട്ഠാന"**ന്തി വുത്തം. ഏവമയം പുരിമോ ഉതു തിസ്സോ സന്തതിയോ ഘട്ടേതി, തതോ പരം അഞ്ഞഉതുസമാഗമേ അഞ്ഞസന്തതിത്തയം, തതോ ച അഞ്ഞേന അഞ്ഞന്തി ഏവം പവത്തി ദട്ഠബ്ബാ. തദേതം സീതുണ്ഹാനം അപ്പബഹുഭാവേ തംസമ്ഫസ്സസ്സ അചിരപ്പവത്തിയാ ചിരപ്പവത്തിയാ ച വേദിതബ്ബം, അനുപാദിന്നേന ദീപനാ ന സന്തതിത്തയവസേന, അഥ ഖോ മേഘസമുട്ഠാപകമൂലഉതുവസേന പകാരന്തരേന ദട്ഠബ്ബാ, തം ദസ്സേതും **"ഉതുസമുട്ഠാനോ നാമ വലാഹകോ"**തിആദിമാഹ. രൂപരൂപാനം വികാരാദിമത്തഭാവതോ അപരിനിപ്ഫന്നതാ വുത്താ. തേസഞ്ഹി രൂപവികാരാദിഭാവതോ രൂപതാതി അധിപ്പായോ. രൂപവികാരാദിഭാവതോ ഏവ പന രൂപേ സതി സന്തി, അസതി ന സന്തീതി അസങ്ഖതഭാവനിവാരണത്ഥം പരിനിപ്ഫന്നതാ വുത്താതി.

രൂപകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. നിക്ഖേപകണ്ഡം

തികനിക്ഖേപകഥാവണ്ണനാ

൯൮൨. **സബ്ബേസ**ന്തി ചിത്തുപ്പാദവസേന രൂപാസങ്ഖതവസേന ച ഭിന്നാനം സബ്ബേസം ഫസ്സാദിചക്ഖാദിപദഭാജനനയേന വിത്ഥാരിതോ. തത്ഥ പന അസങ്ഖതസ്സ ഭേദാഭാവതോ അസങ്ഖതാ ധാതൂതേവ പദഭാജനം ദട്ഠബ്ബം. യേവാപനകാനം പന സുഖുമുപാദായരൂപസ്സ ച ഇന്ദ്രിയവികാരപരിച്ഛേദലക്ഖണരൂപുപത്ഥമ്ഭകഭാവരഹിതസ്സ ഹദയവത്ഥുസ്സ പദുദ്ധാരേന ഇധ നിദ്ദേസാനരഹത്താ നിദ്ദേസോ ന കതോതി ദട്ഠബ്ബോ. ന ഹി തഥാഗതസ്സ ധമ്മേസു ആചരിയമുട്ഠി അത്ഥീതി. **നിക്ഖിപിത്വാ**തി വിത്ഥാരദേസനം ഠപേത്വാ, അപനേത്വാതി അത്ഥോ, വിത്ഥാരദേസനം അന്തോഗധം കത്വാതി വാ. ഗാഥാത്ഥോ നിദാനേ വുത്തോ ഏവ.

മൂലവസേന പച്ചയഭാവോ **ഹേതുപച്ചയത്ഥോ**. പഭവതി ഏതസ്മാതി **പഭവോ,** സോ ഏവ **"ജനകോ"**തി വിസേസിതോ. സമുട്ഠാതി ഏതേനാതി **സമുട്ഠാനം,** തസ്സ വിസേസനം **നിബ്ബത്തക**ന്തി. സബ്ബാനി വാ ഏതാനി പരിയായവചനാനി. **അത്ഥവസേനാ**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു കുസലമൂലാനം ഹേതുഭാവതോ ധമ്മവസേനാതി യുത്തന്തി? സച്ചമേതം, അലോഭാദീനം പന തിണ്ണം സമാനസ്സ മൂലട്ഠസ്സ വസേന ദസ്സിതത്ഥം സന്ധായ "അത്ഥവസേനാ"തി വുത്തം. ഇമിനാ **ധമ്മോ**തി ഭാവോ, **അത്ഥോ**തി ധമ്മകിച്ചം അധിപ്പേതന്തി വിഞ്ഞായതി. "അലോഭോ നിദാനം കമ്മാനം സമുദയായാ"തിആദിവചനതോ (അം॰ നി॰ ൩.൩൪) താനി കുസലമൂലാനി സമുട്ഠാനം ഏതസ്സാതിപി **തംസമുട്ഠാനം**. തം പന തേഹി സമുട്ഠിതം ഹോതീതി **"അലോഭാദീഹി സമുട്ഠിത"**ന്തി ആഹ. തേ കുസലമൂലതംസമ്പയുത്താ സമുട്ഠാനം ഏതസ്സാതിപി അത്ഥോ സമ്ഭവതി. ഏത്ഥ പന ചേതനം ഠപേത്വാ അഞ്ഞേ "തംസമ്പയുത്താ"തി സമുട്ഠാനഭാവേ വത്തബ്ബാ. തത്ഥ മൂലേഹി അത്തനോ പച്ചയതോ കുസലേ പരിയാദിയതി, ഖന്ധേഹി സഭാവതോ , കമ്മേഹി അഞ്ഞേസ്സ നിബ്ബത്തനകിച്ചതോ. മൂലേഹി ച കുസലാനം അനവജ്ജതായ ഹേതും ദസ്സേതി, ഖന്ധേഹി തംസമ്പയോഗകതം അനവജ്ജസഭാവം, കമ്മേഹി സുഖവിപാകതം. മൂലേഹി വാ നിദാനസമ്പത്തിയാ ആദികല്യാണതം, ഖന്ധേഹി സഭാവസമ്പത്തിയാ മജ്ഝേകല്യാണതം, കമ്മേഹി നിബ്ബത്തിസമ്പത്തിയാ പരിയോസാനകല്യാണതം.

൯൮൫. **തം ...പേ॰... ഉദ്ധം അകുസലം നാമ നത്ഥീ**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതമോഹോ അത്ഥീതി? സച്ചമേതം, തേന പന വിനാ തംസമ്പയുത്തതാ നത്ഥീതി തംസമ്പയുത്തേസു ഗഹിതേസു മോഹോ ഗഹിതോ ഏവാതി കത്വാ "തതോ ഉദ്ധം നത്ഥീ"തി വുത്തം അഞ്ഞത്ഥ അഭാവാ. ഏകസ്മിം ഠിതം ഏകട്ഠം, സഹജഭാവേന ഏകട്ഠം **സഹജേകട്ഠം**. പഹാതബ്ബന്തി പഹാനം, പഹാനഭാവേന ഏകട്ഠം **പഹാനേകട്ഠം**. യേന ഹി യം സഹ പഹാതബ്ബം, തേന തം ഏകസ്മിം പുഗ്ഗലേ ഠിതം ഹോതി, ഏകസ്മിം സമുച്ഛിന്നേ അസമുച്ഛിന്നേ ച ഇതരസ്സ സമുച്ഛിന്നതായ അസമുച്ഛിന്നതായ ച വസേന അഞ്ഞമഞ്ഞാവിരഹിതതോ.

൯൮൭. **തീണി ലക്ഖണാനീ**തി അനിച്ചദുക്ഖഅനത്തതാ. നാമകസിണസത്തപഞ്ഞത്തിയോ **തിസ്സോ പഞ്ഞത്തിയോ**. പരമത്ഥേ അമുഞ്ചിത്വാ വോഹരിയമാനാ വിഹാരമഞ്ചാദികാ ഉപാദാപഞ്ഞത്തി സത്തപഞ്ഞത്തിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ, ഏതാനി ച ലക്ഖണാദീനി ഹേട്ഠാ ദ്വീസു കണ്ഡേസു വിഞ്ഞത്തിആദീനി വിയ ന വുത്താനി, ന ച സഭാവധമ്മാതി കത്വാ ന ലബ്ഭന്തീതി വുത്താനി. ന ഹി കോചി സഭാവോ കുസലത്തികാസങ്ഗഹിതോതി വത്തും യുത്തന്തി.

൯൮൮. **സുഖഭൂമീ**തി കാമാവചരാദയോപി യുജ്ജന്തി. സുഖസഹഗതാ ഹി കാമാവചരാദിഭൂമി സുഖഭൂമി. **കാമാവചരാദിഭൂമീ**തി ച കാമാവചരാദിതായ ധമ്മാ ഏവ വുച്ചന്തീതി കാമാവചരാദിചിത്തുപ്പാദേസൂതി അത്ഥതോ വിഞ്ഞായതി. ഏവഞ്ച കത്വാ "സുഖഭൂമിയ"ന്തി വത്വാ തസ്സാ ഏവ വിഭാഗദസ്സനത്ഥം **"കാമാവചരേ"**തിആദി വുത്തം. **ഭൂമി**-സദ്ദോ ച അഭിധമ്മേ കാമാവചരാദീസു നിരുള്ഹോതി "ചതൂസു ഭൂമീസു കുസല"ന്തിആദീസു (ധം॰ സം॰ ൧൩൮൪) അഞ്ഞഭൂമിഗ്ഗഹണം ന ഹോതീതി. **പാളിതോ ചാ**തി "വിസിട്ഠാനം പാകാതി വിപാകാ"തിആദിവചനത്ഥവിഭാവനേന പാളിതോ. "വിപക്കഭാവമാപന്നാനം അരൂപധമ്മാനമേതം അധിവചന"ന്തിആദിനാ ഭാസിതത്ഥവിഭാവനേന **അത്ഥതോ ച**. നാമപരിച്ഛേദാദീഹി തികദുകാനം വവത്ഥാനദസ്സനേന വാ **പാളിതോ,** തദത്ഥവിഞ്ഞാപനേന **അത്ഥതോ**.

൯൯൧. **സാലിഫല**ന്തി സാലിപാകമാഹ.

൯൯൪. **അമ്ഹാകം മാതുലത്ഥേരോ**തി പുഗ്ഗലാരമ്മണസ്സപി ഉപാദാനസ്സ ഉപാദാനക്ഖന്ധാ ഏവ പച്ചയോ, ന ലോകുത്തരാ, കോ പന വാദോ ഖന്ധാരമ്മണസ്സ. തേനാഹ **"അഗ്ഗഹിതാനീ"**തി.

൯൯൮. യഥാ ഉപാദാനേഹി അഗ്ഗഹേതബ്ബാ അനുപാദാനിയാ, ഏവം സംകിലേസേഹി അഗ്ഗഹേതബ്ബാ അസംകിലേസികാതി കത്വാ **"അസം...പേ॰... ഏസേവ നയോ"**തി ആഹ.

൧൦൦൫. ദിട്ഠിയാ ഗഹിതോ അത്താ ന വിജ്ജതി. യേസു പന വിപല്ലത്ഥഗാഹോ, തേ ഉപാദാനക്ഖന്ധാവ വിജ്ജന്തി. തസ്മാ യസ്മിം അവിജ്ജമാനനിച്ചാദിവിപരിയാസാകാരഗഹണം അത്ഥി, സോവ ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതോ കായോ. തത്ഥ നിച്ചാദിആകാരസ്സ അവിജ്ജമാനതാദസ്സനത്ഥം രുപ്പനാദിസഭാവസ്സേവ ച വിജ്ജമാനതാദസ്സനത്ഥം വിജ്ജമാനോ കായോതി വിസേസേത്വാ വുത്തോ, ലോകുത്തരാ പന ന കദാചി അവിജ്ജമാനാകാരേന ഗയ്ഹന്തീതി ന ഇദം വിസേസനം അരഹന്തി. സക്കായേ ദിട്ഠി, സതീ വാ കായേ ദിട്ഠി **സക്കായദിട്ഠി**. അത്തനാ ഗഹിതാകാരസ്സ അവിജ്ജമാനതായ സയമേവ സതീ, ന തായ ഗഹിതോ അത്താ അത്തനിയം വാതി അത്ഥോ. അയം പനത്ഥോ സമ്ഭവതീതി കത്വാ വുത്തോ, പുരിമോ ഏവ പന പധാനോ. ദുതിയേ ഹി ദിട്ഠിയാ വത്ഥു അവിസേസിതം ഹോതി. കായോതി ഹി ഖന്ധപഞ്ചകേ വുച്ചമാനേ ലോകുത്തരാപനയനം നത്ഥി. ന ഹി ലോകുത്തരേസു കായ-സദ്ദോ ന വത്തതി. കായപസ്സദ്ധിആദീസു ഹി ലോകുത്തരേസു കായ-സദ്ദോപി ലോകുത്തരക്ഖന്ധവാചകോതി. **സീലേനാ**തി സുദ്ധിയാ അഹേതുഭൂതേന സീലേന. **ഗഹിതസമാദാന**ന്തി ഉപ്പാദിതപരാമാസോവ. സോ ഹി സമാദിയന്തി ഏതേന കുക്കുരസീലവതാദീനീതി "സമാദാന"ന്തി വുത്തോ. തത്ഥ അവീതിക്കമനീയതായ **സീലം,** ഭത്തിവസേന സതതം ചരിതബ്ബതായ **വതം** ദട്ഠബ്ബം.

൧൦൦൭. **ഇധേവ തിട്ഠമാനസ്സാ**തി ഇമിസ്സായേവ ഇന്ദസാലഗുഹായം തിട്ഠമാനസ്സ. വാചുഗ്ഗതകരണം **ഉഗ്ഗഹോ**. അത്ഥപരിപുച്ഛനം **പരിപുച്ഛാ**. കുസലേഹി സഹ ചോദനാപരിഹരണവസേന വിനിച്ഛയകരണം **വിനിച്ഛയോ**. ബഹൂനം

നാനപ്പകാരാനം സക്കായദിട്ഠീനം അവിഹതത്താ താ ജനേന്തി, താഹി ജനിതാതി വാ **പുഥുജ്ജനാ**. അവിഘാതമേവ വാ ജന-സദ്ദോ വദതി. **പുഥു സത്ഥാരാനം മുഖുല്ലോകികാതി** ഏത്ഥ പുഥൂ ജനാ ഏതേസന്തി **പുഥുജ്ജനാതി** വചനത്ഥോ. **പുഥു... പേ... അവുട്ഠിതാതി** ഏത്ഥ ജനേതബ്ബാ, ജായന്തി വാ ഏത്ഥാതി ജനാ, ഗതിയോ. പുഥൂ ജനാ ഏതേസന്തി **പുഥുജ്ജനാ**. ഇതോ പരേ ജായന്തി ഏതേഹീതി ജനാ, അഭിസങ്ഖാരാദയോ. തേ ഏതേസം പുഥൂ വിജ്ജന്തീതി **പുഥുജ്ജനാ**. അഭിസങ്ഖരണാദിഅത്ഥോ ഏവ വാ ജന-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. രാഗഗ്ഗിആദയോ **സന്താപാ**. തേ ഏവ സബ്ബേപി വാ കിലേസാ **പരിളാഹാ. പുഥു പഞ്ചസു കാമഗുണേസൂ**തി ഏത്ഥ ജായതീതി ജനോ, "രാഗോ ഗേധോ"തി ഏവമാദികോ. പുഥു ജനോ ഏതേസന്തി **പുഥുജ്ജനാ**. പുഥൂസു വാ ജനാ ജാതാ രത്താതി ഏവം രാഗാദിഅത്ഥോ ഏവ ജന-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. **പലിബുദ്ധാ**തി സമ്ബദ്ധാ ഉപദ്ദുതാ വാ. **അസ്സുതവാ**തി ഏതേന അന്ധതാ വുത്താതി **"അന്ധപുഥുജ്ജനോ വുത്തോ"**തി ആഹ.

അനയേതി അവഡ്ഢിയം. സബ്ബത്ഥ നിരുത്തിലക്ഖണേന പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. അനേകേസു ച കപ്പസതസഹസ്സേസു കതം ജാനന്തി, പാകടഞ്ച കരോന്തി ഉപകാരം സതിജനനആമിസപടിഗ്ഗഹണാദിനാ പച്ചേകസമ്ബുദ്ധാ, തഥേവ ദുക്ഖിതസ്സ സക്കച്ചം കാതബ്ബം കരോന്തി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ പന അസങ്ഖ്യേയ്യഅപ്പമേയ്യേസുപി കതം ഉപകാരം മഗ്ഗഫലാനം ഉപനിസ്സയഞ്ച ജാനാതി, പാകടഞ്ച കരോതി, സീഹോ വിയ ച ജവം സബ്ബത്ഥ സക്കച്ചമേവ ധമ്മദേസനം കരോതി. **അരിയഭാവോ**തി യേഹി യോഗതോ അരിയാ വുച്ചന്തി, തേ മഗ്ഗഫലധമ്മാ ദട്ഠബ്ബാ. **അരിയകരധമ്മാ** അനിച്ചദസ്സനാദയോ, വിപസ്സിയമാനാ വാ അനിച്ചാദയോ.

സോതാനീതി തണ്ഹാദിട്ഠികിലേസദുച്ചരിതഅവിജ്ജാസോതാനി. **"സോതാനം സംവരം ബ്രൂമീ"**തി വത്വാ **"പഞ്ഞായേതേ പിധീയരേ"**തി വചനേന സോതാനം സംവരോ പിദഹനം സമുച്ഛേദഞാണന്തി വിഞ്ഞായതി. **ഖന്തീ**തി അധിവാസനാ, സാ ച തഥാപവത്താ ഖന്ധാ. പഞ്ഞാതി ഏകേ, അദോസോ ഏവ വാ. **കായദുച്ചരിതാദീനന്തി** ദുസ്സീല്യസങ്ഖാതാനം കായവചീദുച്ചരിതാനം മുട്ഠസ്സച്ചസങ്ഖാതസ്സ പമാദസ്സ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സാനം പാപകാനം അക്ഖന്തിഅഞ്ഞാണകോസജ്ജാനഞ്ച. **അനുപേക്ഖാ** സങ്ഖാരേഹി അവിവട്ടനം, സാലയതാതി അത്ഥോ. ധമ്മട്ഠിതിയം പടിച്ചസമുപ്പാദേ പടിലോമഭാവോ സസ്സതുച്ഛേദഗാഹോ, തപ്പടിച്ഛാദകമോഹോ വാ. **നിബ്ബാനേ പടിലോമഭാവോ** സങ്ഖാരേസു രതി, നിബ്ബാനപടിച്ഛാദകോ മോഹോ വാ. **സങ്ഖാരനിമിത്തഗ്ഗാഹോ**തി യാദിസസ്സ കിലേസസ്സ അപ്പഹീനത്താ വിപസ്സനാ സങ്ഖാരനിമിത്തം ന മുഞ്ചതി, സോ കിലേസോ ദട്ഠബ്ബോ. സങ്ഖാരനിമിത്തഗ്ഗഹണസ്സ അതിക്കമനം വാ **പഹാനം**.

ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനം ഭാവിതത്താ അച്ചന്തം അപ്പവത്തിഭാവേന യം പഹാനന്തി യോജനാ വേദിതബ്ബാ. കേന പന പഹാനന്തി? അരിയമഗ്ഗേഹേവാതി വിഞ്ഞായമാനോ അയമത്ഥോ തേസം ഭാവിതത്താ അപ്പവത്തിവചനേന. **സമുദയപക്ഖികസ്സാ**തി ഏത്ഥ ചത്താരോപി മഗ്ഗാ ചതുസച്ചാഭിസമയാതി കത്വാ തേഹി പഹാതബ്ബേന തേന തേന സമുദയേന സഹ പഹാതബ്ബത്താ സമുദയസഭാഗത്താ ച സച്ചവിഭങ്ഗേ ച സബ്ബകിലേസാനം സമുദയഭാവസ്സ വുത്തത്താ "സമുദയപക്ഖികാ"തി ദിട്ഠിആദയോ വുച്ചന്തി. കായവാചാചിത്താനം വിരൂപപ്പവത്തിയാ നയനം അപയാപനം, കായദുച്ചരിതാദീനം വിനാസനയനം വാ വിനയോ, തേസം വാ ജിമ്ഹപ്പവത്തിം വിച്ഛിന്ദിത്വാ ഉജുകനയനം **വിനയനം**. **ഏസേസേ**തി ഏസോ സോ ഏവ, അത്ഥതോ അനഞ്ഞോതി അത്ഥോ. **തജ്ജാതേ**തി അത്ഥതോ തംസഭാവോവ. സപ്പുരിസോ അരിയസഭാവോ, അരിയോ ച സപ്പുരിസഭാവോതി അത്ഥോ.

അദ്വയന്തി ദ്വയതാരഹിതം, വണ്ണമേവ "അച്ചീ"തി ഗഹേത്വാ അച്ചിം വാ "വണ്ണോ ഏവാ"തി തേസം ഏകത്തം പസ്സന്തോ വിയ യഥാതക്കിതം അത്താനം "രൂപ"ന്തി, യഥാദിട്ഠം വാ രൂപം "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ തേസം ഏകത്തം പസ്സന്തോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏത്ഥ ച "രൂപം അത്താ"തി ഇമിസ്സാ പവത്തിയാ അഭാവേപി രൂപേ അത്തഗ്ഗഹണം പവത്തമാനം അച്ചിയം വണ്ണഗ്ഗഹണം വിയ. ഉപമായോ ച അനഞ്ഞത്താദിഗ്ഗഹണനിദസ്സനവസേനേവ വുത്താ, ന വണ്ണാദീനം വിയ അത്തനോ വിജ്ജമാനത്തസ്സ, അത്തനോ വിയ വാ വണ്ണാദീനം അവിജ്ജമാനത്തസ്സ ദസ്സനത്ഥം.

൧൦൭. **സരീരനിപ്ഫത്തിയാ**തി സരീരപാരിപൂരിയാ. നിച്ഛേതും അസക്കോന്തോ വിചിനന്തോ കിച്ഛതീതി **വിചികിച്ഛാ. ഇദപ്പച്ചയാനം ഭാവോ**തി ജാതിആദിസഭാവമേവ ആഹ, ജാതിആദീനം വാ ജരാമരണാദിഉപ്പാദനസമത്ഥതം. സാ പന ജാതിആദിവിനിമുത്താ നത്ഥീതി തേസംയേവാധിവചനം ഹോതി "ഇദപ്പച്ചയതാ"തി.

൧൦൮. ഇധ അനാഗതകിലേസാ "തദേകട്ഠാ കിലേസാ"തി വുച്ചന്തീതി തേ ദസ്സേതും **"ഇമിസ്സാ ച പാളിയാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **സഹജേകട്ഠവസേനാ**തി തത്ഥ ഉപ്പന്നദിട്ഠിയാ സഹജേകട്ഠവസേനാതി അത്ഥതോ വിഞ്ഞായതി. **തംസമ്പയുത്തോ**തി തേഹി സംയോജനകിലേസേഹി സമ്പയുത്തോതിപി അത്ഥോ യുജ്ജതി. തഥാ തേ സംയോജനകിലേസാ സമുട്ഠാനം ഏതസ്സാതി **തംസമുട്ഠാനന്തി** വാ. സംയോജനരഹിതേഹി ച പന കിലേസേഹി സമ്പയുത്താനം സമുട്ഠിതാനഞ്ച സബ്ഭാവതോ കിലേസേഹേവ യോജനാ കതാ.

൧൧൧. **സംയോജനാദീനം വിയാ**തി സംയോജനതദേകട്ഠകിലേസാദീനം യഥാവുത്താനം വിയ. **തേഹീ**തി ദസ്സനഭാവനാമഗ്ഗേഹി. **അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണം** കുസലാകുസലം, നാമരൂപഞ്ച വിപാകന്തി കത്വാ **"കുസലാദീനമ്പി പഹാനം അനുഞ്ഞാത"**ന്തി ആഹ.

൧൧൩. **ഹേതൂ ചേവാ**തി "പഹാതബ്ബഹേതുകാ"തി ഏതസ്മിം സമാസപദേ ഏകദേസേന സമാസപദത്ഥം വദതി. ഏത്ഥ ച പുരിമനയേന "ഇമേ ധമ്മാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകാ"തി ഇമേയേവ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകാ, ന ഇതോ അഞ്ഞേതി അയം നിയമോ പഞ്ഞായതി, ന ഇമേ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകായേവാതി. തസ്മാ ഇമേസം ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകഭാവോ അനിയതോ വിചികിച്ഛാസഹഗതമോഹസ്സ അഹേതുകത്താതി പുരിമനയോ വിവരണീയത്ഥവാ ഹോതി. തസ്മാ പുരിമനയേന ധമ്മതോ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകേ നിക്ഖിപിത്വാ അത്ഥതോ നിക്ഖിപിതും ദുതിയനയോ വുത്തോ.

൧൧൮. മഹഗ്ഗതാ വാ ഇദ്ധിവിധാദയോ. **അപ്പമാണാരമ്മണാ മഹഗ്ഗതാ** ചേതോപരിയപുബ്ബേനിവാസാനാഗതംസഞാണസമ്പയുത്താ.

൧൧൯. അനന്തരേ നിയുത്താനി, അനന്തരഫലപ്പയോജനാനി, അനന്തരഫലകരണസീലാനി വാ **ആനന്തരികാനി**. താനി പന പടിപക്ഖേന അനിവാരണീയഫലത്താ അന്തരായരഹിതാനീതി **"അനന്തരായേന ഫലദായകാനീ"**തി വുത്തം. അനന്തരായാനി വാ **ആനന്തരികാനീ**തി നിരുത്തിവസേന പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. **ഏകസ്മിമ്പീ**തി പി-സദ്ദേന

അനേകസ്മിമ്പി ആയൂഹിതേ വത്തബ്ബമേവനത്ഥീതി ദസ്സേതി. ന ച തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞപടിബാഹകത്തം അത്ഥി അപ്പടിപക്ഖത്താ, അപ്പടിപക്ഖതാ ച സമാനഫലത്താ അനുബലപ്പദാനതോ ച. ‘‘നത്ഥി ഹേതു നത്ഥി പച്ചയോ സത്താനം സംകിലേസായാ’’തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮) ഏവമാദികോ **അഹേതുകവാദോ**. ‘‘കരോതോ ഖോ കാരയതോ ഛിന്ദതോ ഛേദാപയതോ…പേ॰… കരോതോ ന കരീയതി പാപ’’ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൬) ഏവമാദികോ **അകിരിയവാദോ**. ‘‘നത്ഥി ദിന്ന’’ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൧; മ॰ നി॰ ൨.൯൪; ൩.൯൧) ഏവമാദികോ **നത്ഥികവാദോ**. ഏതേസു പുരിമവാദോ ബന്ധമോക്ഖാനം ഹേതും പടിസേധേതി, ദുതിയോ കമ്മം, തതിയോ വിപാകന്തി അയമേതേസം വിസേസോ. **തഞ്ഹീതി** അഹേതുകാദിനിയതമിച്ഛാദിട്ഠിം, ന പന നിയതഭാവം അപ്പത്തം.

൧൦൩൯. **പച്ചയട്ഠേനാതി** മഗ്ഗപച്ചയസങ്ഖാതേന സമ്പയോഗവിസിട്ഠേന പച്ചയഭാവേനാതി വേദിതബ്ബം. ഏത്ഥ ച മഗ്ഗങ്ഗാനം ഠപനം മഗ്ഗപച്ചയഭാവരഹിതേ മഗ്ഗഹേതുകേ ദസ്സേതും, തേന മഗ്ഗഹേതുകേ അസങ്കരതോ വവത്ഥപേതി. സചേ പന കോചി വദേയ്യ ‘‘ഏകേകം അങ്ഗം ഠപേത്വാ തംതംസമ്പയുത്താനം മഗ്ഗഹേതുകഭാവേപി ‘മഗ്ഗങ്ഗാനി ഠപേത്വാ’തി ഇദം വചനം യുജ്ജതീ’’തി. ഏവഞ്ഹി സതി തതിയനയേ വിയ ഇധാപി ‘‘ഠപേത്വാ’’തി ന വത്തബ്ബം സിയാ, വുത്തഞ്ചേതം, തസ്മാ വുത്തനയേനേവത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. മഗ്ഗങ്ഗാമഗ്ഗങ്ഗാനഞ്ഹി സമ്പയുത്താനം വിസേസദസ്സനത്ഥോ അയം നയോതി. **സേസമഗ്ഗങ്ഗാനം** പുബ്ബേ ഠപിതാനന്തി അധിപ്പായോ. ഫസ്സാദീനഞ്ഹി പുരിമനയേപി മഗ്ഗഹേതുകതാ സിദ്ധാതി.

സമ്മാദിട്ഠിയാ ദുതിയനയേപി ഠപിതായ തതിയനയേ സഹേതുകഭാവോ ദസ്സിതോ. കഥം ദസ്സിതോ, നനു അരിയമഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ ‘‘അലോഭോ അദോസോ ഇമേ ധമ്മാ മഗ്ഗഹേതൂ’’തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൩൯) അവത്വാ ‘‘അലോഭോ അദോസോ അമോഹോ ഇമേ ധമ്മാ മഗ്ഗഹേതൂ’’തി വിസും സമ്മാദിട്ഠിആദികേ മഗ്ഗഹേതൂ ദസ്സേത്വാ ‘‘തംസമ്പയുത്തോ… പേ॰… വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ’’തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൩൯) വിസും മഗ്ഗഹേതുകാനം ദസ്സിതത്താ ‘‘മഗ്ഗഹേതൂസു അമോഹോ’’തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൩൯) വുത്തായ സമ്മാദിട്ഠിയാ മഗ്ഗഹേതുകതാ ന ദസ്സിതാ സിയാ? നോ ന ദസ്സിതാ. യഥാ ഹി തീണി സംയോജനാനി ദസ്സേത്വാ ‘‘തദേകട്ഠോ ലോഭോ ദോസോ മോഹോ, ഇമേ ധമ്മാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബഹേതൂ’’തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൧൭) വിസും പഹാതബ്ബഹേതൂ നിയമേത്വാ ‘‘തദേകട്ഠാ ച കിലേസാ’’തിആദിവചനേന (ധ॰ സ॰ ൧൦൧൭) ലോഭദോസമോഹാ ച അഞ്ഞമഞ്ഞസഹജേകട്ഠാ അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്പയുത്താ സങ്ഖാരക്ഖന്ധഭൂതാ ച ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകാതി ദസ്സിതാ ഹോന്തി, ഏവമിധാപി ‘‘അലോഭാദയോ ഇമേ ധമ്മാ മഗ്ഗഹേതൂ’’തി നിഗമിതാപി അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്പയുത്തസങ്ഖാരക്ഖന്ധഭാവതോ തംസമ്പയുത്തസങ്ഖാരക്ഖന്ധവചനേന ‘‘മഗ്ഗഹേതുകാ’’തി ദസ്സിതാ ഏവാതി സിദ്ധം ഹോതി, സമ്മാദിട്ഠിയാപി അമോഹോതി വുത്തായ മഗ്ഗഹേതുകഭാവദസ്സനം. സചേ പന യോ ദുതിയനയേ മഗ്ഗോ ചേവ ഹേതു ചാതി വുത്തോ, തതോ അഞ്ഞസ്സേവ അഞ്ഞേന അസാധാരണേന പരിയായേന മഗ്ഗഹേതുഭാവം ദസ്സേത്വാ തംസമ്പയോഗതോ സമ്മാദിട്ഠിയാ മഗ്ഗഹേതുകഭാവദസ്സനത്ഥോ തതിയനയോ സിയാ. ‘‘അരിയമഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ അലോഭോ അദോസോ ഇമേ ധമ്മാ മഗ്ഗഹേതൂ’’തിആദി വത്തബ്ബം സിയാ. യസ്മാ പന ‘‘മഗ്ഗഹേതൂ’’തി ഇമിനാ അഞ്ഞേന സാധാരണേന പരിയായേന യേസം മഗ്ഗഹേതുഭാവോ സമ്ഭവതി, തേ സബ്ബേ ‘‘മഗ്ഗഹേതൂ’’തി ദസ്സേത്വാ തംസമ്പയുത്താനം തേസം അഞ്ഞേസഞ്ച മഗ്ഗഹേതുകഭാവദസ്സനത്ഥോ തതിയനയോ, തസ്മാ തത്ഥ ‘‘അമോഹോ’’തിപി വുത്തം. ന ഹി സോ മഗ്ഗഹേതു ന ഹോതീതി. ഇമേ പന തയോപി നയാ അത്ഥവിസേസവസേന നിക്ഖിത്തത്താ അത്ഥതോ നിക്ഖേപാ ദട്ഠബ്ബാ. അഥ വാ സരൂപേന വചനം ധമ്മതോ നിക്ഖേപോ, അത്ഥേന അത്ഥതോതി ഏവമ്പി യോജനാ സമ്ഭവതി. തത്ഥ ദുതിയതതിയനയാ സരൂപതോ ഹേതുഹേതുമന്തുദസ്സനവസേന ധമ്മതോ നിക്ഖേപോ. പഠമനയോ തഥാഅദസ്സനതോ അത്ഥേന ച മഗ്ഗങ്ഗതംസമ്പയുത്താനം ഹേതുഹേതുമന്തുഭാവാവഗമനതോ അത്ഥതോ നിക്ഖേപോതി.

൧൦൪൦. യസ്മിം സഭാവധമ്മേ നിന്നപോണപബ്ഭാരഭാവേന ചിത്തം പവത്തതി, സോ തസ്സ ആരമ്മണാധിപതി വേദിതബ്ബോ. ചേതോപരിയഞാണേന ജാനിത്വാ പച്ചവേക്ഖമാനോ തേന പച്ചവേക്ഖമാനോതി വുത്തോ. **ഏത്ഥാപീതി** ഏതസ്മിമ്പി അട്ഠകഥാവചനേ, **ഏത്ഥ** വാ പട്ഠാനേ മഗ്ഗാദീനി ഠപേത്വാ അഞ്ഞേസം അധിപതിപച്ചയഭാവസ്സ അവചനേനേവ പടിക്ഖേപപാളിയം. **അയമേവത്ഥോതി** അത്തനോ മഗ്ഗഫലം ഠപേത്വാതി അത്ഥോ. **വീമംസാധിപതേയ്യന്തി** പധാനേന അധിപതിനാ സഹജാതാധിപതി നിദസ്സിതോ, തയിദം നയദസ്സനമത്തമേവ ഹോതീതി അഞ്ഞോപി ഏവംപകാരോ സഹജാതോ മഗ്ഗാധിപതി നിദസ്സിതോ ഹോതി, തസ്മാ വീരിയാധിപതേയ്യന്തി ച യോജേതബ്ബം. ഇദമ്പി ഹി അത്ഥതോ വുത്തമേവാതി.

൧൦൪൧. അത്തനോ സഭാവോ **അത്തഭാവോ**. ലദ്ധോകാസസ്സ കമ്മസ്സ വിപാകോ കപ്പസഹസ്സാതിക്കമേ ഉപ്പജ്ജതി അനേകകപ്പസഹസ്സായുകാനം സത്താനം, കപ്പസഹസ്സാതിക്കമേപി വാ ലദ്ധോകാസം യം ഭവിസ്സതി, തദപി ലദ്ധോകാസമേവാതി അത്തനോ വിപാകം സന്ധായ വുച്ചതി. **നത്ഥി നാമ ന ഹോതീതി** അനുപ്പന്നോ നാമ ന ഹോതീതി അധിപ്പായോ. ഉപ്പാദീസു അന്തോഗധത്താ ‘‘ഉപ്പാദിനോ ധമ്മാ’’തി ഏതേന വചനേന വുച്ചതീതി കത്വാ ആഹ **‘‘ഉപ്പാദിനോ ധമ്മാ നാമ ജാതോ’’**തി. **അരൂപസങ്ഖാതോ അത്താതി** അരൂപഭവങ്ഗം ആഹ. തത്ഥ ആകാസാനഞ്ചായതനസഞ്ഞാദിമയോ അത്താതി ഹി അത്ഥതോ വോഹാരോ പവത്തോതി.

യദി പന ആയൂ…പേ॰… സബ്ബം വിപാകം ദദേയ്യ, അലദ്ധോകാസഞ്ച വിപാകം ദേതീതി കത്വാ വിപക്കവിപാകഞ്ച ദദേയ്യ, തതോ ഏകസ്സേവ കമ്മസ്സ സബ്ബവിപാകേന ഭവിതബ്ബന്തി അഞ്ഞസ്സ കമ്മസ്സ ഓകാസോ ന ഭവേയ്യ നിരത്ഥകത്താ , ഉപ്പത്തിയായേവ ഓകാസോ ന ഭവേയ്യ, ഉപ്പന്നസ്സ വാ ഫലദാനേ. അഥ വാ അലദ്ധോകാസസ്സ വിപാകദാനേ പച്ചയന്തരരഹിതസ്സപി വിപാകദാനം ആപന്നന്തി അവിജ്ജാതണ്ഹാദിപച്ചയന്തരാപേക്ഖസ്സ അഞ്ഞസ്സ അപചയഗാമികമ്മസ്സ കമ്മക്ഖയകരസ്സ ഓകാസോ ന ഭവേയ്യ. ഭാവിതേപി മഗ്ഗേ അവിജ്ജാദിപച്ചയന്തരരഹിതസ്സ ച കമ്മസ്സ വിപച്ചനതോ സമത്ഥതാ ന സിയാതി അത്ഥോ. സബ്ബദാ വാ വിപാകപ്പവത്തിയാ ഏവ ഭവിതബ്ബത്താ വിപാകതോ അഞ്ഞസ്സ പവത്തിഓകാസോ ന ഭവേയ്യ. **തം പനാതി** ആയൂഹിതം കമ്മം. ഇദം പന ധുവവിപാകസ്സ വിപാകേന അധുവവിപാകസ്സപി ലദ്ധോകാസസ്സ വിപാകം ഉപ്പാദീതി ദസ്സേതും ആരദ്ധന്തി ദട്ഠബ്ബം. അട്ഠ സമാപത്തിയോ ച ബലവവിരഹേ അഗ്ഗമഗ്ഗഭാവനാവിരഹേ ച അപ്പഹീനസഭാവതോ ധുവം വിപച്ചന്തീതി **ധുവവിപാകാതി** വുത്താ. ആയൂഹിതകമ്മേ വുച്ചമാനേ അനുപ്പന്നം കസ്മാ വുത്തന്തി? യം ആയൂഹിതം ഭവിസ്സതി, തത്ഥാപി ആയൂഹിത-സദ്ദപ്പവത്തിസബ്ഭാവാ.

൧൦൫൦. **ഉപാദിന്നാതി** ഏത്ഥ ന ഉപേതേന ആദിന്നാതി അയമത്ഥോ, ഉപസദ്ദോ പന ഉപസഗ്ഗമത്തമേവ, തസ്മാ ഉപാദാനാരമ്മണാ ഉപാദാനേഹി, അഞ്ഞേ ച അനഭിനിവേസേന ‘‘അഹം മഗ്ഗം ഭാവയിം, മമ മഗ്ഗോ

ഉപ്പന്നോ”തിആദികേന ഗഹണേന ആദിന്നാ ഇച്ചേവ ഉപാദിന്നാ. **ഉപാദിന്ന**-സദ്ദേന വാ അമഗ്ഗഫലധമ്മായേവ വുത്താ, ഇതരേഹി മഗ്ഗഫലധമ്മാ ചാതി വേദിതബ്ബം.

തികനിക്ഖേപകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുകനിക്ഖേപകഥാവണ്ണനാ

൧൦൬൨. **മേത്തായനവസേനാ**തി മേത്താഫരണവസേന. “മേത്തയനവസേനാ”തി വത്തബ്ബേ ദീഘം കത്വാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. മേത്താ, മേദനം വാ മേത്തായനം, തഞ്ച സിനേഹവസേന. അനുദയതീതി അനുദാതി വത്തബ്ബേ **“അനുദ്ദാ”**തി ദ-കാരാഗമനം കത്വാ വുത്തം. **അനുദ്ദായനാകാരോ**തി അനുരക്ഖണാകാരോ. രക്ഖണഞ്ഹി ദായനാ. **അനുദ്ദായിതസ്സാ**തി അനുദ്ദായ അയിതസ്സ. “ജാതിപി ദുക്ഖാ”തിആദിം സുണന്തസ്സ സവനേ, അനിച്ചാദിതോ സമ്മസന്തസ്സ സമ്മസനേ, മഗ്ഗേനേത്ഥ സമ്മോഹം വിദ്ധംസേന്തസ്സ പടിവേധേ, പടിവിജ്ഝിത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ പച്ചവേക്ഖണേതി ചതൂസു കാലേസു ദുക്ഖേ ഞാണം വത്തതി.

൧൦൬൫. ചിത്തസ്സ സംരഞ്ജനം **ചിത്തസ്സ സാരാഗോ. ഗിജ്ഝന്തീ**തി അഭികങ്ഖന്തി. **സഞ്ജന്തീ**തി ബന്ധന്തി. **ലഗ്ഗനട്ഠേനാ**തി സംവരണട്ഠേന, ഓലമ്ബനട്ഠേന വാ. **തസ്സ തസ്സേവ ഭവസ്സാ**തി കാമഭവാദിസങ്ഖാതസ്സ വിപാകകടത്താരൂപസ്സ അഭിനിബ്ബത്തിഅത്ഥം പടിസന്ധിയാ പച്ചയഭാവവസേന പരികഡ്ഢതി. **ചിത്തമസ്സ** ഭവന്തരേ **വിധാവതി** നിബ്ബത്തതി. **തണ്ഹാവിപ്ഫന്ദിതനിവേസോ** അട്ഠസതതണ്ഹാവിചരിതാദിഭാവേന തണ്ഹാപവത്തിയേവ.

സരിതാനീതി രാഗവസേന അല്ലാനി. തംസമ്പയുത്തപീതിവസേന സിനിദ്ധാനി **സിനേഹിതാനി. വിസതാ**തി വിത്ഥതാ. രൂപാദീസു തേഭൂമകധമ്മേസു ബ്യാപനവസേന **വിസടാ**. പുരിമവചനമേവ ത-കാരസ്സ ട-കാരം കത്വാ വുത്തം. **വിസാലാ**തി വിപുലാ. **വിസക്കതീ**തി പരിസപ്പതി, സഹതി വാ. രത്തോ ഹി രാഗവത്ഥുനാ പാദേന താലിയമാനോപി സഹതീതി. ഓസക്കനം, വിപ്ഫന്ദനം വാ വിസക്കനന്തി വദന്തി . അനിച്ചാദിം നിച്ചാദിതോ ഗണ്ഹന്തീ **വിസംവാദികാ** ഹോതി. **വിസംഹരതീ**തി തഥാ തഥാ കാമേസു ആനിസംസം പസ്സന്തീ വിവിധേഹാകാരേഹി നേക്ഖമ്മാഭിമുഖപ്പവത്തിതോ ചിത്തം സംഹരതി സങ്ഖിപതി. **വിസം** വാ ദുക്ഖം, തം **ഹരതി** വഹതീതി അത്ഥോ. ദുക്ഖനിബ്ബത്തകസ്സ കമ്മസ്സ ഹേതുഭാവതോ **വിസമൂലാ,** വിസം വാ ദുക്ഖവേദനാമൂലം ഏതിസ്സാതി **വിസമൂലാ**. ദുക്ഖസമുദയത്താ വിസം ഫലം ഏതിസ്സാതി **വിസഫലാ**. തണ്ഹായ രൂപാദികസ്സ ദുക്ഖസ്സേവ പരിഭോഗോ ഹോതി, ന അമതസ്സാതി സാ **“വിസപരിഭോഗാ”**തി വുത്താ. സബ്ബത്ഥ നിരുത്തിവസേന പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ. യോ പനേത്ഥ പധാനോ അത്ഥോ, തം ദസ്സേതും പുന **“വിസതാ വാ പനാ”**തിആദി വുത്തം. **ഇത്ഥഭാവഞ്ഞഥാഭാവ**ന്തി മനുസ്സഭാവദേവാദിഭാവഭൂതം.

പണിധാനകവസേനാതി ചിത്തസ്സ രൂപാദീസു ഠപനകവസേന. അഞ്ഞോപി ബന്ധു തണ്ഹായ ഏവ ഹോതി, സോ പന അബന്ധുപി ഹോതി. തണ്ഹാ പന നിച്ചസന്നിസ്സിതാതി **“പാദിയേക്കോ ബന്ധൂ”**തി വുത്താ. **അസനതോ**തി ബ്യാപനതോ ഭുഞ്ജനതോ ച. തദുഭയം ദസ്സേതി **“അജ്ഝോത്ഥരണതോ”**തിആദിനാ. **ആസീസനവസേനാ**തി ഇച്ഛനവസേന. **അഞ്ഞേനാകാരേനാ**തി ജപ്പനാജപ്പിതത്താനം ജപ്പായ അനഞ്ഞത്തദസ്സനാകാരേന. **ചിത്തം പരിയുട്ഠാതീ**തി ചിത്തം മൂസതി. **മാരപാസോ**തി മാരേന ഗഹിതതായ രാഗോ മാരപാസോ.

൧൦൬൬. **സങ്ഖാരേസു ഉപ്പന്നോ കമ്മപഥഭേദം ന കരോതീ**തി ഏതേന സത്തേസു ഉപ്പന്നോ അട്ഠാനകോപോ കരോതീതി വിഞ്ഞായതി. “അത്ഥം മേ നാചരി , ന ചരതി, ന ചരിസ്സതി, പിയസ്സ മേ മനാപസ്സ അത്ഥം നാചരി, ന ചരതി, ന ചരിസ്സതി, അപ്പിയസ്സ മേ അമനാപസ്സ അനത്ഥം നാചരി, ന ചരതി, ന ചരിസ്സതീ”തി ഉപ്പജ്ജമാനോപി ഹി കോപോ അവത്ഥുസ്മിം ഉപ്പന്നത്താ അട്ഠാനകോപോ ഏവ ഭവിതും യുത്തോ. **ആഘാതേന്തോ**തി ഹനന്തോ. **പുനരുത്തിദോസോ പടിസേധിതോ**തി ദോസ-പദസ്സ പടിവിരോധ-പദസ്സ ച ദ്വിക്ഖത്തും ആഗതത്താ വുത്തം. പടിഘസ്സ വാ വിസേസനത്ഥം പുബ്ബേ “പടിവിരോധോ”തി, പദോസാദിവിസേസനത്ഥം “ദോസോ”തി ച വുത്തം, ദുസ്സനാദിവിസേസനത്ഥം പച്ഛാ “ദോസോ”തി, വിരോധവിസേസനത്ഥഞ്ച “പടിവിരോധോ”തി വുത്തന്തി നത്ഥി പുനരുത്തിദോസോ.

൧൦൭൫. അനിദ്ധാരിതപരിച്ഛേദേ ധമ്മാനം അത്ഥിതാമത്തദീപകേ മാതികുദ്ദേസേ അപരിച്ഛേദേന ബഹുവചനേന ഉദ്ദേസോ കതോതി ബഹുവചനേനേവ പുച്ഛതി - “കതമേ ധമ്മാ അപ്പച്ചയാ”തി. സഭാവസങ്ഖാപരിച്ഛേദാദിവസേന ഹി ധമ്മേ അജാനന്തസ്സ വസേന ഉദ്ദേസോ പുച്ഛാ ച കരീയതീതി. തസ്മാ പരിച്ഛേദം അകത്വാ ഉദ്ദിട്ഠാ പുച്ഛിതാ ച. **ഇമേ**തി അസങ്ഖതധാതുതോ ഉദ്ധം നത്ഥീതി ദീപനത്ഥം ഏകമ്പി തം നിദ്ദിസിത്വാ ബഹുവചനേനേവ നിഗമനം കതം നിദ്ദേസതോ പുബ്ബേ ബോധനേയ്യസ്സ അജാനനകാലം ഉപാദായ.

൧൧൦൧. കിം പന നത്ഥി, കിം തേന ന വുത്താതി യോജനാ കാതബ്ബാ. ഇദമേവ മനോവിഞ്ഞേയ്യന്തി നിയമാഭാവോ **വവത്ഥാനാഭാവോ**. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിവിഞ്ഞേയ്യമേവ ചക്ഖാദിവിഞ്ഞേയ്യന്തി പാളിയം വുത്തന്തി മനോവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യേനപി മനോവിഞ്ഞേയ്യേന ഭവിതബ്ബന്തി കത്വാ അട്ഠകഥായ **“കിം പന മനോവിഞ്ഞാണേനാ”**തിആദി വുത്തം. **കേഹിചി വിഞ്ഞേയ്യാ കേഹിചി അവിഞ്ഞേയ്യാ**തി ഇദം കാമാവചരം മനോവിഞ്ഞാണം ആരമ്മണാദിവസേന ഭിന്ദിത്വാ യോജേതബ്ബം. രൂപാവചരാദിആരമ്മണേന ഹി കാമാവചരമനോവിഞ്ഞാണേന രൂപരാഗാദിസമ്പയുത്തേന ച കാമാവചരധമ്മാ ന വിഞ്ഞേയ്യാ, ഇതരേന ച വിഞ്ഞേയ്യാ. ഏവം കാമാവചരാനമേവ ആരമ്മണാനം കേസഞ്ചി സദ്ദാദീനം രൂപാരമ്മണാദീഹി അവിഞ്ഞേയ്യതാ വിഞ്ഞേയ്യതാ ച യോജേതബ്ബാ, തഥാ ദ്വാരഭേദവസേന. അഥ വാ സോമനസ്സസഹഗതസന്തീരണം ഇട്ഠാരമ്മണമേവാതി ഇതരം തേന ന വിഞ്ഞേയ്യം. ഏവം ഉപേക്ഖാസഹഗതേ കുസലവിപാകേ അകുസലവിപാകേ ചാതി സബ്ബത്ഥ യഥായോഗം യോജേതബ്ബം. രൂപാവചരാദയോ കാമാവചരവിപാകാദീഹി അവിഞ്ഞേയ്യാ, കേചിദേവ വിഞ്ഞേയ്യാ അരൂപാവചരേഹീതി യോജേതബ്ബം അനുവത്തമാനത്താ. **നിബ്ബാനേന അവിഞ്ഞേയ്യത്താ**തി “കേഹിചി അവിഞ്ഞേയ്യാ”തി ഇമസ്സ പദസ്സ അത്ഥസമ്ഭവമത്തം സന്ധായ വുത്തം, ന നിബ്ബാനസ്സ അനുവത്തമാനമനോവിഞ്ഞാണഭാവതോ.

൧൧൦൨. **പഞ്ചകാമഗുണികരാഗോ**തി ഉക്കട്ഠവസേന വുത്തം. ഭവാസവം ഠപേത്വാ സബ്ബോ ലോഭോ കാമാസവോതി യുത്തം സിയാ. സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ ഭവദിട്ഠിസമ്പയുത്തത്താ “ഭവാസവോ”തി അട്ഠകഥായം വുത്തോ. ഭവാസവോ പന “ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തേസു ഏവ ഉപ്പജ്ജതീ”തി പാളിയം വുത്തോ. സോപി രാഗോ കാമാസവോ ഭവിതും യുത്തോ. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികദുക്ഖാനം കാരണഭൂതാ കാമാസവാദയോപി ദ്വിധാ വുത്താ.

൧൧൦൩. കാമാസവനിദ്ദേസേ ച **കാമേസൂ**തി കാമരാഗദിട്ഠിരാഗാദിആരമ്മണഭൂതേസു തേഭൂമകേസു വത്ഥുകാമേസൂതി അത്ഥോ സമ്ഭവതി. തഥാ ഹി ഉപ്പജ്ജമാനാ സാ തണ്ഹാ സബ്ബാപി ന കാമച്ഛന്ദാദിനാമം ന ലഭതീതി. കത്തുകമ്യതാഛന്ദോ അകുസലേപി ഉപ്പജ്ജതി, ന പന ധമ്മച്ഛന്ദോ.

൧൧൦൫. അഞ്ഞം ജീവന്തി ഗഹണം യദിപി ഉപാദാനക്ഖന്ധേസ്വേവ പവത്തതി, രൂപേ…പേ॰… വിഞ്ഞാണേ വാ പന ന പതിട്ഠാതി. തതോ അഞ്ഞം കത്വാ ജീവം ഗണ്ഹാതീതി **സസ്സതദിട്ഠി** ഹോതീതി. ബ്രഹ്മാദിം ഏകച്ചം അത്താനം "ഹോതീ"തി നിച്ചതോ അഞ്ഞഞ്ച "ന ഹോതീ"തി അനിച്ചതോ ഗണ്ഹന്തസ്സ "ഹോതി ച ന ച ഹോതീ"തി **ഏകച്ചസസ്സതദിട്ഠി**. "ഹോതീ"തി ച പുട്ഠേ "നേവാ"തി, "ന ഹോതീ"തി ച പുട്ഠേ "ന"ഇതി സബ്ബത്ഥ പടിക്ഖിപന്തസ്സ **അമരാവിക്ഖേപദിട്ഠി,** അമരാ അനുപച്ഛേദാ, അമരമച്ഛസദിസീ വാ വിക്ഖേപദിട്ഠീതി അത്ഥോ.

പഞ്ചകാമഗുണികോ രാഗോ കാമാസവോതി വുത്തോതി കത്വാ ബ്രഹ്മാനം വിമാനാദീസു രാഗസ്സ ദിട്ഠിരാഗസ്സ ച കാമാസവഭാവം പടിക്ഖിപതി. യദി പന ലോഭോ കാമാസവഭവാസവവിനിമുത്തോ അത്ഥി, സോ യദാ ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തേസു ഉപ്പജ്ജതി, തദാ തേന സമ്പയുത്തോ അവിജ്ജാസവോ ആസവവിപ്പയുത്തോതി ദോമനസ്സവിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസമ്പയുത്തസ്സ വിയ തസ്സാപി ആസവവിപ്പയുത്തതാ വത്തബ്ബാ സിയാ "ചതൂസു ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തേസു ലോഭസഹഗതേസു ചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പന്നോ മോഹോ സിയാ ആസവസമ്പയുത്തോ സിയാ ആസവവിപ്പയുത്തോ"തി. "കാമാസവോ അട്ഠസു ലോഭസഹഗതേസു ചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പജ്ജതീ"തി, "കാമാസവം പടിച്ച ദിട്ഠാസവോ അവിജ്ജാസവോ"തി (പട്ഠാ॰ ൩.൩.൧) ച വചനതോ ദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ കാമാസവോ ന ഹോതീതി ന സക്കാ വത്തും. **കിലേസപടിപാടിയാപി ആഹരിതും വട്ടതീ**തി ആസവാനം വചനം പഹാതബ്ബദസ്സനത്ഥന്തി കത്വാ തേ പഹാനേ ആഹരിയമാനാ പഹാതബ്ബാനമ്പി തേസം കിലേസാനം ഉദ്ദേസക്കമേന ആഹരിതും വട്ടന്തി പജഹനകാനം മഗ്ഗാനമ്പീതി അത്ഥോ.

൧൧൨൧. **പഠമകമാനഭാജനീയേ**തി "സേയ്യോഹമസ്മീ"തി മാനസ്സ നിദ്ദേസേ. തഥാ ഹി "ഏകച്ചോ ജാതിയാ വാ ഗോത്തേന വാ കോലപുത്തിയേന വാ വണ്ണപോക്ഖരതായ വാ ധനേന വാ അജ്ഝേനേന വാ കമ്മായതനേന വാ സിപ്പായതനേന വാ വിജ്ജാട്ഠാനേന വാ സുതേന വാ പടിഭാനേന വാ അഞ്ഞതരഞ്ഞതരേന വാ വത്ഥുനാ മാനം ജപ്പേതി, യോ ഏവരൂപോ മാനോ മഞ്ഞനാ…പേ॰… കേതുകമ്യതാ ചിത്തസ്സാ"തി (വിഭ॰ ൮൬൬) സേയ്യസ്സ സദിസസ്സ ഹീനസ്സ ച പവത്തമാനോ പുഗ്ഗലവിസേസം അനാമസിത്വാ സേയ്യമാനോ വിഭത്തോതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ **"ഏകോ മാനോ തിണ്ണം ജനാനം ഉപ്പജ്ജതീതി കഥിതോ"**തി ആഹ. ന കേവലഞ്ചായം പഠമകമാനഭാജനീയേ ഏവ ഏവം കഥിതോ, ദുതിയകതതിയകമാനഭാജനീയേപി കഥിതോ ഏവാതി നിദസ്സനമത്ഥം ഏതം ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ പുഗ്ഗലേ അനിസ്സായ വുത്താനം തിണ്ണമ്പി മാനാനം ഭാജനീയം **"പഠമകമാനഭാജനീയേ"**തി ആഹ. സേയ്യസ്സ "സേയ്യോഹമസ്മീതി മാനോ"തിആദീനഞ്ഹി പുഗ്ഗലം ആമസിത്വാ വുത്താനം നവന്നം മാനാനം ഭാജനീയം ദുതിയകമാനഭാജനീയം ഹോതി, തസ്സ മാനരാസിസ്സ പുഗ്ഗലം അനാമസിത്വാ വുത്തമാനരാസിതോ ദുതിയതതിയകത്താതി, അഥാപി ച യഥാവുത്തേ ദുതിയകമാനഭാജനീയേ "ഏകേകസ്സ തയോ തയോ മാനാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി കഥിത"ന്തി ഇധ വുത്തായ അത്ഥവണ്ണനായ സമാനദസ്സനത്ഥം **"പഠമകമാനഭാജനീയേ"**തി വുത്തം. സോ ഏവ മാനോ ഇധാഗതോതി തഥാ കഥിതോ ഏവ അത്ഥോ യുജ്ജതീതി അധിപ്പായോ. **മാനകരണവസേനാ**തി "സേയ്യോ"തിആദികിച്ചകരണവസേന. **അപരാപരേ ഉപാദായാ**തി ഇദം പുരിമപുരിമാ മാനാ അപരാപരേ ഉപനിസ്സയഭാവേന തേ ഉപ്പാദേന്താ അച്ചുഗ്ഗച്ഛന്തീതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ വുത്തം. കേതുകമ്യതാചിത്തം അച്ചുഗ്ഗതഭാവം ഗച്ഛതീതി കത്വാ ചിത്തേനേവ വിസേസിതം.

൧൧൨൬. അക്ഖമനഭാവപ്പകാസനം **ഖിയ്യനം. മനേന പിയകരണ**ന്തി ഏവംപകാരം പൂജനം മാനനന്തി വുച്ചതീതി അത്ഥോ. **ഇസ്സാകരണവസേനാ**തി ലാഭാദിഅക്ഖമനകിച്ചവസേന.

൧൧൨൭. **അരിയസാവകാ**തി വചനം "അരിയസാവകാനംയേവ പടിവേധോ അത്ഥി, തേ ച തം ന മച്ഛരായന്തീ"തി പടിവേധധമ്മേ മച്ഛരിയാഭാവദസ്സനത്ഥം. **ഗന്ഥോ**തി പാളി. **കഥാമഗ്ഗോ**തി അട്ഠകഥാപബന്ധോ. **ധമ്മന്തര**ന്തി കുസലാദിധമ്മം ഭിന്ദിത്വാ അകുസലാദിം അത്തനോ ലോലതായ തഥാഗതഭാസിതം തിത്ഥിയഭാസിതം വാ കരോന്തോ ആലോലേസ്സതി. **അത്താനം ആവികത്വാ**തി അത്താനം അഞ്ഞഥാ സന്തം അഞ്ഞഥാ പവേദയിത്വാ. **യോ പനാ**തി തിത്ഥിയോ ഗഹട്ഠോ വാ അത്തനോ സമയസ്സ സദോസഭാവം ദട്ഠും അനിച്ഛന്തോ അഞ്ഞാണേന അഭിനിവേസേന വാ.

ബ്യാപിതുമനിച്ഛോതി വിവിച്ഛോ, തസ്സ ഭാവോ **വേവിച്ഛം. അനാദരോ**തി മച്ഛരിയേന ദാനേ ആദരരഹിതോ. കടച്ഛുനാ ഗാഹോ ഭത്തസ്സ കടച്ഛുഗ്ഗാഹോ, കടച്ഛുഗ്ഗാഹോ വിയ **കടച്ഛുഗ്ഗാഹോ**. യഥാ ഹി കടച്ഛുഗ്ഗാഹോ യഥാവുത്തേ ഭത്തേ ന സംപസാരയതി, ഏവം മച്ഛരിയമ്പി ആവാസാദീസൂതി. ഗയ്ഹതി ഏതേനാതി വാ ഗാഹോ, കടച്ഛു ഏവ ഗാഹോ **കടച്ഛുഗ്ഗാഹോ**. സോ യഥാ സങ്കുടിതഗ്ഗോ ന സംപസാരയതി, ഏവം മച്ഛരിയമ്പീതി. ആവരിത്വാ ഗഹിതം അഗ്ഗഹിതം, തസ്സ ഭാവോ **അഗ്ഗഹിതത്തം,** മച്ഛരിയം. "ആവാസാദി പരേഹി സാധാരണമസാധാരണം വാ മയ്ഹേവ ഹോതൂ"തി പവത്തിവസേന അത്തസമ്പത്തിഗ്ഗഹണലക്ഖണതാ, "മാ അഞ്ഞസ്സാ"തി പവത്തിവസേന അത്തസമ്പത്തിനിഗൂഹണലക്ഖണതാ ച യോജേതബ്ബാ. യം പന "പരസന്തകം ഗണ്ഹിതുകാമോ"തി വുത്തം, തം മച്ഛരിയസ്സ പരസന്തകലോഭസ്സ ഉപനിസ്സയഭാവം ദസ്സേതും വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. യദി ഹി തം മച്ഛരിയപ്പവത്തിദസ്സനം, പരസമ്പത്തിഗ്ഗഹണലക്ഖണതാ ച വത്തബ്ബാ സിയാതി.

൧൧൪൦. അഭിജ്ഝാകാമരാഗാനം വിസേസോ ആസവദ്വയഏകാസവഭാവോ സിയാ, നഅഭിജ്ഝായ നോആസവഭാവോ ചാതി നോആസവലോഭസ്സ സബ്ഭാവോ വിചാരേതബ്ബോ. ന ഹി അത്ഥി "ആസവോ ച നോആസവോ ച ധമ്മാ ആസവസ്സ ധമ്മസ്സ ആസവസ്സ ച നോആസവസ്സ ച ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി സത്തമോ ച നവമോ ച പഞ്ഹോ. ഗണനായ ച "ഹേതുയാ സത്താ"തി വുത്തം, ന "നവാ"തി. ദിട്ഠിസമ്പയുത്തേ പന ലോഭേ നോആസവേ വിജ്ജമാനേ സത്തമനവമാപി പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനം ലഭേയ്യും, ഗണനാ ച "ഹേതുയാ നവാ"തി വത്തബ്ബാ സിയാ. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തേ ച ലോഭേ നോആസവേ വിജ്ജമാനേ പുബ്ബേ ദസ്സിതോ ദോസോതി.

൧൧൬൯. കാമച്ഛന്ദനീവരണനിദ്ദേസേ **കാമേസൂ**തി തേഭൂമകേസു സാസവേസു സബ്ബേസു വത്ഥുകാമേസു. സബ്ബോ ഹി ലോഭോ കാമച്ഛന്ദനീവരണം. തേനേവ തസ്സ ആരുപ്പേ ഉപ്പത്തി വുത്താ "നീവരണം ധമ്മം പടിച്ച നീവരണോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ന പുരേജാതപച്ചയാ. ആരുപ്പേ കാമച്ഛന്ദനീവരണം പടിച്ച ഉദ്ധച്ചനീവരണം അവിജ്ജാനീവരണം. ആരുപ്പേ കാമച്ഛന്ദനീവരണം പടിച്ച ഥിനമിദ്ധനീവരണം ഉദ്ധച്ചനീവരണം അവിജ്ജാനീവരണ"ന്തി (പട്ഠാ॰ ൩.൮.൧).

൧൧൬൨. **ഇരിയാപഥികചിത്ത**ന്തി ഇരിയാപഥൂപത്ഥമ്ഭകം അട്ഠപഞ്ഞാസവിധം ചിത്തം. തത്ഥ പന ബലവഥിനമിദ്ധസഹഗതം ചിത്തം **"ഇരിയാപഥം സന്ധാരേതും അസക്കോന്ത"**ന്തി വുത്തം. **ഓലീയതീ**തി ഓലമ്ബതി.

൧൧൬൩. **ഓനയ്ഹതീ**തി ഛാദേതി, അവത്ഥരതി വാ. നാനാരമ്മണേസു പവത്തിനിവാരണേന, വിപ്ഫാരികതാനിവാരണേനേവ വാ **അന്തോസമോരോധോ. ഏകച്ചാന**ന്തി സിരീസാദിരുക്ഖാനം. **രൂപകായേനേവ സിയും,** തേന സുഖപ്പടിസംവേദനനിബ്ബാനസച്ഛികിരിയാനം രൂപതാപത്തി സിയാതി അധിപ്പായോ. **തസ്മാ**തി "കായസ്സാ"തി വചനസ്സ രൂപത്താസാധകത്താ. **ന ഹി നാമകായോ സുപതീ**തി ഇദം ഥിനമിദ്ധസമുട്ഠിതരൂപേഹി രൂപകായസ്സ ഗരുഭാവപ്പത്തം അങ്ഗപച്ചങ്ഗാദീനം സംസീദനം സോപ്പന്തി സന്ധായ വുത്തം, ന ജാഗരണചിത്തരഹിതം ഭവങ്ഗസന്തതിന്തി. **തസ്സ ഫലത്താ**തി ഫലൂപചാരേന ഇന്ദ്രിയം വിയ മിദ്ധം ദസ്സേതും മിദ്ധസ്സ ഫലത്താ ഇന്ദ്രിയനിദ്ദേസേ വിയ ലിങ്ഗാദീനി മിദ്ധനിദ്ദേസേപി സോപ്പാദീനി വുത്താനീതി അത്ഥോ.

രൂപകായസ്സ അന്തോസമോരോധോ നത്ഥീതി സോ നാമകായേ വുത്തോതി വിഞ്ഞായതി. തേന സഹ വുത്താ ഓനാഹപരിയോനാഹാ ച. രൂപകായസ്സ വാ വിപ്ഫാരികാവിപ്ഫാരികഭാവോ നാമ അത്തനോ സഭാവേന നത്ഥി, നാമകായസ്സ നാമകായേ വിപ്ഫാരികേ ലഹുകോ, അവിപ്ഫാരികേ ഗരുകോതി അവിപ്ഫാരികഭാവേന ഓനാഹനാദി നാമകായസ്സേവ ഹോതീതി ഓനാഹനാദയോപി നാമകായേ വിഞ്ഞായന്തി. തേനാഹ **"ന ഹി രൂപം നാമകായസ്സ ഓനാഹോ...പേ॰... ഹോതീ"**തി. ആവരണഭാവോ വിയ ഹി ഓനാഹനാദിഭാവോപി നാമകായസ്സേവ ഹോതീതി. ഇതരോ അധിപ്പായം അജാനന്തോ മേഘാദീഹി രൂപേഹി രൂപാനം ഓനാഹനാദിം പസ്സന്തോ **"നനു ചാ"**തിആദിമാഹ. **യദി ഏവ**ന്തി യദി രൂപസ്സ ഓനാഹനാദിതാ സിദ്ധാ, അരൂപസ്സ ന സിയാ , സേതുബന്ധാദീസു രൂപസ്സ ആവരണം ദിട്ഠന്തി ആവരണമ്പി അരൂപസ്സ ന ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ.

സുരാമേരയപാനം അകുസലന്തി കത്വാ യുത്തോ തസ്സ ഉപക്കിലേസഭാവോ, സുരാ...പേ॰... പമാദട്ഠാനാനുയോഗസ്സ ച അകുസലത്താ പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണഭാവോ യുത്തോ, തഥാപി പരസ്സ അധിപ്പായം അനുജാനിത്വാ സുരാമേരയസ്സ ഉപക്കിലേസതാ പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണതാ ച ഉപക്കിലേസാനം പഞ്ഞായ ദുബ്ബലീകരണാനഞ്ച പച്ചയത്താ ഫലവോഹാരേന വുത്താതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ന, പച്ചയനിദ്ദേസതോ"**തി. **ഏവമേവ ഖോ**തി യഥാ ജാതരൂപസ്സ അയോ ലോഹം തിപു സീസം സജ്ജന്തി പഞ്ചുപക്കിലേസേഹി ഉപക്കിലിട്ഠം ജാതരൂപം ന ചേവ മുദു ഹോതി, ന ച കമ്മനിയം, ന ച പഭസ്സരം പഭങ്ഗു ച, ന ച സമ്മാ ഉപേതി കമ്മായ, ഏവമേവ. **പച്ചയനിദ്ദേസതോ**തി ഉപക്കിലേസപഞ്ഞാദുബ്ബലീകരണാനം പച്ചയഭാവനിദ്ദേസതോ, പച്ചയേ ഫലനിദ്ദേസതോതി അത്ഥോ. സയമേവ കിലേസോ ഉപക്കിലേസനിദ്ദേസേസു നിദ്ദിട്ഠോതി അധിപ്പായോ.

നീവരണം ഹുത്വാവ നീവരണസമ്പയുത്തേ ദസ്സിയമാനേ ന നീവരണതാദസ്സനത്ഥോ ആരമ്ഭോ, അഥ ഖോ സിദ്ധനീവരണഭാവസ്സ നീവരണസമ്പയുത്തതാദസ്സനത്ഥോതി യഥാലാഭവസേന ച അസമ്പയുത്തസ്സ വചനം ന യുജ്ജതി. യഥാ ഹി **തിട്ഠന്തമ്പി ചരന്തമ്പീ**തി സിപ്പിസമ്ബുകാദീസു യഥാലാഭസമ്ഭവം തം ദ്വയം വുത്തം, ന ഏവം "ഥിനമിദ്ധനീവരണം സമ്പയുത്തമ്പി അസമ്പയുത്തമ്പീ"തി വചനം അത്ഥി, യം യഥാലാഭം സമ്ഭവേയ്യാതി. **ചിത്തജസ്സാസമ്ഭവവചനതോ**തി "ചത്തത്താ"തിആദിവചനസ്സ ഝാനക്ഖണേ ചിത്തജസ്സ ഥിനമിദ്ധസ്സ അസമ്ഭവവചനഭാവതോതി അത്ഥോ, "ചത്തത്താ"തിആദിവചനേന വാ അസമ്ഭവസ്സ വചനതോ പകാസനതോതി അത്ഥോ.

കാമേസു ഖോ പന...പേ॰... സുദിട്ഠോതി ഇമിനാ കാമാദീനവേ അഞ്ഞാണസ്സ പഹാനമാഹ. **തം തത്ഥ പഹാന**ന്തി തം തത്ഥ രൂപേ പഹാനന്തി പഹാനം അപേക്ഖിത്വാ "ത"ന്തി വുത്തം, തം വിനയനന്തി വാ അത്ഥോ. തേന രൂപസ്സ അപ്പഹാതബ്ബത്തമേവ ദസ്സേതി, ന പന "ഛ ധമ്മേ പഹായാ"തിആദീസു മിദ്ധസ്സ അപ്പഹാതബ്ബതാദസ്സനതോ അഞ്ഞോ പകാരോ വുത്തോ. **ന യഥാ...പേ॰... വുത്ത**ന്തി ഛ ധമ്മാ പഞ്ച നീവരണാനി ച യഥാ പഹാതബ്ബാനേവ ഹോന്താനി "പഹാതബ്ബാനീ"തി വുത്താനി, ന ഏവം രൂപം പഹാതബ്ബമേവ ഹോന്തം "പഹാതബ്ബ"ന്തി വുത്തന്തി അത്ഥോ.

അഞ്ഞേഹി ച സുത്തേഹീതി വുത്തസുത്താനം ദസ്സനത്ഥം **"തഥാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. കുസലപ്പവത്തിം ആവരന്തീതി **ആവരണാ**. നീവാരേന്തീതി **നീവരണാ**. ചിത്തം അഭിഭവന്താ ആരോഹന്തീതി **ചേതസോ അജ്ഝാരുഹാ**. ആവരണാദികിച്ചഞ്ച അരൂപസ്സേവ യുജ്ജതി, തഥാ അന്ധകരണാദികിച്ചം. തത്ഥ ചതൂസു പദേസു പുരിമപുരിമസ്സ പച്ഛിമപച്ഛിമോ അത്ഥോ. സംസാരദുക്ഖം വിഘാതോ, തംജനകതായ **വിഘാതപക്ഖികം**. ചേതസോ പരിയുട്ഠാനം അയോനിസോമനസികാരതോ ഉപ്പത്തി അകുസലരാസിഭാവോ ച അരൂപസ്സേവ ഹോതീതി അരൂപമേവ മിദ്ധം.

൧൧൬൬. ഗണഭോജനാദിഅകപ്പിയഭോജനം കപ്പിയസഞ്ഞീ ഭുഞ്ജിത്വാ പുന ജാനിത്വാ കോചി വിപ്പടിസാരീ ഹോതി, അനവജ്ജഞ്ച ഭിക്ഖുദസ്സനചേതിയവന്ദനാദിം വജ്ജസഞ്ഞീ അകത്വാ കത്വാ ച കോചി അസ്സദ്ധോ വിപ്പടിസാരീ ഹോതി. **വത്ഥു**ന്തി മൂലം. **ഏവരൂപ**ന്തി മൂലവസേന ഏവംപകാരന്തി അത്ഥോ. കുക്കുച്ചപദം യേവാപനകേസു "കുച്ഛിതം കതം കുകതം, തസ്സ ഭാവോ"തി വുത്തത്ഥമേവ. **കുക്കുച്ചായനാകാരോ**തി കുക്കുച്ചഭാവനാകാരോ കുക്കുച്ചകരണാകാരോ കുക്കുച്ചഗമനാകാരോ വാ. ഏതേന കുക്കുച്ചം കിരിയഭാവേന ദസ്സേതി. "കപ്പതി ന കപ്പതീ"തി പവത്തചിത്തുപ്പാദോവ **വിനയകുക്കുച്ചം**.

൧൧൭൬. ചിത്തവിക്ഖിപനകിച്ചസാമഞ്ഞേന ഉദ്ധച്ചം കുക്കുച്ചഞ്ച സഹ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. കാമച്ഛന്ദസ്സ അനാഗാമിമഗ്ഗേന പഹാനം ഉക്കട്ഠനീവരണവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. യദി ഹി ലോഭോ നോനീവരണോ സിയാ, "നോനീവരണോ ധമ്മോ നീവരണസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദി വത്തബ്ബം സിയാ, ന ചേതം വുത്തം. ഗണനായ ച "ഹേതുയാ ചത്താരീ"തി വുത്തം, ന "നവാ"തി. തസ്മാ സബ്ബോ ലോഭോ കാമച്ഛന്ദനീവരണന്തി അരഹത്തമഗ്ഗേനസ്സ പഹാനവചനം യുത്തം.

൧൨൧൯. **കാമോ ചാ**തി കിലേസകാമോ ച. **പുരിമദിട്ഠിം ഉത്തരദിട്ഠി ഉപാദിയതീ**തി പുരിമദിട്ഠിം "സസ്സതോ"തി ഗണ്ഹന്തീ ഉപാദിയതി, പുരിമദിട്ഠിആകാരേനേവ വാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉത്തരദിട്ഠി തേനേവ പുരിമദിട്ഠിം ദള്ഹം കരോന്തീ തം ഉപാദിയതീതി വുത്തം. **ഗോസീലഗോവതാദീനീ**തി തഥാഭൂതം ദിട്ഠിമാഹ. **അഭിനിവേസതോ**തി അഭിനിവേസഭാവതോ, അഭിനിവിസനതോ വാ. **അത്തവാദമത്തമേവാ**തി അത്തസ്സ അഭാവാ "അത്താ"തി ഇദം വചനമത്തമേവ. **ഉപാദിയന്തി** ദള്ഹം ഗണ്ഹന്തി. കഥം? **അത്താ**തി. അത്താതി ഹി അഭിനിവിസന്താ വചനമേവ ദള്ഹം കത്വാ ഗണ്ഹന്തീതി അത്ഥോ. ഏവം അത്തവാദമത്തമേവ ഉപാദിയന്തീതി വുത്തം. "അത്തവാദമത്ത"ന്തി വാ വാചാവത്ഥുമത്തമാഹ. വാചാവത്ഥുമത്തമേവ ഹി "അത്താ"തി ഉപാദിയന്തി അത്ഥസ്സ അഭാവാതി.

൧൨൨൧. **ദിന്ന**ന്തി ദാനമാഹ, തം അഫലത്താ രൂപം വിയ ദാനം നാമ ന ഹോതീതി പടിക്ഖിപതി. മഹാവിജിതയഞ്ഞസദിസോ യഞ്ഞോ **മഹായാഗോ**. ആമന്തേത്വാ ഹവനം ദാനം **ആഹുനം,** പാഹുനാനം അതിഥീനം അതിഥികിരിയാ **പാഹുനം,** ആവാഹാദീസു മങ്ഗലത്ഥം ദാനം **മങ്ഗലകിരിയാ. പരലോകേ ഠിതോ ഇമം ലോകം "നത്ഥീ"തി ഗണ്ഹാതീ**തി ഇമം ലോകം അവേക്ഖിത്വാ പരലോകോ, പരഞ്ച അവേക്ഖിത്വാ അയം ലോകോ ഹോതി ഗന്തബ്ബതോ ആഗന്തബ്ബതോ ചാതി പരലോകതോ ഇധാഗമനസ്സ അഭാവാ തത്ഥേവ ഉച്ഛിജ്ജനതോ ചിത്തേന പരലോകേ ഠിതോ ഇമം ലോകം "നത്ഥീ"തി ഗണ്ഹാതീതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ന ഹി അയം ദിട്ഠി പരലോകേ നിബ്ബത്തസ്സേവ ഹോതീതി. **ഇധലോകേ ഠിതോ**തി ഏത്ഥാപി അയമേവ നയോ. അയം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ "സംസരണപ്പദേസോ ഇധലോകോ ച പരലോകോ ച നാമ കോചി നത്ഥി സംസരണസ്സ അഭാവാ തത്ഥ തത്ഥേവ ഉച്ഛിജ്ജനതോ"തി. പുരിമഭവതോ പച്ഛിമഭവേ ഉപപതനം ഉപപാതോ, സോ യേസം സീലം, തേ **ഓപപാതികാ**. തേ പന ചവനകാ ഉപപജ്ജനകാ ഹോന്തീതി കത്വാ ആഹ **"ചവനകഉപപജ്ജനകസത്താ നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതീ"**തി. **അനുലോമപ്പടിപദ**ന്തി നിബ്ബാനാനുകൂലം സീലാദിപ്പടിപദം.

൧൨൩൬. **നിപ്പദേസതോവ ഗഹിതോ**തി ഇമിനാ യം ആസവഗോച്ഛകേ ബ്രഹ്മാനം കപ്പരുക്ഖാദീസു രാഗസ്സ ച ദിട്ഠിരാഗസ്സ ച അസങ്ഗഹണേന നീവരണഗോച്ഛകേ ച കാമച്ഛന്ദസ്സ അനാഗാമിമഗ്ഗേന പഹാതബ്ബതാദസ്സനേന സപ്പദേസത്തം വുത്തം, തം നിവാരിതം ഹോതി. **അരഹത്തമഗ്ഗേനാ**തി വചനേന ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി പഹാതബ്ബതാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി പുരിമേഹി അതനുകതാ മോഹാദയോ അരഹത്തമഗ്ഗേന പഹീയന്തീതി.

൧൨൯൭. **നിരതിഅത്ഥേനാ**തി പീതിവിരഹേന, ബലവനികന്തിവിരഹേന വാ. ന ഹി ദുക്ഖായ വേദനായ രജ്ജന്തീതി. അവ-സദ്ദേന അവഗാഹത്ഥോ അധോഅത്ഥോ ചാതി ദ്വിധാ **അവ**-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ വുത്തോ.

൧൩൦൧. വിചികിച്ഛാസഹഗതോ മോഹരണോ പഹാനേകട്ഠേന ദിട്ഠിസമ്പയുത്തേന രാഗരണേന **സരണോ,** ഉദ്ധച്ചസഹഗതോ രൂപരാഗഅരൂപരാഗസങ്ഖാതേന. **അരണവിഭങ്ഗസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൩.൩൩൩) പന "യോ കാമപടിസന്ധിസുഖിനോ സോമനസ്സാനുയോഗോ ഹീനോ ഗമ്മോ പോഥുജ്ജനികോ അനരിയോ അനത്ഥസംഹിതോ, സദുക്ഖോ ഏസോ ധമ്മോ സഉപഘാതോ സഉപായാസോ സപരിളാഹോ മിച്ഛാപടിപദാ. തസ്മാ ഏസോ ധമ്മോ സരണോ"തിആദിവചനതോ ഫലഭൂതദുക്ഖഉപഘാതഉപായാസപരിളാഹസഭാവഭൂതോ മിച്ഛാപടിപദാഭാവോവ "സരണോ"തി വിഞ്ഞായതീതി തേഹി സബ്ബാകുസലാനം സരണതാ സിദ്ധാ ഹോതീതി.

സുത്തന്തികദുകനിക്ഖേപകഥാവണ്ണനാ

൧൩൦൩. **വിവേചിതത്താ**തി വിസും കതത്താ പകാസിതത്താ. **അസേസേത്വാ ഖേപേതീ**തി വജിരം അത്തനാ പതിതട്ഠാനം അസേസേത്വാ ഖേപേതി പുന അപാകതികതാആപാദനേന.

൧൩൧൧. **തപ്പതീ**തി വിപ്പടിസാരീ ഹോതി, അനുസോചതി വാ.

൧൩൧൩. **അഹ**ന്തി ഇതി-സദ്ദപരേന അഹം-സദ്ദേന ഹേതുഭൂതേന യോ അത്ഥോ വിഞ്ഞായതി, സോ സംകഥീയതി, ഉദീരീയതീതി അത്ഥോ. അഞ്ഞഥാ ഹി വുച്ചമാനസ്സ വചനേന പകാസിയമാനസ്സ പദത്ഥസ്സ **സങ്ഖാ**ദിഭാവേ സബ്ബേസം കുസലാദിധമ്മാനം അധിവചനാദിതാ സിയാതി. **ഭാവോ**തി സത്തവേവചനന്തി ഭണന്തി, ധാതുയാ വാ ഏതം അധിവചനം. **ദത്തോ**തി ഏത്താവതാ സത്തപഞ്ഞത്തിം ദസ്സേത്വാ അഞ്ഞമ്പി ഉപാദാപഞ്ഞത്തിം ദസ്സേതും **"മഞ്ചോ"**തിആദിമാഹ. **അഹ**ന്തി ച പവത്തം അധിവചനം വദന്തേന സുണന്തേന ച പുബ്ബേ ഗഹിതസഞ്ഞേന അത്ഥപ്പകാസനഭാവേന വിഞ്ഞായതി. ന ഹി തസ്മിം അവിഞ്ഞാതേ തദത്ഥവിജാനനം അത്ഥീതി വിസേസേന അധിവചനം "ഞായതീതി **സമഞ്ഞാ"**തി വുത്തം. ഏതസ്സത്ഥസ്സ അഹന്തി ഇദം അധിവചനന്തി ഏവം വാ സഞ്ഞാഗഹണവസേന ഞായതി സമഞ്ഞായതി പാകടാ ഹോതീതി **സമഞ്ഞാ. പഞ്ഞാപീയതീ**തി അഹന്തി ഇദം ഏതസ്സ അധിവചനന്തി ഏവം ഠപീയതീതി അത്ഥോ. **വോഹരീയതീ**തി വുച്ചതി. **ഉദ്ധേയ്യ**ന്തി ഉദ്ധരിതബ്ബം. **അപി നാമസഹസ്സതോ**തി അനേകേഹിപി നാമസഹസ്സേഹീതി അത്ഥോ. സയമേവ ഉപപതനസീലം നാമം **"ഓപപാതികനാമ"**ന്തി വുച്ചതി.

കരീയതീതി കമ്മം, നാമമേവ കമ്മം **നാമകമ്മം**. തഥാ **നാമധേയ്യം**. കരണംഠപനസദ്ദാപി ഹി കമ്മത്ഥാ ഹോന്തീതി. അഥ കരണത്ഥാ, കരീയതി ച ഠപീയതി ച ഏതേന അത്ഥോ ഏവംനാമോതി പഞ്ഞാപീയതീതി കരണം ഠപനഞ്ച നാമ ഹോതി. അഥ ഭാവത്ഥാ, ഞാപനമത്തമേവ കരണം ഠപനന്തി ച വുത്തം. **നാമനിരുത്തി നാമബ്യഞ്ജന**ന്തി നാമമിച്ചേവ വുത്തം ഹോതി. ന ഹി പഥവീസങ്ഖാതം അത്ഥപ്പകാരമത്തം നിവദതി ബ്യഞ്ജയതി വാ പഥവീതി നാമം നിവദതി ബ്യഞ്ജയതി വാ, തസ്മാ അനാമസ്സ നിരുത്തിബ്യഞ്ജനഭാവനിവാരണത്ഥം "നാമനിരുത്തി നാമബ്യഞ്ജന"ന്തി വുത്തം. ഏവം **നാമാഭിലാപോ**തി ഏത്ഥാപി നയോ. ഏത്ഥ പന സങ്ഖാ സമഞ്ഞാ പഞ്ഞത്തി വോഹാരോതി ചതൂഹി പദേഹി പഞ്ഞാപിതബ്ബതോ പഞ്ഞത്തി വുത്താ, ഇതരേഹി പഞ്ഞാപനതോ.

തത്ഥ ച "പുരിമാ ഉപാദാപഞ്ഞത്തി ഉപ്പാദവയകിച്ചരഹിതാ ലോകസങ്കേതസിദ്ധാ, പച്ഛിമാ നാമപഞ്ഞത്തി, യായ പുരിമാ പഞ്ഞത്തി രൂപാദയോ ച സോതദ്വാരവിഞ്ഞാണസന്താനാനന്തരമുപ്പന്നേന ഗഹിതപുബ്ബസങ്കേതേന മനോദ്വാരവിഞ്ഞാണസന്താനേന ഗഹിതായ പഞ്ഞാപീയന്തീ"തി ആചരിയാ വദന്തി. ഏതസ്മിം പന ഇമിസ്സാ പാളിയാ അട്ഠകഥായ ച അത്ഥേ സതി യം വുത്തം മാതികായം "വചനമത്തമേവ അധികാരം കത്വാ പവത്താ അധിവചനാ നാമ, സഹേതുകം കത്വാ വുച്ചമാനാ അഭിലാപാ നിരുത്തി നാമ, പകാരേന ഞാപനതോ പഞ്ഞത്തി നാമാ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൦൧-൧൦൯), തേന വിരോധോ സിയാ. ന ഹി ഉപ്പാദവയകിച്ചരഹിതസ്സ വചനമത്തം അധികാരം കത്വാ പവത്തി അത്ഥി ഉപ്പാദാദിസഹിതസ്സേവ പവത്തിസബ്ഭാവതോ, ന ച വചനവചനത്ഥവിമുത്തസ്സ നാമസ്സ നിദ്ധാരേത്വാ സഹേതുകം കത്വാ വുച്ചമാനതാ അത്ഥി, നാപി അനിദ്ധാരിതസഭാവസ്സ പദത്ഥസ്സ തേന തേന പകാരേന ഞാപനം അത്ഥീതി.

ദുവിധാ ചായം പഞ്ഞത്തി യഥാവുത്തപ്പകാരാതി അട്ഠകഥാവചനഞ്ച ന ദിസ്സതി, അട്ഠകഥായം പന വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിആദയോ ഛ പഞ്ഞത്തിയോവ വുത്താ. തത്ഥ "രൂപം വേദനാ"തിആദികാ വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. "ഇത്ഥീ പുരിസോ"തിആദികാ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. "തേവിജ്ജോ ഛളഭിഞ്ഞോ"തിആദികാ വിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. "ഇത്ഥിസദ്ദോ പുരിസസദ്ദോ"തിആദികാ അവിജ്ജമാനേന വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം സോതവിഞ്ഞാണ"ന്തിആദികാ വിജ്ജമാനേന വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. "ഖത്തിയകുമാരോ ബ്രാഹ്മണകുമാരോ"തിആദികാ അവിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. ന ചേത്ഥ യഥാവുത്തപ്പകാരാ ദുവിധാ

പഞ്ഞത്തി വുത്താതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. വിജ്ജമാനസ്സ ഹി സങ്ഖാ…പേ॰… അഭിലാപോ വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. അവിജ്ജമാനസ്സ ച സങ്ഖാദികാ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. തേസംയേവ വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവേന പവത്താ സങ്ഖാദയോ ഇതരാതി.

അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിവചനേന പഞ്ഞാപിതബ്ബാ ഉപാദാപഞ്ഞത്തി, തസ്സാ പഞ്ഞാപനഭൂതാ നാമപഞ്ഞത്തി ച വുത്താ, ഇതരേഹി നാമപഞ്ഞത്തിയേവ യഥാവുത്താതി ചേ? ന, അസിദ്ധത്താ. സതി ഹി ഉജുകേ പുരിമേ പാളിഅനുഗതേ അത്ഥേ അയമത്ഥോ ഇമായ അട്ഠകഥായ വുത്തോതി അസിദ്ധമേതം. യദി ച സത്തരഥഘടാദിദിസാകാലകസിണഅജടാകാസകസിണുഗ്ഘാടിമാകാസആകിഞ്ചഞ്ഞായതനവിസയനിരോധസമാപത്തിആദിപ്പക ഉപാദാപഞ്ഞത്തി അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, ഏതേനേവ വചനേന തസ്സാ അവിജ്ജമാനതാ വുത്താതി ന സാ അത്ഥീതി വത്തബ്ബാ. യഥാ ച പഞ്ഞാപിതബ്ബതോ അവിജ്ജമാനാനം സത്താദീനം അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോ, ഏവം രൂപാദീനം വിജ്ജമാനാനം പഞ്ഞപേതബ്ബതോ വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോ ആപജ്ജതി. തതോ "സബ്ബേ ധമ്മാ പഞ്ഞത്തീ"തി പഞ്ഞത്തിപഥേഹി അവിസിട്ഠോ പഞ്ഞത്തിധമ്മനിദ്ദേസോ വത്തബ്ബോ സിയാ. അഥാപി പഞ്ഞാപിതബ്ബപഞ്ഞാപനവിസേസദസ്സനത്ഥോ സങ്ഖാദിനിദ്ദേസോ, തഥാപി "ഏകധമ്മോ സബ്ബധമ്മേസു നിപതതി, സബ്ബധമ്മാ ഏകധമ്മസ്മിം നിപതന്തീ"തിആദിനാ പഞ്ഞാപിതബ്ബാനം പഞ്ഞത്തിപഥഭാവസ്സ ദസ്സിതത്താ പഞ്ഞാപിതബ്ബാനം പഞ്ഞത്തിഭാവേ പഞ്ഞത്തിപഥാ പഞ്ഞത്തിസദ്ദേനേവ വുത്താതി പഞ്ഞത്തിപഥപദം ന വത്തബ്ബം സിയാ, നാപി സക്കാ പഞ്ഞാപിതബ്ബപഞ്ഞാപനവിസേസദസ്സനത്ഥോ സങ്ഖാദിനിദ്ദേസോതി വത്തും സങ്ഖാദിസദ്ദാനം സമാനത്ഥത്താ. വുത്തഞ്ഹി "മരണേനപി തം പഹീയതി, യം പുരിസോ മമിദന്തി മഞ്ഞതീ"തി (മഹാനി॰ ൪൧) ഏത്ഥ "പുരിസോതി സങ്ഖാ സമഞ്ഞാ…പേ॰… അഭിലാപോ"തി (മഹാനി॰ ൪൧). തഥാ "മാഗണ്ഡിയോതി തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ നാമം സങ്ഖാ സമഞ്ഞാ"തിആദി (മഹാനി॰ ൭൩). ന ച "അയം ഇത്ഥന്നാമോ"തി സങ്കേതഗ്ഗഹണം "രൂപം തിസ്സോ"തിആദിവചനഗ്ഗഹണഞ്ച മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞസ്സ അസിദ്ധസഭാവസ്സ അത്ഥപഞ്ഞാപനേ സമത്ഥതാ സമ്ഭവതി, തേസഞ്ച അസമത്ഥതാ. യദി ഹി തേസം വിനാ പഞ്ഞത്തിയാ അത്ഥപഞ്ഞാപനേ അസമത്ഥതാ സിയാ, പഞ്ഞത്തിപഞ്ഞാപനേ ച അസമത്ഥതാതി തസ്സാ അഞ്ഞാ പഞ്ഞത്തി വത്തബ്ബാ സിയാ, തസ്സാ തസ്സാതി അനവത്ഥാനം, തതോ അത്ഥവിജാനനമേവ ന സിയാ, നാപി സങ്കേതഗ്ഗഹണം സങ്കേതസ്സ പഞ്ഞത്തിഭാവേ "അയം ഇമസ്സ ഭാസിതസ്സ അത്ഥോ"തി വാ, "ഇമസ്സത്ഥസ്സ ഇദം വചനം ജോതക"ന്തി വാ. സഞ്ഞുപ്പാദമത്തേ പന സങ്കേതഗ്ഗഹണേ വചനസ്സ വചനത്ഥവിനിമുത്തസ്സ കപ്പനേ പയോജനം നത്ഥി. "ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ വോഹാരോ ലോകിയേ സോതേ പടിഹഞ്ഞതി" (കഥാ॰ ൩൪൭), "അഭിജാനാസി നോ ത്വം ആനന്ദ ഇതോ പുബ്ബേ ഏവരൂപം നാമധേയ്യം സുതം യദിദം ജനവസഭോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൭൫), "നാമഞ്ച സാവേതി കോണ്ഡഞ്ഞോ അഹം ഭഗവാ"തിആദീഹി (സം॰ നി॰ ൧.൨൧൭) ച പഞ്ഞത്തിയാ വചനഭാവോ സിദ്ധോ. തസ്മാ പാളിയാ അട്ഠകഥായ ച അവിരുദ്ധോ അത്ഥോ വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബോ.

യദി സത്താദയോ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി ന ഹോന്തി, കാ പന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി നാമാതി? പകാസിതോ അയമത്ഥോ "അവിജ്ജമാനാനം സത്താദീനം സങ്ഖാ…പേ॰… അഭിലാപോ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ"തി. സത്താദീനഞ്ച അവിജ്ജമാനത്താ അത്ഥിതാ നേവ വത്തബ്ബാ, യേ ച വദേയ്യും "രൂപാദീനി വിയ അവിജ്ജമാനത്താ അവിജ്ജമാനതാ വുത്താ, ന നത്ഥിഭാവതോ"തി, അയഞ്ച വാദോ ഹേവത്ഥികഥായ പടിസിദ്ധോ, ന ച രൂപം വേദനാ ന ഹോതീതി അവിജ്ജമാനം നാമ ഹോതി. ഏവം സത്താദയോപി യദി അത്ഥി, രൂപാദയോ ന ഹോന്തീതി അവിജ്ജമാനാതി ന വത്തബ്ബാ. യസ്മാ പന യേസു രൂപാദീസു ചക്ഖാദീസു ച തഥാ തഥാ പവത്തമാനേസു "സത്തോ ഇത്ഥീ രഥോ ഘടോ"തിആദികാ വിചിത്തസഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതി, സഞ്ഞാനുലോമാനി ച അധിവചനാനി, തേഹി രൂപചക്ഖാദീഹി അഞ്ഞോ സത്തരഥാദിസഞ്ഞാവലമ്ബിതോ വചനത്ഥോ വിജ്ജമാനോ ന ഹോതി, തസ്മാ സത്തരഥാദിഅഭിലാപാ "അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ"തി വുച്ചന്തി, ന ച തേ "മുസാ"തി വുച്ചന്തി ലോകസമഞ്ഞാവസേന പവത്തത്താ. തതോ ഏവ തേ അഭിലാപാ "സമ്മുതിസച്ച"ന്തി വുച്ചന്തി. സോ ച വചനത്ഥോ സയം അവിജ്ജമാനോപി വിജ്ജമാനസ്സ വചനസ്സേവ വസേന പഞ്ഞത്തിവോഹാരം ലഭതി, "സമ്മുതിസച്ച"ന്തി ച വുച്ചതി യഥാഗഹിതസഞ്ഞാവസേന പവത്തവചനത്ഥഭാവതോ. "സമ്മുതിഞാണം സച്ചാരമ്മണമേവ, നാഞ്ഞാരമ്മണ"ന്തി (കഥാ॰ ൪൭൪) കഥായ ച "പഥവീകസിണാദി ചീവരാദി ച സമ്മുതിസച്ചമ്ഹീ"തി ഇമിനാവ അധിപ്പായേന വുത്തന്തി വിഞ്ഞായതി. യസ്മാ രൂപാദീസു സന്താനേന പവത്തമാനേസു ഏകത്തഗ്ഗഹണവസേന തേ അമുഞ്ചിത്വാ പവത്തം സത്താദിഗ്ഗഹണം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി വിയ രൂപാദീസു തേസു ഖന്ധേസു ചക്ഖാദീസു ച അസന്തം അവിജ്ജമാനം സത്തരഥാദിം ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ തം പരിത്താരമ്മണാദിഭാവേന ന വത്തബ്ബന്തി വുത്തം. തഥാ യം ഖന്ധസമൂഹസന്താനം ഏകത്തേന ഗഹിതം ഉപാദായ "കല്യാണമിത്തോ പാപമിത്തോ പുഗ്ഗലോ"തി ഗഹണം പഞ്ഞത്തി ച പവത്തതി, തം തദുപാദാനഭൂതം പുഗ്ഗലസഞ്ഞായ സേവമാനസ്സ കുസലാകുസലാനം ഉപ്പത്തി ഹോതീതി "പുഗ്ഗലോപി ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൯) വുത്തം. യസ്മാ പന പുഗ്ഗലോ നാമ കോചി ഭാവോ നത്ഥി, തസ്മാ യഥാ ആപോധാതുആദീനി ചിത്തേന വിവേചേത്വാ പഥവീധാതു ഉപലബ്ഭതി, ന ഏവം രൂപാദയോ ഖന്ധേ വിവേചേത്വാ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി. പടിസേധിതാ ച പുഗ്ഗലകഥായ പുഗ്ഗലദിട്ഠി. വജിരായ ച ഭിക്ഖുനിയാ വുത്തം -

> "കം നു സത്തോതി പച്ചേസി, മാര ദിട്ഠിഗതം നു തേ;
> സുദ്ധസങ്ഖാരപുഞ്ജോയം, നയിധ സത്തുപലബ്ഭതീ"തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൭൧; മഹാനി॰ ൧൮൬; കഥാ॰ ൨൨൨);

സത്തോതി പന വചനസ്സ പഞ്ഞത്തിയാ പവത്തിം ദസ്സേതും സാ ഏവമാഹ -

> "യഥാപി അങ്ഗസമ്ഭാരാ, ഹോതി സദ്ദോ രഥോ ഇതി;
> ഏവം ഖന്ധേസു സന്തേസു, ഹോതി സത്തോതി സമ്മുതീ"തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൭൧; മഹാനി॰ ൧൮൬; കഥാ॰ ൨൨൨);

യദി പുഗ്ഗലോ ന വിജ്ജതി, കഥം പുഗ്ഗലഗ്ഗഹണസ്സ സാരമ്മണതാ സിയാതി? അവിജ്ജമാനസ്സാപി ആരമ്മണസ്സ ഗഹണതോ. അവിജ്ജമാനമ്പി ഹി പരികപ്പിതം ലോകസഞ്ഞാതം വാ വിജ്ജമാനം വാ സഭാവഭൂതം ആരമ്മണം ഗഹേത്വാവ ഉപ്പജ്ജനതോ സാരമ്മണതാ വുത്താ. സാരമ്മണാതി ഹി വചനം ചിത്തചേതസികാനം ആരമ്മണേന വിനാ അപ്പവത്തിഞ്ഞേവ ദീപേതി, ന തേഹി ഗഹിതസ്സ ആരമ്മണസ്സ വിജ്ജമാനതം അവിജ്ജമാനതം വാതി. അയം സങ്ഖതാസങ്ഖതവിനിമുത്തസ്സ അത്ഥിതാപടിസേധം സബ്ബഥാ അനുവത്തന്താനം വിനിച്ഛയോ.

൧൨൧൬. നാമകരണട്ഠേനാതി അഞ്ഞം അനപേക്ഖിത്വാ സയമേവ അത്തനോ നാമകരണസഭാവതോതി അത്ഥോ. യഞ്ഹി പരസ്സ നാമം കരോതി, തസ്സ ച തദപേക്ഖത്താ അഞ്ഞാപേക്ഖം നാമകരണന്തി നാമകരണസഭാവതാ ന

ഹോതി. തസ്മാ മഹാജനസ്സ ഞാതീനം ഗുണാനഞ്ച സാമഞ്ഞനാമാദികാരകാനം നാമഭാവോ നാപജ്ജതി. യസ്സ ച അഞ്ഞേഹി നാമം കരീയതി, തസ്സ ച നാമകരണസഭാവതാ നത്ഥീതി നത്ഥിയേവ നാമഭാവോ, വേദനാദീനം പന സഭാവസിദ്ധത്താ വേദനാദിനാമസ്സ നാമകരണസഭാവതോ നാമതാ വുത്താ. പഥവീആദിനിദസ്സനേന നാമസ്സ സഭാവസിദ്ധതംയേവ നിദസ്സേതി, ന നാമഭാവസാമഞ്ഞം, നിരുള്ഹത്താ പന നാമസദ്ദോ അരൂപധമ്മേസു ഏവ വുത്തോ, ന പഥവീആദീസൂതി ന തേസം നാമഭാവോ. മാതികായ ച പഥവീആദീനം നാമതാനാപത്തി വുത്താവ. ന ഹി പഥവീആദിനാമം വിജഹിത്വാ കേസാദിനാമേഹി രൂപധമ്മാനം വിയ വേദനാദിനാമം വിജഹിത്വാ അഞ്ഞേന നാമേന അരൂപധമ്മാനം വോഹരിതബ്ബേന പിണ്ഡാകാരേന പവത്തി അത്ഥീതി.

അഥ വാ രൂപധമ്മാ ചക്ഖാദയോ രൂപാദയോ ച തേസം പകാസകപകാസിതബ്ബഭാവതോ വിനാ നാമേന പാകടാ ഹോന്തി, ന ഏവം അരൂപധമ്മാതി അധിവചനസമ്ഫസ്സോ വിയ നാമായത്തഗഹണീയഭാവേന "നാമ"ന്തി വുത്താ, പടിഘസമ്ഫസ്സോപി ന ചക്ഖാദീനി വിയ നാമേന വിനാ പാകടോതി "നാമ"ന്തി വുത്തോ. അരൂപതായ വാ അഞ്ഞനാമസഭാഗത്താ സങ്ഗഹിതോയം, അഞ്ഞഫസ്സസഭാഗത്താ വാ. വചനത്ഥോപി ഹി "രൂപയതീതി രൂപം, നാമയതീതി നാമ"ന്തി ഇധ പച്ഛിമപുരിമാനം സമ്ഭവതി. **രൂപയതീ**തി വിനാപി നാമേന അത്താനം പകാസയതീതി അത്ഥോ, **നാമയതീ**തി നാമേന വിനാ അപാകടഭാവതോ അത്തനോ പകാസകം നാമം കരോതീതി അത്ഥോ. **ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയതായാ**തി സതിപി രൂപസ്സ ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയഭാവേ ന പരമസ്സാസഭൂതം നിബ്ബാനം വിയ സാതിസയം തംനാമനസഭാവേന പച്ചയോതി നിബ്ബാനമേവ "നാമ"ന്തി വുത്തം.

൧൩൧൯. **വട്ടമൂലസമുദാചാരദസ്സനത്ഥ**ന്തി സത്താനം വട്ടമൂലസമുദാചാരോ നാമ അവിജ്ജാ ച ഭവതണ്ഹാ ച, തംദസ്സനത്ഥന്തി അത്ഥോ. തത്ഥ സമുദാചരതീതി സമുദാചാരോ, വട്ടമൂലമേവ സമുദാചാരോ വട്ടമൂലസമുദാചാരോ, വട്ടമൂലദസ്സനേന വട്ടമൂലാനം പവത്തി ദസ്സിതാ ഹോതീതി വട്ടമൂലാനം സമുദാചാരസ്സ ദസ്സനത്ഥന്തിപി അത്ഥോ.

൧൩൨൦. ഏകേകസ്മിഞ്ച അത്താതി ച ലോകോതി ച ഗഹണവിസേസം ഉപാദായ **"അത്താ ച ലോകോ ചാ"**തി വുത്തം. ഏകം വാ ഖന്ധം അത്തതോ ഗഹേത്വാ അഞ്ഞം അത്തനോ ഉപഭോഗഭൂതോ ലോകോതി ഗണ്ഹന്തസ്സ അത്തനോ അത്താനം "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ പരസ്സ അത്താനം "ലോകോ"തി ഗണ്ഹന്തസ്സ വാ വസേന **"അത്താ ച ലോകോ ചാ"**തി വുത്തം. **തം ഭവിസ്സതീ**തി തം ദ്വിധാപി ഗഹിതം ഖന്ധപഞ്ചകം ഭവിസ്സതീതി നിവിട്ഠാ പരാമസന്തീതി അത്ഥോ.

൧൩൩൨. സഹ സിക്ഖിതബ്ബോ ധമ്മോ സഹധമ്മോ, തത്ഥ ഭവം **സഹധമ്മികം**. കമ്മത്ഥേ വത്തമാനതോ ദോവചസ്സസദ്ദതോ ആയ-സദ്ദം അനഞ്ഞത്ഥം കത്വാ "ദോവചസ്സായ"ന്തി വുത്തന്തി അധിപ്പായേന **"ദുബ്ബചസ്സ കമ്മ"**ന്തി ആഹ. ദോവചസ്സസ്സ വാ അയനം പവത്തി **ദോവചസ്സായം**. വചനസ്സ പടിവിരുദ്ധവചനം **പടാണികഗഹണം** . ഗുണേഹി ഗരൂസു ഗാരവേന വസനം **ഗരുവാസോ**. ജാതിആദീഹി ജേട്ഠകേസു പടിസ്സുണിതബ്ബേസു വസനം **സജേട്ഠകവാസോ**. ഓത്തപ്പിതബ്ബാ വാ **ഗരുനോ**. ഹിരിയിതബ്ബാ **ജേട്ഠകാ**. യായ ചേതനായ ദുബ്ബചോ ഹോതി, സാ ദോവചസ്സതാ ഭവിതും അരഹതീതി **"സങ്ഖാരക്ഖന്ധോയേവാ"**തി ആഹ.

൧൩൩൩. ദു-സദ്ദേന യുത്തം നാമം **ദുന്നാമം**. അനുപസങ്കമന്തസ്സപി അനുസിക്ഖനം സേവനാതി അധിപ്പായേന **"ഭജനാതി ഉപസങ്കമനാ"**തി ആഹ. **സബ്ബതോഭാഗേനാ**തി കായവാചാചിത്തേഹി ആവി ചേവ രഹോ ച.

൧൩൩൬. **വിനയോ**തി വിഭങ്ഗഖന്ധകാ വുത്താ. വത്ഥുവീതിക്കമതോ പുബ്ബേ പരതോ ച ആപത്തിം ആപജ്ജന്തോ നാമ ന ഹോതീതി സഹ വത്ഥുനാ ആപത്തിം പരിച്ഛിന്ദതി. തേനാഹ **"സഹ വത്ഥുനാ…പേ॰… ആപത്തികുസലതാ നാമാ"**തി. **സഹ കമ്മവാചായാ**തി അബ്ഭാനതിണവത്ഥാരകകമ്മവാചായ "അഹം, ഭന്തേ, ഇത്ഥന്നാമം ആപത്തിം ആപജ്ജി"ന്തിആദികായ ച. സഹേവ ഹി കമ്മവാചായ ആപത്തിവുട്ഠാനഞ്ച പരിച്ഛിന്ദതീതി. ആപത്തിയാ വാ കാരണം **വത്ഥു,** വുട്ഠാനസ്സ കാരണം **കമ്മവാചാ**തി കാരണേന സഹ ഫലസ്സ ജാനനവസേന **"സഹ വത്ഥുനാ സഹ കമ്മവാചായാ"**തി വുത്തം.

൧൩൩൯. അയമേവത്ഥോ **സഹ പരികമ്മേനാ**തി ഏത്ഥ വുത്തോ. **വുട്ഠാനകപഞ്ഞായാ**തി വുട്ഠാനസ്സ കാരണഭൂതായ പരികമ്മപഞ്ഞായ.

൧൩൪൦. ധാതുവിസയാ സബ്ബാപി പഞ്ഞാ **ധാതുകുസലതാ,** തദേകദേസാ മനസികാരകുസലതാതി അധിപ്പായേന പുരിമപദേപി **ഉഗ്ഗഹമനസികാരജാനനപഞ്ഞാ** വുത്താ. പുരിമപദേ വാ വാചുഗ്ഗതായ ധാതുപാളിയാ മനസികരണം "മനസികാരോ"തി വുത്തം. തത്ഥ ഉഗ്ഗണ്ഹന്തീ മനസികരോന്തീ ധാതുപാളിയാ അത്ഥം സുണന്തീ ഗന്ഥതോ ച അത്ഥതോ ച ധാരേന്തീ "അയം ചക്ഖുധാതു നാമാ"തിആദിനാ സഭാവതോ അട്ഠാരസേവാതി ഗണനതോ ച പരിച്ഛേദം ജാനന്തീ ച പഞ്ഞാ **ഉഗ്ഗഹപഞ്ഞാ**ദികാ വുത്താ. പച്ഛിമപദേ പഞ്ചവിധാപി സാ പഞ്ഞാ ഉഗ്ഗഹോതി തതോ ച പവത്തോ അനിച്ചാദിമനസികാരോ "ഉഗ്ഗഹമനസികാരോ"തി വുത്തോ, തസ്സ ജാനനം പവത്തനമേവ, യഥാ പവത്തം വാ ഉഗ്ഗഹം, ഏവമേവ പവത്തോ ഉഗ്ഗഹോതി ജാനനം **ഉഗ്ഗഹജാനനം**. മനസികാരോപി "ഏവം പവത്തേതബ്ബോ ഏവഞ്ച പവത്തോ"തി ജാനനം **മനസികാരജാനനം**. തദുഭയമ്പി മനസികാരകോസല്ലന്തി വുത്തം. ഉഗ്ഗഹോപി ഹി മനസികാരസമ്പയോഗതോ മനസികാരനിരുത്തിം ലദ്ധും യുത്തോതി യോ ച മനസി കാതബ്ബോ, യോ ച മനസികരണുപായോ, സബ്ബോ സോ മനസികാരോതി വത്തും വട്ടതീതി. തത്ഥ ച കോസല്ലം **മനസികാരകുസലതാ**തി.

൧൩൪൨. **തീസുപി വാ…പേ॰… വട്ടതീ**തി തസ്സാ ച ഉഗ്ഗഹാദിഭാവോ വുത്തോ. **സമ്മസനം** പഞ്ഞാ , സാ മഗ്ഗസമ്പയുത്താ അനിച്ചാദിസമ്മസനകിച്ചം സാധേതി നിച്ചസഞ്ഞാദിപജഹനതോ. **മനസികാരോ** സമ്മസനസമ്പയുത്തോ തഥേവ അനിച്ചാദിമനസികാരകിച്ചം മഗ്ഗസമ്പയുത്തോ സാധേതി. തേനാഹ **"സമ്മസനമനസികാരാ ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാ"**തി. **ഇമിനാ പന പച്ചയേന ഇദം ഹോതീ**തി ഏവം അവിജ്ജാദീനം സങ്ഖാരാദിപച്ചയുപ്പന്നസ്സ പച്ചയഭാവജാനനം **പടിച്ചസമുപ്പാദകുസലതാ**തി ദസ്സേതി.

൧൩൪൪. **അമ്ബബീജാദീനി** അനുപാദിന്നകദസ്സനത്ഥം വുത്താനി. സോതവിഞ്ഞാണാദീനം വിസഭാഗാ അനനുരൂപാ അനുപ്പാദകായേവ ചക്ഖാദയോ **"വിസഭാഗപച്ചയാ"**തി വുത്താ, തേഹി അനുപ്പജ്ജമാനാനേവ ച സോതവിഞ്ഞാണാദീനി **"വിസഭാഗപച്ചയസമുപ്പന്നധമ്മാ"**തി. സോതവിഞ്ഞാണേന വാ വിസഭാഗസ്സ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോതി വിസഭാഗപച്ചയോ, ചക്ഖായതനസ്സ വിസഭാഗേന സോതായതനേന പച്ചയേന സമുപ്പന്നോ **വിസഭാഗപച്ചയസമുപ്പന്നോ**.

൧൩൪. അജ്ജവനിദ്ദേസേ **അജ്ജവോ അജ്ജവതാ**തി ഉജുതാ ഉജുകതാ ഇച്ചേവ വുത്തം ഹോതീതി അജ്ജവമദ്ദവനിദ്ദേസേസു ഉജുകതാമുദുതാനിദ്ദേസേഹി വിസേസം മദ്ദവനിദ്ദേസേ വുത്തം **"നീചചിത്തതാ"**തിപദമാഹ. തത്ഥ "നീചചിത്തതാ മുദുതാ"തി പുന മുദുതാവചനം നീചചിത്തതായ വിസേസനത്ഥം. ഓമാനോപി ഹി നീചചിത്തതാ ഹോതി, ന പന മുദുതാതി.

൧൩൫. പരേസം ദുക്കടം ദുരുത്തഞ്ച പടിവിരോധാകരണേന **അത്തനോ ഉപരി ആരോപേത്വാ വാസേന്തി. ചിത്തസ്സ സകമനതാ**തി ചിത്തസ്സ അബ്യാപന്നോ സകോ മനോഭാവോതി അത്ഥോ. ചിത്തന്തി വാ ചിത്തപ്പബന്ധം ഏകത്തേന ഗഹേത്വാ തസ്സ അന്തരാ ഉപ്പന്നേന പീതിസഹഗതമനേന സകമനത്തം ആഹ. അത്തമനോ വാ പുഗ്ഗലോ, തസ്സ ഭാവോ അത്തമനതാ. സാ ന സത്തസ്സാതി പുഗ്ഗലദിട്ഠിനിവാരണത്ഥം **"ചിത്തസ്സാ"**തി വുത്തം.

൧൩൬. കായവാചാഹി കത്തബ്ബസ്സ അകരണേന അസാദിയിതബ്ബസ്സ സാദിയനേന ച **മനസാപി ആചരതി** ഏവ, ഇന്ദ്രിയസംവരാദിഭേദനവസേന വാ ഏതം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

൧൩൯. സദോസവണേ രുക്ഖേ നിയ്യാസപിണ്ഡിയോ, അഹിച്ഛത്തകാനി വാ ഉട്ഠിതാനി **"അണ്ഡകാനീ"**തി വദന്തി. ഫേഗ്ഗുരുക്ഖസ്സ പന കുഥിതസ്സ അണ്ഡാനി വിയ ഉട്ഠിതാ ചുണ്ണപിണ്ഡിയോ ഗണ്ഠിയോ വാ **"അണ്ഡകാനീ"**തി വേദിതബ്ബാ. പദുമനാളം വിയ സോതം ഘംസയമാനാ വിയ പവിസന്തീ **കക്കസാ** ദട്ഠബ്ബാ. കോധേന നിബ്ബത്താ തസ്സ പരിവാരഭൂതാ **കോധസാമന്താ**. പുരേ സംവഡ്ഢനാരീ പോരീ, സാ വിയ സുകുമാരാ മുദുകാ വാചാ പോരീ വിയാതി **പോരീ. തഥാ**തി "ഭാസിതാ ഹോതീ"തി വുത്തായ കിരിയായാതിപി യോജനാ സമ്ഭവതി, **തത്ഥ** വാചായാതി വാ. **സണ്ഹവാചതാ**തിആദിനാ തം വാചം പവത്തയമാനം ചേതനം ദസ്സേതി.

൧൪൧. ആമിസലാഭേന യം ഛിദ്ദം ഹോതി, തം ആമിസലാഭേന **"ഛിദ്ദ"**ന്തി വുത്തം. **ദ്വേയേവ ഹീ**തി യഥാവുത്താനി ആമിസധമ്മലാഭേഹി പവത്തമാനാനി ഛിദ്ദാനി ആഹ. **ഗമനസഭാഗേനാ**തി ഗമനമഗ്ഗസ്സ അനുച്ഛവികദിസാഭാഗേന. **സങ്ഗഹപക്ഖേ ഠത്വാ**തി സങ്ഗഹം കരോമിച്ചേവ കഥേതബ്ബം, ന ലാഭസക്കാരകാമതാദീഹീതി അത്ഥോ. അവസ്സം കാതബ്ബം **കിച്ചം,** ഇതരം **കരണീയം**. അബ്ഭാനതോ അഞ്ഞം ആപത്തിവുട്ഠാനം **"വുട്ഠാന"**ന്തി വുത്തം.

൧൪൫. **സസമ്ഭാരകഥാ**തി ദസ്സനസ്സ കാരണസഹിതാതി അത്ഥോ, സസമ്ഭാരസ്സ വാ ദസ്സനസ്സ കഥാ **സസമ്ഭാരകഥാ. യസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയാസംവരസ്സ ഹേതൂ**തി വത്വാ പുന **"തസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയസ്സ സതികവാടേന പിദഹനത്ഥായാ"**തി വുത്തം, ന അസംവരസ്സാതി. തദിദം യം ചക്ഖുന്ദ്രിയാസംവരസ്സ ഹേതു അഭിജ്ഝാദിഅന്വാസ്സവനം ദസ്സിതം, തം അസംവുതചക്ഖുന്ദ്രിയസ്സേവ ഹേതുപവത്തം ദസ്സിതന്തി കത്വാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം, **യത്വാധികരണ**ന്തി ഹി യസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയസ്സ കാരണാതി അത്ഥോ. കസ്സ ച കാരണാതി? അസംവുതസ്സ. കിഞ്ച അസംവുതം? യസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയാസംവരസ്സ ഹേതു അന്വാസ്സവന്തി തദുപലക്ഖിതം, തസ്സ സംവരായാതി അയമത്ഥയോജനാ.

ജവനക്ഖണേ പന ദുസ്സീല്യം വാതിആദി പുന അവചനത്ഥം ഇധേവ സബ്ബം വുത്തന്തി ഛസു ദ്വാരേസു യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബം. ന ഹി പഞ്ചദ്വാരേ കായവചീദുച്ചരിതസങ്ഖാതം ദുസ്സീല്യം അത്ഥീതി. **യഥാ കി**ന്തിആദിനാ നഗരദ്വാരേ അസംവരേ സതി തംസമ്ബന്ധാനം ഘരാദീനം അസംവുതതാ വിയ ജവനേ അസംവരേ സതി തംസമ്ബന്ധാനം ദ്വാരാദീനം അസംവുതതാതി ഏവം അഞ്ഞേസം സംവരേ, അഞ്ഞേസം സംവുതതാസാമഞ്ഞമേവ നിദസ്സേതി, ന പുബ്ബാപരസാമഞ്ഞം അന്തോ ബഹി സാമഞ്ഞം വാ. സതി വാ ദ്വാരഭവങ്ഗാദികേ പുന ഉപ്പജ്ജമാനം ജവനം ബാഹിരം വിയ കത്വാ നഗരദ്വാരസമാനം വുത്തം, ഇതരഞ്ച അന്തോനഗരദ്വാരസമാനം. ജവനേ വാ അസംവരേ ഉപ്പന്നേ തതോ പരം ദ്വാരഭവങ്ഗാദീനം അസംവരഹേതുഭാവാപത്തിതോ നഗരദ്വാരസദിസേന ജവനേന പവിസിത്വാ ദുസ്സീല്യാദിചോരാനം ദ്വാരഭവങ്ഗാദിമൂസനം കുസലഭണ്ഡവിനാസനം കഥിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൧൪൬. ഇമിനാ ആഹാരേന നിത്ഥരണത്ഥേന അത്ഥികഭാവോ **ഇദമത്ഥികതാ. ആഹാരപരിഭോഗേ അസന്തുസ്സനാ**തി ആഹാരപരിഭോഗക്ഖണേ പവത്താ അസന്തുസ്സനാ, ദവത്ഥാദിഅഭിലാസോതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച **അസന്തുട്ഠിതാ** ലോഭോ, **അമത്തഞ്ഞുതാ അപ്പടിസങ്ഖാ** ച മോഹോതി ഇമേ ദ്വേ ധമ്മാ **"ഭോജനേ അമത്തഞ്ഞുതാ"**തി വേദിതബ്ബാ.

൧൪൮. "സേയ്യോഹമസ്മീ"തിആദിനാ പവത്തമാനോവ **മാനമദോ**. അസദ്ധമ്മസേവനാസമത്ഥതം നിസ്സായ പവത്തോ മാനോ, രാഗോ ഏവ വാ **പുരിസമദോ**. സക്കരസപ്പിഖീരാദീനി യോജേത്വാ ബഹലപക്കം ഭോജനം **പിണ്ഡരസഭോജനം,** ബഹലപക്കം വാ മംസരസാദിഭോജനം. **മന്ദ**ന്തി അപ്പം. **ഠിതിയാ**തി ഠിതത്ഥം. തദത്ഥഞ്ച ഭുഞ്ജന്തോ യസ്മാ "കായം ഠപേസ്സാമീ"തി ഭുഞ്ജതി, തസ്മാ **"ഠപനത്ഥായാ"**തി വുത്തം. **അഭുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകാ**തി ഇദം ഖുദായ വിസേസനം യസ്സാ അപ്പവത്തി ഭോജനേന കാതബ്ബാ, തസ്സാ ദസ്സനത്ഥം. **സകലം സാസന**ന്തി പാളിധമ്മമ്പി സബ്ബകുസലേപി സങ്ഗണ്ഹാതി. അഭുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകവേദനാ, ഭുത്തപച്ചയാ ന ഉപ്പജ്ജനകവേദനാതി ഏതാസം കോ വിസേസോ? പുരിമാ യഥാപവത്താ ജിഘച്ഛാനിമിത്താ വേദനാ. സാ ഹി അഭുഞ്ജന്തസ്സ ഭിയ്യോ പവത്തനവസേന ഉപ്പജ്ജതീതി. പച്ഛിമാപി ഖുദാനിമിത്താവ അങ്ഗദാഹസൂലാദിവേദനാ അപ്പവത്താ. സാ ഹി ഭുത്തപച്ചയാ പുബ്ബേ അനുപ്പന്നാവ ന ഉപ്പജ്ജിസ്സതി. വിഹിംസാനിമിത്തതാ ചേതാസം വിഹിംസായ വിസേസോ.

യാത്രാതി യാപനാ വുത്താ, പുബ്ബേപി "യാപനായാ"തി വുത്തം, കോ ഏത്ഥ വിസേസോ? പുബ്ബേ "യാപനായാതി ജീവിതിന്ദ്രിയയാപനത്ഥായാ"തി വുത്തം, ഇധ പന ചതുന്നം ഇരിയാപഥാനം അവിച്ഛേദസങ്ഖാതാ യാപനാ യാത്രാതി അയമേത്ഥ വിസേസോ . ദായകദേയ്യധമ്മാനം അത്തനോ ച പമാണം അജാനിത്വാ പടിഗ്ഗഹണം, സദ്ധാദേയ്യവിനിപാതനത്ഥം വാ പടിഗ്ഗഹണം **അധമ്മികപടിഗ്ഗഹണം,** യേന വാ ആപത്തിം ആപജ്ജേയ്യ. അപച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗോ **അധമ്മേന പരിഭോഗോ**. അനവജ്ജേ അനിന്ദിതബ്ബേ പച്ചയേ സാവജ്ജം സനിന്ദം പരിഭോഗേന അത്താനം കരോതി. **അനവജ്ജതാ ച ഭവിസ്സതീ**തി അത്തനോ പകതിഅഗ്ഗിബലാദിം ജാനിത്വാ "ഏവം മേ അഗരഹിതബ്ബതാ ച ഭവിസ്സതീ"തി പമാണയുത്തം ആഹാരേതീതി അത്ഥോ.

സുഖോ ഇരിയാപഥവിഹാരോ **ഫാസുവിഹാരോ. ഏത്തകഞ്ഹി ഭുഞ്ജിത്വാ…പേ… പവത്തന്തീ**തി ഇരിയാപഥാനം സുഖപ്പവത്തിയാ കാരണഭൂതം ഭുഞ്ജനം പിവനഞ്ച ഇരിയാപഥേഹി കാരണഭാവേന ഗഹിതത്താ തേഹി സാധിതം വിയ വുത്തം. "അഭുത്വാ ഉദകം പിവേ"തി ലിഖന്തി, "ഭുത്വാനാ"തി പന പാഠോ. പുനപി ഹി അപ്പസ്സേവ അനുജാനനവസേന -

"കപ്പിയം തം ചേ ഛാദേതി, ചീവരം ഇദമത്ഥികം;

അലം ഫാസുവിഹാരായ.

“പല്ലങ്കേന നിസിന്നസ്സ, ജണ്ണുകേ നാഭിവസ്സതി;
അലം ഫാസുവിഹാരായാ”തി. (ഥേരഗാ॰ ൯൮൫-൯൮൬) -

ആഹ.

ഭോജനാനിസംസോതി യഥാവുത്തേഹി അട്ഠഹങ്ഗേഹി സമന്നാഗതസ്സ ഭോജനസ്സ അഗരഹിതബ്ബതാ സുഖവിഹാരോ ച ആനിസംസോതി അത്ഥോ. യുത്തസ്സ നിദ്ദോസസ്സ ഭോജനസ്സ പരിമാണസ്സ ച വസേന ജാനനം **യുത്തപമാണജാനനം** നാമ.

൧൩൬൭. വിനാസം പത്തിയാ നട്ഠാ, പടിപക്ഖേഹി അഭിഭൂതത്താ മുട്ഠാ ച സതി യസ്സ, സോ നട്ഠമുട്ഠസ്സതി, തസ്സ ഭാവോ **നട്ഠമുട്ഠസ്സതിതാ**.

൧൩൭൨. **വിസുദ്ധിപ്പത്ത**ന്തി മഗ്ഗഫലസീലം വുച്ചതി. **ലോകുത്തരധമ്മാവാ**തി ലോകുത്തരസതിആദിധമ്മാവ. സീലസമ്പദാ പന രൂപാരൂപാവചരാ നത്ഥീതി സമ്ഭവതോ യോജേതബ്ബാ.

൧൩൭൩. ഭോഗൂപകരണേഹി **സഭോഗോ. ചതുന്നം സച്ചാനം അനുലോമ**ന്തി ചതുസച്ചപ്പടിവേധസ്സ അനുലോമന്തി അത്ഥോ. “സച്ചാന”ന്തി ഹി പടിവിജ്ഝിതബ്ബേഹി പടിവേധോ വുത്തോ, ചതുസച്ചപ്പടിവേധസ്സ വാ ഉപനിസ്സയഭൂതം പടിവിജ്ഝിതബ്ബാനം ചതുന്നം സച്ചാനം അനുലോമന്തി വുത്തം.

൧൩൭൭. “മമ ഘരം ധുരം കത്വാ ഭിക്ഖം പവിസഥാ”തി ദിയ്യമാനം **ധുരഭത്ത**ന്തി വദന്തി. നിച്ചഭത്താദി വാ അഞ്ഞേപി ആണാപേത്വാ സയം ധുരം ഹുത്വാ ദിന്നം **ധുരഭത്തം**.

൧൩൭൯. **പടിവാസേതി നാമാ**തി നിവത്തേതി നാമ ഓസക്കേതി നാമ.

൧൩൮൦. **പുബ്ബേ നിവുത്ഥക്ഖന്ധാ**തി പുരിമജാതീസു സന്തതിപരിയാപന്നേ ഖന്ധേ ആഹ. **ഖന്ധപടിബദ്ധ**ന്തി വത്ഥാഭരണയാനഗാമജനപദാദി. **ഖയസമയേ**തി മഗ്ഗക്ഖണം ആഹ.

൧൩൮൫. **അധിമുച്ചനട്ഠേനാ**തി അനിഗ്ഗഹിതപക്ഖന്ദനസങ്ഖാതേന യഥാസുഖം പവത്തനട്ഠേന.

൧൩൮൬. ഖീണാനം അന്തോ അവസാനം നിട്ഠിതഭാവോ ഖീണന്തോ, ഖീണാനം വാ ആദികാലോ, തസ്മിം **ഖീണന്തേ**. ഏസ നയോ **നിരുദ്ധന്തേ**തിആദീസു.

ദുകനിക്ഖേപകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിക്ഖേപകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ർ. അട്ഠകഥാകണ്ഡം

തികഅത്ഥുദ്ധാരവണ്ണനാ

൧൩൮൪. നയമഗ്ഗന്തി സുത്തന്തഭാജനീയാദിനയഗമനം അനുലോമാദിനയഗമനഞ്ച. തമ്പി ഹി എത്ഥ അത്ഥേസു നിച്ഛിതേസു സുഖം സമാനേന്തി. **പഞ്ഹുദ്ധാര**ന്തി എകൂനപഞ്ഞാസായ എകൂനപഞ്ഞാസായ നവസു നവസു ച പഞ്ഹേസു ലബ്ഭമാനസ്സ ഉദ്ധരണം, തേസുയേവ ലബ്ഭമാനാനം ഗണനാനം ഠപനം **ഗണനാചാരോ. അത്ഥുദ്ധാര**ന്തി ''ഇമേ നാമ ചിത്തുപ്പാദാദയോ അത്ഥാ കുസലാദികാ''തി ഉദ്ധരണം. **കണ്ണികം കണ്ണിക**ന്തി ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡരൂപകണ്ഡേസു വിഭത്തേ പസടേ ധമ്മേ ''ചതൂസു ഭൂമീസു കുസലം ദ്വാദസാകുസലചിത്തുപ്പാദാ''തിആദിനാ രാസിരാസിവസേന സഹ ഗന്ഥേത്വാതി അത്ഥോ. ഘടഗോച്ഛകാ കണ്ണികവേവചനാനേവ. എത്ഥ പന **ചതൂസു ഭൂമീസു കുസല**ന്തി എകവചനനിദ്ദേസോ ചതുഭൂമകാനം കുസലഫസ്സാദീനം കുസലഭാവേ എകത്തൂപഗമനതോ. ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡരൂപകണ്ഡേസു ചതുഭൂമിചിത്തുപ്പാദാദിവസേന വിഞ്ഞാതധമ്മസ്സ വസേനായം അത്ഥുദ്ധാരദേസനാ ആരദ്ധാതി തത്ഥ യം ചതൂസു ഭൂമീസു കുസലം വിഭത്തം യാവ വിഞ്ഞാതം, ഇമേ ധമ്മാ കുസലാതി അത്ഥോ.

യദിപി കുസലത്തികവിത്ഥാരോ പുബ്ബേ വിഞ്ഞാതോ, തഥാപി തത്ഥ ധമ്മാ സമയവസേന ഫസ്സാദിസഭാവവസേന ച വിഭത്താ ഭിന്നാ വിഞ്ഞാതാ, ന പന എകസ്മിം ലക്ഖണേ സമാനേത്വാ, തസ്മാ തത്ഥ വുത്തം സമയാദിഭേദം വജ്ജേത്വാ സബ്ബഭേദഭിന്നാനം എകസ്മിം കുസലാദിലക്ഖണേ സമാനേത്വാ ബോധനത്ഥം ഇധ കുസലത്തികനിദ്ദേസോ പുന വിഭത്തോ. എത്ഥ ച എകവചനേന കുസലനിദ്ദേസം കത്വാ ബഹുവചനേന നിഗമനസ്സ കാരണം വുത്തമേവ. യദി ധമ്മാനം കുസലത്തേ എകത്തൂപഗമനം, കസ്മാ എകവചനേന പുച്ഛാപി ന കതാ? ഉദ്ദേസേ കുസല-സദ്ദസ്സ ധമ്മവിസേസനഭാവതോ തബ്ബിസേസനാനം ധമ്മാനം പുച്ഛിതത്താ തേസഞ്ച അനിദ്ധാരിതസങ്ഖാവിസേസത്താ, നിദ്ദേസേ പന ചതൂഹി ഭൂമീഹി വിത്ഥാരതോ വിഞ്ഞാതാഹി കുസലേ വിസേസേത്വാ ദസ്സേതീതി യുത്തം ''ചതൂസു ഭൂമീസു കുസല''ന്തി എകത്തം നേത്വാ വചനം. കുസലപദഞ്ഹി എത്ഥ പധാനം, തഞ്ച വിസേസിതബ്ബാനപേക്ഖം കുസലാകാരമേവ അത്തനോ സഭാവേ ഠിതം ഗഹേത്വാ പവത്തമാനം എകത്തമേവ ഉപാദായ പവത്തതി, ന ഭേദന്തി.

൧൩൮൫. ദ്വാദസ അകുസലചിത്തുപ്പാദാതി എത്ഥാപി പഠമാകുസലചിത്തുപ്പാദോ സമയഫസ്സാദിവസേന ഭേദം അനാമസിത്വാ സോമനസ്സസഹഗതദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദഭാവേ എകത്തം നേത്വാ വുത്തോ, ഏവം യാവ ദ്വാദസമോതി **''ദ്വാദസ അകുസലചിത്തുപ്പാദാ''**തി വുത്തം. ഏവം **ചതൂസു ഭൂമീസു വിപാകോ**തിആദീസുപി യഥായോഗം യോജേതബ്ബം. **ചിത്തുപ്പാദാ**തി എത്ഥ ഉപ്പജ്ജതി എത്ഥാതി ഉപ്പാദോ, കിം ഉപ്പജ്ജതി? ചിത്തം, ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദോ ചിത്തുപ്പാദോതി ഏവം അവയവേന സമുദായോപലക്ഖണവസേന അത്ഥോ സമ്ഭവതി. ഏവഞ്ഹി സതി ചിത്തചേതസികരാസി ചിത്തുപ്പാദോതി സിദ്ധോ ഹോതി. അട്ഠകഥായം പന

“ചിത്തമേവ ഉപ്പാദോ ചിത്തുപ്പാദോ”തി അഞ്ഞസ്സുപ്പജ്ജനകസ്സ നിവത്തനത്ഥം ചിത്തഗ്ഗഹണം കതം, ചിത്തസ്സ അനുപ്പജ്ജനകഭാവനിവത്തനത്ഥം ഉപ്പാദഗ്ഗഹണം, ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ വാ “ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീ”തി ചിത്തസ്സ ഉപ്പജ്ജനകഭാവോ പാകടോതി കത്വാ “ചിത്തമേവ ഉപ്പാദോ”തി വുത്തം, ചിത്തസ്സ അനുപ്പജ്ജനകസ്സ നിവത്തേതബ്ബസ്സ സബ്ഭാവാ ഉപ്പാദഗ്ഗഹണം കതന്തി വേദിതബ്ബം. അയഞ്ചത്ഥോ “ദ്വേപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനീ”തിആദീസു വിയ ചിത്തപ്പധാനോ നിദ്ദേസോതി കത്വാ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ.

൧൮൨൦. ഛസു ദ്വാരേസൂതി ഏത്ഥ പഞ്ചദ്വാരേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി, മനോദ്വാരേപി പരിത്താരമ്മണമേവ ജവനം തദാരമ്മണസങ്ഖാതം ഭവങ്ഗം അനുബന്ധതി. തഞ്ഹി പരിത്തസ്സ കമ്മസ്സ വിപാകോ, വിപാകോ ച ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണാനുഭവനം, കമ്മാനുരൂപോ ച വിപാകോ ഹോതീതി പരിത്തകമ്മവിപാകോ പരിത്താരമ്മണസ്സേവ അനുഭവനം ഹോതി. തസ്മാ സബ്ബം തദാരമ്മണം “പരിത്താരമ്മണ”ന്തി വുത്തം. യദി ഏവം മഹഗ്ഗതവിപാകോപി മഹഗ്ഗതാനുഭവനമേവ ആപജ്ജതീതി ചേ? ന, സമാധിപ്പധാനസ്സ കമ്മസ്സ അപ്പനാപ്പത്തസ്സ സഞ്ഞാവസാരമ്മണസ്സ താദിസേനേവ വിപാകേന ഭവിതബ്ബത്താ. തസ്മാ സമാധി സുഖാനുഭവനഭൂതോ, സോപി കമ്മാനുരൂപതോയേവ കമ്മാരമ്മണോ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബോ. കമ്മാനുരൂപതോ ഏവ ച തദാരമ്മണം പരിത്താരമ്മണമ്പി മഹഗ്ഗതജവനം നാനുബന്ധതി. തതോ ഏവ പടിസന്ധിആദിഭൂതോ കാമാവചരവിപാകോ കമ്മനിമിത്തമ്പി പരിത്തമേവ ആരമ്മണം കരോതി, ന മഹഗ്ഗതം അപ്പമാണം വാ. യസ്മാ പന വുത്തം “മഹഗ്ഗതാരമ്മണോ ധമ്മോ പരിത്താരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ, അപ്പമാണാരമ്മണോ ധമ്മോ പരിത്താരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ”തി, ന ച മഹഗ്ഗതപ്പമാണവിപാകോ പരിത്താരമ്മണോ അത്ഥി, ഇധ ച സബ്ബകാമാവചരവിപാകാനം പരിത്താരമ്മണതാവ വുത്താ, തസ്മാ കമ്മാനുരൂപതോ മഹഗ്ഗതപ്പമാണാരമ്മണമ്പി പരിത്തകമ്മം യദി പടിസന്ധിം ദേതി, കമ്മഗതിനിമിത്താരമ്മണമേവ ദേതി. പവത്തിവിപാകമ്പി രൂപാദിപരിത്താരമ്മണമേവാതി വേദിതബ്ബം. ഖീണാസവാനം വാസനാവസേന സതിവിപ്പയുത്തഹസനം പവത്തമാനം പരിത്തേസ്വേവ പവത്തതി, ന ഇതരേസു കിലേസവിരഹേ താദിസഹസനപച്ചയഭാവാഭാവതോ. തസ്മാ തസ്സ പരിത്താരമ്മണതാ വുത്താ. ഖീണാസവാനം അസക്കച്ചദാനാദീനി ആദരാകരണവസേനേവ വേദിതബ്ബാനി, ന കോസജ്ജാദിഅകുസലവസേന. പടിപ്പസ്സദ്ധസബ്ബുസ്സുക്കാ ഹി തേ ഉത്തമപുരിസാതി. തേസം ആദരാകരണഞ്ച നിരുസ്സുക്കതാ ഏവാതി വേദിതബ്ബാ.

൧൮൨൧. അതിപഗുണാനന്തി വചനം നിരാദരസ്സ ഞാണവിപ്പയുത്തപച്ചവേക്ഖണസ്സ വിസയദസ്സനം, ന തസ്സേവാതി വിസയനിയമനം. ഞാണസമ്പയുത്തസ്സപി ഹി അതിപഗുണാനം വിസയതാ സുട്ഠുതരം ഹോതി ഏവ. യഥാ പഗുണം ഗന്ഥം സജ്ഝായന്തോ ദ്വേ തയോ വാചനാമഗ്ഗേ ഗതേപി ന സല്ലക്ഖേതി ഞാണവിപ്പയുത്തസതിമന്തേന സജ്ഝായിതത്താ, ഏവം പഗുണജ്ഝാനേസുപി പവത്തി ഹോതീതി ആഹ **“അതിപഗുണാന”**ന്തിആദി. **കസിണനിമിത്താദിപഞ്ഞത്തീ**തി പുബ്ബേ ദസ്സിതം സബ്ബം ഉപാദാപഞ്ഞത്തിമാഹ. തം പന രൂപാദയോ വിയ അവിജ്ജമാനോ വിജ്ജമാനോ ച അത്ഥോതി ആചരിയാ വദന്തി. സമ്മുതിസച്ചേ പന വുച്ചമാനാനം കസിണനിമിത്താദി വാചാവത്ഥുമത്തതോ വചനവോഹാരേനേവ

പഞ്ഞത്തീതി വുച്ചതി. തസ്സ ഹി പഞ്ഞാപനം അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീതി തസ്സ അവിജ്ജമാനത്തം അട്ഠകഥായം വുത്തന്തി. അവിജ്ജമാനമ്പി പന തം വിജ്ജമാനമിവ ഗഹേത്വാ പവത്തമാനായ സഞ്ഞായ പരിത്താദീസു "അയം നാമ ധമ്മോ ആരമ്മണ"ന്തി ന സക്കാ വത്തും തേ ഏവ ധമ്മേ ഉപാദായ പവത്തമാനായപി ധമ്മേസ്വേവ അട്ഠാനതോ. തസ്മാ സാ സസമ്പയുത്താ പരിത്താദിആരമ്മണാതി ന വത്തബ്ബാതി വുത്താ. **നവത്തബ്ബാരമ്മണാ**തി ഇദം പന വചനം യഥാഗഹിതാകാരസ്സ സഞ്ഞാവിസയസ്സ നവത്തബ്ബതം സന്ധായ നവത്തബ്ബം ആരമ്മണം ഏതേസന്തി നവത്തബ്ബാരമ്മണാ, ചിത്തുപ്പാദാതി അഞ്ഞപദത്ഥസമാസം കത്വാ അട്ഠകഥായം വുത്തം.

ചതുപഞ്ഞാസചിത്തുപ്പാദാനം രൂപസ്സ ച വസേന **പഞ്ചപണ്ണാസായ. കേവല**ന്തി വിനാ പരാമസനേന. **അനിട്ഠങ്ഗതവസേനാ**തി അനിച്ഛയഗമനവസേന, അനിച്ഛയം വാ ദ്വേള്ഹം ഗതോ ചിത്തുപ്പാദോ അനിട്ഠങ്ഗതോ, തേനാകാരേന പവത്തി **"അനിട്ഠങ്ഗതവസേന പവത്തീ"**തി വുത്താ. നാനാരമ്മണേസു ചിത്തസ്സ വിക്ഖിപനം **വിക്ഖേപോ**. അനവട്ഠാനം **അവൂപസമോ**. ഗോത്രഭുവോദാനേ ഗോത്രഭൂതി ഗഹേത്വാ **"ഗോത്രഭുകാലേ"**തി ആഹ.

സബ്ബത്ഥപാദകചതുത്ഥന്തി ഇധ **സബ്ബത്ഥ**-സദ്ദോ സാമിഅത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ, സബ്ബേസു വാ വിപസ്സനാദീസു പാദകം കാരണം സബ്ബത്ഥപാദകന്തി ഫലസ്സ വിസയഭാവേന നിദ്ദേസോ. **ആകാസകസിണചതുത്ഥ**ന്തി പരിച്ഛേദാകാസകസിണചതുത്ഥമാഹ. തഞ്ഹി രൂപാവചരം, ന ഇതരന്തി. **കുസലതോപി ദ്വാദസവിധം കിരിയതോപീ**തി ചതുവീസതിവിധതാ വുത്താ ഹോതി. **വട്ടസ്സപി പാദകം ഹോതിയേവാ**തി കുസലം കിരിയഞ്ച ഏകതോ കത്വാ സബ്ബത്ഥപാദകം വുത്തന്തി കിരിയജ്ഝാനസ്സ അവട്ടപാദകത്താ സാസങ്കം വദതി. **മഹഗ്ഗതചിത്തേ സമോദഹതീ**തി ഇദം "സോ ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേ"തിആദിനാ നയേന വുത്തം പാകടം പാദകജ്ഝാനചിത്തം പരികമ്മേഹി ഗഹേത്വാ ചിത്തേ രൂപകായം അധിട്ഠാനചിത്തേന സമോദഹതീതി കത്വാ വുത്തം. **പാദകജ്ഝാനചിത്തം രൂപകായേ സമോദഹതീ**തി ഇദമ്പി യഥാവുത്തം പാദകജ്ഝാനചിത്തം ആരമ്മണം കത്വാ ചിത്തസന്താനം രൂപകായേ സമോദഹിതം തദനുഗതികം കത്വാ അധിട്ഠാതീതി കത്വാ വുത്തം, ഇദം പന അധിട്ഠാനദ്വയം അദിസ്സമാനകായതം ദിസ്സമാനകായതഞ്ച ആപാദേതി. ഗന്തുകാമതാപരികമ്മവസേന തംസമ്പയുത്തായ സഞ്ഞായ സുഖസഞ്ഞാലഹുസഞ്ഞാഭാവതോ ഗമനമ്പി നിപ്ഫാദേതീതി ദട്ഠബ്ബം.

സോതാപന്നസ്സ ചിത്തന്തി സോതാപന്നസ്സ പാടിപുഗ്ഗലികം മഗ്ഗഫലചിത്തന്തി വേദിതബ്ബം. മാരാദീനഞ്ഹി ഭഗവതോ ചിത്തജാനനം വുത്തന്തി ചേതോപരിയഞാണലാഭീ കസ്മാ സാസവചിത്തം ന ജാനിസ്സതീതി. **ഛിന്നവടുമകാ** ഛിന്നസംസാരവട്ടാ ബുദ്ധാ. **മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണതോപീ**തി ഏത്ഥ മഗ്ഗഫലപച്ചവേക്ഖണാനി താവ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേന മഗ്ഗഫലേസു ഞാതേസു പവത്തന്തി, നിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണഞ്ച നിബ്ബാനാരമ്മണേസു അപ്പമാണധമ്മേസു ഞാതേസൂതി മഗ്ഗാദിപച്ചവേക്ഖണാനി പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ അപ്പമാണാരമ്മണതം സാധേന്തീതി വേദിതബ്ബാനി. "അപ്പമാണാ ഖന്ധാ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"ഇച്ചേവ (പട്ഠാ॰ ൨.൧൨.൫൮) ഹി വുത്തം, ന

നിബ്ബാനന്തി. തസ്മാ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേന ഏവ മഗ്ഗഫലപച്ചവേക്ഖണകിച്ചേ വുച്ചമാനേപി നിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണതാ ന സക്കാ വത്തും, അട്ഠകഥായം പന തസ്സപി നിബ്ബാനാരമ്മണതാ അനുഞ്ഞാതാതി ദിസ്സതി. **കാമാവചരേനിബ്ബത്തിസ്സതീ**തി നിബ്ബത്തക്ഖന്ധജാനനമാഹ. **നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായിസ്സതീ**തി നിബ്ബാനാരമ്മണേഹി മഗ്ഗഫലേഹി കിലേസപരിനിബ്ബാനഭൂതേഹി പരിനിബ്ബായിസ്സതീതി അത്ഥോ സമ്ഭവതി.

൧൪൯. അസഹജാതത്താതി അസമ്പയുത്തത്താതി അത്ഥോ. ന ഹി അരൂപധമ്മാനം അരൂപധമ്മേഹി സഹജാതതാ സമ്പയോഗതോ അഞ്ഞാ അത്ഥീതി. **"അഞ്ഞധമ്മാരമ്മണകാലേ"**തി വുത്തം, മഗ്ഗാരമ്മണകാലേപി പന ഗരും അകരണേ മഗ്ഗാധിപതിഭാവേന നവത്തബ്ബതാ യോജേതബ്ബാ.

൧൫൫. നിയോഗാതി നിയോഗതോതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ **"നിയമേനാ"**തി ആഹ, നിയോഗവന്തോ വാ **നിയോഗാ,** നിയതാതി അത്ഥോ. ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ ഹി ബോധിതേസു ചിത്തുപ്പാദേസു ഏകന്തേന അനാഗതാരമ്മണോ കോചി നത്ഥീതി.

൧൫൭. കമ്മം വാ കമ്മനിമിത്തം വാ ആരബ്ഭ പവത്തിയം അതീതാരമ്മണാവാതി വുത്തം, കമ്മനിമിത്തം പന ആരബ്ഭ പവത്തിയം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണഭാവഞ്ച പടിസന്ധിയാ **പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗവണ്ണനായം** വക്ഖതി. തസ്മാ ഇദം മനോദ്വാരചുതിയം അതീതകമ്മനിമിത്തം മനോദ്വാരേ ആപാഥഗതം സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. സതദാരമ്മണായ ചുതിയാ പഞ്ചചിത്തക്ഖണാവസിട്ഠായുകേ ഗതിനിമിത്തേ പടിസന്ധിയാ പവത്തായ ചത്താരി ഭവങ്ഗാനി പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാനി, ഇതരത്ഥ ച ഛ സന്ധായാഹ **"തതോ പരം ഭവങ്ഗകാലേ ചാ"**തി. യദാ ഹി ഗതിനിമിത്താരമ്മണേ ജവനേ പവത്തേ അനുപ്പന്നേ ഏവ തദാരമ്മണേ ചുതി ഹോതി രൂപാവചരാരൂപാവചരസത്തസ്സ വിയ കാമധാതും ഉപപജ്ജന്തസ്സ, തദാ പടിസന്ധിതോ പരാനി ഛ ഭവങ്ഗാനി പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാനി ഹോന്തീതി. ദിട്ഠിസമ്പയുത്തേഹി അസ്സാദനാദീനി സപരാമാസാനേവ ദട്ഠബ്ബാനി. **പണ്ണത്തിനിബ്ബാനാരമ്മണാനഞ്ച ജവനാനം പുരേചാരികകാലേ**തി യേസം പുരേചാരികകാലേ ഏകന്തേന ആവജ്ജനായ അതീതാദിആരമ്മണഭാവേന നവത്തബ്ബതാ, തേസം വസേന നയം ദസ്സേതി. നിബ്ബാനാരമ്മണാനമ്പി ജവനാനം പുരേചാരികകാലേ സാ തഥാ ന വത്തബ്ബാ, ന പന ഏകന്തേന മഗ്ഗഫലവീഥീസു തസ്സാ അനിബ്ബാനാരമ്മണത്താ.

ഇമേ ഗന്ധാതി നനു പച്ചുപ്പന്നാ ഗന്ധാ ഗഹിതാ, കഥം ഏത്ഥ അനാഗതാരമ്മണതാ ഹോതീതി? "അട്ഠാരസവസ്സാധികാനി ദ്വേ വസ്സസതാനി മാ സുസ്സിംസൂ"തി പവത്തിതോ, അനാഗതേ മാ സുസ്സിം സൂതി ഹി അനാഗതം ഗന്ധം ഗഹേത്വാ പവത്തതീതി അധിപ്പായോ. ചിത്തവസേന കായം പരിണാമേന്തോ അഭിമുഖീഭൂതം തദാ വിജ്ജമാനമേവ കായം ആരമ്മണം കരോതീതി പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം അധിട്ഠാനചിത്തം ഹോതി. തഥാ അത്തനോ കായസ്സ ദീഘരസ്സാണുഥൂലനീലാദിഭാവാപാദനവസേന അഞ്ഞേസ്സ ച പാടിഹാരിയസ്സ കരണേ യോജേതബ്ബം . **ഏത്ഥന്തരേ ഏകദേസസന്തതിവാരാ വേദിതബ്ബാ**തി ഏത്ഥന്തരേ പവത്താ രൂപസന്തതിഅരൂപസന്തതിവാരാ ഏകദേസസന്തതിവാരാ നാമാതി വേദിതബ്ബാതി അത്ഥോ. അതിപരിത്തസഭാവഉതുആദിസമുട്ഠാനാ വാ "ഏകദേസസന്തതിവാരാ"തി

വുത്താ. **ഉഭയമേതം പച്ചുപ്പന്ന**ന്തി അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം ഹോന്തം ഏതം ഉഭയം ഹോതീതി അത്ഥോ. **സംഹീരതീ**തി തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനന്ദനാഹി ആകഡ്ഢീയതി.

കേചീതി അഭയഗിരിവാസിനോതി വദന്തി, തേ പന ചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണം ന ഇച്ഛന്തീതി "ഠിതിക്ഖണേ വാ പടിവിജ്ഝതീ"തി ന വത്തബ്ബം സിയാ. തഥാ യേ "ഇദ്ധിമസ്സ ച പരസ്സ ച ഏകക്ഖണേ വത്തമാനം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ"തി വദന്തി, തേസം "ഠിതിക്ഖണേ വാ ഭങ്ഗക്ഖണേ വാ പടിവിജ്ഝതീ"തി വചനം ന സമേതി. ന ഹി തസ്മിം ഖണദ്വയേ ഉപ്പജ്ജമാനം പരചിത്തേന സഹ ഏകക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജതി നാമാതി. ഠിതിഭങ്ഗക്ഖണേസു ച ഉപ്പജ്ജമാനം ഏകദേസം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം, ഏകദേസം അതീതാരമ്മണം ആപജ്ജതി. യഞ്ച വുത്തം "പരസ്സ ചിത്തം ജാനിസ്സാമീതി രാസിവസേന മഹാജനസ്സ ചിത്തേ ആവജ്ജിതേ"തി, ഏത്ഥ ച മഹാജനോ അത്തനാ പരേ അനേകേ പുഗ്ഗലാതി പരേസം ചിത്തം ജാനിസ്സാമീതി ആവജ്ജനപ്പവത്തി വത്തബ്ബാ സിയാ. അഥാപി **പരസ്സാ**തി മഹാജനസ്സാതി അത്ഥോ സമ്ഭവേയ്യ, തഥാപി തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സേവ വാ ചിത്തരാസിം ആവജ്ജിത്വാ ഏകസ്സ പടിവിജ്ഝനം അയുത്തം. ന ഹി രാസിആവജ്ജനം ഏകദേസാവജ്ജനം ഹോതീതി. തസ്മാ തേഹി "മഹാജനസ്സ ചിത്തേ ആവജ്ജിതേ"തിആദി ന വത്തബ്ബം.

യം പന തേ വദന്തി "യസ്മാ ഇദ്ധിമസ്സ ച പരസ്സ ച ഏകക്ഖണേ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ"തി, തത്ഥായം അധിപ്പായോ സിയാ - ചേതോപരിയഞാണലാഭീ പരസ്സ ചിത്തം ഞാതുകാമോ പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ അതീതാദിവിഭാഗം അകത്വാ ചിത്തസാമഞ്ഞേന "ഇമസ്സ ചിത്തം ജാനാമീ"തി പരികമ്മം കത്വാ പുന പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ സാമഞ്ഞേനേവ ചിത്തം ആവജ്ജിത്വാ തിണ്ണം ചതുന്നം വാ പരികമ്മാനം അനന്തരാ ചേതോപരിയഞാണേന പരചിത്തം പടിവിജ്ഝതി വിഭാവേതി രൂപം വിയ ദിബ്ബചക്ഖുനാ. തതോ പരം പന കാമാവചരചിത്തേഹി സരാഗാദിവവത്ഥാനം ഹോതി നീലാദിവവത്ഥാനം വിയ. തത്ഥ ദിബ്ബചക്ഖുനാ ദിട്ഠഹദയവത്ഥുരൂപസ്സ സത്തസ്സ അഭിമുഖീഭൂതസ്സ ചിത്തസാമഞ്ഞേന ചിത്തം ആവജ്ജയമാനം ആവജ്ജനം അഭിമുഖീഭൂതം വിജ്ജമാനം ചിത്തം ആരമ്മണം കത്വാ ചിത്തം ആവജ്ജേതി. പരികമ്മാനി ച തം തം വിജ്ജമാനം ചിത്തം ചിത്തസാമഞ്ഞേനേവ ആരമ്മണം കത്വാ ചിത്തജാനനപരികമ്മാനി ഹുത്വാ പവത്തന്തി. ചേതോപരിയഞാണം പന വിജ്ജമാനം ചിത്തം പടിവിജ്ഝന്തം വിഭാവേന്തം തേന സഹ ഏകക്ഖണേ ഏവ ഉപ്പജ്ജതി. തത്ഥ യസ്മാ സന്താനസ്സ സന്താനഗ്ഗഹണതോ ഏകത്തവസേന ആവജ്ജനാദീനി ചിത്തന്ത്വേവ പവത്താനി, തഞ്ച ചിത്തമേവ, യം ചേതോപരിയഞാണേന വിഭാവിതം, തസ്മാ സമാനാകാരപ്പവത്തിതോ ന അനിട്ഠേ മഗ്ഗഫലവീഥിതോ അഞ്ഞസ്മിം ഠാനേ നാനാരമ്മണതാ ആവജ്ജനജവനാനം ഹോതി. പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണഞ്ച പരികമ്മം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സ ചേതോപരിയഞാണസ്സ ആസേവനപച്ചയോതി സിദ്ധം ഹോതി. അതീതത്തികോ ച ഏവം അഭിന്നോ ഹോതി. അഞ്ഞഥാ സന്തതിപച്ചുപ്പന്നേ അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നേ ച പച്ചുപ്പന്നന്തി ഇധ വുച്ചമാനേ അതീതാനാഗതാനഞ്ച പച്ചുപ്പന്നതാ ആപജ്ജേയ്യ, തഥാ ച സതി "പച്ചുപ്പന്നോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദി വത്തബ്ബം സിയാ, ന ച തം വുത്തം. "അതീതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ, പുരിമാ പുരിമാ അതീതാ ഖന്ധാ പച്ഛിമാനം

പച്ഛിമാനം പച്ചുപ്പന്നാനം ഖന്ധാനം അനന്തര...പേ॰... അനുലോമം ഗോത്രഭുസ്സാ''തിആദിവചനതോ (പട്ഠാ॰ ൨.൧൨.൫൩) പന അദ്ധാസന്തതിപച്ചുപ്പന്നേസ്വേവ അനന്തരാതീതാ ചത്താരോ ഖന്ധാ അതീതാതി വിഞ്ഞായന്തി, ന ച അഭിധമ്മമാതികായ ആഗതസ്സ പച്ചുപ്പന്നപദസ്സ അദ്ധാസന്തതിപച്ചുപ്പന്നപദത്ഥതാ കത്ഥചി പാളിയം വുത്താ. തസ്മാ തേഹി ഇദ്ധിമസ്സ ച പരസ്സ ച ഏകക്ഖണേ ചിത്തുപ്പത്തിയാ ചേതോപരിയഞാണസ്സ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണതാ വുത്താ. യദാ പന ''യം ഇമസ്സ ചിത്തം പവത്തം, തം ജാനാമി. യം ഭവിസ്സതി, തം ജാനിസ്സാമീ''തി വാ ആഭോഗം കത്വാ പാദകജ്ഝാനസമാപജ്ജനാദീനി കരോതി, തദാ ആവജ്ജനപരികമ്മാനി ചേതോപരിയഞാണഞ്ച അതീതാനാഗതാരമ്മണാനേവ ഹോന്തി ആവജ്ജനേനേവ വിഭാഗസ്സ കതത്താ.

യേ പന ''ഇദ്ധിമാ പരസ്സ ചിത്തം ജാനിതുകാമോ ആവജ്ജേതി, ആവജ്ജനം ഖണപച്ചുപ്പന്നം ആരമ്മണം കത്വാ തേനേവ സഹ നിരുജ്ഝതി, തതോ ചത്താരി പഞ്ച വാ ജവനാനി. യേസം പച്ഛിമം ഇദ്ധിചിത്തം, സേസാനി കാമാവചരാനി, തേസം സബ്ബേസമ്പി തദേവ നിരുദ്ധം ചിത്തമാരമ്മണം ഹോതി, ന ച താനി നാനാരമ്മണാനി ഹോന്തി, അദ്ധാവസേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്താ''തി ഇദം വചനം നിസ്സായ ''ആവജ്ജനജവനാനം പച്ചുപ്പന്നാതീതാരമ്മണഭാവേപി നാനാരമ്മണത്താഭാവോ വിയ ഏകദ്വിതിചതുപഞ്ചചിത്തക്ഖണാനാഗതേസുപി ചിത്തേസു ആവജ്ജിതേസു ആവജ്ജനജവനാനം യഥാസമ്ഭവം അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാതീതാരമ്മണഭാവേപി നാനാരമ്മണതാ ന സിയാ, തേന ചതുപഞ്ചചിത്തക്ഖണാനാഗതേ ആവജ്ജിതേ അനാഗതാരമ്മണപരികമ്മാനന്തരം ഖണപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ചേതോപരിയഞാണം സിദ്ധ''ന്തി വദന്തി, തേസം വാദോ ''അനാഗതാരമ്മണോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ, പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണോ ധമ്മോ അതീതാരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ''തി ഇമേസം പഞ്ഹാനം അനുദ്ധടത്താ ഗണനായ ച ''ആസേവനേ തീണീ''തി വുത്തത്താ ന സിജ്ഝതി. ന ഹി കുസലകിരിയമഹഗ്ഗതം അനാസേവനം അത്ഥീതി.

ഏതസ്സ ച വാദസ്സ നിസ്സയഭാവോ ആവജ്ജനജവനാനം ഖണപച്ചുപ്പന്നനിരുദ്ധാരമ്മണതാവചനസ്സ ന സിജ്ഝതി, യം പവത്തം യം പവത്തിസ്സതീതി വാ വിസേസം അകത്വാ ഗഹണേ ആവജ്ജനസ്സ അനാഗതഗ്ഗഹണഭാവം, തദഭാവാ ജവനാനമ്പി വത്തമാനഗ്ഗഹണാഭാവഞ്ച സന്ധായേവ തസ്സ വുത്തത്താ. തദാ ഹി ഭവങ്ഗചലനാനന്തരം അഭിമുഖീഭൂതമേവ ചിത്തം ആരബ്ഭ ആവജ്ജനാ പവത്തതീതി. ജാനനചിത്തസ്സപി വത്തമാനാരമ്മണഭാവേ ആവജ്ജനജാനനചിത്താനം സഹട്ഠാനദോസാപത്തിയാ രാസിഏകദേസാവജ്ജനപടിവേധേ സമ്പത്തസമ്പത്താവജ്ജനജാനനേ ച അനിട്ഠേ ഠാനേ ആവജ്ജനജവനാനം നാനാരമ്മണഭാവദോസാപത്തിയാ ച യം വുത്തം ''ഖണപച്ചുപ്പന്നം ചിത്തം ചേതോപരിയഞാണസ്സ ആരമ്മണം ഹോതീ''തി, തം അയുത്തന്തി പടിക്ഖിപിത്വാ യഥാവുത്തദോസാനാപത്തികാലവസേനേവ അദ്ധാസന്തതിപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്താ നാനാരമ്മണതാഭാവം ദിസ്വാ ആവജ്ജനജവനാനം വത്തമാനതം നിരുദ്ധാരമ്മണഭാവോ വുത്തോതി, തമ്പി വചനം പുരിമവാദിനോ നാനുജാനേയ്യും. തസ്മിഞ്ഹി സതി ആവജ്ജനാ കുസലാനന്തിആദീസു വിയ അഞ്ഞപദസങ്ഗഹിതസ്സ അനന്തരപച്ചയവിധാനതോ

‘‘പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ ആവജ്ജനാ അതീതാരമ്മണാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി വത്തബ്ബം സിയാ, ന ച വുത്തന്തി.

കസ്മാ പനേവം ചേതോപരിയഞാണസ്സ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണതാ വിചാരിതാ, നനു ‘‘അതീതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ, അനാഗതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി ഏതേസം വിഭങ്ഗേസു ‘‘അതീതാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സചേതോപരിയഞാണസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൭.൨), ‘‘അനാഗതാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ചേതോപരിയഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൭.൩൪), ഉപ്പന്നത്തികേ ച ‘‘അനുപ്പന്നാഖന്ധാ, ഉപ്പാദിനോ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ചേതോപരിയഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി ചേതോപരിയഞാണഗ്ഗഹണം കതം ‘‘പച്ചുപ്പന്നോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സാ’’തി ഏതസ്സ വിഭങ്ഗേ ‘‘പച്ചുപ്പന്നാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൭.൩), ഉപ്പന്നത്തികേ ച ‘‘ഉപ്പന്നാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൭.൨) ഏത്തകസ്സേവ വുത്തത്താ ‘‘പച്ചുപ്പന്നചിത്തേ ചേതോപരിയഞാണം നപ്പവത്തതീ’’തി വിഞ്ഞായതി. യദി ഹി പവത്തേയ്യ, പുരിമേസു വിയ ഇതരേസു ച ചേതോപരിയഞാണഗ്ഗഹണം കത്തബ്ബം സിയാതി? സച്ചം കത്തബ്ബം, നയദസ്സനവസേന പനേതം സംഖിത്തന്തി അഞ്ഞായ പാളിയാ വിഞ്ഞായതി. ‘‘അതീതാരമ്മണോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ (പട്ഠാ॰ ൨.൧൯.൨൦), അനാഗതാരമ്മണോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സ. പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സാ’’തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൯.൨൨) ഏതേസഞ്ഹി വിഭങ്ഗേസു ‘‘ചേതോപരിയഞാണേന അതീതാരമ്മണപച്ചുപ്പന്നചിത്തസമങ്ഗിസ്സ ചിത്തം ജാനാതി. അതീതാരമ്മണാ പച്ചുപ്പന്നാ ഖന്ധാ ചേതോപരിയഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൯.൨൨), ‘‘ചേതോപരിയഞാണേന അനാഗതാരമ്മണപച്ചുപ്പന്നചിത്തസമങ്ഗിസ്സ ചിത്തം… പേ॰… ചേതോപരിയഞാണേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണപച്ചുപ്പന്നചിത്തസമങ്ഗിസ്സ ചിത്തം ജാനാതി. പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ പച്ചുപ്പന്നാ ഖന്ധാ ചേതോപരിയഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൯.൨൭) ചേതോപരിയഞാണസ്സ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണേ പവത്തി വുത്താതി. തേനേവായം വിചാരണാ കതാതി വേദിതബ്ബാ.

തേസന്തി തേസു ദ്വീസു ഞാണേസൂതി നിദ്ധാരണേ സാമിവചനം. **കുസലാ ഖന്ധാ**തി ഇദ്ധിവിധപുബ്ബേനിവാസാനാഗതംസഞാണാപേക്ഖോ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ, ന ചേതോപരിയഞാണയഥാകമ്മൂപഗഞാണാപേക്ഖോതി. തേസം ചതുക്ഖന്ധാരമ്മണഭാവസ്സ അസാധകോതി ചേ? ന, അഞ്ഞത്ഥ ‘‘അവിതക്കവിചാരമത്താ ഖന്ധാ ച വിചാരോ ച ചേതോപരിയഞാണസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി (പട്ഠാ॰ ൨.൬.൭൨) ‘‘സവിതക്കസവിചാരാ ഖന്ധാ ച വിതക്കോ ച ചേതോപരിയഞാണസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ’’തി (പട്ഠാ॰ ൨.൬.൬൪) ച വുത്തത്താ ചേതോപരിയഞാണാപേക്ഖോപി ബഹുവചനനിദ്ദേസോതി ഇമസ്സത്ഥസ്സ സിദ്ധിതോ. ഏവമപി യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ ‘‘അവിതക്കവിചാരമത്താ ഖന്ധാ

ച വിചാരോ ചാ''തിആദീസു അവുത്തത്താ ചതുക്ഖന്ധാരമ്മണതാ ന സിജ്ഝതീതി? ന, തത്ഥ അവചനസ്സ അഞ്ഞകാരണത്താ. യഥാകമ്മൂപഗഞാണേന ഹി കമ്മസംസട്ഠാ ചത്താരോ ഖന്ധാ കമ്മപ്പമുഖേന ഗയ്ഹന്തി. തഞ്ഹി യഥാ ചേതോപരിയഞാണം പുരിമപരികമ്മവസേന സവിതക്കാദിവിഭാഗം സരാഗാദിവിഭാഗഞ്ച ചിത്തം വിഭാവേതി, ന ഏവം സവിഭാഗം വിഭാവേതി, കമ്മവസേനേവ പന സമുദായം വിഭാവേതീതി ''അവിതക്കവിചാരമത്താ ഖന്ധാ ച വിചാരോ ചാ''തിആദികേ വിഭാഗകരണേ തം ന വുത്തം, ന ചതുക്ഖന്ധാനാരമ്മണതോതി. ഇദം പന അവചനസ്സ കാരണന്തി. കേചി തത്ഥാപി ''പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സാ''തി പഠന്തി ഏവ. ന ഹി തം കുസലാകുസലവിഭാഗം വിയ സവിതക്കാദിവിഭാഗം കമ്മം വിഭാവേതും അസമത്ഥം. ദുച്ചരിതസുചരിതഭാവവിഭാവനമ്പി ഹി ലോഭാദിഅലോഭാദിസമ്പയോഗവിസേസവിഭാവനം ഹോതീതി.

൫൯൩. **നിയകജ്ഝത്തപരിയായസ്സ അഭാവേനാ**തി സഭാവധമ്മത്താ കേനചി പരിയായേന നിയകജ്ഝത്തം അഹോന്തം സബ്ബഥാ ബഹിദ്ധാഭാവേനേവ ''ഏകന്തബഹിദ്ധാ''തി വുത്തം, ന അസഭാവധമ്മത്താ ബഹിദ്ധാപി അഹോന്തം കസിണാദി വിയ **നിയകജ്ഝത്തമത്തസ്സ അസമ്ഭവതോ**. അസഭാവധമ്മത്താ ഏവ ഹി കസിണാദിഅജ്ഝത്തധമ്മഭൂതോ ച കോചി ഭാവോ ന ഹോതീതി അജ്ഝത്തത്തികേ ന വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. തം സബ്ബം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനാദി അതീതാരമ്മണത്തികേ ''നവത്തബ്ബാരമ്മണ''ന്തി വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. ഏത്ഥ ച **വുത്ത**ന്തി അനുഞ്ഞാതത്താ വചനതോതി ഏതേഹി കാരണേഹി പകാസിതന്തി അത്ഥോ.

ഇദാനി തന്തി ''ഏതഞ്ഹി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതന''ന്തി വുത്തം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം **തം**-സദ്ദേന ആകഡ്ഢിത്വാ വദതി. യോ പനായമേത്ഥ അത്ഥോ വുത്തോ ''ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം ഏകമ്പി ഇധ വുച്ചമാനം അതീതാരമ്മണത്തികേ തേന സഹേകാരമ്മണതമ്പി സന്ധായ കാമാവചരകുസലാദീനം നവത്തബ്ബാരമ്മണതായ വുത്തത്താ ഇധാപി തേസം നവത്തബ്ബാരമ്മണഭാവം ദീപേതീതി കത്വാ തസ്മിം വുത്തേ താനിപി വുത്താനേവ ഹോന്തി, തസ്മാ വിസും ന വുത്താനീ''തി, തമഞ്ഞേ നാനുജാനന്തി. ന ഹി ഈദിസം ലേസവചനം അട്ഠകഥാകണ്ഡേ അത്ഥി. യദി സിയാ, പരിത്താരമ്മണത്തികേ യേസം സമാനാരമ്മണാനം പരിത്താദിആരമ്മണതാ നവത്തബ്ബതാ ച വുത്താ. പുന അതീതാരമ്മണത്തികേ തേസു ഏകമേവ വത്വാ അഞ്ഞം ന വത്തബ്ബം സിയാ. തഥാ വേദനാത്തികേ സമാനവേദനാനം യേസം സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തതാ വുത്താ, തേസു ഏകമേവ പീതിത്തികേ സുഖസഹഗതനിദ്ദേസേ വത്വാ അഞ്ഞം ന വത്തബ്ബം സിയാ. ഏവം ഉപേക്ഖാസഹഗതനിദ്ദേസാദീസു യോജേതബ്ബം. ലേസേന പന വിനാ അട്ഠകഥാകണ്ഡേ അത്ഥുദ്ധാരസ്സ കതത്താ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസ്സ വിയ കാമാവചരകുസലാദീനമ്പി അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികേ നവത്തബ്ബതായ സതി താനിപി നവത്തബ്ബാനീതി വത്തബ്ബാനി, ന പന വുത്താനി. തസ്മാ അഭാവനാസാമഞ്ഞേപി യായ അഭാവനാനിട്ഠപ്പവത്തിയാ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം പവത്തമാനം നവത്തബ്ബം ജാതം, തസ്സാ പവത്തിയാ അഭാവേന താനി നവത്തബ്ബാനീതി ന വുത്താനി. ഗഹണവിസേസനിമ്മിതാനേവ ഹി കസിണാദീനി സഭാവതോ അവിജ്ജമാനാനീതി തദാരമ്മണാനം ബഹിദ്ധാഗഹണവസേന

ബഹിദ്ധാരമ്മണതാ വുത്താ. ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം പന ന ബഹിദ്ധാഗഹണഭാവേന പവത്തതി, നാപി അജ്ഝത്തഗ്ഗഹണഭാവേന പവത്തതീതി നവത്തബ്ബന്തി വുത്തം. യേന പന ഗഹണാകാരേന ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം പവത്തതി, ന തേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമ്പി പവത്തതി. യദി പവത്തേയ്യ, തമ്പി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനമേവ ഭവേയ്യ. യഥാ ഹി കിലേസാനം ഗോചരം പവത്തിവിസേസഞ്ച സബ്ബം ജാനന്തം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ന യഥാ തേ ഗണ്ഹന്തി, തഥാ ഗണ്ഹാതി തസ്സപി കിലേസഭാവാപത്തിതോ, ഏവം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസ്സ ച പവത്തനാകാരം യഥാസഭാവതോ ജാനന്തം തം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനമിവ ന ഗണ്ഹാതി , കിമങ്ഗം പന അഞ്ഞന്തി. തേന കാമാവചരകുസലാനം നവത്തബ്ബതാ ന വുത്താതി. അയം ''ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസ്സ വിസയഭൂതോ അപഗമോ നാമ ഏകോ അത്ഥോ അത്ഥീ''തി അനിച്ഛന്താനം ആചരിയാനം വിനിച്ഛയോ.

വിപാകം പന ന കസ്സചി ആരമ്മണം ഹോതീതി വിപാകം ആകാസാനഞ്ചായതനം വിപാകാദീസു വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനേസു ന കസ്സചി ആരമ്മണം ഹോതീതി അത്ഥോ, തഥാ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനഞ്ച നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസ്സ. യഥാ ഹി വിപാകത്തികേ വിപാകധമ്മധമ്മനേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മമൂലകേസു പഞ്ഹേസു ''ആകാസാനഞ്ചായതനകുസലം വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനകുസലസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനകുസലം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകുസലസ്സ, തഥാ വിപാകസ്സ കിരിയസ്സ. ആകാസാനഞ്ചായതനകിരിയം വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനകിരിയസ്സ. ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനകിരിയം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകിരിയസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൩, ൪൬) വുത്തം, ന തഥാ വിപാകധമ്മമൂലകേസു ''ആകാസാനഞ്ചായതനആകിഞ്ചഞ്ഞായതനവിപാകാ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനനേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനവിപാകകുസലകിരിയാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി വുത്താ. **വിപാകതോ വുട്ഠഹിത്വാ ചിത്തസ്സ അഭിനീഹാരാസമ്ഭവതോ**തി വിപാകം ആരമ്മണം കത്വാ അഭിനീഹാരാസമ്ഭവതോതി അത്ഥോ. വിപാകസ്സ ഹി ആരമ്മണം കത്വാ നത്ഥി അഭിനീഹാരോതി.

അത്തനോ ഖന്ധാദീനീതി അരൂപക്ഖന്ധേ ''ഖന്ധാ''തി ഗഹേത്വാ **ആദി**-സദ്ദേന രൂപം ഗണ്ഹാതി. അജ്ഝത്തം വാ ഗയ്ഹമാനം അഹന്തി പഞ്ഞത്തിം **ആദി**-സദ്ദേന ഗണ്ഹാതി. ഏസ നയോ പരേസം ഖന്ധാദിഗ്ഗഹണേ ച. പുന പഞ്ഞത്തിഗ്ഗഹണേന കസിണവിഹാരാദിഅനിന്ദ്രിയബദ്ധുപാദായപഞ്ഞത്തിമാഹ. **ആദി**-സദ്ദേന വാ അഹം പരം പണ്ണത്തിഗ്ഗഹണേ സബ്ബം ഉപാദായപഞ്ഞത്തിം. കമ്മാദീസു കമ്മം അജ്ഝത്തം, കമ്മനിമിത്തം ഉഭയം, ഗതിനിമിത്തം ബഹിദ്ധാതി ദട്ഠബ്ബം. അത്തനോ സരീരേ ഏവ കിമി ഹുത്വാ നിബ്ബത്തമാനസ്സ ഗതിനിമിത്തമ്പി അജ്ഝത്തം സിയാ. **മല്ലികായ** കുമ്മാസം ദദമാനായ രഞ്ഞോ അഗ്ഗമഹേസിട്ഠാനലാഭം, **സന്തതിമഹാമത്തസ്സ** ഹത്ഥിക്ഖന്ധഗതസ്സ അരഹത്തപ്പത്തിം, **സുമനമാലാകാരസ്സ** ച പുപ്ഫമുട്ഠിനാ പൂജേന്തസ്സ പച്ചേകബോധിസച്ഛികിരിയം നിസ്സായ ഭഗവാ സിതം പാത്വാകാസി.

ഇമസ്മിം തികേ ഓകാസം ലഭന്തീതി പരിത്താരമ്മണാതീതാരമ്മണത്തികേസു അലദ്ധോകാസാനി നവത്തബ്ബാനീതി വുത്താനി, ഇധ പന നവത്തബ്ബാനി ന

ഹോന്തി, അജ്ഝത്താദീസു ഏകാരമ്മണതം ലഭന്തീതി അത്ഥോ. ഏതാനി ഹി പഞ്ച സബ്ബത്ഥപാദകാകാസാലോകകസിണചതുത്ഥാനം കസിണാരമ്മണത്താ, ബ്രഹ്മവിഹാരചതുത്ഥസ്സ പഞ്ഞത്തിആരമ്മണത്താ, ആനാപാനചതുത്ഥസ്സ നിമിത്താരമ്മണത്താ **ബഹിദ്ധാരമ്മണാനീ**തി. **സകായചിത്താന**ന്തി സകകായചിത്താനം, തേന പയോജനം നത്ഥി, തസ്മാ ന തം അജ്ഝത്താരമ്മണന്തി അത്ഥോ. **അനിന്ദ്രിയബദ്ധസ്സ വാ രൂപസ്സാ**തി ഏത്ഥ ''തിസ്സന്നം വാ പഞ്ഞത്തീന''ന്തി ഇദമ്പി **വാ**-സദ്ദേന ആഹരിതബ്ബം, നയദസ്സനം വാ ഏതം ദട്ഠബ്ബം. ഈദിസേ ഹി കാലേ ബഹിദ്ധാരമ്മണന്തി.

തികഅത്ഥുദ്ധാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുകഅത്ഥുദ്ധാരവണ്ണനാ

൧൪൨൭. മാനോ ...പേ... ഏകധാവാതി ഇദം അവുത്തപ്പകാരദസ്സനവസേന വുത്തം, അഞ്ഞഥാ മാനോ കാമരാഗാവിജ്ജാസഞ്ഞോജനേഹി ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതീതി ദ്വിധാതി വത്തബ്ബോ സിയാ. ഏസ നയോ ഭവരാഗാദീസു. **തഥാ വിചികിച്ഛാ**തി ഏത്ഥ **തഥാ**തി ഏതസ്സ ഏകധാവാതി അത്ഥോ.

൧൫൦൫. സസങ്ഖാരികേസൂതി ഇദം കാമച്ഛന്ദനീവരണസ്സ തീഹി നീവരണേഹി സദ്ധിം ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം, ന നിയമതോ തത്ഥ തസ്സ തേഹി ഉപ്പത്തിദസ്സനത്ഥം ഥിനമിദ്ധസ്സ അനിയതത്താ. **ഹേട്ഠിമപരിച്ഛേദേനാ**തി ഉദ്ധച്ചസ്സ സബ്ബാകുസലേ ഉപ്പജ്ജനതോ ഉദ്ധച്ചസഹഗതേ ദ്വേ, അഞ്ഞേസു ഥിനമിദ്ധകുക്കുച്ചവിരഹേ തീണി ഹേട്ഠിമന്തതോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി കത്വാ ''ദ്വേ തീണീ''തി വുത്തന്തി അത്ഥോ. യത്തകാനം പന ഏകതോ ഉപ്പത്തിയം നീവരണാ ചേവ നീവരണസമ്പയുത്താ ചാതി അയമത്ഥോ സമ്ഭവതി, ഹേട്ഠിമന്തേന തേസം ദസ്സനത്ഥം **''ദ്വേ''**തി വുത്തം. തതോ ഉദ്ധമ്പി പവത്തിയം അയമത്ഥോ സമ്ഭവതി ഏവാതി ദസ്സനത്ഥം **''തീണീ''**തി വുത്തം. **ദ്വേ തീണീ**തി ച ദ്വേ വാ തീണി വാതി അനിയമനിദ്ദേസോതി ചത്താരി വാ പഞ്ച വാതിപി വിഞ്ഞായതി. യഥ സഹുപ്പത്തി, തഥ നീവരണാ ചേവ നീവരണസമ്പയുത്താ ച ഹോന്തീതി ഏതസ്സ വാ ലക്ഖണസ്സ ദസ്സനമേതന്തി. യഥ ചത്താരി പഞ്ച ച ഉപ്പജ്ജന്തി, തഥ ചായമത്ഥോ സാധിതോ ഹോതി. ഏവഞ്ച കത്വാ കിലേസഗോച്ഛകേ ച ''ദ്വേ തയോ''തി വുത്തം. ലക്ഖണദസ്സനവസേന ഹി കിലേസാ ചേവ കിലേസസമ്പയുത്താ ച വുത്താ, ന സബ്ബേസം സമ്ഭവന്താനം സരൂപേന ദസ്സനവസേനാതി.

യദി ഉദ്ധച്ചം സബ്ബാകുസലേ ഉപ്പജ്ജതി, കസ്മാ വുത്തം ''ഉദ്ധച്ചനീവരണം ഉദ്ധച്ചസഹഗതേ ചിത്തുപ്പാദേ ഉപ്പജ്ജതീ''തി? സുത്തന്തേ വുത്തേസു പഞ്ചസു നീവരണേസു അഞ്ഞനീവരണരഹിതസ്സ ഉദ്ധച്ചസ്സ വിസയവിസേസദസ്സനത്ഥം. ഛട്ഠം പന നീവരണം അഭിധമ്മേ ഇതരേഹി സഹഗതന്തി തസ്സ അഞ്ഞനീവരണരഹിതസ്സ ന കോചി വിസയവിസേസോ അത്ഥി, അത്തനാ സഹഗതേഹി വിനാ ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനാഭാവാ തദുപലക്ഖിതസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ അഭാവാ ച നത്ഥേവ വിസയവിസേസോ, തസ്മാ ''തം സബ്ബാകുസലേ ഉപ്പജ്ജതീ''തി വുത്തം. ഉദ്ധച്ചസഹഗതോ പന വുത്തചിത്തുപ്പാദോ സേസധമ്മാനം ഉദ്ധച്ചാനുവത്തനഭാവേന തദുപലക്ഖിതോ ഉദ്ധച്ചസ്സ വിസയവിസേസോ, തസ്മാ സബ്ബാകുസലേ ഉപ്പജ്ജമാനം ഉദ്ധച്ചം സാമഞ്ഞേന ''ഉദ്ധച്ചനീവരണ''ന്തി ഗഹേത്വാപി തം അത്തനോ വിസയവിസേസേന

പകാസേതും ‘‘ഉദ്ധച്ചസഹഗതേ ചിത്തുപ്പാദേ ഉപ്പജ്ജതീ’’തി ആഹ. ഏവഞ്ച പകാസനം വിസയവിസേസേസു ലോഭദോമനസ്സസഹഗതസസങ്ഖാരികവിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതേസു പഞ്ച നീവരണാനി വവത്ഥപേത്വാ തേസം ബ്യാപകഭാവേന ഛട്ഠം പകാസേതും കതന്തി വേദിതബ്ബം.

കേചി പന ‘‘ഉദ്ധച്ചസഹഗതേതി സാമഞ്ഞേന സബ്ബം ഉദ്ധച്ചം ‘ഉദ്ധച്ച’ന്തി ഗഹേത്വാ തേന സഹഗതേ ചിത്തുപ്പാദേ’’തി വദന്തി, അയം പനത്ഥോ ന ബഹുമതോ ദ്വാദസമചിത്തുപ്പാദസ്സ വിയ സബ്ബാകുസലചിത്തുപ്പാദാനം ഉദ്ധച്ചേന അനുപലക്ഖിതത്താ, സതി ച ഉപലക്ഖിതത്തേ ‘‘അട്ഠസു ലോഭസഹഗതേസൂ’’തിആദീസു വിയ അഞ്ഞേസം ചിത്തുപ്പാദാനം നിവത്തനത്ഥം ‘‘ദ്വാദസസു ഉദ്ധച്ചസഹഗതേസൂ’’തി വത്തബ്ബത്താ. ഉദ്ധച്ചാനുപലക്ഖിതത്താ പന സബ്ബാകുസലാനം അവിജ്ജാനീവരണം വിയ ഇദമ്പി ‘‘സബ്ബാകുസലേസു ഉപ്പജ്ജതീ’’തി വത്തബ്ബം സിയാ, ന പന വുത്തം, തസ്മാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ ച അവിജ്ജാനീവരണം വിയ ഉദ്ധച്ചനീവരണഞ്ച സബ്ബാകുസലേസു ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ നിക്ഖേപകണ്ഡേ ‘‘കാമച്ഛന്ദനീവരണം ഉദ്ധച്ചനീവരണേന നീവരണഞ്ചേവ നീവരണസമ്പയുത്തഞ്ചാ’’തിആദി വുത്തം. തേന ഏകസ്മിംയേവ ചിത്തുപ്പാദേ ഉദ്ധച്ചനീവരണം ഉപ്പജ്ജതീതി അഗ്ഗഹേത്വാ അധിപ്പായോ മഗ്ഗിതബ്ബോതി.

കിലേസഗോച്ഛകേ ലോഭാദീനി ദസ കിലേസവത്ഥൂനി ഇമിനാ അനുക്കമേന ഇധേവ അഭിധമ്മേ ആഗതാനി. തസ്മാ ഇധേവ വുത്തസ്സ ഉദ്ധച്ചകിലേസസ്സ അത്തനാ സഹ വുത്തേഹി കിലേസേഹി രഹിതസ്സ വിസയവിസേസോ നത്ഥീതി വിസയവിസേസേന പകാസനം അകത്വാ ‘‘ഉദ്ധച്ചഞ്ച അഹിരികഞ്ച അനോത്തപ്പഞ്ച സബ്ബാകുസലേസു ഉപ്പജ്ജതീ’’തി വുത്തം. കിലേസാ ചേവ സംകിലിട്ഠപദനിദ്ദേസേ യസ്മാ സംകിലിട്ഠപദം കിലേസസമ്പയുത്തപദേന അസമാനത്ഥം കേവലം മലേന ഉപതാപിതതം വിബാധിതതഞ്ച ദീപേതി , തസ്മാ കിലേസാ ചേവ കിലേസസമ്പയുത്തപദനിദ്ദേസേന സമാനം നിദ്ദേസം അകത്വാ ‘‘തേവ കിലേസാ കിലേസാ ചേവ സംകിലിട്ഠാ ചാ’’തി വുത്തം.

൧൪൭൭. ദ്വേ തയോ കിലേസാതി ഏത്ഥ **‘‘ദ്വേ തയോ**തി ഹേതുഗോച്ഛകാദീസു വുത്താധികാരവസേന രുള്ഹിയാ വുത്ത’’ന്തി കേചി വദന്തി. യദി അത്ഥം അനപേക്ഖിത്വാ രുള്ഹിയാ വുച്ചേയ്യ, ഗന്ഥഗോച്ഛകേ ച ‘‘യത്ഥ ദ്വേ തയോ ഗന്ഥാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തീ’’തി വത്തബ്ബം സിയാ. യഞ്ച വദന്തി ‘‘യത്ഥ ദ്വേ തയോ അഞ്ഞേഹി ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഇമസ്സത്ഥസ്സ സമ്ഭവതോ ഏകതോ-സദ്ദോ കിലേസഗോച്ഛകേ സാത്ഥകോ, ന ഹേതുഗോച്ഛകാദീസു തേന വിനാപി അധിപ്പായവിജാനനതോ’’തി, തമ്പി ന, ഹേതുഗോച്ഛകാദീസുപി നാനാഉപ്പത്തിയം ഹേതൂ ചേവ ഹേതുസമ്പയുത്താദിഗ്ഗഹണനിവാരണത്ഥത്താ ഏകതോ-സദ്ദസ്സ, തസ്മാ രുള്ഹീഅനത്ഥകഥാരോപനഞ്ച വജ്ജേത്വാ യഥാവുത്തേനേവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി. **ലോഭോ ഛധാ**തിആദിനാ ലോഭപടിഘമോഹാനം അഞ്ഞേഹി ഏകതോ ഉപ്പത്തിദസ്സനേനേവ തേസമ്പി ലോഭാദീഹി ഏകതോ ഉപ്പത്തി ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ. സേസം ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

അട്ഠകഥാകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചത്താരി ച സഹസ്സാനി, പുന തീണി സതാനി ച;

അട്ഠസാലിനിയാ ഏതേ, പദാ ലീനത്ഥജോതകാ.

ധമ്മമിത്തോതി നാമേന, സക്കച്ചം അഭിയാചിതോ;
ആനന്ദോഇതി നാമേന, കതാ ഗന്ഥാ സുബുദ്ധിനാതി.

ഇതി അട്ഠസാലിനിയാ ലീനത്ഥപദവണ്ണനാ

ധമ്മസങ്ഗണീ-മൂലടീകാ സമത്താ.